

KAYES

**3rd INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ
MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS**

**FINANCE AND BANKING
TOWARD TURKEY'S 2023 GOALS**

FULL PAPERS BOOK

***ONLINE INTERNATIONAL CONGRESS
15-16 OCTOBER 2020***

ISBN: 978-605-74919-1-6
www.asead.org.tr

KAYES 2020

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ
YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ
15-16 EKİM 2020
KAHRAMANMARAŞ / TÜRKİYE

3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ
MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS
15-16 OCTOBER 2020
KAHRAMANMARAŞ / TURKEY

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

KONGRE SEKRETARYASI / CONGRESS SECRETARIAT

Arş. Gör. Tuğrul AVCI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Tuba İSPİR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

DİZGİ / TYPESETTING

Tuba İSPİR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Tuğba KONUK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Ayşe ERYER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

ISBN 978-605-74919-1-6

Kongrenin Bilim ve Düzenleme Kurulu, bildiri sahiplerinin belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp tam metin kitapçığında yer alan metinlerin sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

The claims and opinions expressed in these full papers belong to the author(s), and do not necessarily reflect the claims and opinions of the Congress Scientific and Organizing Committees. The Committees are not responsible for the violation of ethics in these full papers, if there is any.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

- ❖ Prof. Dr. Abderrazzak BENHABİB (University of Tlemcen - Cezayir)
- ❖ Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK (İnönü Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
- ❖ Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ (Hacettepe Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dekanı)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet YATKIN (Fırat Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet Yılmaz ATA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. A. Haluk PINAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ali AYATA (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA (Kırgızistan Manas Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Birol AKGÜN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Canan ÇETİN (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Erişah ARICAN (Marmara Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ersan ÖZ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi, TÜRKSOY Genel Sekreter Yrd.)
- ❖ Prof. Dr. Güler GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Haşim AKÇA (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Havva TUNÇ (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Hüseyin AĞIR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Houria YEKHLEF (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Igor KRYUCHKOV (Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Federal Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. İsmail ÇEVİŞ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. M. Ensar YEŞİLYURT (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN (Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü)
- ❖ Prof. Dr. Mohamed BENBOUZIANE (University of Tlemcen - Cezayir)
- ❖ Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (University of New Orleans - A.B.D.)
- ❖ Prof. Dr. Mohammad SAFARZADEH (USC School of Business - A.B.D.)
- ❖ Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Rektörü)
- ❖ Prof. Dr. Mustafa AKAL (Sakarya Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. M. Serdar İSPİR (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Müslüme NARİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Omair ANAS (Hindistan)
- ❖ Prof. Dr. Reşat CEYLAN (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü)
- ❖ Prof. Dr. Samia NOUR (University of Khartoum - Sudan)
- ❖ Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Tamer KOÇEL (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Tony ROYLE (University of York – United Kingdom)
- ❖ Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA (L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi - Kazakistan)
- ❖ Doç. Dr. Aydın USTA (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Bengül Gülümser KAYTANCI (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Cemil ÇİFTÇİ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Damira COPAROVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi - Kırgızistan)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

- ❖ Doç. Dr. Ebru DEMİRCİ (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC))
- ❖ Doç. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Hamid FALATOONZADEH (University of Redlands - A.B.D.)
- ❖ Doç. Dr. İbrahim ALİYEV (Azerbaycan Turizm ve Menecment Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Meltem ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Müslüm POLAT (Bingöl Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Osman AĞIR (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNLÜ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ali Özgür KARAGÜLLE (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Arif Selim EREN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Cem ENGİN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Elwasila MOHAMED (University of Khartoum - Sudan)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Enver GÜNAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAYLAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNALAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Nazim CAFEROV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC))
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Ozan KAHRAMAN (Sakarya Üniversitesi)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

KONGRE DÜZENLEME KURULU / CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE

Düzenleme Kurulu Başkanı / President of the Organizing Committee

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

- ❖ Prof. Dr. Seyhan TAŞ
- ❖ Prof. Dr. Hüseyin AĞIR
- ❖ Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Enver GÜNAY
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAYLAN
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ferid ÖNDER
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNALAN
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Sena TÜRKMEN
- ❖ Senad HODŽIĆ
- ❖ İbrahim İNAL
- ❖ Av. Halil İbrahim SARI
- ❖ Dr. Mustafa KARAKUŞ
- ❖ Dr. Gül DERTLİ
- ❖ Dr. Sibel ÇETİNER
- ❖ Arş. Gör. Seçkin KABAK
- ❖ Arş. Gör. Tuğrul AVCI
- ❖ Arş. Gör. Burak UĞUR
- ❖ Arş. Gör. Sefa ÖZBEK
- ❖ Dilek ATILGAN
- ❖ Tuba İSPİR
- ❖ Onur ÇELİK
- ❖ Tuğba KONUK
- ❖ Ayşe ERYER
- ❖ Esra KÜTÜKÇÜ

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

KATILIMCI LİSTESİ / LIST OF PARTICIPANTS

Yurt İçinden Katılımcılar / Participants from Turkey

- ❖ İbrahim ÖRNEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Berk PALANDÖKENLİER (Gaziantep Üniversitesi)
- ❖ Esmâ ERDOĞAN (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Z. Gizem CAN (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Ufuk CAN (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası / Adana)
- ❖ Havva TUNÇ (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Taylan Taner DOĞAN (Kırıkkale Üniversitesi)
- ❖ Tayyibe Işıl DOĞAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- ❖ Guzel SADYKOVA (Kastamonu Üniversitesi)
- ❖ Enver GÜNAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mustafa BAYLAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mehmet Akif KARA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ahmet ÜNLÜ (Adnan Menderes Üniversitesi)
- ❖ Sena TÜRKMEN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Sefa ÖZBEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Burak UĞUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dilek ATILGAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuba İSPİR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Seçkin KABAK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Emine Vasfiye KORKMAZ (İskenderun Teknik Üniversitesi)
- ❖ Suna SOYLU (İskenderun Teknik Üniversitesi)
- ❖ Şebnem ÖZDEMİR (İstinye Üniversitesi)
- ❖ Pınar Gökçin ÖZUYAR (İstinye Üniversitesi)
- ❖ Dilek TUĞLU (İskenderun Teknik Üniversitesi)
- ❖ Mustafa KARAKUŞ (İskenderun Teknik Üniversitesi)
- ❖ Levent SEZAL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Metin YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- ❖ Gül DERTLİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Gülferah ERTÜKMEN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ İsmet BOLAT (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Erhan AKARDENİZ (Gaziantep Üniversitesi)
- ❖ Ayşe ERYER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuğba KONUK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Suat ERYER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuğçe KARAÇEVİRGEN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Okan EKMEKÇİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Selver ALÇINGİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Selvi YILDIRIM (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mehtap KARAYAZI (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi)
- ❖ Esra KÜTÜKÇÜ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Arafat ARIK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Şahika Didar PAKSOY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuba AKSU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Medine ACAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Esmâ KARAKIZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Gülşen KOZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ebrar CEYHAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020 - KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020 - KAYES III

- ❖ Mustafa Aykut ÜNAL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Burak KARAKUŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Melike HOYLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Talha KARATURNA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mustafa Hakan ŞİMŞEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Faruk MİKE (Hakkari Üniversitesi)
- ❖ Onur ÇELİK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Yunus Emre KÖK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ömer Faruk AYDIN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mahmut Sami ALTUN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ümmügül TEKEREK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Nursaç DEĞERLİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Remzi YÜCE (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Yurt Dışından Katılımcılar / Participants from Abroad

- ❖ Abdelnacer BOUTELDJA (University of Tlemcen / Algeria)
- ❖ Abderrezzak BENHABİB (University of Tlemcen / Algeria)
- ❖ Meric KESKİNEL (West Los Angeles College / U.S.A.)
- ❖ Mehmet ARTİK (Durham University / United Kingdom)
- ❖ Omair ANAS (India)
- ❖ Majed R MUHTASEB (California State Polytechnic University – Pomona / U.S.A.)
- ❖ Mohammad SAFARZADEH (USC School of Business / U.S.A.)
- ❖ Hamid FALATOON (University of Redlands / U.S.A.)
- ❖ Abdelaziz Albashir Abdallah AWADALBARİ (University of Khartoum / Sudan)
- ❖ Igor RYZHOV (Nizhniy Novgorod State University / Russia)
- ❖ Elwasila Saeed Elamin MOHAMED (University of Khartoum / Sudan)
- ❖ Ainur NOGAYEVA (L.N. Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan)
- ❖ Mohamed BENBOUZIANE (University of Tlemcen / Algeria)
- ❖ Khelkhal JAWHAR (University of Tlemcen / Algeria)
- ❖ Ouali DJAMEL (University of Tlemcen / Algeria)
- ❖ Seyil NAJİMUDİNOVA (Kyrgyzstan-Turkey Manas University / Kyrgyzstan)
- ❖ Bilal SOLAK (Kyrgyzstan-Turkey Manas University / Kyrgyzstan)
- ❖ Muratali ABDİLDAEV (Kyrgyzstan-Turkey Manas University / Kyrgyzstan)
- ❖ Adilya YAMALTDİNOVA (Kyrgyzstan-Turkey Manas University / Kyrgyzstan)
- ❖ Fatih FAYDALI (Kyrgyzstan-Turkey Manas University / Kyrgyzstan)
- ❖ Samia Satti Osman Mohamed NOUR (University of Khartoum / Sudan)
- ❖ Dimitris SIMEONİDİS (Greek – Turkish Chamber of Northern Greece / Greece)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

İÇİNDEKİLER

KAZAKİSTAN VE RUSYA NÜFUSUNUN YATIRIM VE TASARRUF DAVRANIŞLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	1
Ainur NOGAYEVA Guzel SADYKOVA	
2008 FİNANS KRİZİNİN DÜNYAYA VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	9
Arafat ARIK	
İSTATİSTİKİ GÖSTERGELERLE COVID-19 PANDEMİSİNİN ETKİLERİ: TÜRKİYE.....	21
Ayşe ERYER Tuğba KONUK	
DÜNYADA VARLIK FONU YÖNETİMİ VE TÜRKİYE VARLIK FONU	34
Ebrar CEYHAN	
TÜRKİYE'DE BANKALAR TARAFINDAN ÖZEL SEKTÖRE KULLANDIRILAN YURTİÇİ KREDİLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ.....	44
Esmâ KARAKIZ	
DAVRANIŞSAL FİNANS PERSPEKTİFİNDE YATIRIMCI PSİKOLOJİSİ:2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	57
Ümmügül TEKEREK Nursaç DEĞERLİ	
'BREXIT' SÜRECİ VE 'CITY OF LONDON' İLE AB ÜLKELERİNİN FİNANS PİYASALARINA YANSIMALARI	78
Gülşen KOZ	
COVID-19 SÜRECİNDE İŞLETMELERİN STRATEJİK YÖNETİM FARKINDALIKLARI	90
Emine Vasfiye KORKMAZ Suna SOYLU	
BASEL III VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ	98
Levent SEZAL	
KÜRESEL FİNTEK KREDİ PİYASALARI: POLİTİKALAR VE SORUNLAR.....	113
Levent SEZAL	
PANDEMİ DÖNEMİNDE FİNANS SEKTÖRÜNDEKİ TEKNOLOJİK YENİLİKLERİN ÖNEMİ.....	126
Mehmet Akif KARA Tuba AKSU	
KÜRESEL FİNANSAL KRİZLER.....	138
Okan EKMEKÇİ Selver ALÇINGİ	
TÜRKİYE EKONOMİSİ VE 2008 KÜRESEL KRİZİ	149
Remzi YÜCE	
TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE VAKIFBANK'IN YERİ: BETİMSSEL BİR DEĞERLENDİRME.....	159
Selvi YILDIRIM	
TÜRKİYE'NİN SEÇİLİ ÜLKELER İLE FİNANSAL HİZMETLER SEKTÖRÜ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ANALİZİ	170
Şahika Didar PAKSOY	
KREDİ GARANTİ FONUNUN İŞLETMELERE SAĞLADIĞI DESTEKLEMELERİN BÜYÜME VE KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	185
Talha KARATURNA	
DÖVİZ KURU VE BORSA ARASINDAKİ SİMETRİK VE ASİMETRİK İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	193
Taylan Taner DOĞAN Tayyibe Işıl DOĞAN	

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

TÜRKİYE' DE İSLAMİ BANKACILIĞIN YERİ VE ÖNEMİ.....	205
Tuğba KONUK Ayşe ERYER	
FİNANSAL YENİLİKLERİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE OLAN ETKİLERİ.....	219
Yunus Emre KÖK Ömer Faruk AYDIN Mahmut Sami ALTUN	
TÜRKİYE'DE SWAP İŞLEMLERİNİN GELİŞİMİ.....	244
İbrahim ÖRNEK Seçkin KABAK	

**KAZAKİSTAN VE RUSYA NÜFUSUNUN YATIRIM VE TASARRUF
DAVRANIŞLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Ainur NOGAYEVA¹
Guzel SADYKOVA²

Öz

Ülkelerin yatırım politikaları, mevcut ekonomilerini yeniden yapılandırmanın, girişimciliği desteklemenin, ek istihdam yaratmanın yanı sıra nüfusun yatırım yapma kapasitesini geliştiren parasal tasarruf faaliyetlerini düzenler. Yatırım ve tasarruf davranışları, bireylerin veya hane halkının uzun vadeli ihtiyaçları için finansal destek sağlamayı ve tahsis edilen fonlardan gelir elde etmeyi öngörür. Bu bağlamda uygun kararların alınmasına etki eden nesnel ve öznel faktörlerin başında gelir seviyesi, yatırım faaliyetleriyle ilgili deneyim, finansal okuryazarlık, nüfusun finansal yatırım olanaklarına ilişkin farkındalık derecesi, finansal kurumlara duyulan güven düzeyi vb. gelir. Çalışma benzer sosyoekonomik zihniyet yapılarına sahip oldukları varsayılan Kazakistan ve Rusya nüfusunun yatırım piyasasına ilişkin tutumlarını, tasarruf ve yatırım davranışlarındaki temel eğilimleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlar. Yapılan analiz kamuoyu araştırma merkezleri ve vakıfları, finansal araştırma ajansları vb. kuruluşların verilerine dayanır. Yatırım davranışlarını biçimlendirici etkenler, tasarrufun amaç ve şekilleri, mevcut birikimleri kullanma stratejileri, yatırım davranışlarını teşvik edici mekanizmalar öncelikli olarak irdelenir. Araştırmanın bulguları Kazakistan ve Rusya nüfusunun yatırım ve tasarruf davranışları konusunda ihtiyatlı bir tutum sergilediklerini, nüfusun yatırım araçlarını kullanma yetkinliğinden yoksunluğunu, tasarruf yetersizliğine bağlı gelişen yatırım yapma güvensizliği durumunu gözler önüne serer.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Yatırım, Rusya, Kazakistan

**COMPARATIVE ANALYSIS OF INVESTMENT AND SAVING BEHAVIOR OF
THE KAZAKHSTAN AND RUSSIAN POPULATIONS**

Abstract

The investment policies of the countries regulate monetary saving activities that improve the investment capacity of the population as well as restructure their current economies, support entrepreneurship, create additional employment. In this context, the leading objective and subjective factors that affect making appropriate Investment and saving decisions are income level, experience in investment activities, financial literacy, the awareness level of the population regarding financial investment opportunities, the level of trust in financial institutions, etc. The study aims to comparatively examine the attitudes of the populations of Kazakhstan and Russia, who are assumed to have similar socio-

¹ L.N. Gumilyov Eurasian National University Uluslararası İlişkiler Bölümü, ainur_nogay@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0702-8618>

² Kastamonu Üniversitesi İşletme Bölümü, gsadykova@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9996-5835>

economic mentality structures, towards the investment market and their basic tendencies in saving and investment behavior. The analysis is based on the data from the institutions such as public research centers and foundations, financial research agencies, etc. Factors shaping investment behavior, purpose and forms of saving, strategies of using existing savings, mechanisms that encourage investment behaviors are primarily examined. The findings of the study demonstrate that the Kazakhstan and Russian populations take a cautious attitude towards investment and saving behavior, the populations' lack of competence to use investment instruments, and the condition of insecurity towards investment that develops due to lack of savings.

Keywords: *Savings, Investment, Russia, Kazakhstan*

1. Giriş

Yatırım politikaları, ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etmenin, girişimciliği desteklemenin, ek istihdam yaratmanın yanı sıra nüfusun yatırım yapma kapasitesini geliştiren parasal tasarruf faaliyetlerini düzenler. Yatırım ve tasarruf davranışları, bireylerin veya hane halkının uzun vadeli ihtiyaçları için finansal destek sağlamayı ve parasal fonlardan gelir elde etmeyi öngörür. Bu bağlamda uygun kararların alınmasına etki eden nesnel ve öznel faktörlerin başında gelir seviyesi, yatırım faaliyetleriyle ilgili deneyim, finansal okuryazarlık, nüfusun finansal yatırım olanaklarına ilişkin farkındalık derecesi, finansal kurumlara duyulan güven düzeyi vb. gelir.

Gelişmiş piyasa ekonomisine sahip ülkelerde nüfus, menkul kıymetler ve diğer finansal araçlar satın alarak girişimcilere nakit gelir sağlayan yatırımcı konumundadır. Bu bağlamda insanların gelirlerinin ne kadarını tüketeceğine, gelecek için ne kadar tasarruf edeceğine karar vermesi gerekir. Böylece, gelirin bir kısmı mevcut tüketime harcanır, diğeri ise tasarruf için ayrılır. Nüfusun yaptığı tasarruf, ekonomik kalkınmanın ana faktörü olup nihai talebin çoğunu oluşturur. Yatırım ve tasarruf davranışları genellikle insanların iş yaşamına katılımlarıyla başlar ve emekliliklerine kadar sürer.

Çalışma benzer sosyoekonomik zihniyet yapılarına sahip oldukları varsayılan Kazakistan ve Rusya nüfusunun yatırım piyasasına ilişkin tutumlarını, tasarruf ve yatırım davranışlarındaki temel eğilimleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlar. Yapılan analiz kamuoyu araştırma merkezleri ve vakıfları, finansal araştırma ajansları vb. kuruluşların verilerine dayanır. Yatırım davranışlarını biçimlendirici etkenler, tasarrufun amaç ve şekilleri, mevcut birikimleri kullanma stratejileri, yatırım davranışlarını teşvik edici mekanizmalar öncelikli olarak ele alınır.

2. Yatırım ve Tasarruf Davranışları: Tanım ve Etki Eden Faktörler

Tasarruflar, gelirin vergilerden sonra kalan ve tüketilmeyen kısmı, başka bir ifadeyle insanlar tarafından gelecekteki maddi alımlar ve ihtiyaçların karşılanması için ayrılan para şeklinde tanımlanır (Lapaev, 2010). Tasarruflar elde edilen gelir miktarına, tüketim harcamalarına, bankaların faiz oranlarına, vergilendirme düzeyine, finansal piyasa kurumlarına duyulan güven derecesine ve siyasi istikrara bağlıdır. Gelecekte gelir elde etme amaçlı kullanılan tasarruflar

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

yatırıma dönüşür. Tasarruflar potansiyel yatırımları temsil ederken, yatırımlar ekonomik ve sosyal faydalar elde etmeyi öngören hâlihazırda kullanılmış ve gerçekleştirilmiş tasarrufları ifade eder (Tutukina ve Timofeeva, 2015).

İnsanları tasarruf yapmaya yönlendiren etkenler arasında tüketim ve sosyal güvenlik; dayanıklı tüketim malları ve gayrimenkul satın alma; güvenli bir emeklilik dönemi sağlama gayesi; ek gelir elde etme; gelecek neslin refahını sağlama; öngörülemeyen olayların finansmanı (Tolstouhova, 2016; Nikolaeva, 2018) vb. bulunur.

Nüfusun nakit harcama ve tasarruf eğilimleri aşağıdakilerden oluşur: mal (ürün) alım masrafları ve hizmet ödemeleri, zorunlu ödemeler ve çeşitli katkı payları (vergi ve harçlar, sigorta ödemeleri, kamu ve kooperatif kuruluşlarına katkılar, kredi faizleri vb.), gayrimenkul edinme maliyetleri, finansal varlıklarda artış vb. Finansal varlıklarda artış, vatandaşların hesaplarındaki mevduatın artması (azalması), nüfusun elindeki para, menkul kıymet satın alma harcamaları, döviz, bireysel girişimcilerin hesaplarındaki fon değişiklikleri ve kredi borçlarından oluşur.

Nüfusun tasarruf etme yeterliliğine sahip kısmı kendi içerisinde tasarruf sahipleri ve yatırımcılar olmak üzere iki gruba ayrılır. Tasarruf sahipleri birikimlerini ağırlıklı olarak mevcut ihtiyaçlar için kullanırlar. Yatırımcılar genellikle aylık gelirlerini birkaç kat aşan tasarruflarını pahalı alımlar, tatil, tedavi vb. için harcamaktadırlar. Dolayısıyla, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar birikimlerini farklı işlevsel rolleri yerine getirme amaçlı kullanmalarıyla farklılaşmaktadırlar (Zinovyev, 2016: 135).

Hane halkının tasarruf yöntemi seçimine etki eden kriterler aşağıdaki gibidir (Degtyaryova, 2016: 30):

- Likidite; tasarrufların kolay ve hızlı bir şekilde paraya dönüşme kapasitesini ifade eder;
- Güvenilirlik; yatırılan para fonlarının iade edilme olasılığını tanımlar;
- Getiri oranı; ek gelir elde etmeyi açıklar;
- Portföy oluşturmaya harcanabilecek zaman, yatırım dönemi vb.

Piyasa ekonomisi şartlarında tasarruf davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri, enflasyondur. Yüksek enflasyon koşullarında para tasarrufu yapmak zorlaşır, güvenilirlik sağlanamaz (Kavruk, 2010). Nüfusun tasarruf davranışlarını olumsuz etkileyebilecek faktörlerin başında işsizlik, maaşların geç ödenmesi, ekonomik etkinlik deneyiminin niteliği (saadet zincirlerinden kaynaklanan maddi ve hukuki mağduriyet, hisse ve menkul kıymetler satın alma vb.), bireyin risk alma eğilimi, finansal araç bilgisi, yatırım fırsatlarına ilişkin bilinçlilik gelir (Galimova vd., 2014: 8).

Yatırım davranışlarını etkileyen kritik etkenlerden bir diğeri, finansal okuryazarlıktır. Finansal okuryazarlık, gelir ve giderlerin kayıtlarını tutma, finansal kaynakları yönetme, mevcut ve gelecekteki tüketimi planlama, finansal araçları seçme, geleceği güvence altına alma ve olası gelir kaynaklarından yoksun kalma gibi durumlara karşı hazırlıklı olma becerilerini tanımlar (Mayorova ve Krivonos, 2015). Düşük finansal okuryazarlık seviyesinin temel sebepleri olarak aşağıdakiler gösterilebilir (Saibel ve Kovalchuk, 2018):

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Mevcut finansal kuruluşlara karşı güvensizlik;
- Nüfusun finans eğitimi konusundaki düşük motivasyonu;
- Paternalizm (bireysel mali kararlardan devleti sorumlu tutma durumu);
- Düşük gelir seviyesi;
- Eğitim kurumlarının bireysel finans yönetimi ilkelerini benimsetme sürecine yetersiz katkısı;
- Finans yönetimi eğitimlerinin uygulamalı yorum içermemesi vb.

Dolayısıyla, tasarruf ve yatırım, sosyoekonomik fayda yaratma sürecinin döngüsel bileşenleridir. Tasarruflar gelecekteki ihtiyaçların karşılanması için ertelenen tüketimi tanımlarken, yatırımlar geçmişteki tasarrufların değerlere dönüşmüş halidir.

3. Kazakistan ve Rusya Nüfusunun Yatırım ve Tasarruf Davranışları

Kazakistan nüfusunun tasarruf ve yatırım yapma özelliklerini belirleme amaçlı yapılan sosyolojik araştırmada Kazakistan'da yaşayan her yedi aileden birinin ağırlıklı olarak tenge ya da döviz cinsinden nakit birikimlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yüksek gelirli insanların farklı yatırım arayışları içerisinde oldukları anlaşılmıştır (Shaukenova, 2018). Finans.kz uzmanları tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırmada ise katılımcıların %33'ünün yatırım yapma konusuyla ilgilenmediği, %29'unun mevduata yöneldiği, %15'inin gayrimenkul yatırım yaptıkları saptanmış, %14'ünün menkul kıymetler ve kripto para birimi şeklinde tasarruf etmeyi tercih ettikleri vurgulanmıştır (24.kz, 2019). Altın satın alma, geleneksel tasarruf yöntemlerinden biri olarak değerlendirilir (Beynoyeva, 2020). Altın satın alımlarında en fazla (%25) tercih edilen ürün, 10 gram ağırlığındaki altın külçeleridir. Altına yatırım yapmanın temel avantajlarını aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür (businessmir.kz, 2020):

- Yüksek likidite;
- Uzun vadeli bir yatırım türü olması;
- Enflasyon ve ekonomik krizlere karşı koruma;
- Altın fiyatlarının istikrarlı olarak artışı vb.

Hane halkının mali durumu tasarruf davranışını belirler. Rusya'da düşük gelire sahip insanlar aylık gelirlerinin %12-13'ünü, yüksek gelire sahip insanlar ise %28'ini tasarruf ve yatırımlara ayırırlar. Birikim yapma davranışının yatırım, tatil, yurtdışı seyahatleri, onarım faaliyetleri, binek araç alımı, eğitim, kendi işini geliştirme, gayrimenkul edinme, beklenmedik durumlar gibi etkenler tarafından koşullandırıldığı görülmektedir. Tasarruf yapma şekilleri açısından sırasıyla mevduat, nakit, döviz, gayrimenkul yatırımlarına (Ovchinnikova, 2020) öncelik verildiği, bunların yanında değerli metallere yatırım yapma, kendi işini geliştirme ve binek araç satın alma gibi faaliyetlerin de benimsendiği anlaşılmaktadır. Mevduatın en fazla tercih edilmesinin nedenlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Aleksandrova ve Yarasheva, 2016):

- Satın alma gücünü muhafaza etme sağlanamıyorsa, en azından enflasyondan kaynaklanan kayıpları en aza indirme;
- Para harcama eğilimini sınırlandırma;
- Hırsızlık vb. nedeniyle parasal fon kaybı riskinin ortadan kaldırılması;
- Parasal fonların banka kartı aracılığıyla işletim kolaylığı;
- Fon birikimlerinin uzun vadeli niteliği vb.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

NAFI araştırma merkezi ile Rosgosstrakh bankasının Rusya'da gerçekleştirdikleri bir araştırma sonucunda bankada mevduatları olan katılımcıların üçte birinin (%31) alternatif yatırım ürünlerini kullanma konusunda belirli bir deneyime sahip oldukları ortaya çıkmıştır (nafi.ru, 2020). En popüler yatırım ürünü, bireysel yatırım hesabıdır (%42). Katılımcıların %39'u tasarruf mevduatı hesapları, %38'i birikimli hayat sigortası, %37'si yatırım hayat sigortası seçeneklerinin farkındadırlar. Ankete katılan banka mevduat sahiplerinin dörtte birinden azı (%23) yatırım ürünlerini kullanmaktadır; ayrıca %6'sı bireysel yatırım hesabına, %5-6'sı yatırım mevduatına sahiptir. Bunun yanında Rusya nüfusunun %89'u tasarruflarını büyük bankalarda ruble hesaplarında tutmakta, fonların geri kalanı ağırlıklı olarak dolar ve euro döviz hesaplarında bulunmaktadır (fingazeta.ru, 2020).

Dolayısıyla, Kazakistan ve Rusya nüfusunun en fazla tercih ettiği tasarruf yapma şekli mevduat olup, birikimlerin genellikle ulusal para biriminde tutulduğu anlaşılmaktadır. Birikim yapma kapasitesi gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Yatırıma karar verme sürecinde risk alma eğilimi ve finansal bilgi yeterliliği önceliklidir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kazakistan ve Rusya nüfusunun yatırım piyasasına ilişkin tutumlarının, tasarruf ve yatırım davranışlarındaki temel eğilimlerinin karşılaştırmalı analizi her iki ülke nüfusunun yatırım ve tasarruf davranışları konusunda ihtiyatlı bir tutum sergilediklerini, nüfusun yatırım araçlarını kullanma yetkinliğinden yoksunluğunu, tasarruf yetersizliğine bağlı gelişen yatırım yapma güvensizliği durumunu gözler önüne serer.

Yatırım davranışlarını sınırlayan faktörlerin başında düşük gelir düzeyi, potansiyel yatırımcıların niteliksel yetersizliği, finansal kurumlara güvensizlik, tasarrufu arttırmak yerine olanı korumaya yönelme gösterilebilir.

Nüfusun yatırım ve tasarruf davranışlarını teşvik etmek ve bu alanda olası engelleri kaldırmak için aşağıdaki önlemler alınabilir (Alikperova, 2016: 34-35):

- Finansal araç ve kuruluşların aracılığıyla (danışmalar, bilgi hatları, bilgi standartları, bölgesel basındaki yayınlar vb.) mevcut yatırım seçenekleri ve faydalarına yönelik kamu bilincini yaratma;
- İnsanlarda kendi yaşamlarına ilişkin sorumluluk alma gönüllülüğünü teşvik etme;
- Tasarruf fonlarının etkin yönetimi mekanizmalarını eğitim aracılığıyla benimsetme;
- Özel yatırımcıların yatırım faaliyetlerinin sorunlarını tespit etme amaçlı onların takibini yapma;
- Finansal sisteme ilişkin güveni güçlendirme amaçlı devlet ve Merkez Bankası tarafından uygun stratejilerin belirlenmesi vb.

Geliri tasarrufa dönüştürme sürecini inceleme, tasarruf davranışlarını canlandırma adına gerçekleştirilen devlet politikalarının temel etkinlik mekanizmalarını aşağıdaki başlıklar çerçevesinde yeniden gözden geçirmeye olanak tanır (Melnikova, 2012; Kaplun, 2015):

- Yoksulluğu azaltma;

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Kişi başına düşen milli geliri arttırma, bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltma;
- Devletin finansal sistemine yönelik güveni arttırma, tasarruf sahiplerinin ekonomik çıkarlarını koruma, tasarrufların güvenliğini sağlama;
- Emeklilik tasarruflarını koruma;
- Finans ve tasarruf kurumlarının faaliyet alanlarını genişletme;
- Tasarruf sisteminin istikrarını koruma;
- Ulusal sosyoekonomik, finansal ve para politikalarının gereklerini dikkate alarak ülkedeki tasarruf ve yatırım ortamlarının optimizasyonunu gerçekleştirme vb.

Nüfusun tasarruf yapma kapasitesi, tüketim, harcama ve gelirler ile ilişkili olup, yaşam kalitesinin en önemli göstergelerinden biridir. Aynı zamanda ekonomiye yatırım yapma ve borç verme kaynağıdır. Tasarruf yapma stratejileri risk alma derecesi ve finansal okuryazarlık düzeyiyle koşullandırılır. Mevcut şartlar altında Kazakistan ve Rusya nüfusu için tasarruf yapma biçimlerini çeşitlendirme ve farklı getiri potansiyellerine sahip varlıklara yönelme önerilebilir. Bu tür bir stratejiyi benimseme makroekonomik sarsıntılardan kaynaklanabilecek tasarruf kaybı riskini en aza indirir, olumlu senaryo durumunda ise başlangıçtaki tasarruf miktarını önemli ölçüde arttırır.

Kaynakça

- Aleksandrova, Ol'ga, Yarasheva, Aziza (2016), "Transformatsiya Investitsionno-Sberogatel'nogo Povedeniya Vysokodohodnyh Grupp Naseleniya v Period Krizisa", Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast Ekonomicheskiye i Sotsial'nyye Peremeny: Fakty, Tendentsii, Prognoz, 1 (43), ss. 122-137.
- Alikperova, Natalya (2016), "Sotsiologicheskiye Issledovaniya Investitsionnogo Povedeniya Naseleniya Rossii", Gumanitarnyye Nauki. Vestnik Finansovogo Universiteta, 2 (22), ss. 29-35.
- Beynoyeva, Milana (2020), "Chto Delayut Kazahstantsy, Chtoby Stat' Bogache", 22 oktyabrya 2020, <https://lsm.kz/aktivy-investirovaniya> (29.11.2020).
- "Chetvert' Rossiyskih Vkladchikov Ne Osvedomleny Ob Al'ternativnykh Investitsiyah", 10 sentyabrya 2020, <https://nafi.ru/analytics/chetvert-rossiyskikh-vkladchikov-ne-osvedomleny-ob-alternativnykh-investitsiyakh> (28.11.2020).
- Degtyaryova, Elena (2016), "Sberezheniya Naseleniya i Ih Znachenije v Ekonomike Rossii", Mezhdunarodnyy Nauchno-Issledovatel'skiy Zhurnal, 11 (53), ss. 29-32.
- Galimova, Aigul, Izosimova, Irina, Kuzhahmedova, Madina (2014), "Sberogatel'noye Povedeniye Naseleniya Kak Vazhnyy Faktor Ekonomicheskogo Razvitiya Rossii", Internet Zhurnal "Naukovedeniye", 6 (25), ss. 1-12.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Kaplun, Aleksandra (2015), "Rol' Sberezheniy Domashnih Hozyaystv v Razvitiy Investitsionnogo Potentsiala Regiona", *Sovremennyye Tendentsii Regional'nogo Razvitiya*, Novochoerkassk, 12-13 may 2015 g., ss. 31-37.
- Kavruk, Elena (2010), "Faktery, Vliyayushchiye Na Sberegatel'noye Povedeniye Naseleniya i Snizheniye Sberezheniy Naseleniya v Usloviyah Krizisa", *Nauchnyy Zhurnal KubGAU*, 56 (02), <http://ej.kubagro.ru/2010/02/pdf/08.pdf> (30.11.2020).
- Lapaev, Aleksandr (2010), "Denezhnyye Sberezheniya Naseleniya Kak Ekonomicheskaya Kategoriya", *Vestnik OGU*, 2 (108), ss. 84-90.
- Mayorova, Lyubov', Krivonos, Yulia (2015), "Finansovaya Gramotnost' i Yeye Vliyaniye Na Riski Investirovaniya", *Ekonomika i Predprinimatel'stvo*, 5-1 (58), ss. 603-607.
- Melnikova, Elena (2012), "Sberezheniya Naseleniya Kak Istochnik Finansirovaniya Protsessov Restrukturizatsii Otechestvennoy Ekonomiki", *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo Gozudarstvennogo Universiteta*, Seriya: Ekonomika i Menedzhment, 44 (303), ss. 76-78.
- Nikolaeva, Tatiana (2018), "Formirovaniye i Ispol'zovaniye Sberezheniy Naseleniya Dlya Povysheniya Investitsionnogo Potentsiala Strany", *Problemy Ekonomiki i Yuridicheskoy Praktiki*, 3, ss. 66-71.
- "Opros: 89% Sberezheniy Rossiyan Hranyatsya v Rublyah", 5 oktyabrya 2020, <https://fingazeta.ru/news/novosti/467017> (29.11.2020).
- Ovchinnikova, Yulia (2020), "Psihologicheskiye Faktery Prinyatiya Investitsionnogo Resheniya", *Chelovecheskiy Kapital*, 1 (133), ss. 177-184.
- Saibel, Natalia, Kovalchuk, Alla (2018), "Vliyaniye Finansovoy Gramotnosti Naseleniya Na Razvitiye Rossiyskogo Rynka Tsennyh Bumag", *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Druzhby Narodov*, Seriya: Ekonomika, 26 (2), ss. 306-316.
- Shaukenova, Zarema (2018), *Uroven' i Kachestvo Zhizni v Kazahstane: Sovremennoye Sostoyaniye i Osnovnyye Tendentsii*, Kazahstanskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy Pri Prezidente Respubliki Kazahstan, Astana.
- Tolstouhova, Margarita (2016), "Faktery Sberegatel'noy Motivatsii Naseleniya", *Upravleniye Ekonomicheskimi Sistemami*, 3, ss. 85-90.
- Tutukina, Elena, Timofeeva, Natella (2015), "Vzaimosvyaz' Sberezheniy i Investitsiy Naseleniya v Usloviyah Krizisa", *Upravlencheskiye Nauki*, 5 (2), ss. 43-49.
- "V Chem Hranyat Svoi Sberezheniya Kazahstantsy?", 27 noyabrya 2020, <http://businessmir.kz/2020/11/27/v-chem-hranyat-svoi-sberezheniya-kazahstantsy/> (30.11.2020).
- "Vo Chto Investiruyut Kazahstantsy?", 6 iyunya 2019, <https://24.kz/ru/news/delovye-novosti/item/319852-vo-chto-investiruyut-kazakhstantsy> (28.11.2020).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Zinovyev, Arkadiy (2016), "K Voprosu Izucheniya Faktorov, Vliyayushchih Na Sberegatel'noye Povedeniye Naseleniya", Aktual'nyye Voprosy Sovremennoy Nauki, 50, ss. 133-140.

2008 FİNANS KRİZİNİN DÜNYAYA VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Arafat ARIK¹

Öz

Bu çalışmanın amacı; 2008 yılında ABD'den başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan finans krizinin sebeplerini incelemek, ülke ekonomilerinde yarattığı sonuçları verilerle açıklamak ve finansal krizlerin tekrarlanmaması için çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada; BDDK, TCMB, İMKB, IMF gibi kuruluşların o yıllara ait verileri kullanılarak somut sonuçlar ortaya konmuştur.

2008 finans krizi; ABD'de emlak sektöründe aşırı kredi dağıtılmasıyla başlamış ve kredilerin çoğunun geri ödenememesinden dolayı finans sektöründe derin krizlere neden olmuş, uluslararası sermaye hareketlerinden dolayı diğer ülkelere sıçramış ve bu ülke ekonomilerini de derinden etkilemiştir. 2008 krizi dünyada ve Türkiye'de ekonomik durgunluklara sebep olmuş, işsizlik ve şirket iflasları çoğalmış, ticaret olumsuz etkilenmiş ve ekonomik göstergeler bozulmuştur. Krizlerin önlenmesi için; özellikle kısa vadeli uluslararası sermaye hareketleri makul seviyelerde tutulmalı; döviz işlemlerinde hükümetler ciddi kontroller uygulamalı, sermaye finansal sektörler yerine üretime ve reel sektöre kaydırılmalı, büyüme modeli olarak üretime dayalı büyüme modeli seçilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Küresel Ekonomik kriz, Türkiye Ekonomisi

EFFECTS OF THE 2008 FINANCIAL CRISIS ON THE WORLD AND TURKEY

Abstract

The aim of this study is; To examine the causes of the financial crisis, which started in the USA in 2008 and affected the whole world, to explain the results of the economies of countries with data and to offer solutions to prevent the recurrence of financial crises. In the study; By using the data of institutions such as BDDK, TCMB, İMKB and IMF for those years, concrete results have been presented. 2008 financial crisis; It started with the distribution of excessive loans in the real estate sector in the USA and caused deep crises in the financial sector due to the non-repayment of most of the loans, it spread to other countries due to international capital movements and this has deeply affected the economies of this country.

The 2008 crisis led to economic stagnation in the world and Turkey, unemployment and company bankruptcies proliferate, negatively affected trade and economic indicators have deteriorated. To prevent crises; Especially short-term international capital movements should be kept at reasonable levels; Governments should apply strict controls in foreign exchange transactions, capital

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, arafatarik46@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1657-364X>

should be shifted to production and real sector instead of financial sectors, and production-based growth model should be chosen as the growth model.

Key Words: *Financial Crisis, Global Economic Crisis, Turkish Economy*

1.Giriş

Ülkemizde de köklü ekonomik değişiklikler yaratan 1980'lerden sonraki finansal serbestleşme; 1994 Meksika, 1997 Güney Doğu Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Türkiye ve Arjantin finansal krizlerini doğurmuştur. Finansal serbestleşme uygulamaları finans sektörünün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesini ve kırılganlığının artmasını sağlamıştır. Finansal hareketler ve finansal araçlardaki çeşitlilik artmış ancak yeni finansal araçları ve riskleri öngörebilecek teknik altyapı oluşturulamamıştır (Özkan, 2008:3). 2008 Eylülünde ABD'nin en büyük Yatırım Bankalarından olan Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılan kriz, 1929 Ekonomik Krizinden sonra son yüzyılın en derin krizi olarak tanımlanmaktadır. (Ünal ve Kaya, 2009:4). 2008 Küresel krizin en temel özelliği, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinden çok gelişmiş ülke ekonomilerini vurmasıdır. Bu duruma gelişmiş ülkelerdeki finansal türev araçlarının çokluğu ve hacmi başlıca sebepler olarak gösterilebilir.

Buna karşılık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri yakın geçmişte yaşadıkları krizler sonrasında aldıkları tedbirler, yaptıkları reformlar ve kriz öncesi dönemdeki hızlı büyüme hamleleriyle oluşturdukları sağlam ekonomik yapı sayesinde daha az etkilenmişlerdir. (Özkan, 2008:9). ABD'de başlayarak, hızlı sermaye hareketleri ve artan dış ticaret dolayısıyla tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz, talep ve büyümede daralmaya neden olmuştur. Dünya ekonomisinin önemli bir kısmına karşılık gelen ABD ekonomisinin daralması, tüm dünya ülkelerinin ve Türkiye ekonomisinin daralmasına neden olmuştur.

2.Kriz ve Ekonomik Kriz Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) kriz kavramını; sosyal anlamda "bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" şeklinde, ekonomik anlamda ise "çöküntü" şeklinde tanımlamaktadır. Ekonomik krizler, ülkelerin yalnızca ekonomik yapısını değil aynı zamanda sosyal yapısını da bozduğundan, TDK'nın krizi açıklamak için kullandığı çöküntü kelimesi daha anlamlıdır.(Kaykusuz, 2014: 1-2). Ekonomik krizler; mal, hizmet, faktör, döviz, para ve sermaye piyasalarında, bankacılık sektöründe gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar şeklinde tanımlanabilir. (Kibritçioğlu, 2001: 174). Başka bir tanımla kriz, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma veya istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma dönüşmesi olarak tanımlanabilir. (Kibritçioğlu, 2001: 174). Ya da iç talepte yaşanan ciddi daralma, yatırımların düşüşü, işsizliğin artışı ve refah seviyesinin düşüşü olarak ta ortaya çıkan bir durumdur. Ekonomi literatüründe en çok tanımlanan finansal krizler; herhangi bir finansal varlıkta ortaya çıkan belirsizlik veya aşırı değerlenme(balon) etkisinin uluslararası sermaye hareketleri ve ticaretin etkisiyle zincirleme olarak tüm dünyayı etkilemesi şeklinde tanımlananlardır. 2008 finans krizi de ABD'deki konut kredilerinin risk

eşiği aşarak aşırı şişirilmesi ve geri dönüşlerdeki sıkıntıların ortaya çıkması ile çöküşe dönüşen bir kriz olarak kendini göstermiştir.(Eğilmez, 2014: 51-52;Karaçor ve Gökmenoğlu,2011: 30)

3. 2008 Küresel Krizin Nedenleri

2008 öncesi yıllarda ABD’de düşük faiz dolayısıyla finans piyasalarında aşırı bollaşan sermaye Amerikan toplumunun tüketim harcamalarını aşırı şekilde artırmış ayrıca daha fazla kazanç isteği kredilerin gelişigüzel dağıtılmasına sebep olmuştur(Alantar, 2008: 2). Risk yüksek olduğu halde kontrolsüz bir şekilde ve büyük miktarlarda, ödeme gücü düşük olan kişilere eşik altı olarak adlandırılan ipotekli konut kredileri verilmiştir. Bu yaklaşım sonrasında konut fiyatları olması gerekenin çok üstüne çıkmış ve bu balon etkisi ile yükselen konut fiyatları ise riskli konut kredilerinin daha fazla fonlanmasına neden olmuştur. 2004 yılında FED’in enflasyonla mücadele amacıyla faizleri yükseltmesi ile düşük gelir tabakalarına kullanılan değişken faizli mortgage kredilerinin geri ödemesinde birçok sorun ortaya çıkmıştır. (Ünal ve Kaya, 2009: 4).

Özellikle düşük gelir gruplarına kullanılan konut kredilerinin geri ödemesinde ortaya çıkan sorunlar, bankaların elindeki hacizli konut sayısını artırmış ve yine bankaların bu konutları satışa çıkarmasıyla konut fiyatlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Kredi kullananların konutlarının fiyatlarındaki ciddi düşüş, konutların o anki değerinin kalan kredi borcundan daha az olması nedeniyle kredilerin geri kalanının ödenmemesine neden olmuştur. Ancak kredi karşılıklarının kredi veren bankalarca daha yüksek kâr ve daha fazla fon sağlamak amacıyla başka finansal kuruluşlara satılması ve riski devralan kuruluşların sermaye piyasası türev araçlarıyla zararı zincirleme şekilde başka kuruluşlara yayması kendileriyle birlikte birçok mali kuruluşun batmasına neden olmuştur. (Alantar, 2008: 2).

Finansal türev ürünleri şahıslar ve kurumlarca yüksek oranda rağbet görmüş, Avrupa bankalarının da bu ürünlerden önemli miktarlarda satın alması diğer ekonomik sıkıntılarla birleşerek krizin Avrupa ekonomisini de ciddi şekilde etkilemesini doğurmuştur.

Bu kredilere dayalı yatırım araçlarının ve bunları fonlayan finansal kuruluşların kredi derecelerinde meydana gelen düşüşler, bu yatırımların ve kuruluşların değerlerinin hızlı bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Ürünleri elinde bulunduranların hızlı bir şekilde nakde dönme isteği piyasaları çok zorlayarak likidite krizi doğurmuştur. (Ünal ve Kaya, 2009: 5-6).

4.2008 Küresel Krizin ABD Ekonomisine Etkileri

ABD’de kontrolsüzce dağıtılan konut kredilerinin geri ödemelerindeki sorunlarla başlayan ve zamanla tüm kredi piyasalarına yayılan krizin etkileri ilk önce yatırım bankalarında görülmeye başlanmıştır. İflaslar birbirini izlemiş ve önce 20 milyar dolar değerindeki Bear Stearns Ocak 2007’de sadece 236 milyon dolar gibi çok düşük bir bedelle JP Morgan’a satılmıştır. Amerikan Merkez Bankası, Fannie Mae ve Freddie Mac adlı kuruluşları 200 milyar dolarlık kurtarma paketi ile tamamen devletleştirmiştir. Yine FED dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG firmasını fonlayarak batmaktan kurtarmıştır. (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 336). Merrill Lynch’i Bank of Amerika’nın alması ve 2008

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Eylülünde Amerika'nın en büyük yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç beyan ederek iflasını açıklaması bütün dünya ekonomilerinde kırılmalı doruk noktalara taşımış ve ABD'de başlayan kriz küresel finans krizine dönüşmüştür. (Ünal ve Kaya, 2009: 6).

Küresel krizin en temel sebebi ipotek dayalı menkul kıymetler ve bunları teminat göstererek çıkartılan türev ürünler olmuştur.(Alptekin, 2009a: 14). Finansal türev araçlarının suni ve aldatıcı bir kazanç vaadi, gerçek bir kazançtan çok spekülasyona açık olması, işleyişin anlaşılmasındaki zorluklar ve finansal piyasaların şeffaflığını kaybetmesi küresel krizin oluşumunda önemli rol oynamıştır. ABD konut kredilerinin geri dönüşündeki sorunlar önce tüm finansal sistemi, sonra reel ekonomiyi etkisi altına almış daha sonra da uluslararası sermaye hareketlerinin ve dış ticaretin etkisiyle diğer ülkelere de sıçramış ve tüm dünyayı etkilemiştir. (Alantar, 2008: 3-4).

O yıllarda dünya ekonomisinin yaklaşık beşte birine karşılık gelen ABD'de başlayan kriz, devlet mevzuatı ve kredilendirmelerdeki kriterlerin özensizce gevşetilmesi, düşük yasal faiz ve aşırı uzun vadeli kredi kullandırılması yüzünden meydana gelmiştir. Uzun vadeli konut piyasasındaki bu çöküş önce yatırım bankalarını etkilemiş sonra ticari bankalara yayılmış sonra da finansal türev ürünler üzerinden zincirleme olarak tüm dünyayı etkilemiştir. (Bordo, 2008:2 -3).

Mortgage krizi, nakit sıkışıklığı ve güven krizine dönüşerek reel ekonomileri de etkisi altına almış, talep daralması, durgunluk, işsizlik ve iflaslar ciddi oranda artmıştır. Euro bölgesi ekonomisi 2009 yılının ilk çeyreğinde % 4,6 küçülmüştür. Japonya, 1995'ten sonra en büyük daralmayı yaşamış, ABD 40 yılın en yüksek küçülme rakamlarını görmüştür. (Alptekin, 2009b: 5).

Tablo 4. 1: ABD'de Finans Kuruluşlarının 2008 Haziran Zararları (Milyar Dolar)

Finans kuruluşu	Zarar
Citybank	42,9
Merrill Lynch	37,1
Bank of America	15,1
Morgan Stanley	14,1
JP Morgan	9,8
Washington Mutual	9,1
Lehman Brothers	8,2
Wachovia Corporation	7
Goldman Sachs	3,8
Wells Fargo	3,8
Bear Sterns	3,2
National City	3,1

Kaynak: Arıkan, 2008: 22-39

5.2008 Küresel Krizin Dünyadaki Etkileri

ABD’de emlak sektöründe başlayan kriz ilk zamanlar diğer ülkeler tarafından izlenmekle birlikte, bu ülkeler krizin kendilerini derin bir şekilde etkileyeceğini tahmin edememişlerdi. ABD ekonomisi 54 yıl sonra eksi enflasyonla tanışmış, talep ciddi oranda düşmüş, tüketim 2. Dünya Savaşı seviyelerine düşmüş, daha önce de belirtildiği gibi uluslararası sermaye ve ticaret hareketleri dolayısıyla diğer ülkelere de yayılarak dünya ekonomilerini derinden sarsmıştır. (Alptekin, 2009: 5).

Haziran 2008 itibarıyla ABD dışında diğer ülke bankaları; UBS 38,2, HSBC 19,5, IKB 15,9, Royal Bank of Scotland 15,2, Credit Suisse 9,6, Credit Agricole 8,3, Deutsche Bank 7,6, HBOS 7, Bayerische Landesbank 6,7, Fortis 6,6, Canadian Imperial Bank of Commerce 6,5, Barclays Bank 6,3, Societe Generale 6,2, Mizuho Financial Group ve ING de 6 milyar dolar zarar etmiştir. 8,8 milyar dolarlık subprime menkul kıymet bulunduran Çin’in üç devlet bankası da (Bank of China, China Construction Bank ve Industrial and Commercial Bank of China) varlıklarının önemli bir kısmını kaybetmiştir. (Shijian, 2009:3).

ABD piyasalarında oluşan sıkıntılar sermaye hareketlerini de etkilemiş ve carry trade (bir yatırımcının düşük faizli bir döviz cinsinden borçlanıp yüksek getirili bir döviz cinsine yatırma stratejisidir.) stratejisi çökmüştür. Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye gibi, önceden yüksek getirileri olan para birimleri ABD Dolarına karşı aşırı değer kaybetmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin kırılgan ekonomik yapıları ve yüksek risk taşıdıkları beklentisi bu ülkelere yapılan yatırımların tersine dönmesine ve ani sermaye çıkışlarına neden olmuştur. Bankacılık sistemleri ve ekonomik göstergeleri zayıf olan bu ülkeler, kriz döneminde reel sektörü korumak için önemli kararlar almış ve hatta Çin, reel sektöre Kasım 2008’de yaklaşık 500 milyar dolar mali destek uygulamıştır (Frank ve Hesse, 2009: 4-8).

Küresel krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için ABD’ den başlamak üzere Avrupa ve çoğu ülke merkez bankaları ve hükümetler çok sayıda tedbirler almış, trilyon dolarları bulan kurtarma paketleri ve genişletici para ve maliye politikaları uygulamaya konmuştur. Kurtarma paketleri, sorunlu ipotekli konut kredisine ait aktiflerin merkez bankalarına devri ve bankalara yapılan fon transferidir. İngiltere ve birçok AB üyesi ülke de aynı şekilde bankalara fon transferleri ve bankalara likiditeye ulaşma kolaylıkları sağlamışlardır. (Erdönmez, 2009: 89). Krizin etkilerini aşağıdaki ülke borsalarındaki ciddi düşüşler göstermektedir.

Tablo 5. 1: Seçilmiş Borsaların Aralık 2007-2008 Dönemi Değer Kayıpları (Ulusal Paralar Cinsinden)

Ulusal Para	Değer Kaybı
Meksika	%24,2
Brezilya	%41,2
Japonya (Nikkei)	%42,2
Almanya (DAX)	%40,4
İrlanda	%66,2
Macaristan (BUX)	%53,3
Çin (Shangai)	%65,4

Kaynak: BDDK, 2009a:6

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

2007 verileriyle 65 trilyon dolarlık dünya ekonomisinin 14 trilyon dolarlık kısmını üreten ABD ekonomisi, 2 trilyon 731 milyar dolarlık 2007 bütçesi ve tek başına dünya ithalatının yaklaşık %16'sını karşılayarak dünya üzerinde ekonomik olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Bu büyüklükteki bir ekonomide yaşanan krizin küresel piyasaları ve ülke ekonomilerini derinden etkilemesi kaçınılmazdır (Arıkan, 2008: 11-12). Kriz öncesi dönemde 2000-2007 yılları arasında ABD'de tüketimin %44 artması küresel ekonomik ticarete ve büyümeye önemli katkılar yapmıştır. Kriz sonrasında ise tüketimin ciddi oranda düşmesi ABD'ye ihracat yapan ülkelerin ekonomilerine zarar vermiş ve bahsedilen diğer sebeplerle birlikte küresel ekonomiyi durgunluğa sokmuştur. (Ulagay, 2009).

Tablo 5. 2: Dünya Ekonomisinde Üretim Artış Hızı (%)

Ülkeler	Yıllar				
	2005	2006	2007	2008	2009
Dünya Üretimi	4,4	5,1	5,0	3,0	3,0
Gelişmiş Ekonomiler	2,6	3,0	2,6	0,6	0,5
ABD	3,1	2,8	2,6	0,7	0,2
Euro Alanı	1,6	2,8	2,6	0,7	0,2
Almanya	0,8	3,0	2,5	1,2	-5,5
Fransa	0,9	2,2	2,2	0,3	-3,4
İtalya	0,3	1,8	1,5	-1,0	-5,7
İspanya	1,9	3,9	3,7	0,9	-4,6
Japonya	1,9	2,4	2,1	-0,7	0,5
İngiltere	2,5	2,8	3,0	0,7	-5,0
Kanada	3,1	3,1	2,7	0,4	1,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,1	7,9	8,0	6,0	6,1
Gelişmekte Olan Asya Ekonomileri	9,0	9,9	10,0	7,6	7,7
Çin	10,4	11,6	11,9	9,0	9,3
Hindistan	9,1	9,8	9,3	7,3	6,9
ASEAN-5	5,1	5,7	6,3	4,8	4,9
Latin Amerika Ülkeleri	4,6	5,5	5,6	4,2	3,2
Brezilya	3,2	3,8	5,4	5,1	3,5
Meksika	0,9	4,9	3,2	1,3	1,8
Rusya	6,4	7,4	8,1	5,6	5,5

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2008
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/pdf/c1.pdf>

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 5. 3: Dünya Ticaret Hacmi Artışı (%)

	Yıllar				
	2005	5006	2007	2008	2009
Dünya Ticaret hacmi	7,6	9,3	7,2	2,6	4,1
İhracat					
Gelişmiş Ülkeler	6,0	8,4	5,9	-0,1	2,5
Gelişmekte olan Ülkeler	11,1	11,0	9,5	5,6	7,4
İthalat					
Gelişmiş Ülkeler	6,3	7,5	4,5	-2,2	1,1
Gelişmekte olan Ülkeler	12,0	14,7	14,2	7,2	10,5

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2008; World Economic Outlook, October 2008; World Economic Outlook, June 2009

Tablo 5. 4: Uluslararası Petrol Fiyatları (\$) ve Tüketici Fiyatları Artışı (%)

	2006	2007	2008	2009
Ham petrol fiyatı (varil cinsinden)	65,4	72,7	97,3	79,36
Tüketici fiyatları				
Gelişmiş Ülkeler	2,4	2,2	3,4	2,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	5,4	6,4	9,3	7,8

Kaynak: World Economic Outlook, June 2009;
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/pdf/c1.pdf>

6. Küresel Kriz ve Türkiye'ye Etkileri

Küreselleşen dünyada finansal hareketlerdeki kontrollerin ve kısıtlayıcı yasal mevzuatın kalkması, gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki kârların cazibesi ve az gelişmiş ülkelerin sermaye yetersizlikleri, artan sermaye hareketlerinin en önemli sebeplerindedir.

Buldukları ülkelerde umdukları kârı bulamayan sermaye, finans piyasalarının serbestleşmesi ve finansal akışkanlığın artması sonucu başka ülkelerde daha yüksek kazanç elde ederken, ev sahibi ülkeler de özellikle cari açık nedeniyle ve yatırımların finansmanına ihtiyaç duyduğu sermayeyi dış piyasalardan sağlama imkânı bulmuştur. Sermaye hareketleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için karşılıklı fayda sunmasına rağmen, maliyet hep gelişmekte olan ülkeler tarafından karşılanmaktadır.

Güncel kullanımıyla sıcak para olarak ta tanımlanan kısa vadeli sermaye, reel yüksek faiz geliri ve spekülatif kâr amacıyla çoğunlukla iç borç senetlerine ve menkul kıymetlere yönelmekte ve bu da olası bir belirsizlikte hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmesini kolaylaştırmaktadır.

Bank for International Settlements (BIS) raporuna göre; 2007 yılı Nisan ayı itibarıyla döviz piyasasındaki spot dış işlemlerin yaklaşık % 70' i yedi gün ve daha kısa süreli işlemlerden oluşmakta ve yine aynı dönemde günlük işlem hacmi ise 3,2 trilyon dolar civarındadır. (BIS, 2007:4).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Buna bağlı olarak kısa vadeli sermaye hareketleri ve portföy yatırımlarının aşırı esnek olması ve hızlı bir şekilde ülkeyi terk etme özellikleri sebebiyle gelişmekte olan ülkelerde makro ekonomik göstergeleri ciddi anlamda bozarak krizlere de sebep olabilmektedir. Krize maruz kalan ülkeler yıllarca uğraşarak edindikleri kazanımları kısa sürede kaybedebilmektedirler.

Türkiye de bu krizden; net sermaye çıkışları, ihracatının ve ithalatının büyük bir kısmının Avrupa Birliği bölgesiyle olması, reel sektörün finansmanında yaşadığı zorluklar nedeniyle ciddi şekilde etkilenmiştir. Takip eden dönemde yatırımlar azalmış, makroekonomik göstergeler olumsuz yönde değişmiş, ihracat ve ithalat düşmüş, tüketim harcamaları azalmıştır. Türkiye ekonomisinde diğer ülkeler kadar yıkıcı bir etkinin olmayışı, hükümetin malî disipline sadık kalmasına, bankacılık sisteminin 2001 kriz döneminde alınan tedbirlere bağlı olarak önemli derecede açık pozisyonunun olmamasına ve sermaye yapılarının güçlü olmasına dayandırılmaktadır (Sönmez, 2009:19). Bankacılık sistemi reel sektörde oluşan sıkıntılar sebebiyle kredi tahsilâtlarında sıkıntı yaşamış, ödenmeyen krediler 2009 yılı itibariyle artarak, batık kredilerin toplam kredilere oranı % 4,5'u geçmiştir. Takipteki krediler de sayı ve hacim olarak artmıştır.

Ülkemizde reel sektör, küresel krizden ciddi oranda etkilenmiş, ülkeye gelen yatırımlar azalmış, kredi maliyetleri yükselmiş, yurt dışı piyasalardaki daralmalar zincirleme olarak bütün sektörleri olumsuz etkilemiş, ülkenin makroekonomik göstergeleri bozulmuş, işsizlik ve enflasyon rakamları yükselmiş, ciddi oranda ekonomik daralmalar oluşmuştur. Türkiye ekonomisi, 2008 yılı dördüncü çeyrekte Tayvan'ın ardından dünyada en fazla daralan ikinci ekonomi olmuştur. İşsizlik 2008 yılında ortalama % 11 ken, Ocak 2009'da % 16,1'e yükselmiş, Şubat 2009'da %15,8 olmuştur. 2009 Mayıs ayı ihracatı önceki yılın aynı ayına göre % 39,9 gerileyerek 7,3 milyar dolara, geriye dönük bir yıllık ihracat ise % 9,9 düşüşle 108,4 milyar dolara gerilemiştir. 2009 yılı itibariyle; imalat sanayi % 10,8, inşaat % 13,4, ticaret % 15,4, ulaştırma % 7,1 oranında daralmıştır. Sanayi üretiminde yaşanan düşüş son yılların en sert düşüşü olmuştur. Sanayi üretimi, Şubat 2009'da, bir önceki yılın aynı ayına göre % 23,7, sermaye malı imalatı % 44,8 düşmüştür. Dayanıklı tüketim malı imalatı % 25,7, ara malı imalatı % 24,2, dayanıksız tüketim malı imalatı % 14,8 ve enerji % 11,0 oranında düşmüştür. İmalat sanayinde kapasite kullanım oranı 2009 Mart ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre %16,5 puan azalmış ve % 64,7 seviyesine gerilemiştir. Kapasite kullanımı 2009 yılının Şubat ayında % 63,8 e gerilemiştir. (Alptekin, 2009: 5-19).

Tablo 6. 1: Kriz Döneminde Türkiye'de Makroekonomik Göstergeler

Dönem	Reel GDP büyüme oranı(%)	Kapasite Kull. Oranı(%)	İmalat Sanayi Üretim endeksi	İşsizlik Oranı(%)	İhracat (milyon \$)	İthalat (milyon\$)	Enflasyon Oranı (%)
2008 1	-6,2	80,3	113,9	11,5	35183	-47320	2,8
2008 2	3,2	82,1	121,7	9,5	37671	-54418	3,7

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

2008 3	11,0	78,7	112,4	10,3	38990	-55171	0,8
2008 4	-13,5	71,4	102,9	12,6	28956	-36912	3,3
2009 1	-13,7	64,1	85,9	15,8	26130	-27396	0,4
2009 2	11,3	70,0	101,0	13,8	25293	-32102	1,1
2009 3	16,8	70,7	102,2	13,2	27220	-36645	0,5
2009 4	-5,5	70,7	112,8	13,2	31017	-38411	3,6

Kaynak:TCMB, www.tcmb.gov.tr

Küresel finansal kriz ABD’de Ağustos 2007 tarihinde etkisini göstermesine rağmen etkisi Türkiye’de 2007 yılı Aralık ayı sonuna kadar pek hissedilmemiş, hatta sıcak para akımlarının etkisiyle borsa yükselmeye devam etmiş, 2008 yılı Ocak ayından itibaren ancak hissedilmeye başlamış ve Tablo 6. 2’ de görüldüğü gibi Aralık 2007’de 55.381,1 olan İMKB bileşik endeksi, Ocak 2008’de %23,1 oranında düşerek 42.697,6 a gerilemiş, düşüş devam ederek Eylül 2008’de 36.051,3 olmuştur. Ayrıca İMKB bileşik fiyat endeksi 9 aylık zaman zarfında yaklaşık %35 değer kaybetmiştir. Bu kayıplar finansal piyasaların çok hassas ve kırılğan olduğunu ve krizin en büyük etkisini burada yaptığını göstermektedir. İMKB yerli ve yabancı yatırımcıların payı yönünden değerlendirildiğinde, yabancı yatırımcıların 2009 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla %66,5 payı olduğu görülmektedir (DPT, 2009:18). Özellikle yabancı portföy yatırımlarının yüksekliği, ekonomik krizlerde ülkeyi çok hızlı terk ettiği için krizin derinleşmesini hızlandırmaktadır.

Tablo 6. 2: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Bileşik Endeksi

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ocak	11.032	17.259	27.330	44.590	41.182	42.697	25.934
Şubat	11.574	18.889	28.396	47.015	41.431	44.776	24.027
Mart	9.475	20.190	25.557	42.911	43.661	39.015	25.765
Nisan	11.509	18.022	23.591	43.880	44.984	43.468	31.652
Mayıs	11.381	17.081	25.236	38.132	47.081	39.969	35.003
Haziran	10.884	17.967	26.957	35.453	47.093	35.089	36.949
Temmuz	10.572	19.380	29.615	36.067	52.824	42.200	42.641
Ağustos	11.611	20.218	30.908	37.285	50.198	39.844	46.551
Eylül	13.055	21.953	33.333	36.924	54.044	36.051	47.910
Ekim	15.754	22.900	31.964	40.582	57.615	27.833	47.185

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Kasım	14.617	22.486	38.088	38.168	54.213	25.715	48.442
Aralık	18.625	24.971	39.777	39.117	55.538	26.814	52.825

Kaynak: DPT (2009), Mali Piyasalarda Gelişmeler, Aralık 2009, s.16.(İMKB)

7.Sonuç ve Değerlendirme

ABD’de subprimemortgage krizi olarak başlayan ve sonraki dönemlerde likidite krizine dönüşerek Avrupa’ya ve dünyanın büyük bir kısmına hızlı bir şekilde yayılan küresel mali kriz tüm dünya ekonomilerini derinden etkilemiştir. Dünya ekonomisinin önemli bir kısmını teşkil eden ABD ekonomisinin daralması, tüm dünya ekonomisinin daralmasına ve makroekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin küreselleştiği, finansal ve ticari hareketlerin çok yüksek seviyelere çıktığı dünyada, tüm ülkelerle birlikte Türkiye de bu krizden ciddi oranda etkilenmiştir. 2001 krizi sonrası Türk bankacılık sektöründe alınan tedbirler ve ciddi yapısal dönüşüm sebebiyle; küresel krizin Türk finans sektörüne etkisi diğer ülkeler kadar olmamıştır. Ancak küresel sermaye akımının durması, kredi maliyetlerinin yükselişi, yurtdışı pazarlarında talep daralması ve buna bağlı olarak ihracattaki düşüşler gibi birçok nedenden ötürü reel sektör büyük zarar görmüştür. Küresel ekonomide yaşanan talep daralması ve küçülme Türkiye’yi en çok dış ticaret yönünden etkilemiştir. İhracat ve ithalatımızın büyük bir kısmını yaptığımız Avrupa Birliği’nde yaşanan durgunluk yurtdışı talebi ve ihracatımızı önemli oranda düşürerek negatif etkilemiştir.

Küresel ekonomik kriz dünyada ve Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin daralmasına bağlı olarak 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren işsizliği artırmış, 2009 Şubat ayında işsizlik oranı %16’ya yükselmiştir. Sanayi üretimindeki düşüşler Türkiye ekonomisini küçültmüş, imalat sanayi kapasite kullanımı oranında da 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren ciddi düşüşler yaşanmıştır. Küresel krizden çıkış tedbirleri kapsamında tüm dünya ülkelerinde talep artırıcı para ve maliye politikaları uygulanırken, ülkemizde bütçe açığını büyütme endişesiyle iç talebi artırıcı genişletici para ve maliye politikaları gecikmiş ve krizin etkileri derinleşmiştir. ÖTV indirimi, işsizlerin toplum yararına programlarda istihdamı ve mesleki yönden eğitilmeleri, kredi kartlarıyla ilgili düzenlemeler bu dönemde alınan bazı tedbirlerdendir.

Küresel krizden çıkmak amacıyla; kamu harcamaları artırılarak iç talep canlandırılmalı, istihdam düzeyi artırılarak işsizlik azaltılmalı, tarım, ticaret ve sanayi sektörleri ve ihracat desteklenmelidir. İstihdamın artırılabilmesi için istihdam üzerindeki vergi, sigorta gibi kamusal yük azaltılmalı, girdi maliyetleri düşürülmeli, likidite sıkıntısı çeken firmalara vergi, sosyal güvenlik ve kredi borcu yapılandırılması gibi kolaylıklar sağlanmalıdır. Küresel krizlerin tekrar yaşanmaması için finansal piyasalar sıkı bir şekilde denetim ve gözetim altında tutulmalı, risk yönetimi ve risk kültürü oluşturulmalıdır. Finansal değerlendirme kuruluşlarıyla ilgili reformlar genel ekonomik reformlara dâhil edilmeli, finansal altyapı güçlendirilmelidir. Merkez bankaları fiyat istikrarıyla birlikte finansal istikrar ve finansal denetimi de önemsemeli, fiyat istikrarını bozmadan finansal istikrarı sağlamayı benimsemelidir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Kaynakça

- Alantar, Doğan (2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”,
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf(15.03.2010).
- Alptekin, Erdem (2009), “Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları”, Ar&Ge Bülten, 2009 Haziran, Ekonomi.
- Arıkan, Ahmet Naci (2008), “Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimler”, Ümit Ofset, Ankara. Bank For International Settlements, (2007: 4)
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu), (2009a), Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008, BDDK Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara. Bordo,
- Michael D., (2008), “An Historical Perspective On The Crisis Of 2007-2008”, NBER Working Paper Series, s. 14569, Cambridge.
- DPT (2009), Mali Piyasalarda Gelişmeler, Ankara, Aralık Ayı Göstergeleri, s.18.
- DPT (2009), Mali Piyasalarda Gelişmeler, Aralık 2009, s.16.(İMKB den alıntı)
- Eğilmez, Mahfi (2014), “Küresel Finans Krizi”, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Erdönmez, Pelin Ataman, (2009), “ Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, Bankacılar Dergisi, Sayı 68, ss. 85-89.
- Frank, Nathaniel ve Hesse Heiko, (2009), “Financial Spillovers to Emerging Markets During the Global Financial Crisis”, IMF Working Paper,s. WP/09/104.
- Karaçor, Zeynep ve Gökmenoğlu, Korhan (2011), “Finansal Kriz Modelleri” Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekonomisinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Edt: M. Çetinkaya, Nobel Yayınları, Ankara.
- Kaykusuz, Murat (2014), “Geçmişten Günümüze Finansal Krizler”, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.1-2
- Kibritçiöğlu, Aykut (2001), “ Türkiye’ de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969–2001”, Yeni Türkiye Dergisi, sayı: 1(41), ss.174-182.
- Özkan, F. Gülçin (2008), “Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım”,
http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macroenomic_explanation.pdf (15.03.2010).
- Selçuk, Bora ve Yılmaz, Naci (2008), “ Küresel Finansal Sistemde Değişim ve Türkiye’ye Etkileri”,
<http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf> (10.03.2010).
- Shijian, Zhou (2009), “When Will US Subprime Mortgage Crisis End?”,
<http://www.antaike.com/gj/1212-english.PDF> (17.3.2011).
- Ulagay, Osman (2009), “Krizin Dibi Bulunsa Bile Çıkış Kolay Olmayacak”,
<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1092802&AuthorID=77&Date=10.05.2009> (21.3.2011).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Uluslararası Para Fonu (IMF), 2008. World Economic Outlook, Washington, Nisan 2008.
- Uluslararası Para Fonu(IMF), 2008. World Economic Outlook, Washington, Ekim 2008.
- Uluslararası Para Fonu(IMF), 2009. World Economic Outlook, Washington, Haziran 2009, s.1
- Ünal, Ali ve Kaya, Hüseyin (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye”, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf (15.03.2010).

**İSTATİSTİKİ GÖSTERGELERLE COVID-19 PANDEMİSİNİN ETKİLERİ:
TÜRKİYE**

Ayşe ERYER¹
Tuğba KONUK²

Öz

Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" olarak ilan edilen Covid-19 genel olarak bakıldığında bir sağlık problemi değil, ekonomik, sosyal, eğitim, insan güvenliği için ciddi sonuçlara sebebiyet veren dünyayı etkisi altına alan küresel bir sorundur. Bu salgın dünya ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Dünyadaki bütün ülkeler Covid-19 salgınında ekonomilerini sürdürmek için önlemler almışlardır. Tüm dünyada etkisini hissettiren küresel salgın Türkiye ekonomisinde de dış ticareti, iş gücü piyasasını, ekonomik büyümeyi, sanayi üretim endeksi gibi önemli makro ekonomik göstergeleri doğrudan etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini, Türkiye'nin aldığı tedbirleri istatistiki verilerle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Ekonomi, Türkiye

**EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC WITH STATISTICAL INDICATORS:
TURKEY**

Abstract

Declared as a "pandemic" by the World Health Organization, Covid-19 is not a health problem in general, but a global problem that causes serious consequences for economic, social, education and human security. . This epidemic has negatively affected the world economy. All countries in the world have taken measures to maintain their economies during the Covid-19 epidemic. The global epidemic, which has its impact all over the world, has also directly affected and continues to affect important macro-economic indicators such as foreign trade, labor market, economic growth, industrial production index in the Turkish economy. The aim of this study is to reveal the effects of the covid-19 pandemic on the Turkish economy with statistical data on the measures taken by Turkey.

Key Words: Covid-19, Economy, Turkey

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ayse_zabun46@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6556-1605>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, yilmaz-tuba@outlook.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7381-4131>

1.Giriş

Yılıın Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde başlayan Covid-19 salgını, tüm dünyaya hızla yayılmıştır. Küresel salgının önceleri insan hayatı ve sağlık yapısını tehdit eden bir unsur olduğu düşünülmüştür. Fakat Covid-19 salgını, küresel ekonomide birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Sanayi ve hizmetler sektöründe üretim azaldı, iç ve dış ticaret hızla bir gerileme dönemi yaşadı, hükümetlerin bütçe gelirleri azaldı, harcamalar artış gösterdi, işsizlik oranları yükseldi. Dolayısıyla dünyadaki bütün ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde sert bir biçimde daralma meydana gelmiştir.

Covid-19 salgınına bağlı gelişmeler bütün dünya gibi Türkiye'de Mart ayından itibaren görülmeye başlamıştır. Dış ticaret, ekonomik büyüme, işsizlik gibi makroekonomik göstergeler olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Türkiye'de de 2. çeyrekte yavaşlamanın arttığı gözlenmektedir. AVM'ler kapatılmış, hizmet sektöründe; kafeler, berberler, kuaförler gibi, faaliyetlere belli bir süre ara verilmiştir. İç ve dış talebin düşmesiyle üretim Covid-19 küresel salgının etkisiyle Türkiye'de de durma noktasına gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı istatistikî göstergelerle Covid-19 küresel salgının Türkiye ekonomisine etkilerini incelemektir. Çalışma 4 bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünden sonra tarihte yaşanan diğer salgın hastalıklar ve Covid-19 değerlendirmesinden sonra Türkiye'nin genel durumu ele alınmıştır. Son bölümde ise pandeminin Türkiye ekonomisine etkileri temel makroekonomik göstergelerle değerlendirilmiştir.

2. Tarihte Yaşanan Önemli Salgınlar ve Covid-19 Pandemisi ile İlgili Genel Bilgiler

Tarih salgın hastalıklarının neden olduğu birçok ölüme tanıklık etmiştir. 75-100 milyon insanın ölümüne neden olan 1347-1351 dönemleri arasında görülen "Veba Salgını", Meksika'da ortaya çıkan "Kanamalı Ateş", 1899-1923 dönemlerinde görülen "Kolera", 2002-2003 yılları arasında Kanada ve Asya'da etkili olan "SARS" salgını, Domuz Gribi, Kuş Gribi gibi hastalıklar bazılarıdır (Zeren ve Hızarcı, 2020: 79). İnsanlık tarihi boyunca görülen bu salgın hastalıklar tüm dünya için ciddi problemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Tarih boyunca yaşanan bu bulaşıcı hastalıklar birçok olumsuz neticeleri de beraberinde getirmiştir. Ani ölümler, nüfus kayıpları, üretim faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi, ekonominin zarar görmesi bu olumsuz neticeler arasında yer almaktadır.

Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19, solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) ile gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar neticesinde 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüsdür. Salgın önceleri bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarlarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Sonra insandan insana bulaşarak Wuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyetine ve tüm dünya ülkelerine yayılmıştır. Koronavirüsler, hayvanlarda veya insanlarda hastalığa sebep olabilecek büyük bir virüs ailesidir. İnsanlarda, birkaç koronavirüsün soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi daha şiddetli hastalıklara kadar solunum yolu

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

enfeksiyonlarına neden olduğu bilinmektedir. Yeni Koronavirüs Hastalığına SAR-CoV-2 virüsü neden olmaktadır. (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Covid-19'un temel belirtileri; ateş, kuru öksürük ve yorgunluktur. Bu belirtilerin genel olarak hastalığın beşinci gününde görüldüğü; fakat başka vakalarda, ikinci günden on dördüncü güne kadar olan süreçte farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bazı vakalarda ise çok seyrek görülmekle beraber baş ağrısı, burun tıkanıklığı, genel ağrı, tat ve koku duyusunda his kaybı, ishal, vücutta görülen kızarıklıklar, parmaklarda renk değişimleri tespit edilmektedir (Budak, 2020: 65).

Araştırmalar neticesinde vakaların %80'inde ciddi bir tıbbi müdahaleye gerek kalmadan Covid -19'u atlattığını; fakat ciddi vakalarda Covid -19'un zatürreye dönüştüğü, suni solunum yöntemlerine başvurulduğu tespit edilmektedir. Covid-19'u hafif geçirenlerin tedavisi evlerinde dinlenerek, ateş düşürücü tedbirlerle ve bol sıvı tüketimi şeklinde gerçekleşmiştir. Hastalıkla temas halinde bulunan her beş kişiden biri, hastalığı daha ağır geçirmektedir. Bilhassa şeker hastalığı, yüksek tansiyon, akciğer ve kalp hastalıkları gibi kronik rahatsızlıkları bulunan insanlar ve yaşlı kişiler, riskli grupta yer almaktadır. Çocuk ve genç yaşta bulunan kişilerin de hastalık kapma ve çevrelerine yayma olasılıkları bulunmaktadır. Bu yaş grubundaki bireylerin de Covid-19'u ağır geçirdiği vakalar görülmektedir. Pandeminin halen devam ediyor olmasından dolayı dünya genelinde şu ana kadar elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan hesaplamaya göre, virüsten dolayı genel ölüm oranının %1,4 ile %4,7 aralığında olduğu tespit edilmektedir (Jhons Hopkins, 2020, TC. Sağlık Bakanlığı, 2020b).

Covid-19, insandan insana; konuşurken, hapsirdiğinde veya öksürdüğünde dışarı göndemiş olduğu küçük damlacıklar aracılığıyla bulaştığı tespit edilmiştir. İnsanlar, hasta bireyin dışarı göndermiş olduğu damlacıkları solumaları sonucunda hastalanmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki, en az bir buçuk metre mesafe kuralı getirilmiştir. Ayrıca bu dışarı çıkan damlacıklar sıklıkla kullanılan kapı kolu, masa ve benzeri nesnelere de kolay bir şekilde yerleşmektedir. Hastalık Semptomu gösteren ya da göstermeyen kişilerin; öksürme ve hapşırma ile dışarı attıkları bu damlacıkların bulunduğu yüzeye temas sonrası virüs, ağız, burun veya göz mukozası yoluyla vücuda girerek yayılmaktadır. İnsanların hangi süreyle taşıyıcı olduklarına dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte; hiçbir belirti göstermeyen kişilerin de virüsü yaydığı gözlemlenmiştir (WHO, 2020b; TC. Sağlık Bakanlığı, 2020b).

Tablo 2. 1: Tarihte Yaşanan Önemli Salgınlar

Salgın	Zaman Dilimi	Tip ve Çıkış Kaynağı	Tahmini Ölüm Sayıları
Antonine Salgını	165-180	Çiçek veya kızamık	5 milyon
Justinian Vebası	541-542	Yersinia Pestis	30-50 Milyon
Japonya Çiçek Salgını	735-737	Variola Major Virüsü	1 milyon
Kara Veba	1347-1351	Yersina Pestis Baktesi/fare pire	200 milyon

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Yeni Dünya Çiçek Salgını	1520-sonrası	Variola Major Virüsü	56 milyon
İtalyan Vebası	1629-1631	Yersinia Pestis Baktesi Fare, Pire	1 milyon
Londra Vebası	1665	Yersinia pestis Bakterisi	100 bin
Üçüncü Veba Salgını	1885	Yersinia Pestis Bakterisi Fera -Pire	12 Milyon
Sarı Humma	1880'n sonu	Virüs - sivrisinekler	100-150 bin
Rus Gribi	1889-1890	H2N2 Virüsü	1 milyon
İspanyol Gribi	1918-1919	H1N1 Virüs/domuz	40-50 milyon
Asya Gribi	1957-1958	H2N2	1.1. Milyon
Hong Kong Gribi	1968-1970	H3N2 Virüsü	1 Milyon
HIV -AIDS	1981 Günümüz	Virüs Şempanze	25-35 milyon
SARS	2002-2003	Koronavirüs Yarasa Vahşi Kedi	770 Bin
Domuz Gribi	2009-2010	H1N1 Virüs- Domuz	200 bin
Ebola	2014-2016	Ebola Virüs Vahşi Hayvanlar	11 bin
MERS	2015 - Günümüz	Koronavirüs- Yarasa Deve	850 bin
Covid-19	2019 - Günümüz	Koronavirüs	1, 393,305*

Kaynak: <https://www.visualcapitalist.com>

*Dünya Sağlık Örgütü Verilerine Göre 24.11.2020 itibarıyla bildirilen toplam ölüm sayısı, [http:// Covid19.who.int/](http://Covid19.who.int/)

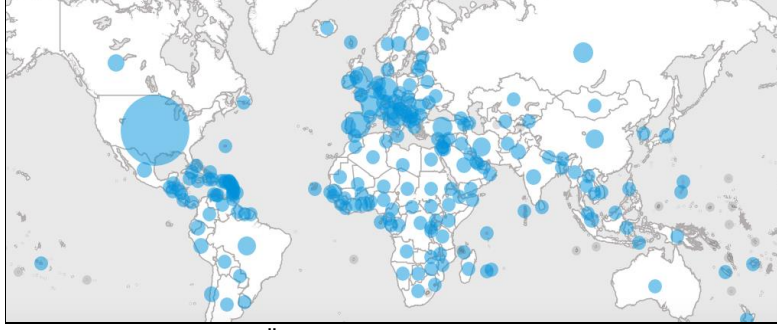
Tablo 2. 1'de görüldüğü gibi daha önce yaşanan ve her seferinde çok sayıda can kaybına neden olan salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Ülkelerde, bu hastalıklara karşı önlemler almış ve bunlarla mücadele etmiştir. Salgın hastalıklar, ölümler dışında ekonomik, toplumsal, siyasal anlamda ciddi sonuçların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Daha önce yaşanan salgın hastalıklarının günümüzde yaşanan salgın hastalıklardan farkı birey hareketliliğinin günümüzde daha fazla olması, bundan dolayı hastalığın yayılma ve bulaşma hızının yüksek olmasıdır (Çelikyay, 2020: 4).

Globalleşmenin neticelerinden biri olan yüksek hareketlilik Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan bir virüsün dünyada bütün ülkelere yayılmasına neden olmuş, hükümetler sınırlarını kapatmış, ülkeler- bölgeler- şehirler karantinaya alınmış, insanlar evde yaşamaya başlamış ve yaşam adeta durma noktasına gelmiştir.

Küreselleşme ile gelen hızla yayılma sonucunda ortaya çıkan vaka verileri Şekil 2. 1’de gösterilmektedir.

Şekil 2. 1: Dünya Geneli Covid-19 Vaka Sayıları Yayılım Haritası

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, <https://covid19.who.int/>

Tablo 2. 2: Türkiye ve Dünya Geneli COVID -19 Verileri¹

COVID 19 Vaka	Türkiye	Dünya
Toplam Vaka Sayısı	460.916	58, 900, 547
Toplam Vefat Sayısı	12.672*	1,393, 305

Kaynak: WHO, 2020

3. Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Covid-19 küresel salgını, Türkiye ekonomisini 2019’un sonu, 2018 reel –finansal krizinin ortaya çıkardığı dengesizliklerin ekonomik etkilerinin hemen atlatılmadığı bir dönemde yakalamıştır. Türkiye’nin 2019 yılı GSYH’sı sadece % 0.9 oranında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2018 yılında %20,30 iken 2019 yılında %11,84 olarak belirlenmiştir. Yine bu dönemde Türkiye’de işsizlik oranı %13,7, iş gücüne katılım oranı ise %52,3 olarak gerçekleşmiştir

Süregelen bu daralma döneminde yurt içi toplam sabit sermaye yatırım harcamaları %12,4 daralmış, 2019 yılının sonu itibarıyla kur 1USD= 5,95, EURO= 6,68 TL olmuştur. Dış ticarete ise rakamlar 2019 yılında 2018 yılına göre ihracat 180,8 milyar dolar, ithalat 210, 3 milyar dolar olarak gerçekleşirken, dış ticaret açığı 29, 5 milyar dolar ihracatın ithalatı karşılama oranı %86’dır. cari işlemler dengesinde bu dönemde ılımlı bir fazla yaratarak GSYH içerisindeki payı %1,2 olarak sonuçlanmıştır.

Milli ekonomide meydana gelen daralma konjonktürüne karşı uygulanan genişletici maliye politikasının neticesinde Merkezi Yönetim Bütçesi uzun bir aradan sonra ilk defa(faiz dışı) birincil bütçe dengesinde açık vermiş (GSYH’ye oran olarak %0.5); bütçe açığı ise milli gelirin %2.9 seviyesine ulaşmıştır. Mali dengelerde ortaya çıkan bozulma, iç borç stokunun milli gelire

¹24 Kasım 2020 itibarıyla

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

oran olarak %32.1'e çıkması ve iç borç çevirme oranının ise %132.4'e yükselmesiyle neticelenmiştir (Yeldan ve Voyvoda, 2020: 5).

Covid-19 küresel salgının ekonomik etkilerinin seviyesi somut olarak henüz resmi verilere kısmi bir şekilde yansımış durumdadır. Aşağıdaki tabloda yer alan veriler Türkiye ekonomisinin Covid-19 öncesi genel durumu hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 3. 1: Türkiye'nin Ekonomik Görünümü (Covid-19 Öncesi)

	2017	2018	2019
GSYH (Milyar TL)	3,107,0	3,724,0	4,280,4
Büyüme oranı	7,5	2,8	0,9
TÜFE	11,92	20,30	11,84
ÜFE	15,47	33,64	7,36
İşsizlik oranı	9,9	12,8	13,0
USD /TL	3,79	5,32	5,95
EURO/TL	4,55	6,08	6,68
İhracat Milyar USD	164,5	177,2	180,8
İthalat Milyar USD	238,7	231,2	210,3
Harcamalar (% GSYH)	21,8	22,3	23,4
Faiz Dışı Harcamalar	20,0	20,3	21,0
Faiz Harcamaları	1,8	2,0	2,3
Bütçe Dengesi/GSYH	-1,5	-2,0	-2,9
İç Borç Stoku /GSYH(%)	28,3	31,1	32,1
İç Borç Çevirme Oranı (%)	127,5	95,6	132,4

Kaynak: TÜİK, TCMB, 2020

4. İstatistiki Göstergelerle Covid-19 Pandemisinin Etkileri: Türkiye

4.1. Ekonomik Büyüme

Covid-19 küresel salgının Türkiye ekonomisine yansımalarını temel makroekonomik göstergeler bazında değerlendirmek için, ekonomik büyüme,

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

enflasyon, işsizlik, dış ticaret gibi büyüklükler üzerindeki etkilerin incelenmesini gerektirmektedir.

GSYH, yılın ikinci çeyreğinde % 0,5 oranında artmıştır. Türkiye ekonomisi, salgının etkilerinin yoğun hissedilmediği 2020 yılının ilk çeyreğinde %4,5 büyürken, ikinci çeyreğinde ise Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) 2020 yılı %9,9 azalmıştır. Türkiye, İkinci çeyrekte sanayi sektörü % 16,5 ve hizmetler sektörü (inşaat dâhil) %10,6 oranında küçülürken tarım sektörü % 4 büyümüştür. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH daralma oranı yılın ikinci çeyreğinde % 11 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı ikinci çeyreğinde özel tüketim % 8,5 oranında, kamu tüketimi % 0,8 oranında daralmıştır. Böylece toplam tüketim % 7 oranında azalmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları ise aynı dönemde % 6,1 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde net mal ve hizmet ihracatının ekonomik küçülmeye katkısı 7,8 puan olmuştur.

Tablo 4. 1: Büyüme Rakamları

2017				2018			
I	II	III	IV	I	II	III	IV
5,3	5,3	11,8	7,3	7,5	5,8	2,5	-2,7
2019				2020			
I	II	III	IV	I	II	III	IV
-2,6	-1,7	1,0	6,4	4,4	-9,9	-	-

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Türkiye ilk vakanın Mart ayının 10'unda açıklanmasıyla beraber ekonomik büyüme çeyreklik dönemde Tablo 4. 1'de görüldüğü gibi negatif olarak gerçekleşmiştir. İlk iki çeyreklik dönemde Covid-19'a bağlı olarak meydana gelen bu durumun dönem sonu ya da 2021 büyüme tahminlerini etkileyebileceği ifade edilmektedir(Oral ve Sevinç, 2020: 63).

Bu çerçevede öngörülen büyüme değerlerine bakıldığında, AB Komisyonu, Türkiye ekonomisinin 2020 yılında % 5.4 daralma göstereceğini, 2021 yılında ise yüzde 4.4 büyüyeceğini tahmin etmektedir. Fitch Solutions, bu yıl Türkiye'de yüzde 3.4 daralma öngördüklerini, gelecek yıllar için ise ılımlı bir toparlanma süreci yaşayacağını ifade etmiştir. IMF, 2020 yılında Türkiye için de % 5 küçülme tahmin etmektedir. Moody's Investors Service yayınladığı Global Makro Görünüm 2020-2021 raporunda, G20 ülkeleri için 2020 ve 2021 yılında büyüme tahminlerini yeniden revize etmiştir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin 2020 yılında % 5 bir daralma göstereceği, 2021 yılında ise % 3,5 büyüme yaşanacağı tahmin edilmektedir (Adıgüzel, 2020: 195).

Pandeminin büyüme üzerindeki etkisi üretimdeki düşüşten kaynaklanmaktadır. Bu sözü edilen üretimdeki azalma da sektörlerin salgın sürecinde faaliyetlerini neredeyse tamamen durdurmalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Fakat her sektör için çalışma hayatı açısından pandeminin olası etkileri aynı olmamaktadır. Sektörlerin bazıları bu süreçten çok daha fazla etkilenirken (ulaşım, turizm vb. insana hizmet odaklı sektörler), bazılarında ise (tıbbi malzeme, genel hijyen ürünleri vb.) üretim ciddi oranda artmıştır. Benzer bir biçimde kriz süresince ve kriz sonrası toparlanma sürecinde de sektörlerin tamamı aynı düzeyde toparlanma gösteremeyeceği belirtilmektedir(Balcı ve Çetin: 2020: 43).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Türkiye’de sektörlerin pandemi karşısındaki durumlarını ve toparlanma hızlarını gösteren bir analize göre; emlak, otomobil, turizm, yurt dışı pazar yerleri, havayolu ve diğer ulaşım gibi alanların hem tahmini toparlanma hızlarının düşük, hem de etkileşim değişimlerinin negatif yönlü olduğu, indirim marketleri, kişisel bakım-kozmetik, sağlık destek ürünleri, ulusal market zincirleri, çocuk/bebek ürünleri alanında faaliyet gösteren firmaların ise toparlanma hızlarının daha yüksek ve etkileşimlerinin de pozitif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır (Deloitte, 2020).

4.2.Enflasyon Oranı

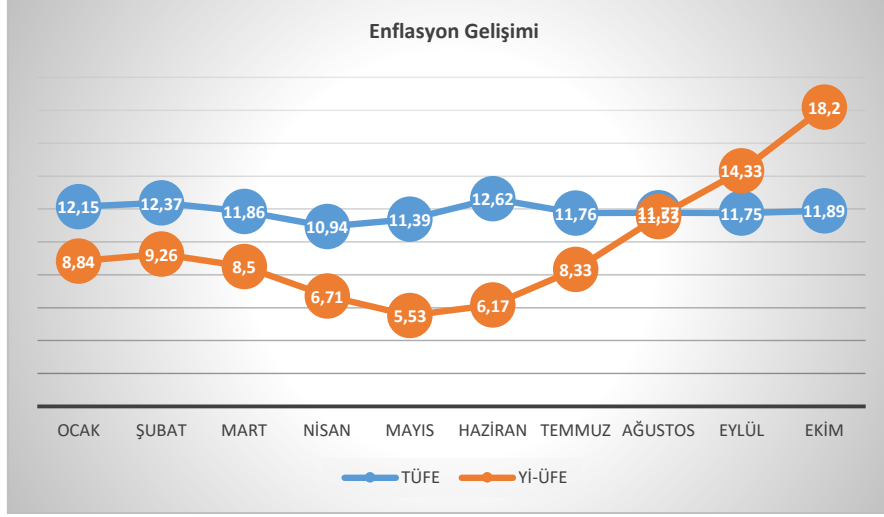
Tablo 4.2: Enflasyon Oranı(%)

TÜFE			ÜFE		
Ay	Aylık	Yıllık	Ay	Aylık	Yıllık
Ocak	1,35	12,15	Ocak	1,84	8,84
Şubat	0,35	12,37	Subat	0,48	9,26
Mart	0,57	11,86	Mart	0,87	8,50
Nisan	0,85	10,94	Nisan	1,28	6,71
Mayıs	1,36	11,39	Mayıs	1,28	5,53
Haziran	1,13	12,62	Haziran	0,69	6,17
Temmuz	0,58	11,76	Temmuz	1,02	8,33
Ağustos	0,86	11,77	Ağustos	2,35	11,53
Eylül	0,97	11,75	Eylül	2,65	14,33
Ekim	2,13	11,89	Ekim	3,55	18,20

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 4. 2 Enflasyon oranlarını göstermektedir. Tüketici enflasyonu 2020 yılının ikinci çeyreğinde % 11,75 olarak gerçekleşmiştir. Salgına bağlı birim maliyet artışları, birikimli döviz kuru gelişmeleri, uluslararası petrol fiyatlarındaki toparlanma ile dönemsel ve salgına bağlı etkilerle artan gıda fiyatları tüketici enflasyonundaki yükselişin temel belirleyicileri olmuştur(TCMB, 2020). Ayrıca salgına karşı alınan önlemlerin arz yönlü etkilerinin normalleşme süreçlerine bağlı olarak etkisini ortadan kaldıracığını, yılın son iki çeyreğinde talep yönlü dezenflasyonist süreçlerin yaşanacağı bu raporda dile getirilmiştir. Raporda söz edilen diğer unsur olarak talebi canlandırmak için uygulanan kredi genişlemesinin bilhassa dayanıklı mal grubuna yönelik talebi canlandırdığı ve enflasyonu yukarı yönlü çektiği belirtilmiştir(TCMB, 2020).

Şekil 4. 2: Enflasyon Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK,2020

Şekil 4. 2'de görüldüğü gibi, Yİ-ÜFE artışı Nisan ayında yıllık % 6,71 olarak gerçekleşirken baz etkisiyle Mayıs ayında %5,53 oranı ile 12 ayın en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. Döviz oranlarındaki artışa karşılık enerji fiyatlarında meydana gelen azalma ile Yİ-ÜFE'deki artışı biraz da olsa sınırlandırmıştır.

Yakın dönemdeki enflasyon gelişmeleri ve enflasyon görünümünü etkileyen tüm unsurlar ışığında 2020 ve 2021 yılı sonu enflasyon tahminleri yukarı yönlü güncellenmiştir. Mevcut para politikası duruşu ve güçlü politika koordinasyonu altında, enflasyonun kademeli olarak hedeflere yakınsayacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, enflasyonun 2020 yılı sonunda yüzde 8,9 olarak gerçekleşeceği, 2021 yılı sonunda %6,2'ye geriledikten sonra orta vadede yüzde 5 düzeyinde istikrar kazanacağı tahmin edilmektedir (TCMB).

Dünya Bankası, korona virüs salgınının kontrol altına alınmasına bağlı olarak Banka'nın Türkiye için 2020 yılı enflasyon tahmini % 11 olurken, enflasyonun 2021'de % 9,0'a ve 2022'de % 8,5'e gerileyeceği öngörüsünde bulunmuştur (Worldbank, 2020). IMF Türkiye'de enflasyonun 2020 yılında % 11.4, 2021'de ise % 11.7 olarak gerçekleşeceği tahmininde bulunmuştur (IMF, 2020).

4.3.İşsizlik oranı

Covid-19'un yayılması, dünyadaki farklı işgücü piyasalarında emek arz ve taleplerinin ciddi şekilde etkilenmesine yol açmaktadır. Salgının yayılımını önlemek için devletlerin sınırlarını kapatmaları ve içeride de insan hareketliliğini azaltmaya yönelik olarak aldığı önlemler ile getirdiği yasaklar, ekonomik aktivitelerin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Bazı iş yerleri küçülmeye gitmesi, bazıları ise geçici veya kalıcı olarak kapanması, emek talebinin azalmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında Covid-19 pandemisi işçilerin sağlığını tehdit ederek, hareketliliğini kısıtladığı için emek arzının da

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

azalması söz konusudur. Tüm bunların sonucunda ise küresel olarak milyonlarca çalışan gelir ve iş kayıpları yaşamaktadır (Kara, 2020: 272).

Türkiye’de Covid-19’un en büyük etkilerinden birisi de işgücü piyasalarında meydana getirdiği bozulmalar olmuştur. Salgına bağlı işyeri kapatmaları, kapasite kısıtlamaları ve iktisadi faaliyetteki yavaşlamanın işgücü piyasasına yansımaları Şubat döneminden itibaren belirgin şekilde hissedilmeye başlamıştır. 2020 Şubat döneminde işsizlik oranı %13,6, istihdam oranı %43,1 işgücüne katılım oranları %49,9 genç işsizlik oranı ise %24,4 olarak gerçekleşmiştir. dolayısıyla salgın ile beraber iş gücüne katılım, istihdam oranda bir düşüş meydana gelirken, işsizlikte de artış ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. 3: İşsizlik Oranı

Aylar	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %	İş Gücüne Katılım Oranı %	Genç İşsizlik Oranı %
Mart	13,2	42,0	48,4	24,6
Nisan	12,8	41,1	47,2	24,4
Mayıs	12,9	41,4	47,6	24,9
Haziran	13,4	42,4	49	26,1
Temmuz	13,4	43,5	50,3	25,9
Ağustos	13,2	43,9	50,6	26,1

Kaynak: TÜİK, 2020

Covid-19 ile beraber ortaya çıkan yeni ekonomik koşulların en fazla etkilediği gösterge işsizlik rakamları olarak değerlendirilmiştir. İstihdam yaratan hizmetler sektörünün krizden en fazla etkilenen sektör olması, dönem sonunda yüksek bir işsizlik oranı ile karşılaşma riskini de ortaya çıkarmıştır. İşsizliğin en önemli etkisi gelirler üzerinde olmaktadır. Gelirlerde bir azalma meydana geldiğinde ya da yok olduğunda talep azalacak, ekonomi de küçülme meydana gelecektir. Bu açıdan bakıldığında, gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamı büyük hacimli işsizlik paketleri hazırlamış ve bu paketleri kullanmışlardır. Türkiye’de, de bu konuda en düşük emekli maaşını 1.500 TL’ye çıkarmak, 65 yaş üzeri muhtaç olanlara ayda 1.000 TL pandemi yardımı yapmak, ihtiyacı olan kesime gıda yardımı yapmak, işsizliği önlemek adına kısa çalışma ödeneğini devreye sokmak, ihtiyacı olan ailelere ödeme yapmak gibi, gelir aktarım paketi olarak sayılabilecek uygulamalara gidilmiştir. Bunlara ek olarak bazı sigorta ve vergi primlerinin ödeme zamanlarında ertelemelelere gidilmiştir (TÜRMOB, 2020: 21)

4.4.Dış Ticaret Dengesi

Tablo 4. 4: Dış Ticaret Rakamları

Aylar	İhracat %	İthalat %	Dış Ticaret Dengesi %	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı%
Mayıs	40,9	27,8	102,7	74,5
Haziran	15,7	8,3	-17,0	82,6
Temmuz	5,8	7,9	-18,2	84,8
Ağustos	5,7	20,4	168,2	66,5
Eylül	4,8	23,0	189,6	76,8

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 4. 4 Covid-19'un dış ticaret istatistiklerine etkisini içermektedir. Covid-19'un küresel bir boyut kazanması Türkiye ekonomisinde dış ticaret istatistiklerine de yansımış durumdadır. dış ticaret verilerine bakıldığında; ihracat 2020 yılı Eylül ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre %4,8 artarak 16 milyar 9 milyon dolar, ithalat %23,0 artarak 20 milyar 837 milyon dolar olarak gerçekleşti. Genel ticaret sistemine göre ihracat 2020 yılı Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %10,9 azalarak 118 milyar 325 milyon dolar, ithalat %1,5 artarak 156 milyar 186 milyon dolar olarak gerçekleşti.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Covid-19 küresel salgını, yaşam belleğinde benzeri olmayan küresel bir sağlık problemi olarak nitelendirilmektedir. Bu salgın, dünyada var olan ekonomik durgunluğu tetiklemiş, insanların sağlığını, işlerini, refahını, sosyal hayatlarını olumsuz bir yönde etkilemiştir. Covid-19 salgınına bağlı gelişmeler bütün dünya gibi Türkiye'de Mart ayından itibaren görülmeye başlamıştır. Dış ticaret, ekonomik büyüme, işsizlik gibi makro ekonomik göstergeler bu salgından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Türkiye'de de 2. Çeyrekte salgına bağlı yavaşlamanın arttığı gözlenmiştir.

Türkiye'de Covid-19 küresel salgını bilhassa hareket kısıtlamaları iktisadi faaliyet üzerinden ciddi bir yük oluşturmuştur. Ülkelere seyahat kısıtlamaları getirilmiş, eğitimde uzaktan eğitim sistemine geçilmiş, spor ve sanatsal faaliyetlere ara verilmiştir. İşgücü piyasası açısından uzaktan ve esnek çalışma sistemine geçilmiş, bazı üretim noktalarında üretime ara verilmiştir. İhracat ve turizm gelirlerinde azalma, hanehalkı tüketim davranışlarında bir değişme meydana gelmiş, dış ticaret seyahat kısıtlaması nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Kısacası Covid-19 küresel salgını toplumsal yaşantının ekonomik ve sosyal olmak üzere bütün yönlerini etkilemiştir. Ayrıca bu salgın temel hizmetler dışındaki süreçleri olumsuz etkileyerek durma noktasına getirmiştir.

Türkiye ekonomisi açısından Covid-19'la mücadelede mevcut mali genişleme programlarının yeni yatırımları, Ar-Ge çalışmalarını, yapısal

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

reformlarını hayata geçirmenin yanı sıra daha çok mevcut iktisadi faaliyet düzeyini artırmaya yönelik olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ekonomisinin uzun vadede yatırım fonksiyonunu yeniden tahsis etmesi gerekmektedir. Ayrıca Pandeminin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilebilmesi için Para politikası ile birlikte maliye politikası ve diğer politik araçlarının birlikte uygulaması gerekmektedir. Kırılgan yapıda olan sektörlere kalıcı politikalar üretilmeli ve sektörel destek paketleri gibi programlar hayata geçirilmelidir.

Kaynakça

- Balcı, Yusuf ve Çetin Güldenur (2020), "Covid 19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler" İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 37, ss. 40-58.
- Budak, Fatih ve Korkmaz, Şerife, (2020), "Covid 19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği", Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD), sayı: 1, ss. 62-79.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi web sitesi, <http://www.sbb.gov.tr>.
- Çelikyay, Hamza ve Turan, Abdulmenaf (2020), "Türkiye'de Kovid 19 İle Mücadele: Politikalar ve Aktörler", Uluslararası Yönetim Akademi Dergisi", cilt: 3, sayı: 1, ss. 1-25.
- Deloitte (2020), "Covid-19 Salgınının Elektrik Talebine Olan Etkisi İle Türkiye 2020 Büyüme Beklentilerinin İncelenmesi", Nisan 2020
- Johns Hopkins Medicine. (2020). *Coronavirus COVID-19 (SARS-CoV-2)*. https://www.hopkinsguides.com/hopkins/view/Johns_Hopkins_ABX_Guide/540747/all/Coronavirus_COVID_19_SARS_CoV_2 (Erişim Tarihi: 12.08. 2020).
- Kara, Elif (2020), "Covid 19 Pandemisi: İş gücü Üzerindeki Etkileri ve Türkiye ve İstihdam Tedbirleri", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 5, ss. 269-282.
- Oral, O. İbrahim ve Sevinç, E. Demet, (2020) " Covid 19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", JMTPR, 1(1), ss. 58-69.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, (2020), <https://www.tuik.gov.tr/>
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2020), <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 11.08.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020b). *COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi*. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/rehberler/COVID-19_Rehberi.pdf (Erişim Tarihi: 13.09. 2020).
- WHO, World Health Organization, (2020) <https://covid19.who.int/>

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- WHO. (2020b). Q&A on coronaviruses (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses> (Erişim Tarihi: 10.08 2020).
- Yeldan, Erinç ve VoyVodo, Ebru (2020), "Covid 19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makro Ekonojik Genel Denge Analizi", https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v_2_31mayis.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2020)
- Zeren, Feyyaz ve Hızarcı A. Elanur (2020), "Kovid 19 Koronoavirüsün Hisse Senedi Piyasalarına Etkisi: Seçilmiş Ülkelerden Kanıtlar", MUFİDER, 3(1), ss. 78-84.

DÜNYADA VARLIK FONU YÖNETİMİ VE TÜRKİYE VARLIK FONU

Ebrar CEYHAN¹

Öz

Varlık fonlarının tarihsel gelişimine baktığımızda dünya ekonomisinde ve finansal sistem içerisindeki yeri 1950'lere dayanmaktadır. 1953 yılında kurulan Kuveyt Yatırım Otoritesi ise modern anlamda kurulan ilk fon örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal varlık fonları gelişen ekonomik konjonktürde ülkelerin hem birikim kaynağı hem de olası risklere karşı uygulamaya alabileceği ve risk yönetimini etkin bir şekilde kullanabileceği bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal varlık fonları, ülkelerin ekonomik kalkınma hedeflerinde finansal istikrarın sağlanması noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. En etkin kullanım şekliyle petrol ve doğal kaynak zengini ülkelerin ödemeler dengesi fazlalarını aktardığı bu fonlar, küreselleşmenin de etkisiyle dünya ekonomik sistemi içerisinde güçlü birer oyuncu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, UVF (Ulusal Varlık Fonu) kavramını ele alarak yeni bir kavram olan varlık fonlarının daha bilinir ve anlaşılır kılınmasını hedeflemektedir. Sonrasında özelde Türkiye Varlık Fonu incelenerek eleştirel bir bakış kazandırmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Varlık Fonu, Ulusal Varlık Fonları, Varlık Fonları

WORLD WEALTH FUND MANAGEMENT AND TURKEY WEALTH FUND

Abstract

When we look at the historical development of wealth funds, their place in the world economy and financial system dates back to 1950s. Kuwait Investment Authority, founded in 1953, stands out as the first example of a modern fund. In the developing economic conjuncture, national wealth funds emerge as an institution that countries can use both as a source of savings and against possible risks and use risk management effectively. National wealth funds play an important role in ensuring financial stability in the economic development goals of countries. These funds, which transfer the balance of payments surplus of oil and natural resource-rich countries in the most effective way, have become powerful players in the world economic system with the effect of globalization. The aim of this study is to make wealth funds, which is a new concept, more known and understandable by taking the concept of UVF (National Wealth Fund). In particular, it is desirable to provide a critical view after examining Turkey Assets Fund.

Keywords: Turkey Wealth Fund, Sovereign Wealth Funds, Wealth Funds.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ebrarceyhann@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4874-2519>

1.Giriş

Ulusal Varlık Fonu (UVF), ilk olarak petrol ve doğalgaz ihraç eden ve dış ticaret fazlasına sahip ülkeler tarafından kurulmuş devletin mülkiyetinde olan yatırım araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000'li yıllara geldiğimizde sayılarının hızla artması ve 2008'de yaşanan krizde batılı ülkelerde önemli finansal kurumları fonlamaları ile birlikte daha da önemli bir noktaya gelmiştir (Sasa, 2019: 14). Bu fonların küresel piyasada yeni yatırım aracı olarak rol almasında bugünkü küresel finans sisteminin yol açtığı dengesizlik önemli bir etken olmuştur (Eşkan, 2018: 14).

Varlık fonları doğal kaynak zengini ülkelerin bu kaynaklarının bir gün tükenme ihtimaline karşı, oluşturulacak bir fon aracılığıyla bu kaynakların gelecek kuşaklara aktarılması, ülke zenginliğinin ve refahın artırılması amaçlanmıştır. Zamanla herhangi bir mali fazlaya sahip olmayan ülkeler de varlık fonu kurmak istemişlerdir. Bu noktadan hareketle Türkiye de herhangi bir doğal kaynak zenginliği olmamasına ve dış ticaret fazlası vermemesine rağmen kurulan varlık fonları arasındadır (Özgül, 2018, 16).

Bu çalışmada öncelikle ulusal varlık fonlarının hedefleri ve faaliyet alanları açıklanmıştır. Daha sonra ön plana çıkan fonlardan bahsedilmiş ve fonların faaliyet alanlarının, genel işleyişinin nasıl yapıldığı hakkında bir sıralama ve karşılaştırma yapmada kullanılan önemli bir ölçüt olan Linaburg-Maduell endeksinden bahsedilmiştir. Sonrasında en yeni kurulan fonlar arasında bahsedebileceğimiz Türkiye Varlık Fonunun (TVF) kurulması, faaliyet alanları, kaynakları, denetim mekanizması açıklanmıştır. Türkiye Varlık Fonunun ulusal varlık fonları arasında nasıl konumlandırılması gerektiği, kaynak ve finansman oluşturma biçimleri ve şeffaflığı üzerine yapılan tartışmalar ele alınarak birçok farklı açıdan tartışma konusu olan varlık fonları incelenmiştir

2.Ulusal Varlık Fonu Nedir?

İngilizce 'de "Sovereign Wealth Funds" olarak kullanılan "Ulusal Varlık Fonu" kavramını ilk kez kullanan Andrew Rozanov, ulusal varlık fonlarının yıllardır süregelen olumlu makroekonomik, ticari ve mali pozisyonların etkisiyle biriken ulusal bütçe fazlasının uzun vadede bütçe planlanmasının yapılarak ve harcama kısıtlama politikalarının da etkisi ile oluşmuştur (Uslu, 2018: 5). İlk olarak "Varlık Fonu" kavramına tarihsel olarak yaklaştığımızda bu süreç 1950'li yıllara kadar uzanmakla beraber ilk örneği 1953 yılında Kuveyt tarafından kurulmuştur. Daha sonra resmi adıyla 1983 yılında Kuveyt Yatırım Otoritesi (Kuwait Investment Authority KIA) olarak karşımıza çıktığı bilinmektedir (Kayıran, 2016: 59). 1970'li yıllara geldiğimizde yaşanan petrol krizi sonucu fon birikimi (Atangana, 2013: 10) ihtiyacı yaşanmış, 1980'lere geldiğimizde uluslararası ticaretin serbestleşmesiyle beraber sermayenin Asya'nın doğusuna kaydığını (Kayıran, 2016: 56) söylemek mümkündür. 2000'li yıllarda ivme kazanan küreselleşmeyle birlikte kendi içerisinde güç kazanarak önemli bir aktör haline gelmiştir. Küresel finansal serbestleşmenin en önemli yansıması olarak karşımıza çıkan ulusal varlık fonları, sermayenin piyasalar arasında dolaşım serbestliğinin de etkisiyle dünyada birçok ülkeye yayılan konjonktürel bir ağ oluşturmuştur. Ülkelerin ulusal kaynakların kullanımında daha etkin finansal kararlar alabilmelerinin pozitif yansımalarını ekonomik büyüme ve refah olarak sağlamanın yollarından biri de kuşkusuz sermaye birikimine ve çeşitliliğine olanak sağlayan ve kamusal varlıkları ekonomiye kazandıran ulusal varlık fonlarıdır (Burtan Doğan, Kaya, 2018: 775).

3.Varlık Fonlarının Hedefleri ve Faaliyet Alanları

Varlık fonlarının temel hedefleri, oluşturacakları fonlar ile ülkelerin kendi refah düzeylerinin yükseltilmesi ve ekonomik büyümeyi destekleyecek makroekonomik politikalar uygulayarak mali istikrarın sağlanmasıdır. Böylece gelecek nesillerin de bundan yararlanmasını sağlayacak ekonomik kalkınma düzeyi oluşturulmak istenmektedir (Doğan, 2019: 3). Fonların kurulma amaçları ve alanları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu yüzden ülkeler yatırımlarını organize ederken kendi belirledikleri hedeflerini ve stratejilerini ön planda tutmuşlardır.

Bütçe fazlası veren bir ülke bu fazlayı 4 şekilde kullanabilir (www.mahfiegilmez.com, 2017):

1. Kamu harcamalarında artışa gidebilir.
2. Mevcut vergi yükünü azaltabilir.
3. Borçlarını vadesinden önce ödemeye tabi tutabilir.
4. Varlık fonu kurarak ve bütçe fazlalarını buraya aktararak fon aracılığıyla ulusal ya da yabancı bazı finansal varlıkları satın alabilir, gelirlerini artırmayı hedefleyerek bu zenginliği gelecek nesillere ulaştırmayı sağlayabilir. Bir başka açıdan bakıldığında ise ülkelerin varlık fonu kurmasında 5 farklı ana amacı şu şekilde sıralayabiliriz (Uslu, 2018):
 - a. Ödemeler dengesi fazlası ve bütçe fazlasından veya doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirle oluşturulan tasarrufları, uzun vadeli bir bakış açısıyla en iyi şekilde değerlendirmek.
 - b. Mevcuttaki fazla kaynaklar ile fonu destekleyerek, kriz dönemlerinde veya emtia fiyatlarındaki düşüş/dalgalanma gibi olası yaşanabilecek durumlarda, ekonomiyi destekleyecek/dengeleyecek güçlü bir rezerve sahip olmak.
 - c. Eldeki tasarruf fazlasını doğrudan harcamalara aktarmak yerine bu fazlayı ülkelerin refah düzeyini yükseltmek ve gelecek nesillerin zenginliğine katkıda bulunabilmek.
 - d. Maden, petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen yüksek gelirin, ekonominin içerisinde yaratabileceği rehaveti ve oluşturabileceği dengesizlikleri engellemek.
 - e. Ulusal Varlık Fonunun yurt dışında yapmayı planladığı yatırımlar aracılığıyla ülkenin uluslararası arenadaki etkinliğini artırmak.

4.Ulusal Varlık Fonları

Kurulan ilk fon örnekleri 1953 yılında Kuveyt'te kurulmuş olan "Kuwait Investment Authority", 1974'te Singapur hükümeti tarafından kurulan "Temasek Holdings" ve 1976 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nde kurulan "Abu Dhabi Investment Council" şeklindedir (Demir, 2019: 123). 1990'lı yılların başlarında gelişmekte olan ülkelere hariç Norveç gibi gelişmiş ekonomilerde de UVF'ler kurulmuştur. 2000 yılına kadar olan süreçte 17 UVF oluşturulmuş ve Singapur hariç bu UVF'lerin varlıkları, başta petrol olmak üzere emtia ihracatının gelirlerinden sağlanmıştır (Overbeek, 2012: 141).

1970'li yıllara geldiğimizde yaşanan petrol krizi sonucu Orta Doğu'daki petrol ihracatçıları dünya genelinde dış alımlar yaparak bu fazlaları çeşitlendirmek istediler. Petrol fiyatlarındaki bu yükseliş yeni bir dalgalanma

oluşturmuş ve büyük kaynaklara yön veren UVF'ler kurulmuştur (Castelli, Scacciavillani, 2015: 15). Sonraki dönemde Asya mali krizi yaşanmış ve imalat sanayi ihracı fazlalarını değerlendirmek amacıyla gelişmekte olan 22 ülke kendi UVF'lerini kurmuştur. Yaşanan petrol fiyatlarındaki beklenmedik artış ve dış ticaret dengesindeki dalgalanmalar, Asya krizinin de eklenmesiyle UVF'lerinin sayısının hızla artmasına neden olmuştur (Hacıhasanoğlu ve Soytaş, 2010:9). Gelişmekte olan ülkelerin yurtdışı yatırımlarına yönelmesi UVF'lerin etkinliğinin artmasında oldukça önem arz etmektedir (Akbulak ve Akbulak, 2008: 239). Bunlardan ön plana çıkanlar ise Çin (2007), Rusya (2008) ve Brezilya (2009) olmuştur. Bu ülkelerin kendi UVF'lerini oluşturmaları ile dört BRIC ülkesinden (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) üçünün varlık fonu oluşturması batı tarafında ideolojik ve jeopolitik tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Overbeek, 2012: 142).

5.Linaburg – Maduell Şeffaflık Endeksi

Dünya genelinde sayıları son dönemde hızla artan, etkinlik alanları genişleyen ve ekonomik açıdan da büyük bir önem taşıyan varlık fonları üzerinde belirli kıstaslarla bir karşılaştırma ve sıralama yapılmaktadır (swfinstitute.org, 2008). Varlık fonlarının faaliyet alanları ve genel işleyişlerinin nasıl yapıldığı hakkında bilgilendirme yaparak, yönetim stratejilerindeki şeffaflık ve hesap verilebilirliğin belirlenmesi ve küresel piyasalara bunun ilan edilmesi amacıyla SWF (Sovereign Wealth Fund) Institute düzenli olarak raporlama yapmaktadır. Bunu yaparken de resmi referans niteliğinde raporlama çalışmalarında, analiz ve endeksler yayımlayarak Linaburg-Maduell Transparency (LMT) Index adını verdikleri bir sıralama ölçütü kullanmaktadır (Çetinkaya, 2017). Şeffaflık sürdürülebilirliğin önemli bir ölçütü olarak görülmektedir. Geliştirilen bu raporlama yöntemi ile 2008 yılından itibaren dünya çapında devlet sahipliğindeki bu fonlar, resmi yıllık raporlar ile küresel standart ölçü olarak kullanılmaktadır. Şeffaflık ölçümü için belirlenmiş 10 temel ilke vardır.

Tablo 5. 1'de bu ilkelerden her biri şeffaflık derecesini bir puan artırmaktadır. Buna göre bir fonun alabileceği en düşük puan 1 olabilmektedir. SWF Enstitüsüne göre bir fonun şeffaf sayılabilmesi için asgari 8 puan alması gerekmektedir (Çap, 2019: 44). Şeffaflık derecesi fonların zaman içinde yapacakları bilgilendirmelerle değişebilmektedir.

Tablo 5. 1: Linaburg – Maduell Şeffaflık Endeksi İlkeleri

Sıra	Derece	Temel İlkeler
1	(+1)	Fon, yaratılış sebebi, servetin kökenleri ve devlet mülkiyet yapısını içeren bir tarihçe sağlar.
2	(+1)	Fon, bağımsız olarak denetlenmiş yıllık raporlar sunar.
3	(+1)	Fon, şirket hisselerinin mülkiyet yüzdesini ve işletmelerin coğrafi konumlarını sağlar.
4	(+1)	Fon toplam portföy piyasa değeri, getiri ve yönetim tazminatı sağlar.
5	(+1)	Fon, etik standartlara, yatırım politikalarına ve kuralların uygulayıcılarına atıfta bulunan kılavuzlar sağlar

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

6	(+1)	Fon net stratejiler ve hedefler sunar.
7	(+1)	Varsa fon, bağlı ortaklıkları ve iletişim bilgilerini net bir şekilde tanımlar.
8	(+1)	Varsa fon dış yöneticileri tanımlar.
9	(+1)	Fon kendi web sitesini yönetiyor.
10	(+1)	Fonun ana ofis adres, telefon ve faks gibi iletişim bilgilerini sağlar.

Kaynak: (swfinstitute.org 2008)

6. Türkiye Varlık Fonu

19 Ağustos 2016 tarihinde TBMM'de yapılan oylamayla kabul edilen Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi, 26 Ağustos 2016 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye Varlık Fonu resmi olarak hayata geçirilmiştir. Kuruluş sermayesi Özelleştirme Fonu tarafından sağlanan 50 milyon TL'dir. Fon Cumhurbaşkanlığı'na bağlıdır. Profesyonel yönetim ilke ve anlayışına göre yönetilen, özel hukuk hükümlerine tabii bir Anonim Şirket modeli yapısında kurulmuştur.

Genel bir çerçeveden varlık fonlarının kurulma ihtiyacının oluşumuna bakıldığında dış fazlalardan kaynaklanan yüksek rezerv birikimi ve doğal kaynak gelirlerine dayandığını söyleyebilmek mümkündür. Oysa Türkiye doğal kaynak zengini ya da döviz fazlası olan bir ülke değil aksine ödemeler açığı olan bir ülkedir. Ekonomik büyüme, enflasyon ve istihdam gibi önem arz eden makroekonomik göstergeler, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik istikrara kavuşmasında dikkate alınması gereken göstergelerdir (Karagöl ve Koç, 2016: 17). Bunun yanında finansal kalkınmayı sağlamak noktasında yatırımlar ve tasarruflara dikkat çekmemiz oldukça önemli görülmektedir. Ülkelerin ihtiyaç duyduğu yatırım kavramından bahsederken sermaye yatırımlarının üstünde durmamız gerekmektedir. Sermaye yatırımlarında yatırımın süresi oldukça önemlidir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkan kısa vadeli sermaye yatırımları ülkelerin daha da kırılgan hale gelmesinde önemli bir etkidir. (Karagöl ve Koç, 2016: 17). Diğer taraftan ülkelerin kalkınmasında tasarruf düzeylerinin düşük olması kalkınmayı finanse edecek yatırımların önünde bir engel teşkil etmektedir. İç tasarrufların yetersiz olması makroekonomik hedeflere ulaşılması konusunda tıkanıklık oluşturmaktadır.

6.1. Türkiye Varlık Fonunun Amaçları ve Faaliyet Alanları

Varlık fonlarının kurulma amaçlarına genel olarak bakmak gerekirse, uzun vadeli yatırım kapasitesinin artırılarak ekonomik büyümeye katkı sağlanması, iç ve dış şokların etkisiyle oluşabilecek ekonomik dalgalanmalara karşı direnç sağlanması, büyük projelerin finansmanı gibi amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Çap, 2019: 68).

Finansal birikimin oluşabilmesi ve bunun sürdürülebilir olabilmesi reel birikim ile beslenebilmesine bağlıdır. Devlet yapmış olduğu müdahale ve düzenlemeler ile bunu sağlamayı amaçlar (Karahanoğulları, 2009: 267). Bunu sağlamanın yollarından bir diğeri ulusal varlık fonları aracılığıyla olmuştur.

Fonlar aşırı biriken sermayeye kendini değerlendirme alanları oluştururken bir taraftan da finans kısıtı yaşamakta olan devletler içinde yeni bir kaynak olma fırsatı sunmaktadır. Finansal krizden bir kaçış olarak varlık fonları biriken ya da var olan varlıkların, ilk olarak finansal varlıklara sonrasında sermayeye dönüştürülmesini sağlamaktadır (Demir, 2019: 159). Ülkelerin varlık fonu kurma yöntem ve amaçlarının farklılıklar oluşturduğu noktada daha çok ekonomik istikrarı sağlama ve gelecek kuşaklara aktarma isteği doğrultusunda uzun dönemli ve yüksek getirili yatırımları finanse etmek amacıyla kurulduğu kabul edilmektedir. Bundan yola çıkarak bu ülkeler ödemeler dengesi fazlası veren ve önemli ölçüde döviz rezervine sahip Çin ya da daha çok doğal kaynak ihracatçısı olan Norveç ve Körfez ülkeleri tarafından kurulmaktadır (www.dunya.com, 2017). Türkiye Varlık Fonu dünya örneklerinde olduğu gibi ellerindeki fazla olan fonları dış piyasada değerlendirmek üzere değil, dış piyasalardan borçlanarak iç piyasaya finansman sağlamak yani sermaye açığını azaltmak amacıyla kurulmuş bir fon örneği oluşturmaktadır.

Fonun web sitesinde açıkladığı başlıca amaçları şu şekilde belirtilmektedir (www.tvf.com.tr, 2020)

- ❖ Fon bünyesindeki varlıklarda değer artışı sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmak,
- ❖ Katılım finansmanına uygun varlıklara katkıda bulunmak,
- ❖ Sermaye piyasalarında çeşitliliği ve derinliği sağlamak,
- ❖ Türkiye'ye daha fazla yatırımcı çekmek ve rekabetçi konumundaki şirketlerini desteklemek,
- ❖ Stratejik sektörlerin gelişmesine ve büyük ölçekli yatırımlara iştirak etmek amacıyla Türkiye Varlık Fonu'nu ve bu fona bağlı alt fonları kurmak ve yönetmek.

6.2. Türkiye'de Varlık Fonunun Denetimi

Türkiye Varlık Fonunun başlangıç sermayesi özelleştirme daire başkanlığından aktarılan 50 milyon TL'dir (Demir, 2019: 163). Kuruluş kanununda fonun kaynakları ve finansman sağlayacak yöntemler şu şekilde belirtilmiştir (www.tvf.com.tr, 2020)

- Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından; özelleştirme kapsam ve programında bulunan ve Türkiye Varlık Fonuna devrine karar verilen kuruluş ve varlıklar ile Özelleştirme Fonundan Türkiye Varlık Fonuna aktarılmasına karar verilen nakit fazlasından,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının tasarrufu altında bulunan ihtiyaç fazlası gelir, kaynak ve varlıklardan; Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Varlık Fonuna aktarılmasına veya Şirket tarafından yönetilmesine karar verilenlerden,
- Türkiye Varlık Fonu tarafından yurtiçi ve yurtdışı sermaye ve para piyasalarından ilgili mevzuat kapsamında yer alan izin ve onaylar aranmaksızın sağlanan finansman ve kaynaklardan, ç) Para ve sermaye piyasaları dışında diğer yöntemlerle sağlanan finansman ve kaynaklardan,
- (Ek: 2/1/2017-KHK-684/9 Md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7074/9 Md.) İktisadi devlet teşekküllerinden, bunların müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ile varlıkları ve iştiraklerindeki kamu

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

paylarından, sermayesinin tamamı veya yarısından fazlası Devlete ve/veya diğer kamu tüzel kişilerine ait olan ticari amaçlı kuruluşlardaki kamu paylarından, sermayesinin tamamı kamuya ait olan ticari amaçlı kuruluşların sahip olduğu hisse ve varlıklardan, Devletin diğer iştiraklerindeki kamu paylarından ve Hazineye ait paylardan Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Varlık Fonuna aktarılmasına veya Şirket tarafından yönetilmesine karar verilenlerden, oluşur.

Bu maddelerden özetle, özelleştirme gelirlerinin düzenli olarak bütçe ve cari açık veriyor olmamıza rağmen ihtiyaç fazlası olan gelir ve kaynaklardan sağlanması, yurtiçi ve yurtdışı sermaye piyasalarının kaynak olarak gösterilmesinden bahsetmektedir. Tüm bu kaynakların aktarılması noktasında kararlar herhangi bir izne ve onaya bağlı kalmaksızın sadece Cumhurbaşkanı tarafından verilmektedir (Demir, 2019: 164).

6.3. Türkiye Varlık Fonunun Kaynakları

Fonun başlangıç sermayesi 50 milyon TL Özelleştirme Fonu tarafından sağlanmıştır. 2017 Ocak ayında Sanayi Destekleme Fonu'na ait 3 milyar TL, üç aylık kullanım ve geri ödeme şartıyla TVF ye devredilmiştir. Bununla beraber bazı varlıklar hazineye ait gayrimenkullerin fona devrine karar verilmiştir (Görücüler, 2019: 35). Aşağıda Tablo 6. 1'de bahsedilen şirketlere ek olarak Ulusal Piyango'ya ait kazanç oyun lisanslarının tamamı TVF ye devredilmiştir. Türk Jokey Kulübü kurumları ortak bahis ve gayrimenkuller de devredilmiştir. Antalya, Aydın, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri ve Muğla'daki 46 kamuya ait olan binada toplamı 2.292.815 metrekare tahsisat TVF te aktarılmıştır (Görücüler, 2019: 35). 2018 yılına baktığımızda Türkiye Varlık Fonunun 40 milyar dolar öz sermaye ve yaklaşık olarak 200 milyar dolar aktif büyüklüğe ulaşarak dünya servet fonları arasında dikkat çeken bir konuma ulaştığını söyleyebilmek mümkündür (Güzel vd., 2017: 171).

Tablo 6. 1: TVF Fon Kaynağı İştirakleri

T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	Hazine Hisselinin Tamamı
Boru Hatları ve Petrol Taşıma A.Ş.	Hazine Hisselinin Tamamı
Türkiye Petrolleri A.O.	Hazine Hisselinin Tamamı
Posta ve Telgraf Teşkilatı A.Ş.	Hazine Hisselinin Tamamı
Borsa İstanbul A.Ş.	Hazine Hisselinin Tamamı
Türksat Uydu Haber Kablo TV ve İşletmeleri A.Ş.	Hazine Hisselinin Tamamı
Türk Telekomünikasyon A.Ş.	Hazineye Ait %6,68 Hisse
Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	Kurum olarak
Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü	Kurum olarak
Türk Hava Yolları A.Ş.	%49,12
Halkbank A.Ş.	%51,11
TCDD İzmir Limanı	Kullanım Hakkı
Türkiye Denizcilik İşletmeleri	%49
Kayseri Şeker Fabrikası	%10

Milli Piyango İdaresi	49 Yıllık Lisans
Türkiye Jokey Kulübü	49 Yıllık Lisans

Kaynak: (Özgül, 2018: 105)

7.Sonuç ve Değerlendirme

Varlık fonlarının ortaya çıkışı yeni olmamakla beraber sayılarının son 10 yıllık dönemde hızla artması literatürde yapılan çalışmaların derinlik kazanmasına fırsat sağlamıştır. Finansallaşma ile oluşturulan genişlemenin reel karşılığının olmaması ve dolayısıyla bu parasal genişlemeye karşılık oluşturma ihtiyacı, varlık fonlarının kuruluşuna hız kazandırmıştır (Demir, 2019: 170). Kaynak sahibi ülkelerin, bu kaynakları finansal varlık haline getirerek süreklilik sağlayabilmek adına genişletme ihtiyacı hissetmiş olmaları varlık fonlarının ortaya çıkmalarında önemli başka bir etkidir (Demir, 2019: 171). Türkiye Varlık Fonunun uluslararası alanda izlediği politikalar, stratejik ve katma değer yaratan yatırımlar içerisinde ulusal çıkarlarını öncelikli olarak gözetmesi ve gelecek tehditlerin engellenmesi oldukça önem arz etmektedir. Bunu sağlarken de oluşabilecek tehditlere karşı gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir (Güçlü, 2018: 50). Bu noktada TVF'nin şeffaf ve hesap verebilirliği yüksek olmalıdır. Mali bir disiplin çerçevesinde amacı ve izlemiş olduğu yatırım stratejisi açık ve yalın bir şekilde kamuoyu ile paylaşılmalıdır. TVF'nin ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etki alanı yaratabilmesi için politik etkenlerden yalıtılması önemlidir. Varlık fonları ayrıca kriz dönemlerinde oluşabilecek dalgalanmalara karşı riski önleme aracı olarak da görülebilir. Yatırım portföyünü çeşitlendirerek yurtiçi ve yurtdışında bu riski dengeli şekilde dağıtılması ilkesi esas olmalıdır (Güçlü, 2018: 50). Yurt içindeki kamuya ait varlıkların ekonomiye kazandırılarak âtil varlıkların etkin bir şekilde değerlendirilmek istenmesi önemli görülmektedir.

TVF kuruluşundan bugüne birçok farklı açıdan tartışma konusu olmuştur. Özellikle geleneksel ulusal varlık fonları sınıflandırması içerisine girip girmediği, kaynaklarının ve finansman oluşturma yollarının neler olacağı, denetimi ve esas amacının ne olduğuna yönelik tartışmalar halen devam etmektedir (Demir, 2019: 160).

Kaynakça

- Akbulak, Sevinç ve Akbulak Yavuz (2008), "Ulusal Varlık Fonları", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, ss. 237-262
- Atangana, Pierre Christian (2013), "L'Emergence des Fonds Souverains et Leur Impact sur Les Investissements Transfrontaliers", Université du Quebec a Montreal.
- Burtan Doğan, Bahar ve Kaya, Mehmet (2018), "Küresel Piyasalarda Finansal Serbestleşmenin Popüler Bir Yansıma Ekseni Olarak Ulusal Varlık

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Fonları”, Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Aralık, ss. 773-795.

Castelli, Massimiliano ve Scacciavillani, Fabio (2015), “SWFS and State Investments: A Preliminary General Overview”, Research Handbook On Sovereign Wealth Funds and International Investment Law, pp. 9-37.

Çap, S., (2019), “Dünyada Varlık Fonu Uygulamalarının İncelenmesi ve Türkiye Varlık Fonu’nun Kuruluş Amacının Bu Uygulamalar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Çetinkaya, Şahin (2017), “Dünyada Ulusal Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu Üzerine Swot Analizi”, Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, Mart, ss. 30-39.

Demir, E. Ece, (2019), “Sermaye Birikim Süreci Bağlamında Değer Para Finansallaşma: Varlık Fonu”, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Doğan, E., (2019), “Varlık Fonu ve Türkiye Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Güçlü, Mehmet (2018), “Ulusal Varlık Fonları: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Değerlendirme”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, ss. 39-53.

Güzel, Fatih, Acar, Melek, Şekeroğlu, Gamze (2017), “Sovereign Wealth Funds: A Comparison of the Turkish Sovereign Wealth Fund with the World Samples”, Periodicals of Engineering and Natural Sciences, Vol.5, No.2, pp. 165-175

Görücüler, M., (2019), “Türkiye ve Dünya’da Varlık Fonu ve Bağımsız Denetimin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Hacıhasanoğlu, Erk ve Soytaş, Uğur (2010), “Yeniden Tasarlanan Finansal Mimaride Ulusal Varlık Fonlarının Rolü”, Marc Working Paper Series, Working Paper No. 2010-02.

Karahanoğulları, Yiğit (2003), “Türkiye’de Devletin Mali Krizleri”, Praksis Dergisi, Sayı: 9, Bahar, ss. 247- 276.

Karagöl, E. Tanas ve Koç, Y. Emre (2016), “Dünyada ve Türkiye’de Varlık Fonu”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 169, Ekim.

Kayıran, Meltem (2016), “Türkiye Varlık Fonu’nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt. 14, Sayı: 56. Güz, ss. 55-90.

Overbeek, Henk (2012), “Sovereign Wealth Funds In The Global Political Economy: The Case of China”. Neoliberalism in Crisis, pp.138-160.

Özgül, H. B. (2018), “Varlık Fonları ve Türkiye Varlık Fonu”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Uslu, H., (2018), "Ulusal Varlık Fonları Bağlamında Türkiye Varlık Fonu İncelemesi", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

<https://www.mahfiyegilmez.com/2017/10/varlik-fonu-boyle-bir-sey-degil.html>
(15.11.2020)

<https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings> (05.11.2020)

<https://www.swfinstitute.org/research/linaburg-maduell-transparency-index>
(12.11.2020)

<https://www.dunya.com/ekonomi/11-soruda-tum-yonleriyle-turkiye-varlik-fonu-haberi-349431> (07.11.2020)

<https://www.tvf.com.tr/biz-kimiz/hakkimizda/biz-kimiz-hakkimizda-yol-haritamiz> (27.10.2020)

<https://www.tvf.com.tr/uploads/file/6741-sayili-kanun.pdf> (30.10.2020)

**TÜRKİYE'DE BANKALAR TARAFINDAN ÖZEL SEKTÖRE KULLANDIRILAN
YURTİÇİ KREDİLER İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
ANALİZİ**

*Esmâ KARAKIZ*¹

Öz

Ekonomik büyüme bütün ülkeler açısından en temel ekonomik göstergelerden biridir. Bu nedenle ekonomiler büyümelerine katkı sağlayabilecek sektörleri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Bankacılık sektörü de bu sektörler arasında ekonomik faaliyetlerin yapılmasına katkı sağlaması sebebiyle oldukça önemlidir. Bankalar para politikaları ve parasal kontrol için bir kanal olmakla birlikte, ekonominin yeniden yapılanmasında ve uzun dönemli sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanmasında etkili kurumlardır. Bu nedenle çalışmada, Türkiye'de bankalar tarafından özel sektöre kullandırılan yurtiçi kredileri ile büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenmiştir. 1971-2019 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ile sınanmıştır. Serilerin birinci farkları alınarak durağan hale getirildikten sonra aralarında uzun dönemli ilişkiyi saptamak için Johansen Eş Bütünleşme testi ve nedensellik ilişkisinin tespiti için Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerde, seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır yani seriler eş bütünleşik değildir ve özel sektöre kullandırılan yurtiçi krediler ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Granger Nedensellik Analizi, Ekonomik Büyüme, Bankalar Tarafından Özel Sektöre Kullandırılan Yurt İçi Krediler, Türkiye

**ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DOMESTIC CREDIT TO
PRIVATE SECTOR BY BANKS AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY**

Abstract

Economic growth is one of the most basic economic indicators for all countries. For this reason, economies are working to develop sectors that can contribute to their growth. The banking sector is also very important as it contributes to economic activities among these sectors. Although banks are a channel for monetary policies and monetary control, also they are effective institutions in restructuring the economy and ensuring long term sustainable macroeconomic stability. Therefore, in the study, relationship between domestic credit to private sector by banks and economic growth examined in Turkey using time series analysis. Using annual data for the period of 1971-2019, the stationarity of variables was tested with the Augmented Dickey-Fuller unit root test in the study. After the first differences of the series were made stationary, the Johansen

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, esmakrkz.30@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-1249-8080>

Cointegration test was applied to determine the long-term relationship between them and the Granger Causality test was applied to determine the causality relationship. In the analysis conducted, no long-term relationship was found between the series, that is, the series are not co-integrated, and no causality between domestic credit to private sector and growth was detected.

Key Words: *Granger Causality Analysis, Economic Growth, Domestic Credit to Private Sector By Banks, Turkey*

1.Giriş

Ekonomik büyüme bütün ülkeler açısından en temel ekonomik göstergelerden biridir. Bu nedenle ekonomiler büyümelerine katkı sağlayabilecek sektörleri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Bankacılık sektörü de bu sektörler arasında ekonomik faaliyetlerin yapılmasına katkı sağlaması sebebiyle oldukça önemlidir. Bankalar para politikaları ve parasal kontrol için bir kanal olmakla birlikte, ekonominin yeniden yapılanmasında ve uzun dönemli sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanmasında etkili kurumlardır (Turgut ve Ertay, 2016: 114).

Literatür de ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkinin incelendiği birçok çalışma vardır. Bu çalışmalarda genel olarak büyüme finansal gelişme kavramları arasındaki nedensellik boyutu ele alınmaktadır. Finansal gelişmeyi temsilen bankalar tarafından özel sektöre kullandırılan yurt içi kredi verileri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki nedenselliğin yönüne yönelik yapılan Arz Öncüllü (İtici) Hipotez, Talep Takipli (Sürükleyici) Hipotez, Etki Yok ve Karşılıklı Etkileşim değerlendirmelerinden oluşmaktadır. “Arz Öncüllü (İtici) Hipotez”, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etkilerken; “Talep Takipli (Sürükleyici) Hipotez” ise, ekonomik büyümenin finansal gelişmenin bir nedeni olduğu savunmaktadır. “Karşılıklı Etkileşim” görüşüne göre ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. “Etki Yok” görüşüne göre ise, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir etkileşim bulunmamaktadır (Güneş, 2013: 75). Lucas (1988) ve Stern (1989) ve Chandavarkar (1992) çalışmaları finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığını savunmaktadır (Afşar, 2007:196).

Yukarıda geçen dört hipotezden Türkiye için hangisinin geçerli olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada Türkiye ekonomisine ait 1971-2019 verileri kullanılarak bankalar tarafından özel sektöre kullandırılan yurtiçi krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak incelenmiştir. Söz konusu değişkenler arasında eş bütünleşme (cointegration) ve Granger nedensellik testine bağlı olarak analizler yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgulara göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır ve özel sektöre kullandırılan yurtiçi krediler ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.

2.Literatür Tarması

Tablo 2. 1.’de genel olarak Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak ele alan bazı çalışmalar

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

gösterilmektedir. Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü ile ilgili genel bir sonuç bulunamamıştır. Bazı çalışmalar da çift yönlü, bazı çalışmalarda tek yönlü bir ilişki var iken bazılarında ise nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 2. 1: Literatür Araştırması

Yazar	Dönem/ Ülke	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Musa Türkoğlu	1960-2013 Türkiye	Granger Nedensellik Testi	GSYH, özel sektöre verilen krediler	Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik vardır.
Uğur Korkut PATA, Alperen AĞCA	1982-2016 Türkiye	ARDL , Granger Nedensellik, Hacker Hatemi-J bootstrap Nedensellik	GSYH, Özel sektöre yönelik yurtiçi krediler, Finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi krediler, Bankalar tarafından özel sektöre sağlanan yurtiçi krediler	Sınır testi sonucuna göre finansal gelişmedeki artış ekonomik büyümeyi hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönde etkilemektedir ve finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.
Muhsin Kar Eric J. Pentecost	1963-1995 Türkiye	ADF, Eş bütünleşme VECM, Granger Nedensellik	GSMH M2/GSMH Banka mevduat borçları/GSMH Özel sektör kredileri/GSMH	Türkiye'deki finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik yönünün, finansal kalkınma için kullanılan vekalet seçimine duyarlı olduğunu göstermektedir.
Özcan KARAHAN, Metehan YILGÖR, Ayça Aysun ÖZEKİN	2002:1-2016:4 Türkiye	ADF, Eş bütünleşme, VECM, Granger Nedensellik	GSYH Banka kredileri	Banka kredi hacmindeki genişlemelerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
N.Serap VURUR, Ercan ÖZEN	1998:1-2012:1 Türkiye	ADF, Granger Nedensellik Testi	Banka kredileri, tasarruflar ve GSYH	Ekonomide mevduat hacminde yaşanan büyüme hem ekonomik büyümeyi hem de kredi hacmini arttırmaktadır.
Burcu ÖZCAN, Ayşe ARI	1998:Q1-2009:Q4 Türkiye	VAR analizi,	RGSYH Özel sektör kredisi	Türkiye’de finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

		Granger Nedensellik Testi		büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Yusuf DEMİR, Erdoğan ÖZTÜRK, Mesut ALBENİ	1995-2005 Türkiye	VAR Analizi Granger Nedensellik, Eş Bütünleşme Testi, VECM	GSYH, özel sektöre verilen toplam banka kredileri, toplam hisse senedi piyasa kapitalizasyonu	Uzun dönemde finansal piyasalar ve büyüme arasında tek taraflı doğrusal nedensellik bulunmaktadır, banka ve hisse senedi yolu ile finanslamanın ekonomik büyümeyi arttırabileceğini, fakat bu etkinin küçük olduğu tespit edilmiştir.
Özgür ASLAN, H. Levent KORAP	1987:Q1 - 2004:Q4 Türkiye	Johansen eş Bütünleşme, Granger Nedensellik	GSYH, M2, Bankalar tarafından özel sektörün kullanımına sunulan kredi hacmi	Çalışmada kullanılan finansal gelişme göstergeleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır ve finansal gelişme ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü finansal gelişmişlik göstergelerine göre değişmektedir.
Halil ALTINTAŞ, Yücel AYRIÇAY	1987-2007 Türkiye	ARDL	RGSMH M2 Net ihracat Faiz	Reel büyüme, finansal gelişme, dışa açıklık ve reel faiz oranı arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin varlığına rastlanmıştır.
İsmet GÖÇER Mehmet MERCAN, Mehmet BÖLÜKBAŞ	2000:Q1 - 2012:Q4 Türkiye	Çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Eş Bütünleşme Testi, VECM	GSMH, kredi hacmi ,işsizlik oranı	Türkiye’de kredi hacmindeki artışların istihdamı ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir
Mehmet Zeki AK, Nurullah ALTINTAŞ,	1989-2011 Türkiye	ADF, VAR Analizi, Granger Nedensellik,	RGSYH, finansal gelişme indeksi	Büyüme’ den finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Ahmet Salih ŞİMŞEK				
Sevcan GÜNEŞ	1988 - 2009 türkiye	Granger Nedensellik Eş bütünleşme testi	RGSMH, M2, finansal sistemde çalışanların sayısı, istihdam, finansal sistemde çalışanların sayısı	finansal gelişmenin iktisadi büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşamamıştır.
Serkan Yılmaz KANDIR, Ömer İSKENDEROĞLU, Yıldırım B. ÖNAL	1988 - 2004	Granger nedensellik, Johansen eş bütünleşme, VECM	KbGSMH İMKB işlem hacmi/GSMH, İMKB piyasa değeri/GSMH, İMKB işlem görme oranı ve özel sektöre verilen banka kredileri/GSMH	Türkiye’de finansal gelişmişliğin, ekonomik büyümeyi desteklemediği ancak ekonomik büyüme finansal gelişmeyi etkilediği tespit edilmiştir.
Mahmut zortuk, Mehmet yunus çelik	1995- 2010 Türkiye	Eş bütünleşme testi	GSYH kredi	eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.
Tuğrul Kandemir, Arif Arifoğlu, Muhammet Fatih Canbaz	2007:Q4 - 2015:Q4 Türkiye	Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Analizi	GSYH, İhracat, Katılım Banka kredileri	katılım banka kredilerin, ekonomik büyüme değişkenleri olan gayri safi yurtiçi hasıla veya ihracattan birinin Granger nedeni olduğu görülmüştür
Kadir TUNA, Hakan BEKTAŞ	1998:1- 2012:4 Türkiye	Gregory-Hansen Eş bütünleşme testi, Granger Nedensellik	GSYİH, bankacılık sektörü mevduat bankaları yurtiçi kredi hacmi	Değişkenler arasında uzun dönem ilişki yoktur. Granger nedensellik testine göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

3. Ekonometrik Tahmin

Literatür araştırması sonucunda elde edilen bilgi ile Türkiye ekonomisinde bankalar tarafından özel sektöre kullanılan yurt içi kredi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik olarak tahmin edilmesi için gerekli olan veri setine ve ekonometrik yöntemlere karar verilmiştir. Ekonometrik araştırmada kullanılacak olan değişkenler ve ilgili açıklamalar Tablo 3. 1’de yer almaktadır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

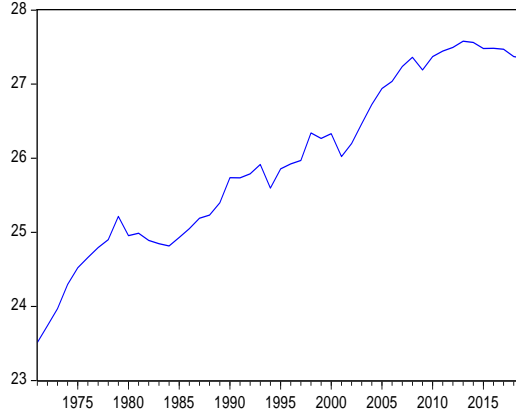
III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 3. 1: Değişkenlerin Açıklanması

Simgesi	Açıklama	Dönemi	Kaynak
LE	Logaritmik GDP current(\$)	1971-2019	World Bank (WDI)
LK	Logaritmik domestic credit to private sector by banks (% of GDP)	1971-2019	World Bank (WDI)

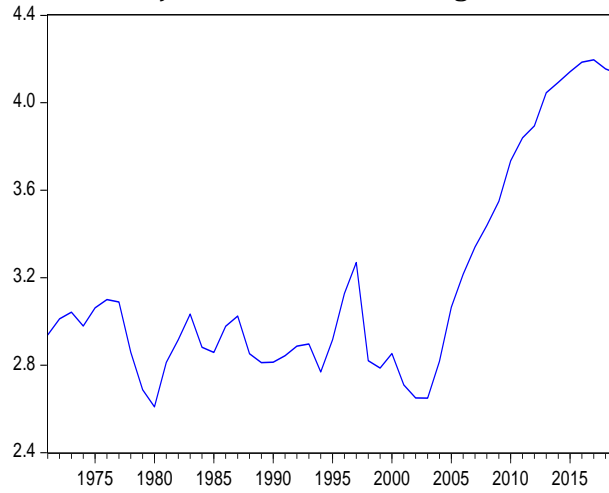
Analizde kullanılan değişkenler için zaman serisi grafikleri Şekil 3. 1. ve Şekil 3. 2.'de sunulmaktadır.

Şekil 3. 1: LE Serisi Grafiği

LE serisi için elde edilen Şekil 1.'deki grafikte görüldüğü gibi, sırasıyla 1994-2001-2008 yıllarında ki azalışların dışında artış trendi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3. 2: LK Serisi Grafiği

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

LK serisinin ise, 1980-2003, yıllarındaki belirgin azalışların dışında artış trendi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de ekonomik büyüme ile bankalar tarafından özel kesime kullandırılan yurt içi kredi arasındaki ilişki için tahmin edilecek ekonometrik model:

$$LE = \alpha + \beta LK + e \quad (1)$$

şeklindedir.

Bu denklemde α sabit terim parametresini β simgesi ise büyümenin bankalar tarafından özel sektöre kullandırılan yurt içi kredilere duyarlılığını göstermektedir.

Serilerin zaman serisi özelliklerini ortaya koyabilmek için seriler ADF (Augmented Dickey Fuller) (Dickey and Fuller, 1981) birim kök testi ile sınanmıştır. Birim kök testleri sonrasında ise VAR analizine dayalı Johansen eş-bütünleşme testleri (Johansen and Juselius, 1990) Nedensellik ilişkisinin tespiti için Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Bu çalışmada elde edilen tüm ampirik sonuçlar Eviews 10 ekonometri paket programının çıktılarıdır.

Tablo 3. 2: ADF Birim Kök Testleri

	Seviye			Birinci Fark		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
LE	-2.136515 [0.2318]	-2.419576 [0.3653]	3.355552 [0.9997]	-6.567352 [0.0000]	-6.802153 [0.0000]	-5.535292 [0.0000]
LK	0.12744 [0.9647]	-1.207226 [0.8976]	1.341966 [0.9529]	-5.106779 [0.0001]	-5.279217 [0.0004]	-5.038866 [0.0000]
KritikDeğerler						
%1	-3.57445	-4.161144	-2.614029	-3.577723	-4.165756	-2.615093
%5	-2.92378	-3.506374	-1.947816	-2.925169	-3.508508	-1.947975
%10	-2.59993	-3.183002	-1.612492	-2.600658	-3.184230	-1.612408

[], içindeki değerler prob istatistiklerdir.
prob> α ise Ho: kabul edilir. ($\alpha=0.05$)

Durağanlık testlerinde hipotez kurulurken ön bilgidan faydalanır. Boş Hipotez her zaman ön bilginin savunduğu düşüncedir. ADF birim kök testi için boş hipotez:

Ho: Seri durağan değildir, birim kök vardır.

Tablo 3. 2’de yer alan sonuçlara göre bankalar tarafından özel sektöre kullandırılan yurt içi krediler ile ekonomik büyüme değişkenlerinin ADF birim

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

kök testi sonucuna göre; seviyede iken sabitli, sabitli ve trendli ve sabitsiz ve trendsiz modellerde tahminleri serinin durağan olmadığını göstermektedir yani birim kökü yoktur. Bu nedenle seriler birinci farkında sınanmıştır ve serilerin birinci farkında durağan hale geldikleri gözlemlenmiştir.

4.Var Analizi

Bu analiz bir sistem yaklaşımıdır. Gecikmeler çok önemlidir. En uygun gecikme belirlendikten sonra kullanılan tüm değişkenler birbirleriyle karşılıklı olarak gecikme sayıları göz önüne alınarak bir sistem halinde yazılır. VAR analizinde değişkenlerin durağan olması gerekir.

Tablo 4. 1: VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-45.52608	NA	0.030978	2.201159	2.361751	2.261026
1	53.3511	180.1762*	0.000457*	-2.015605*	-1.694420*	-1.895870*
2	55.2135	3.228156	0.000504	-1.9206	-1.43882	-1.740999
3	57.7053	4.097633	0.000541	-1.853569	-1.2112	-1.6141
4	62.90475	8.088032	0.000517	-1.906878	-1.10392	-1.607542

* Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LP: Sequential modified LR test statistic

FPE: Final prediction error,

AIC: Akaike information criterion,

SC: Schwarz Information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Yıllık zaman serileri verileri dikkate alınarak ve LR, FPE, AIC, SC, HQ kriterine bağlı kalarak uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğuna karar verilmiştir. Seçilen gecikme uzunluğunda aynı zamanda otokorelasyon sorunu olmaması gerekmektedir.

Tablo 4. 2: VAR Modelinin Otokorelasyon LM Testi

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	2.701097	4	0.609	0.678113	(4, 82.0)	0.6091
2	5.466104	4	0.2427	1.395509	(4, 82.0)	0.2428
3	7.513489	4	0.1111	1.942329	(4, 82.0)	0.1112
4	4.145043	4	0.3867	1.04977	(4, 82.0)	0.3868
5	2.268663	4	0.6865	0.56806	(4, 82.0)	0.6865
6	2.880712	4	0.578	0.723992	(4, 82.0)	0.578
7	11.10707	4	0.0254	2.935337	(4, 82.0)	0.0254
8	1.480536	4	0.8301	0.368955	(4, 82.0)	0.8301
9	2.861665	4	0.5812	0.719122	(4, 82.0)	0.5813

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

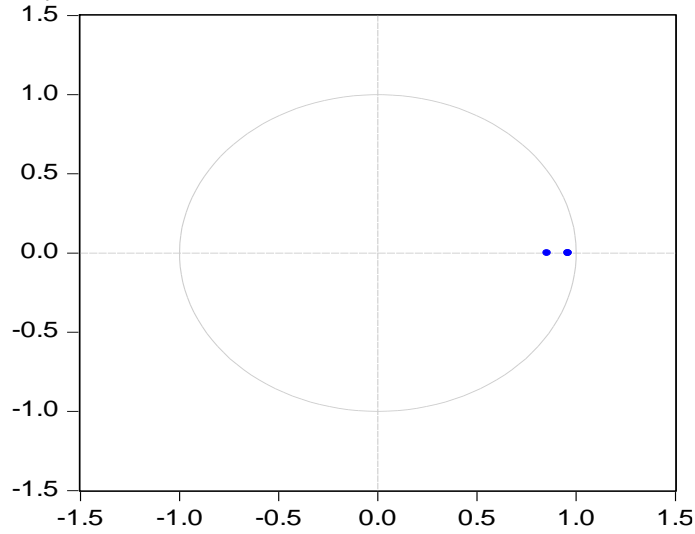
III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

10	6.325394	4	0.1761	1.623369	(4, 82.0)	0.1762
11	2.377489	4	0.6667	0.595702	(4, 82.0)	0.6667
12	4.83605	4	0.3045	1.22993	(4, 82.0)	0.3046

H_0 hipotezi Hata terimleri otokorelasyonlu değildir.
Prob> α (0.0005) ise H_0 kabul edilir.

Tablo 4. 2.'de otokorelasyon LM testi sonucuna göre belirlenen uygun gecikme uzunluğunda modelin otokorelasyonlu olmadığını işaret etmektedir.

Şekil 4. 1: Karakteristik Polinomların Ters Kökleri

AR karakteristik polinomların ters kökleri, çemberin içerisinde bulunmaktadır. karakteristik polinom köklerinin birim çemberin dışında yer almaması, kurulan VAR modelinin durağan olduğunu göstermektedir, yani model istikrarlı bir yapıdadır (Ağır vd., 2019: 433).

Tablo 4. 3: Johanson Eşbütünleşme Testleri

	Trace istatistiği	%5 kritik değeri	Prob	Max. Eigen İstatistiği	%5 kritik değeri	Prob
None	17.14565	20.26184	0.1272	13.79206	15.8921	0.1039
At most 1	3.353597	9.164546	0.5168	3.353597	9.164546	0.5168

H_0 =Eşbütünleşme yoktur
Prob> α ise H_0 kabul edilir

Değişkenler arasında eş bütünleşmenin olup olmadığı Johansen eş bütünleşme testi ile sınanmıştır. Bu sına sonucunda Trace ve Max. Eigen istatistiklerine bakarak değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını bir başka ifadeyle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. 4: Granger Nedensellik Testi

Boş Hipotez	Chi-sq	Prob
DLK, DLE'nin nedeni değildir	0.00653	0.9356
DLE, DLK'nın nedeni değildir	0.024075	0.8767

Ho= Nedeni değildir.

Prob> α ise Ho kabul edilir

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespiti için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre Özel sektöre kullanılan yurtiçi krediler ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, Türkiye'de tarafından özel sektöre kullanılan yurtiçi kredileri ile büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenmiştir. 1971-2019 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller birim kök testi ile sınanmıştır. Serilerin birinci farkları alınarak durağan hale getirildikten sonra aralarında uzun dönemli ilişkiyi saptamak için Johansen Eş Bütünleşme testi ve nedensellik ilişkisinin tespiti için Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerde, seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Yani seriler eş bütünleşik değildir ve özel sektöre kullanılan yurtiçi krediler ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.

Literatürde söz konusu değişkenlerin incelendiği çalışmalar da genel olarak değişkenler arasında çift veya tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, çalışmada yapılan ampirik bulgular neticesinde söz konusu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bu noktada özel sektöre kullanılan kredilerin hangi amaçla ve hangi kesim tarafından kullanıldığı önem arz etmektedir. Örneğin KOBİ'ye (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) kullanılan krediler ekonomik büyümeden ziyade esnafı rahatlatmaya yönelik iken, kurumsal firmalara kullanılan krediler üretime yönelik olup ekonomik büyüme üzerine dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır.

Ekonomik büyümeden ziyade temel üretimi devam ettirmek, istihdamın azalmasını engellemek, kur farkından kaynaklanan döviz borçlarını azaltmak ve hayatı sürdürmeye yönelik olarak kullanılan kredilerden dolayı söz konusu değişkenler arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Kaynakça

- Afşar, Aslı, (2007), "Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Cilt. 36 Sayı: 3, ss. 102-113.
- Ağır, Hüseyin, (2009), "Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi", Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Aydın.
- Ağır, Hüseyin, Koz, Gülsen, Önder, İ., Cüneyd (2019), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yurt İçi Tasarruflar Üzerine Etkilerinin Analizi", ISPEC Yayınevi, Beydağı 1. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Kongresi, Malatya, ss. 427-435.
- Ak, Mehmet Z., Altıntaş, Nurullah, Şimşek Ahmet S., (2016), "Türkiye'de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt. 17, Sayı: 2, ss. 151-160.
- Altıntaş, Halil Ve Ayrıçay, Yücel, (2010), "Türkiye'de Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987-2007", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.10, Sayı: 2, ss. 71-98.
- Aslan, Özgür Ve Korap, Levent, (2016), "Türkiye'de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 2016, Sayı:17, ss. 1-20.
- Bal , Harun, Akça, Emrah E., Manga, Müge, (2017), "Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Bağlantısı: Bootstrap Yaklaşımına Dayalı Nedensellik Analizi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 5, Sayı: 3 ss. 172-184.
- Baş, Gizem Ve Kara, Mehmet, (2018), "Bankacılık Sektörü Kredileri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", ASSAM International Refereed Journal, Cilt. 5, Sayı: 12, ss. 44-55.
- Chandavarkar, Anand, (1992), "Of Finance and Development: Neglected and Unsettled. Questions", World Development, Volume. 20, Issue: 1, pp. 133-142.
- Demir, Yusuf, Öztürk, Erdoğan, Albeni, Mesut, (2007), "Türkiye'de Finansal Piyasalar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 2007, Sayı: 2, Haziran, ss. 438 - 455.
- Göçer, İsmet, Mercan, Mehmet, Bölükbaş, Mehmet, (2015), "Bankacılık Sektörü Kredilerinin İstihdam Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri:

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Türkiye Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Analizi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 33, Sayı: 2, ss. 66-84.

Güneş, Sevcan, (2013), “Finansal Gelişmişlik Ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi : Türkiye Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt.14, Sayı: 1, ss. 73-85.

Kandemir, Tuğrul, Arifoğlu, Arif , Canbaz ,Muhammet F., (2018), “Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği”, Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.10, Sayı: 2, ss. 19-30.

Kandır, Serkan Y., , İskenderoğlu, Ömer, Önal , Yıldırım B., (2007), “Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 16, Sayı: 2, ss. 311-326.

Karahan, Özcan, Yılğör, Metehan, Özekin, Ayça A., (2018), “Türkiye’de Banka Kredilerindeki Genişleme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt. 55, Sayı: 636, Nisan, ss.25-36.

Kar, Muhsin and Pentecost, Eric J., (2000), Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue, Economic Research Paper No. 00/27, https://www.researchgate.net/publication/228581900_Financial_development_and_economic_growth_in_Turkey_further_evidence_on_the_causality_issue , (30.10.2020).

Lucas, Robert E., (1988), “On the Mechanics of Economic Development”, Journal of Monetary Economics, Volume. 22, Issue: 1, pp. 3-42.

Mercan, Mehmet, Peker, Osman, (2013), “Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 8, Sayı: 1, ss. 93-120.

Özcan Burcu ve Arı, Ayşe (2011), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği”, Business and Economics Research Journal, Cilt. 2, Sayı:1, ss. 121-142.

Pata, Uğur Korkut Ve Ağca, Alperen, (2018), “Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş bütünleşme Ve Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.2, Sayı:2, Aralık, ss. 115-128.

Polat, Mehmet, A., (2019), “Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Hacmindeki Değişimlerin Cari Açığa Etkileri: Makro İhtiyati Tedbirler Kapsamında Ekonometrik Bir Analiz”, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt.5, Sayı: 2, ss. 73-89.

Stern, Nicholas, (1989), “The Economics of Development: A Survey”, The Economic Journal, Volume. 99, Issue: 397, pp. 597-685.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Tuna, Kadir, Bektaş, Hakan, (2013), "Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt.5, Sayı:9, Ocak, ss. 139-150.
- Turgut, Ahmet Ve Ertay, Hacı İ., (2016), "Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 8, Sayı: 4, ss. 114-128.
- Turgut, Korhan, (2019), "Banka Kredi Hacmi İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Türkoğlu, Musa (2016), "Türkiye'de Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Nedensellik Analizi", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt.6, Sayı:1, Kasım, ss. 84-93.
- Vurur, N. Serap Ve Özen, Ercan, (2013), "Türkiye'de Mevduat Banka Kredisi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 6, Sayı: 3, Haziran, ss. 117-131.
- Zortuk, Mahmut, Çelik, Mehmet Y., (2014), "The Relationship Between Bank Loans and Economic Growth In Turkey: 1995-2010", Alphanumeric Journal, Cilt.2, Sayı: 2, ss. 51-60.

**DAVRANIŞSAL FİNANS PERSPEKTİFİNDE YATIRIMCI PSİKOLOJİSİ:2008
KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ümmügül TEKEREK¹
Nursaç DEĞERLİ²

Öz

Piyasa kurallarının iyi yürütülememesinden dolayı ortaya çıkan ekonomik krizlerin etkileri hem dünya hem de Türkiye piyasalarını derinden etkilemektedir. Ekonomik krizlerin yaygınlaşmasındaki ana etken giderek artan uluslararası ticarettir. Uluslararası ticaret diğer bir ifadeyle küreselleşen bir dünya pazarı olarak ülkeler arasındaki ticari ve finansal ilişkilerin artmasına böylece yaşanan krizlerin hacminin genişlemesine neden olmaktadır. Krizlerin görünen sebeplerinin yanında finansal spekülasyonlar gibi görünmeyen sebepleri de vardır. Bu noktada davranışsal finans ve yatırımcı psikolojisinin analizi, meydana gelen spekülasyonların nasıl ortaya çıkacağı, büyüyeceği ve ekonomiye vereceği tahribatın ne kadar olacağı konusundaki çalışmalara yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı davranışsal finans perspektifinde kriz dönemlerinde her zaman rasyonel olmayan bireylerin psikolojilerini anlama ve yorumlamada hatta krizi önleme, tahmin etme gibi öğretilerin davranışsal boyutta değerlendirilmesidir. Literatür incelendiğinde piyasa ve yatırımcı davranışları açısından davranışsal finansın etkileri birçok kez çalışma konusu olmuştur. Ancak bu çalışmanın önemi, finansal davranışın ve yatırımcı psikolojisinin kriz dönemlerinde ortaya çıkan etkilerini açıklamada yeni bir çalışma niteliği taşımasıdır. Çalışmanın neticesinde vurgulanmak istenen asıl konu ise ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde yatırımcıların psikolojisini ve buna bağlı olarak davranışlarını etkileyen faktörlerin sadece kendisini değil ekonominin tümünü etkileyecek olmasıdır. Özetle, ekonomik tahmin ve analiz yapılırken yatırımcıların ussal davrandığını varsaymak yerine yatırımcıların psikolojilerinin değişkenlik göstereceği göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Davranışsal Finans, Yatırımcı Psikolojisi, Finansal Spekülasyon

**INVESTOR PSYCHOLOGY IN THE PERSPECTIVE OF BEHAVIORAL FINANCE:
AN INQUIRY ON THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS OF 2008**

Abstract

The sector is deeply impacted by the effects of the global downturn due to the absence of business laws applied by both the world and Turkey. In other words, as a globalising world economy, international trade is causing an increase in economic and financial ties between countries, thus increasing the number of crises

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ummugultekerek@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7466-4884>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, nursacdegerli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2605-2090>

experienced. The purpose of this study is to examine the lessons of understanding and interpreting the psychology of people who are not always rational in crisis times, also avoiding and predicting the crisis from the perspective of behavioural finance. The value of this research, however, is that it is a recent analysis to understand the consequences of financial behaviour and the psychology of investors in times of crisis. The key argument to be stressed as a result of the analysis is that the factors affecting investors' psychology and the actions of these investors in times of economic crisis will impact not only themselves but also the economy as a whole. In short, it is an important topic to recognise that the psychology of investors can differ when making economic predictions and analysis, rather than assuming that investors behave rationally.

Keywords: *Economic Crisis, Behavioral Finance, Investor Psychology, Financial Speculation*

1.Giriş

Geleneksel finans modellerine göre bireyler yatırım yapma kararı alırken her koşulda akılcı davranırlar ve bireylerin bu kararlarını etkileyen tek unsur kârın maksimum seviyeye ulaşmasıdır. Bu model bireylerin düşünmeleri gereken bütün matematiksel formülleri en iyi şekilde uyguladıklarını ve doğru yorumladıklarını varsayar. Fakat bireylerin yatırım kararı alırken her koşulda rasyonel davranmadıkları, bireylerin gözlemlenmesi sonucu anlaşılması üzerine bireyler her zaman rasyonel değildir ibaresi ortaya çıkmıştır. Bu durumda mevcut modellerin fiyat tahminlerinde yetersiz kalması davranışsal finansın doğmasına neden olmuştur.

Davranışsal finans, bireylerin yatırım kararı alırken aşırı güven, sürü davranışı, korku, kayıptan, pişmanlıktan ve belirsizlikten kaçınma, temsililik etkisi, bilişsel (hevristik) davranış, iyimserlikler ve alışkanlıkları gibi birden fazla ruh haline büründüklerini öne sürer. Dolayısıyla bireyler bu gibi ruh halleriyle her koşulda beklenen şekilde davranamayabilirler. Bu noktada yatırımcıların piyasada değişkenlik gösteren kararlarını açıklamakta davranışsal finans ve bunun devamında yatırımcı psikolojisini açıklayan faktörler yol gösterici olacaktır.

Bu çalışmanın ana konusu küresel kriz dönemlerinde yatırımcıların piyasada oluşan aksaklıklar sonucu finansal piyasalardaki davranışlarına etki eden psikolojik etmenlere açıklık getirmektir. Yatırımcılar açısından bireylerin davranışlarının ne derecede önemli olduğunun daha iyi fark edilebilmesi için ilk olarak geleneksel finansa karşı ortaya çıkan davranışsal iktisat kavramı açıklanarak, ikisi arasındaki fark ortaya konulmuştur. Bireylerin finansal ortamdaki davranışlarına açıklık getirebilmek adına yatırımcı psikolojisini etkileyen temel etmenlere değinilmiştir. Ayrıca tüm dünyayı tesiri altına alan 2008 küresel finansal krizi davranışsal finans modelleri ile incelenerek küresel krizin farklı bir boyutuna değinilmek istenmiştir. Bu çalışmada küresel finansal kriz süreci farklı bir perspektifte yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.Davranışsal Finans Kavramsal Bakış

Geleneksel finansın öngörülerine, 1970'li yılların sonlarına doğru itirazlar gelmeye başlamış ve farklı öngörülere sahip çalışmaların temelleri atılmıştır. Geleneksel finans yatırımcıların nasıl davranması gerektiğine ilişkin akılcı çözümler üretmeye yoğunlaşır bir model geliştirir ve bunun piyasada işleyip işlemediğini test eder. Ancak Geleneksel Finans, yatırımcıların gerçek hayattaki davranışları ve bunların sonuçları ile ilgilenmemiştir (Gümüş vd., 2013: 75). Davranışsal finans ve geleneksel finans teorilerinin ayırım noktası, izledikleri metodolojilerdir. Geleneksel finans araştırmalarında izlenen yaklaşım, bir model oluşturulmasını takiben modelin doğruluğunun araştırılması şeklindeyken davranışsal finasta önce piyasadaki davranış biçimleri gözlemlenir, sonra bu gözlemlerin sonucuna göre davranış biçimlerini açıklayan bir model oluşturulmaya çalışılır. Dolayısıyla davranışsal finans modelleri finansal piyasalarda insanların nasıl hareket etmesi gerektiğini değil, gerçekte nasıl hareket ettiklerini belirlemeyi amaçlamaktadır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 253).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda geleneksel finans modellerinin finans piyasalarında olup biteni açıklamakta yetersiz kaldığı ortaya konulmuş ve bu modeller sosyal bilimler alanında yapılmış olan çalışmalarda elde edilen bulgularla desteklenerek zenginleştirilmeye çalışılmış, bu yeni yaklaşıma da "Davranışsal Finans" adı verilmiştir (Aytekin ve Aygün, 2016: 4). 2001 yılında, başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde finans piyasalarında yaşanan çöküş yatırımcıların piyasaların geleceğine olan güvenini derinden sarsmıştır. Bu ve benzeri büyük çaplı olumsuz gelişmeler yatırımcıların iyi giden her şeyin ardından bir felaket geleceğine inanmalarına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak borsa hareketlerini ve yatırımcıların karar süreçlerini inceleyen alternatif yaklaşımlara olan ilgi artmıştır. Böylece geleneksel finans yaklaşımının aksine yatırımcıların rasyonel karar veren kişilerden oluşmadığını bu nedenle piyasadaki hareketlerin her zaman rasyonel sebeplerle açıklanamayacağını savunan davranışsal finans yaklaşımı önem kazanmıştır (Ceylan ve Korkmaz, 2006: 609).

Literatürde, davranışsal finansın amaçları doğrultusunda yapılan tanımların bazıları şöyledir (Fuller, 1998: 5-12):

- Davranışsal Finans; klasik iktisat ve finansın, psikoloji ve karar alma bilimleri ile bir entegrasyonudur.
- Davranışsal Finans; finans literatüründe gözlemlenen ve rapor edilen bazı anomalilerin sebeplerini açıklamaya teşebbüs eder.
- Davranışsal Finans; yatırımcıların karar vermede sistematik olarak nasıl yanlışlar ve bilişsel hatalar yaptıklarını araştırır.
- Davranışsal Finans; psikolojinin finansal karar vermeyi ve finansal pazarları nasıl etkilediğinin çalışmasıdır.

3.Davranışsal Finasta Tarihsel Sürece Dair Değerlendirme

Finans biliminde kabul görmüş iki yaklaşım olduğu görülmektedir. İlk yaklaşım olan geleneksel yaklaşım bireylerin rasyonelliğini esas alarak bireyin karar verme sürecine odaklanan, sayısal verilerle temellendirilen matematiksel

ifadeleri yansıtırken ikinci yaklaşım olan davranışsal finans psikolojik faktörlerin insan davranışına olan etkisini bireyin karar verme sürecine dahil etmektedir (Qawi, 2010:8-9). Finansal karar verme sürecine psikolojik faktörlerin etkisi dâhil edilmeden önce iktisat alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde ekonomik davranışlarda insan psikolojisinin etkilerinden bahsedildiği görülmektedir (Singh, 2010:2). Adam Smith tarafından yapılmış olan çalışmada (1759) davranışsal finansın ilk izlerine rastlanılmaktadır (Camerer vd., 2004:5). Adam Smith 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” kitabında ekonomik davranışın rasyonellikten uzak fakat kişisel çıkarlarla çok yakın olduğunu ileri sürmüştür. Smith bu eserde rasyonaliteden farklı olarak bireysel davranışların psikolojik özellikleri açıklanmaktadır (Singh, 2010:2). Smith “Ulusların Zenginliği” kitabında bireylerin iyi durumdan kötü duruma düşüklerinde acıyla birlikte pişmanlık hissettiklerini, durumları tekrar iyi olduğunda ise mutluluğu yakaladıklarını ifade etmesiyle günümüz davranışsal finansının önem verdiği “zarardan veya riskten kaçınma” eğilimlerine ilk adımı atmıştır. Bu kitap esasında günümüzde yaşadığımız davranışsal ekonomi ile ilgili güncel durumları tahmin eden insan psikolojisini inceleyen bulgularla kaplı olduğu görülmektedir (Tekin, 2018:134).

Simon’un (1955) çalışması tarihte davranışsal iktisadın temelini oluşturan bir çalışma olarak görülmektedir. Simon temelde iki kavram üzerine durmuştur. Bunlar; “tatmin edici davranış” ve “sınırlı rasyonellik” kavramlarıdır (Önder, 2004:56). Ricciardi ve Simon Davranışsal Finans yatırım kararlarını incelerken bireylerin psikolojileri, algıları, sorunlara bakış açılarını duygu ve düşünceleriyle ilişkilendirmişlerdir. Özetle insanların duygularından yola çıkarak üzüntüleri, sevicileri, güven duyguları veya güvensizlik duyguları hissettiğini bunlarında davranışsal finans yatırım tercihlerinde etkili olduğunu, bilişsel yargıların şirketleri ve piyasaları yönlendirdiğini vurgulamışlardır (Rabin, 1998:11).

Fuller, Davranışsal Finansı psikoloji, finans ve bireyin karar verme sürecinin entegre bir şekilde değerlendirilmesi ve yatırımcıların yaptığı mantıksal hataların ifadesel açıklaması olarak tanımlamıştır (Statman, 1999:20-21). Geleneksel yaklaşımın Etkin Piyasa Hipotezi ile Davranışsal Finans modeli temelde rasyonellik ve bilgi noktasında farklıdır. Fuller, yatırımcıların duygularını geri planda bırakıp akılcı davranarak karar verdikleri Geleneksel Finans, yatırımcıların psikolojik duygular içerisinde tam bilgiden uzak olduğu ve rasyonel karar veremediği durumları Davranışsal Finans olarak açıklamaktadır (Akal ve Kılıç, 2020:132).

Davranışsal finans kuruluşunun temellerinin oluşmasına katkı sağlayan bir başka isim ise Gustave Le Bon’dur. “The Crowd; A Study Of The Popular Mind” adlı sosyal psikoloji esintileri içeren eseriyle, yüzyıl sonra oluşmaya başlayacak davranışsal finansın temellerini atmıştır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011:253).

20.yy’a gelindiğinde ise pozitivist yaklaşıma karşı eleştirel yazılara hedef tutulan “Beklenen Fayda Teorisi” birçok bilim adamının makalelerinde eleştirilmesi sonucu dikkat çekmeye başlamıştır. Eleştirilerin hedefi olan bilim adamlarından bazıları; George Katona, Harvey Leibenstein, Tibor Scitovsky ve Harbert Simon’dur. Bu bilim adamları “Beklenen Fayda Teorisi” ardından bireyin karar verme sürecinde psikolojik etkilerin önemine vurgu yapmışlardır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Markovitz'in (1952) ve Strotz (1955)'un çalışmaları beklenen faydanın anomalilerini ortaya çıkaran temel çalışma özelliği taşımaktadır. 1960'lara gelindiğinde bilişsel yaklaşımın psikoloji alanında geçerlilik kazanması, insan beyninin karar alma sürecinde temel araç olduğunun vurgulanması ile iktisat ve finans alanlarındaki hafıza ve problem çözme kavramları yer edinmiştir. Bu yeni gelişmeler ile birlikte Ward Edwards, Duncan Luce, Amos Tversky ve Daniel Kahneman gibi psikologlar çalışmalarında ekonomik modelleri incelemeye başlamışlardır (Müldür, 2018: 39).

Bu çalışmalar arasında şüphesiz en dikkat çekici olanı Kahneman ve Tversky'ye (1979) aittir. Çalışmalarında bireylerin karar alma süreçlerine istatistiksel ihtimallerden saparak, hevrestik yollar oluşturduklarını ileri sürmüş ve beklenen teori ihlallerini açıklamışlardır. Araştırmacılar insanın belirsizlik ve risk içeren koşullarda mantıksız davranabilecekleri ihtimalini ileri sürmüşlerdir. Kahneman ve Tversky'e ait "Beklenti Teorsin'nin" varolan olgusu bireylerin riskten kaçınma eğilimlerinin fazla oluşudur. Araştırmacılar tarafından ulaşılan sonuç bireyin ekonomik alanda aldığı kararlar incelendiğinde riskten kaçınmanın ağır basmasıyla birlikte bireylerin rasyonellikten irrasyonel kararlara doğru yönelimlerinin arttığıdır. Buradan hareketle bireylerin göz önünde bulundurdıkları risk olasılığı elde edeceği kazançtan daha az olsa dahi riskten kaçınma eğiliminin ağır basmasıyla karar verici riskten kendini kaçırmaya başlayacaktır. Ve büyük bir kazancı riskten korunma güdüsüyle geri çevirebilecektir.

1970'lerden Eylül 2008'e kadar ülke ekonomilerinde, Milton Friedman ve Anna Jacobson Schwartz'ın liderliğinde Monetarizm etkili olmuştur. Monetarizm, bir ekonominin para politikası üzerine konulacak para arzı kontrolüyle yönlendirilebileceği görüşüne dayanmaktadır. Friedman "bir ekonomideki istikrarsızlığın para arzındaki dalgalanmalarla açıklanabileceğini savunmuştur. 1929 Büyük Buhran benzeri bir krizin tekrarlanmasını önlemek için Irving Fisher, Minsky ve Friedman da dâhil bir merkez bankasının kredi vermek üzere piyasaya müdahale etmesini bu kurumun bankalar, şirketler ve kişilere finansman sağlamasını tavsiye etmiştir (Roubini ve Mihm, 2012: 60).

Dünya çapında yaşanan 1974-75 yıllarında ki durgunluğun ardından 1980-1990'lı yıllarda oluşan dalgalı mali düzensizlikler sonrası finans sektöründe bir hareketlilik başlamıştır. 1978 Washington Konsensüsü başlangıcından Eylül 2008'e kadar geçen zaman diliminde kapitalizm Neoliberalizm-Küreselleşme-Finansallaşma gibi üçleme karakteristik bir yapıya dönüşmüştür. Finansal krizler süreci konjonktürel dalgalanmalarla ilgili olması nedeniyle 1980'ler sonrası bu üçlü karakteristik yapının daha sıklıkla gündeme geldiği ve tekrarladığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından insanlar kapitalizm ve komünizm gibi iki ideolojiden birine yönelme gibi bir zorunlulukta kalırken, 1980'ler sonunda Neoliberalizm finansal krizlerin bir sistemi haline bürünmüştür. Yaşanan 2008 küresel ekonomik kriz henüz tanınmayan bir ekonomik görüşüde ortaya çıkarmıştır. Özetle, sonuçta 21. Yüzyılda davranışsal ekonominin buradan hareketle davranışsal finansın, finansal kararlar üzerinde daha fazla ehemmiyet kazandığı ve birçok alanın temel belirleyici etkeni olacağı yönündedir (Kurtoğlu ve Fırat, 2014: 36).

4.Yatırımcı Psikolojisini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi

Kahneman ve Tversky insanların belirsizlik altında verdikleri kararlarda rasyonellikten uzak yollara saptıklarını, karar verirken bazı zihinsel kısa yollar kullandıklarını ortaya koymuştur. Zihinsel kısa yollar, kişinin karar verirken fazla hesap kitap yapmadan zihninden oluşturduğu kestirme yollar olarak ifade edilebilir. Bu zihinsel kısa yollar da karar vericilerin yanlış yollara sapmalarına yol açabilmektedir. Zihinsel kısa yollar insanların karar verirken akıl yürütmeye başvurmamaları, geçmiş deneyimlerine dayanarak karar vermeleri olarak tanımlanabilir. Bu süreçte bireyler çaba harcamadan, veri veya bilgilerin tümünü dikkate almadan, tüm seçenekleri sistematik bir şekilde gözden geçirmeden karar vermektedirler. Dolayısıyla kısa yollar kullanılması bireylere karar verme sürecinde zamandan tasarruf etmelerini sağlamakla beraber yanlış kararlar verilmesine, yargılama hatalarının ve eğilimlerinin (bias) ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Alper ve Ertan, 2008: 176).

Yatırımcılar, yatırım kararlarında çeşitli davranışsal önyargılara yönelebilir bu da onların hata yapmalarına neden olur. İnsanların zor ve belirsiz kararlar ile karşılaştıklarında, optimal olmayan seçimler yaptıkları görülür (Chen et al., 2007: 429). Yatırımcılar yatırım kararı alırken psikolojik faktörlerden etkilenirler. Bu faktörlerden bazıları bu çalışmada incelenmiştir. İncelenen faktörler; Aşırı Güven, Sürü Davranışı, Korku, Kayıptan, Pişmanlıktan ve Belirsizlikten Kaçınma, Temsililik Etkisi, Bilişsel (Hevristik) Davranış. Bu faktörler aşağıda kısaca açıklanmıştır;

4.1.Aşırı Güven

Aşırı güven eğilimi, bireylerin sahip oldukları bilgilerin doğruluklarına fazla güven duymalarıdır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 259). Aşırı güven konusuna finansal açıdan baktığımızda yatırımcının ve piyasadaki bütün yatırımcıların elinde bulunan bilgiler karşılaştırıldığında yatırımcının kendi bilgilerine daha fazla güvenmesi sonucunda inançlarını pekiştirme eğilimi taşıması olarak tanımlanmaktadır (Küçük, 2014: 109). Aşırı güven ölçütü, nedeniyle yatırımcıların kötü yatırım kararı almalarına neden olabilir ve bunun sonucunda kendini bireylerin üzerinde aşırı işlem yapma, risk alma ve portföy kayıpları olarak göstermektedir (Nofsinger, 2014: 13).

Özetle yatırımcıların, sahip oldukları bilgilere gerçeğe göre fazla güven duymalarından kaynaklanmaktadır.

4.2.Sürü Davranışı

Sürü psikolojisi, bir grup yatırımcının aynı zaman diliminde aynı hisse senedini almaları veya satmalarını (Tufan, 2008: 68). İki tür sürü davranışından söz etmek mümkündür (Sönmez, 2010: 84-85):

- Rasyonel sürü davranışı
- İrrasyonel sürü davranışı

Rasyonel sürü davranışı, bilerek ve isteyerek sürüye katılan yatırımcıyı ifade etmektedir. Bu tercih, diğer yatırımcıların yatırımın getirisi hakkında daha iyi ve kesin bilgiye sahip olduğu ya da kendi başına analiz yapmanın kendisi açısından daha maliyetli ve zaman alıcı bir durum olduğunu düşündüğü hallerde gerçekleşebilmektedir. Küresel finansal krizde, finansal kuruluşlar içerisinde

sürü davranışı ortaya çıkmıştır. Finansal kuruluşlar yarat-dağıt modelini kullanarak eş zamanlı olarak aynı alanlara çok fazla yatırım yapmışlardır. Yarat-dağıt modeli finansal kuruluşlara zayıf yapılandırılmış, düşük fiyatlı ürünleri satma olanağı vermiştir. Ancak finansal krizle birlikte söz konusu kuruluşların büyük kısmı iflas etmiştir. Ayrıca küresel finansal kriz öncesinde hemen hemen hiç kimse risk modellerinden şüphe duymamaktaydı. Küresel finansal krizle birlikte rating kuruluşları başta olmak üzere kullanılan risk modellerinin yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır (Bayar, 2012, s.210).

4.3.Korku, Kayıptan, Pişmanlıktan ve Belirsizlikten Kaçınma

Bireyler zarar etmeye veya başarısızlıklarını kabul etmeye gönüllü olmazlar. En çok görülen hatalı yatırım davranışı, kazananları satmaya ikna etmenin kaybedenleri satmaya ikna etmekten daha kolay olmasıdır. Bu davranış pişmanlıktan kaçınma olarak tanımlanır (Hayta, 2014: 343). Kayıptan kaçınma ise, insanlar her zaman için kayıplara karşı kazançlara kıyasla çok daha duyarlı olup, daha çok tepki göstermektedir. Bir başka deyişle, 10.000 dolarlık bir kayıptan duyulacak üzüntü, 10.000 dolarlık bir kazançtan duyulacak mutluluktan çok daha yüksek olacaktır. Dolayısıyla, bir kazancı gerçekleştirmektense, bir kayıptan kaçınma düşüncesindedir (Küçük, 2014: 112).

Literatürü incelediğimizde pişmanlıktan, kayıptan, belirsizlikten kaçınma için şöyle bir özetleme yapılabilir.

Pişmanlıktan kaçınma, yatırımcıların pişman olma düşüncesinden dolayı elindeki hisse senetlerinden vazgeçmemesinden ve belki de daha büyük bir kazancı kaçırmasından kaynaklanmaktadır.

Kayıptan kaçınma, bir karar verirken kayıp ihtimalinde hissedilen üzüntünün, aynı ölçüde olan kazanma ihtimalindeki sevinçten daha fazla olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Belirsizlikten kaçınma, yatırımcıların bilmediği ihtimallere, bildikleri ve önceden tahmin edebildikleri ihtimallere göre daha uzak olmasından kaynaklanmaktadır.

4.4.Temsililik Etkisi

Temsil etme eğiliminde olan insanlar küçük sayılar kanunundan hareket ederek karar verirler. Küçük sayılar kanununa göre; popülasyondan çekilen küçük bir örneklem popülasyonu büyük oranda temsil etmektedir. Bu eğilimi gösteren insanlar popülasyonu küçük bir örneğine dayalı olarak elde edilen sonuçları genelleştireceklerdir. Temsil etme eğilimi, insanların karar verme sürecinde yatırımcıların en son gerçekleşen veya en çok göze çarpan unsurlara daha fazla önem vermesi ve nüfus dağılımının özelliklerini ihmal etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Niki Kojabad, 2012, s.62).Örnek olarak ise yatırımcılar iyi özellikleri olan şirket ile iyi bir yatırımı kararını karıştırabilirler. Yatırımcılar bu iyi özellikleri şirketin kaliteli ürünler, yetenekli yöneticileri, yüksek beklenen büyüme gibi özelliklerini iyi bir yatırımla yapma olarak yanlış düşünebilirler (Küçük, 2014: 7). Burada şirketin iyi bir özellikleri şirketi iyi bir yatırım kararı olarak görmesi yatırımcılar için kısa bir yoldur. Geçmişteki gelirlerinden dolayı bir firma iyi olarak nitelendirilir ancak çok az şirketin

geçmişteki yüksek fiyat artışlarını sürdürdüğü gerçeği göz ardı edilir (Baker ve Nofsinger, 2002, s.100).

Özetle, temsillik önceki dönemlerde, sürekli bir artış gösteren bir hisse senedinin bu değer artışını devam ettireceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

4.5.Bilişsel (Hevristik) Davranış:

Herhangi bir olayı, hafızadaki mevcudiyetine göre yargılayan yanıltıcı ve kestirme davranış şeklidir. Karar aldırmaı kolaylaştıran bir yaklaşım olan bilişsel davranış yaklaşımı yatırımcının elindeki tasarrufu kullanabilmek için N sayıda yatırım seçeneğiyle karşılaştığında çoğunlukla 1/N kuralı devreye girmektedir. Yatırımcı konumunda olan birey mevcut tasarrufunu tüm seçeneklere pay etmektedir. Örneğin araba kullanırken bir kazaya tanıklık eden sürücü, kaza yapma ihtimali artmamış olsa dahi eskisinde daha dikkatli araba kullanmaya başlayacaktır. Belirli zaman dilimi dikkat etmesinin ardından bir süre sonra aynı hatalara tekrar dönecektir. Bu davranış biçiminin temelinde insanların hatalarından yeterince ders çıkarmadığı sonucuna varmak mümkündür (Taner ve Akkaya, 2005: 3).

Bilişsel çelişki eğilimine göre, bireyin sahip olduğu inanç ve tutum yine aynı kişinin savunduğu bir başka inanç ve tutumun tersi ise bireyin bu iki düşüncesi arasında bilişsel çelişki var demektir. İnsanlar düşünceleri ve kararları ile bir olmayan bu bilgileri görmezden gelme reddetme veya bunları en aza indirme yolunu seçmektedirler. Birey için rahatsız edici olan bu çelişki durumu kişiyi bundan kurtulmanın yollarını aramaya itmektir. (Altingül, 2015: 17).

5.Spekülatif Fiyat Balonları, Finansal Krizler Ve Küresel Finansal Kriz

Spekülatif balonlar, küreselleşme, ekonomik serbestleşme ve piyasaların daha çok entegre olmasının yanı sıra iletişim ve bilişim teknolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkan finansal kriz ve çöküşlerin dünyanın her yerinde yayılmaya başladığı görülmektedir. Bundan dolayı yaşanan bir krizin sadece meydana geldiği bölgede değil aslında tüm dünyayı etkisi altına aldığından bahsedilebilir. Bu başlık altında finansal kriz ve çeşitleri üzerinde kısaca durulacak ve davranışsal finans ile kriz döneminde yatırımcı davranışlarının nasıl ortaya çıktığı açıklanacaktır.

5.1.Spekülatif Fiyat Balonları

Finansal krizler genellikle spekülatif balonlarla başlamaktadır. Spekülatif balon ise bir varlığın fiyatının sık olarak sapma göstermesidir (Barlevy, 2007: 45). Daha genel bir ifadeyle spekülatif fiyat balonları, mevcut varlık sahiplerinin, varlıklarını gelecekte daha yüksek fiyata satabileceklerine inandıkları için varlık fiyatındaki meydana gelen artış olarak tanımlanabilmektedir. Varlık fiyatında kısa ya da uzun vadede temel değerinde pozitif ya da negatif yönde sapmalar meydana gelmektedir. Ancak spekülatif balon ile varlığın fiyatında genellikle pozitif yönde sapmalar gözlemlenmektedir. Varlık fiyatında sapma olabilmesi için ise sözü edilen varlığı satın alacak yatırımcıların gelecekte belli bir dönemde onu daha yüksek fiyattan elden çıkarabileceklerine inanmaları gerekmektedir. Aksine geleceği gören bir yatırımcı, bir varlığı sürekli elde tutmak için hiçbir zaman temel değerinden fazla

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

olan bir varlığı satın almayacaktır. Alması durumunda varlığa, kendisine kazandıracığı gelirden daha fazla ödemiş olacaktır (Bayar, 2012: 134).

Geleneksel ekonomik teoriler, finansal piyasaların istikrarlı bir şekilde hatasız fiyatlamaya yapacağını öne sürse de gerçek hayat ve araştırmalardan elde edilen bulgular bu tezin her zaman doğru olmadığını vurgulamaktadır (Cooper, 2008: 36). Geleneksel finansın önemli yapı taşlarından olan Etkin Piyasalar Hipotezi'nde spekülasyon fiyat balonlarına yer verilmemektedir. Piyasalarda meydana gelen fiyat değişimleri, piyasaların yeni bir bili akışına tepkisi olarak betimlenmektedir (Bayar, 2012: 135).

Spekülasyon balonlar, sürdürülemez fiyat değişimlerini ve nakit akış modelini bünyesinde barındıran bir olgudur. Spekülasyon varlık balonları beraberinde finansal ya da reel kesimde krizi getirmektedir. Örneğin, Japonya'da spekülasyon balonlarından olan gayrimenkul ve hisse senedi balonunun sönmesiyle birlikte birçok banka ve diğer aracı kurumun iflası gerçekleşmiş buna ek olarak büyüme hızı yavaşlamıştır (Kingleberger ve Aliber, 2005: 3).

Tarihsel süreçte yaşanan en büyük spekülasyon finansal balon şu şekilde sıralanabilmektedir (Barlevy, 2007: 9):

- ❖ Lale Çılgınlığı (1636)
- ❖ Güney Denizi Balonu (1720)
- ❖ Missisipi Balonu (1720)
- ❖ Hisse Senedi Balonu (1927-1929)
- ❖ Meksika'da yaşanan Kredi Dalgalanmaları (1970)
- ❖ Japonya'da Gayrimenkul Ve Hisse Senetleri Balonu (1985-1989)
- ❖ Finlandiya, Norveç ve İsveç'te Gayrimenkul ve Hisse Senetleri Balonu (1985-1989)
- ❖ Tayland, Malezya ve Endonezya'da Hisse Senedi Balonu (1992-1997)
- ❖ Meksika'da Yabancı Yatırımlardaki Dalgalanma (1990-1993)
- ❖ ABD'de Tezgah Üstü Piyasa Hisse Senetleri Balonu (1995-2000)

Spekülasyon fiyat balonlarının oluşumunu anlamadaki en önemli faktör, hızlı yükselme düşüncesinin sosyal bulaşıcılığıdır. Sosyal bulaşıcılık sayesinde bireyler bu yükselişin devam edeceği kanısına olan güvenleri artacaktır. Söylentilere güvenen bireylerin düşüncesinin sosyal bulaşıcılığını tespit etmek zordur. Nedeni ise sosyal bulaşıcılığın doğrudan gözlemlenemiyor olmasıdır (Shiller, 2008: 41).

Sosyal bulaşıcılığı anlamak için verilen en güzel örnek salgın bir hastalığı anlamaya benzetilmektedir. Zira salgın hastalıklar da beklenmedik anda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte her hastalığın bir bulaşma bir de kurtulma oranı vardır. Eğer bulaşma oranı, kurtulma oranını geçerse salgın başlayacaktır. Bulaşma oranı birçok faktörden dolayı değişim gösterebilmektedir. Örneğin, grip oranı kışın daha fazladır. Buna benzer şekilde ekonomik ve sosyal ortamda da bu durumlar paralellik göstermektedir. Bazı dönemlerde iyimser piyasa görünümünün yaygınlaşması için bulaşma oranı, kurtulma oranının üstüne çıkmakta ve söz konusu görünüşü destekleyen argümanlar halk içerisinde artmaktadır. Dolayısıyla salgın kısa dönemde durmadan artar ve kontrol dışına çıkar.

Spekülatif balonun oluşmasına çoğu insanın dikkatle izlediği piyasa ve buna eşlik eden medya haberleri aracılık etmektedir. Medya, fiyat oynaklıklarına ilişkin anomalileri süsleyerek öne sürmektedir. Fiyat artışları da medya tarafından oluşturulan anomalilere inanmayı teşvik ettiğinde, bu hikayelerin bulaşıcılığı artmakta ve başka fiyat artışlarına da yol açmaktadır. Sonuç olarak fiyat-hikaye-fiyat döngüsü spekülatif balon süresince tekrarlanmaktadır. Spekülatif fiyat artışları ekonomik iyimserliği artırır böylece harcamalar da artmaktadır (Shiller, 2008: 44-46).

5.2. Finansal Kriz ve Finansal Kriz Türleri

Finansal kriz, finans piyasalarında meydana gelen finans sisteminin asıl aktörleri olan varlık değerlemesi, krediler ve ödemelerin sektöre uğraması ile ortaya çıkan ve yıkıcı etkileri olan bir olgudur. Uygulanan politikaların finansal serbestleşme bazında ele alınmasıyla birlikte ortaya çıkan bu krizlerin sadece çıktığı ülkede değil, küresel ölçekte bir etki yarattığı da görülmektedir.

5.2.1. Finansal Kriz Kavramı

Kriz, iktisat literatüründe; bunalım, durgunluk, buhran, çöküntü, daralma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Kriz, ülke ekonomisini beklemedik anda sarsan ve mevcut durumu etkileyerek kötüleştiren, kimi zaman önlem almada geç kalınan bir şok olarak nitelendirilebilir.

Ekonomik kriz ise, üretim faktörü, mal, hizmet veya finansal pazardaki var olan fiyat ya da miktar değişimlerinin kabul görmeyecek bir değişim haddi sonucunda ortaya çıkan şiddetli dalgalanmalardır. Reel sektör ve finansal sektör krizleri olarak etkili olan sektör bazında krizler iki grupta incelenmektedir. Reel sektör krizleri, mal ve hizmet piyasalarında ve iş gücü piyasalarında meydana gelen potansiyel daralmadır. Finansal krizler ise finansal sistemde ortaya çıkan ani ve beklenmedik gelişmelerdir. Sonuç olarak ekonomik krizler, reel ekonomiyi bozucu, yıkıcı yönde bir etki yaratan, öngörülemeyen ve bulaşıcılığı olan bir şoktur (Afşar, 2011: 146-147).

Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen finansal krizlerin, genellikle finansal serbestleşme süreci sonucunda oluştuğu görülmektedir. Finansal liberalizasyon, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için banka ve finans sektörlerinde denetim ve uygulamaları ya tamamen kaldırdığının ya da azalttığının bir sonucudur.

Finansal liberalizasyon ile sermaye hareketleri artacak ve gelişmekte olan ülkelere fon aktarımı gerçekleşecektir. Bu türden sermaye akımları yani sıcak para krizlerin oluşumunda kaçınılmaz bir etki yaratacaktır. Bunun nedeni ise ülkede yaşanılacak herhangi bir ekonomik ve siyasi sorunda ya da güvensizlik ortamında ülkeyi terk edebilmektedir. Sonuç itibarıyla ekonominin dengesi bozulacak ve finansal kriz meydana gelecektir. Finansal krizlerin etkilendiği dört temel faktör vardır (Karatepe, 2017: 18);

- ❖ Faiz oranlarındaki artışlar,
- ❖ Belirsizliklerdeki artışlar,
- ❖ Finansal sektör bilançolarında bozulmalar,
- ❖ Varlık fiyatlarındaki düşmeler.

5.2.2. Finansal Kriz Çeşitleri

Literatür bakımından kabul gören üç dört çeşit kriz vardır. Bunlar;

- ❖ Para krizleri
- ❖ Dış borç krizleri
- ❖ Bankacılık krizleri
- ❖ Sistemik krizlerdir.

Bu sınıflandırmanın haricinde çalışmanın konusunu oluşturan 2008 krizini de kapsayacak şekilde yeni bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Bu doğrultuda finansal kriz çeşitleri şu şekilde sıralanmıştır (Karatepe, 2017: 19);

- ❖ Para krizleri,
- ❖ Dış borç krizleri,
- ❖ Bankacılık krizleri,
- ❖ Sistemik krizler,
- ❖ Türev piyasalardan kaynaklanan krizler.

Para krizi, bir ülke parasına yönelik spekülasyon girişimleri sonucunda, ülke parasının değer kaybetmesi ve rezerv hacminin değişmesiyle faiz oranlarını yükselterek ulusal parayı savunma durumuna gelmesi şeklinde açıklanabilmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 380). Para krizi, uluslararası rezervlerin azalması ve ülke parasının devalüe edilmesinin bir sonucudur.

Ulusal paraya olan güvenin sarsılmasıyla spekülasyon fonları ülkeyi terk ederken ekonomi aktörleri de varlıklarını yabancı para birimine çevireceklerdir. Kriz dönemlerinde yatırım yapılabilecek en likit varlık döviz olması sebebiyle para krizine döviz krizi de denilmektedir. Böyle bir durumda Merkez Bankası piyasaya döviz satacaktır. Fakat yatırımcılar devalüasyon yaşanacağını düşünüyorlarsa, bunun karşısında Merkez Bankası rezervleri güçlü tutsa da hızlı bir şekilde eriyecektir. Sonuç olarak para krizi, bir ülke parasının değişim değeri üzerinden yapılan spekülasyon saldırısının önlenmesi döviz rezervlerinin azalması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Eren ve Süslü, 2001: 663).

Dış borç krizleri, ister özel kesime ait olsun isterse kamu kesimine ait olsun bir ülkenin dış borcunu ödeyememe durumudur. Dış borç krizleri yaygın ya da olağanüstü şeklinde nitelendirilebilecek harcamaların üst üste gelmesi sonucunda hükümetin ödemediği güçlük çekmesi, kredi ya da taksit imkânı bulamaması gibi nedenlerle borcun yeniden yapılandırılması ya da taksitlendirilmesi şeklinde meydana gelmektedir. Borçlu ülkeye kredi verilmemesi ya da verilen kredilerin geri istenmesi üzerine zaten ekonomisi kötüye giden ülke krizin eşğine gelecektir (Karatepe, 2017: 20).

Bankacılık krizi, bankaların yükümlülüklerini yerine getirememesi sonucunda meydana gelmektedir. Bankacılık krizi, ticari bankanın borç vadesini uzatması, vadesiz mevduatlarda aniden çekme talebinin karşılanamaması gibi nedenlerden dolayı mevduat krizi yaşamaları ve iflas etmeleri sonucunu ortaya çıkaran durumdur (Akgüç, 2001: 32). Banka sektöründe olumsuz yönde yaşanan bir durum karşısında hisse senetleri fiyatları düşecek, satışlar hızlanacak bunun sonucunda borsa negatif görünüme geçecek ve finansal sistemin geneline karşı olumsuz bir beklenti içine girilecektir. Herhangi bir bankada yaşanan kriz, diğer bankalarda da etkileşim içerisinde olmasından dolayı diğer bankalara da

sıçrayacak ve genel olarak ekonomi bundan olumsuz etkilenecektir. Tıpkı, 2008 krizinde yaşanan durum gibi. 2008 yılında ABD’de konut fiyatlarındaki hızlı düşüş ile birlikte bankadan kredi kullanan müşterilerin zor durumda kalması, krediyi karşılayacak yeterli miktarda teminatın olmaması, bankanın borçları temin edememesi ile sistem bankacılık krizi ile karşı karşıya kalmıştır. ABD’de meydana gelen bu kriz zamanla tüm küresel kriz haline gelmiştir.

Sistematik krizler, finansal piyasalarda kredi tahsisi, varlık değerlemesi, ödemeler gibi temel fonksiyonları bozan ekonomik, politik, hukuksal yapının değişmesinden kaynaklanan krizlerdir. Sistematik krizler para ve banka krizlerinin de kapsayan ve reel ekonomi yapısını bozacak her türlü durum şeklinde ifade edilmektedir.

Son olarak türev piyasalardan kaynaklı krizler ise yatırımcıların spekülasyon ürünlerine yatırım yapmasıyla oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin menkul kıymet piyasasında aşırı riskli varlık ticareti yapılmaktadır. Ülkenin makroekonomik göstergelerinde oluşacak küçük bir bozulma türev piyasalarında büyük oranda para çıkışına neden olacaktır. Portföy yatırımları olarak da tanımlanan bu sıcak para ilk etapta ülkeye para girişi sağlayacak ancak göstergelerdeki ufak bir oynaklık bu paranın ani olarak ülkeden çıkacağını ve ekonominin daha kötü sonuçlarla karşı karşıya kalacağını göstermektedir. ABD piyasalarında da riskli varlık ticareti yapılmaktadır hatta yaşanan küresel krizin ilk olarak hedge fonlarının çöküşünden kaynaklandığı birçok araştırmacı tarafından öne sürülmüştür. Gelişmiş ülkeler birbirleriyle daha entegre çalıştıkları için ABD kökenli bu kriz hedge fonları üzerinden diğer ülkelere de hızlıca bulaşmış ve yayılmıştır (Karatepe, 2017: 21).

5.3. 2008 Küresel Finansal Kriz

ABD’de 2007 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan küresel finansal kriz gelişmiş ülkelerden başlayarak tüm dünyaya yayılmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ulusal sınırlar sanal olarak kalkmış bundan dolayı krizin dünya ekonomilerini etkilediği görülmüştür. ABD’de ortaya çıkan ve 2008 yılında küresel bir nitelik kazanan finans krizi konut piyasası ve buna bağlı olarak çıkarılan türev ürünlerin zaman içerisinde olması gereken değerlerin çok üstüne çıkmasıyla balon etkisi yaratmış ve balonun patlamasıyla krizin boyutları ortaya çıkmıştır.

2008 krizinin ortaya çıkışında birçok sebep vardır. Bunlardan en yaygın olanı, FED Başkanı Alan Greenspan’ın izlediği politikaların yanlış olmasıdır. 1991 yılından itibaren faiz oranlarını düşük tutması sebebiyle ülkeye giren ve bollaşan sermaye toplumun daha çok tüketim harcaması yapmasına yol açmış ve bankalar artan konut fiyatları nedeniyle ipotekli konut kredilerinde destekleme yönünde adımlar atmışlardır. Risk unsuru göz ardı edilerek büyük ölçüde ipotekli konut kredisi talepleri bankalarca karşılanmıştır. Kârlı bir yatırım olarak görülen konut kredisi kapsamında çıkarılan türev ürünler ve zamanla bu menkul kıymetlerin fiyatlarının olması gerekenden daha çok artması balon etkisinin ortaya çıkmasına etki yapmıştır. Konut fiyatlarında ve buna bağlı olarak türev ürünlerde ortaya çıkan şişkinlik bir yana FED’in 2004 yılında enflasyonla mücadele yolunda faiz artırımına gitmiş olmasından dolayı düşük gelir gruplarına kullanılan sub-prime mortgage kredilerinin ödenmesinde sorunlar meydana gelmiştir. Sonuç olarak konut fiyatlarının düşmeye başlaması

ile ipotekli konut kredisi kârlı bir yatırım aracı olmaktan çıkmış ve kredi veren bankaları zora düşmüştür (Savaş, 2012: 154-164; Altunöz, 2013: 212-213).

2008 ekonomik krizi, finans temelli bir krizdir ve ABD’de bankaların yanlış kredi kullandırmalarından dolayı geri ödenmesinde oluşan sıkıntılar, krizin temelini oluşturmuştur (Özatay, 2009: 22). Bankalar ödeme gücüne bakmadan verdikleri subprime mortgage kredilerinin yanında bir de kâr marjlarını artırmak için hisse senedi gibi türev ürünler çıkarmışlardır. 2008 krizinin temelinde menkul kıymetleştirme ve bu menkul kıymetleri bankaların denetimsiz bir şekilde çıkarmış olması mali denetim eksikliğini de ortaya koymaktadır (Altunöz, 2013: 214-215).

2008 krizinin bir başka boyutu ise ABD ekonomisinin sahip olduğu yüksek cari açığıdır. Cari açık ile birlikte artan ithalat ve yurtiçindeki tasarruflarda azalma Amerikan ekonomisinin kırılganlığını artırmıştır (Altunöz, 2013: 221).

Krizin nedenlerini özetlemek gerekirse, geçmişten gelen düşük faiz oranlarının ipotekli konut kredilerine yönelik talebi artırması ve ödeme gücüne bakılmadan bireylere kredilerin verilmesi, enflasyon oranlarının artmasına rağmen konut fiyatlarında düşme yaşanması, türev ürünlerin denetim olmadan piyasaya çıkarılması, kredi derecelendirme kuruluşlarının yanlış değerlendirmede bulunmaları, para ve maliye politikası seçiminde hatalı davranılması ve bankalar arası rekabetin yarattığı riskli yatırımlar olarak sıralanabilmektedir (Savaş, 2012: 154-160; Altunöz, 2013: 212-224).

6. Küresel Finansal Krize Davranışsal Yaklaşım

Finansal krizleri öngörmede ve hatta gerçekleşen krizlerin bazı kısımlarını açıklamada yetersiz kalan yerleşik iktisat sorgulanmaya başlanmıştır. Neoklasik modelin karşı karşıya olduğu güçlüklerden ötürü, sermaye piyasalarında gerçekleşen süreçlere ilişkin alternatif bir bakış açısının ihtiyacı gündeme gelmiştir. Farklı bir bakış açısı olan davranışsal finans, psikolojiye atıf yaparak ve insan aklının eksikliklerine vurgu yaparak, bireysel ve kurumcu yatırımcılar tarafından yapılan hataları ortaya çıkarmaktadır (Szyszka, 2010: 121).

Küresel finansal krizde davranışsal eğilimler sadece yatırımcıları değil, aynı zamanda piyasaları destekleyen rating kuruluşları gibi kurumları, merkez bankası, finansal piyasaları düzenleyen ve denetleyen kuruluşları da etkilemişlerdir (Szyszka, 2010: 133). Mevcut literatürde davranışsal finans perspektifinden küresel krizi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bölümde davranışsal finans açısından küresel krize ilişkin yapılan çalışmalar özetlenecektir. Grosse, küresel finansal krize ilişkin çalışmasında krizde önemli varsaydığı problemleri ve bunlara ilişkin davranışsal finans açıklamalarını aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Tablo 6. 1: Küresel Finansal Kriz ve Davranışsal İktisat

Problem	İlgili Davranışsal Finans Bileşeni
Yarat-dağıt modelinde aşırı kredi genişlemesi.	Akıldışı coşkunluk (aşırı güven) Kredi vericiler, kredi risklerini değerlendirme ve ona göre hareket etmeye yeterli ölçüde zorlanmamışlardır.

Varlık piyasalarında (özellikle konut, mortgagelara dayalı bonolar) akıldışı coşkunculuk; yanlış fiyatlanmış konut piyasasına ilişkin varlıklar.	Akıldışı coşkunculuk (aşırı güven, çıpalama).
Varlık sahiplerinin, piyasaya göre değerlendirme sonucu oluşan sermaye açığını fonlamadaki yetersizlikleri.	Sınırlı arbitraj; piyasa mekanizmasının krizde fonlama sağlayamaması.
Finansal piyasaların yetersiz gözetimi/denetimi.	Yetersiz bilgidan dolayı yetersiz denetim; düzenleyici tuzağı "batmasına izin verilmeyecek kadar büyük".
Kredi verenlerin/traderların finansal kuruluşlar tarafından yetersiz gözetimi.	Yetersiz risk yönetimi, aşırı gurur (aşırı güven); kurumsal hatalar.
Banka dışı finansal kuruluşların krizi şiddetlendiren aşırı kaldıraç kullanımı.	Yetersiz denetim, yetersiz risk yönetimi (aşırı güven).

Kaynak: Grosse, 2010: 23

6.1. Temsililik Zihinsel Kısayolu Ve Aşırı Ekstrapolasyon Önyargısı

Temsililik zihinsel yolu nedeniyle bireyler geleceğe ilişkin bir yaklaşımda bulunurken geçmişi aşırı derecede ekstrapole (mana çıkarmak, tahmin etmek) ederler. ABD’de konut piyasasındaki yatırımcılar, ev fiyatlarında gelecekteki büyümeyi öngörürlerken geçmiş büyümeyi ekstrapole ederler. Bu davranış şekli, kişilerin yeni evlere aşırı ödeme yapmalarına ve fazla kredi kullanmalarına yol açmıştır. Konut piyasasında balon oluşmasının sebebi, aşırı kredi arzı ve rating (kredi derecelendirme) kuruluşlarının AAA ratinglerini hak etmeyen menkul kıymetlerdir. Nedeni ise yatırımcıların AAA ratingli menkul kıymetlere hevesli olmasındandır. Rating kuruluşları, gerçekte hak etmeyen menkul kıymetlere AAA ratinglerini vermişlerdir bu yüzden aşırı ekstrapolasyonun en büyük etkisi rating kuruluşları üzerinde görülmüştür. Rating kuruluşlarının ev fiyatlarında geçmişteki büyümeyi geleceğe çok fazla ekstrapole etmelerinden dolayı gelecekte alacağını tahsil edememeyi eksik tahmin etmişlerdir. Aşırı ekstrapolasyon, danışmanların temsililik kısayolunu safça uygulamış olmalarından ya da ev fiyatlarındaki yükselişin devam edeceğine inanmış olmalarından kaynaklanmış olabilir (Bayar, 2012: 185).

6.2. Bilişsel Uyumsuzluk ve İnanç Manipülasyonu

Bankaların mortgage bölümünde çalışanlar ve rating kuruluşlarındaki danışmanlar inançlarını manipüle ederek bilişsel uyumsuzluktan dolayı ortaya çıkan rahatsızlık duygusuna tepki vermiş olabilirler. Örneğin, analizi yapılan ürünün risk içermediğini ve AAA’yı hak ettiğini veya konut fiyatlarının yıllardır arttığını ve bundan sonra da artacağını kendi kendilerine söyleyerek bu rahatsızlığı ortadan kaldırmış olabilirler. Temsililik zihinsel kısayolunda bireylerin geçmişteki eğilimlerin gelecekte de devam edeceği düşüncesi, söz konusu bu argümanları mantıklı kılmış olabilir (Bayar, 2012: 186).

6.3. Yatırımcı ve Yöneticilerin Hırsı

Davranışsal finans teorisine göre insanlar yatırım yaparken korku ve hırs duygularına göre hareket ederler. Tüketimleri mevcut yaşam standartlarının altına düşmesin diye yatırımcılar tasarruflarının bir bölümünü genellikle hazine bonusu gibi güvenli varlıklara yatırır. Hırs, tüketimde hızlı büyüme ve yaşam standartlarında iyileşme ihtimalini göz önüne alarak yatırımcıların yatırımlarını uygun şekilde çeşitlendirememesine ve yüksek getiri umuduyla yüksek risk almalarına sebep olmaktadır. ABD başta olmak üzere dünya genelinde tüketimde düşüş korkusu azalmıştır. Bireylerin yatırımlarının az da olsa bir bölümü güvenli duruma gelmiştir. Hırs ise insanları arta bir hızla riskli yatırımlara yönlendiren ve kriz meydana gelmeden önce yatırımcı davranışlarını sürükleyen ana etkidir. Piyasanın uzun süreli yükselişine aldanan yatırımcılar, yatırım yöneticilerin üzerinde daha çok kazanmak için baskı kurmaya başlamışlardır (Szyszka, 2010: 124).

Baglibi, Nelson ve Wargo küresel finansal krize yol açan yatırımcıların irrasyonel davranışlarının;

- CDO (teminatlı borç senetleri), ihraç eden ticari ve yatırım bankalarının ve mortgage şirketlerinin bu yatırım araçlarının riskini göz ardı etmeleri,
- Bu tür yatırım araçlarını müşterilerine risksiz yatırımlar diye pazarlamaları,
- CDO alıcısı banka, belediye ve bireylerin bu bonoların riskini görmezden gelmeleri küresel krizin hırs, aşırı güven sonucunda ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir (Bayar, 2012: 186).

6.4. Korku, Kayıptan ve Belirsizlikten Kaçınma

Korku ve hırs yatırımcı davranışları üzerinde zıt etkileri gösteren duygu türleridir. Korku veya hırs hangisi diğerinden üstünse riskten kaçınmada artış ya azalış olmaktadır. Ayı piyasası zamanlarında, yatırımcılar içerisinde korku vardır. Korku ile hareket eden yatırımcı daha az getirisi olan ancak daha az riskli hazine bonusu, altın gibi araçlara yönelir. Güvenli piyasalara sermaye girişi, riskli piyasalardan sermaye çıkışı olmaktadır. Yatırımcılarda korku hissi ve risksiz yatırım isteği varsa, değeri düşen menkul kıymetleri hızlı bir şekilde satmaya çalışacaktır. Bu satışlar, fiyat düşüşlerindeki artışları yükseltmiştir. Böylece küresel finansal krizin başlangıç evresinde korku, paniğe dönüşerek düşüş sarmalı varlıkların değerini daha çok artırmıştır (Szyszka, 2010: 131).

Panik evresinden sonra yatırımcılar için alımın cazip duruma gelmesine rağmen, korku yatırımcıların hisse senedi piyasalarına girmesine engel olmuştur. Portföylerdeki riskli varlıklarda yaşanan düşüşler, kurumsal ve bireysel yatırımcılar için korkunun yanı sıra belirsizlik ve kayıptan kaçınmada artışlar yaşanmaktadır bu da yatırımcıların portföylerini varlık miktarlarında azaltmaya gideceklerinin göstergesidir. Yatırımcıların portföylerini azaltmalarıyla söz konusu olan varlık fiyatları daha da düşer (Szyszka, 2010: 132). ABD’de konut piyasasındaki balon sönmeye başlayınca özellikle mortgageye dayalı türev ürünler değersiz hale gelmektedir.

6.5. Aşırı Güven

Aşırı güven; ortalamadan daha iyi olma, hatalı öngöründe aşırı güven, kontrol yanılması ve aşırı iyimserlik şeklinde dört farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Aşırı güven ve aşırı iyimserlik (ev fiyatlarının asla düşmeyeceği) küresel krizin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Yatırım kararları olmak üzere tüm hatalı kararlara aşırı güven ve aşırı güvenle iyice büyüyen aşırı iyimserlik neden olmuştur. Hırslı, aşırı güvenli ve riski hesaba katmayan yatırımcıların kararları finansa krizin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Baglini vd., 2009: 15).

Göreceli olarak, bolluk döneminde yatırımcılar kolay ve yüksek kazançlara alışmışlardır. Kendine atfetme davranışıyla birçok piyasa oyuncusu kazançları genel piyasa durumu yerine kendi yeteneklerine atfetmişlerdir. Yatırım başarıları, bireylerin güvenlerini artırmış ve daha yüksek risk almaya teşvik etmiştir (Szyszka, 2010: 127).

6.6. Sürü Davranışı

Küresel finans krizinde finansal kuruluşlar içerisinde sürü davranışı çok yaygın bir davranış türüdür. Finansal kuruluşlar yarat-dağıt modelini kullanarak aynı anda birden çok yatırım yapmışlardır. Yarat-dağıt modeli düşük fiyatlı ürünleri satma olanağı vermiştir ancak krizle birlikte söz konusu kuruluşların çoğu iflas etmiştir. Küresel finansal krizle beraber rating kuruluşları başta olmak üzere kullanılan risk modellerinin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur (Bayar, 2012: 189).

6.7. Sınırlı Rasyonelik

ABD’de konut piyasalarındaki irrasyonel taşkınlık söz konusu piyasada fiyatların sürdürülemez bir hal almasına yol açmıştır. Bunun dışında kriz dönemi öncesinde oluşan bolluk türev enstrümanların gelişmesine ve daha çok karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Mortgage portföyleri, yatırımcıların değerlendiremeyeceği şekilde farklı kategoride borçlardan oluşturulmuştur. Bu nedenle birçok yatırımcı, rating kuruluşlarının değerlendirmelerini sorgulamadan kabul etmiştir. Tüm bunların aksine yaşanan küresel finansal kriz, rating kuruluşlarının başarısızlığını doğrulamıştır (Szyszka, 2010: 130).

7.Sonuç ve Değerlendirme

İktisat yalnızca sayılardan, teorilerden ve matematiksel modellerden meydana gelen bir bilim dalı değildir. İktisat, ampirik çalışmalarda yalnızca bilim adamlarının anlayacağı doğa bilimi değil, aksine odak noktasında insan olan ve insanın alacağı ekonomik ve finansal kararları ve bu kararların etkilerini inceleyen sosyal bir bilimdir.

Klasik iktisat, krizleri rasyonel beklenti ve fayda maksimizasyonuna göre açıklarken, krizleri öngörmede ve hatta krizin gerçekleşen bazı yönlerini açıklayabilmede yetersiz kalmış ve sorgulanmaya başlanmıştır. Klasik iktisadın açıklamada yetersiz kaldığı alanlar, insan psikolojisinin tam olarak irdelenmemesi bundan dolayı da davranışlarının tahminini yapılamaması konusunda etkili olmuştur. İnsan davranışlarının ve psikolojisinin krizler üzerindeki etkisinin tespiti ise davranışsal finans ve yatırımcı psikolojisi alanının müdahalesi ile mümkün olmuştur. Psikoloji bilimi, insan davranışlarını ve bu

davranışlara yön veren psikolojik faktörleri incelerken, iktisat bilimi ekonomik ve finansal kararların nedenlerini incelemektedir. Bundan dolayı iktisat ve psikoloji bilimleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür çünkü her iki bilim dalının odağında da insan ve insana ait tercihler vardır. İnsan hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan var olan bir organizmadır dolayısıyla insan davranışlarını, psikoloji göz ardı edilerek analizlere konu etmek yanıltıcı olabilmektedir. Kısacası iktisat biliminde tanımlandığı gibi insanı, homo economicus olarak göstermek davranışsal iktisada göre yanlıştır. Bu nedenle çalışmalarda karşılaşılan durumlar ile teorilerin uyuşmaması, sonuçların eksik ya da tutarsız olmasına neden olmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel kriz açıkça ortaya koymuştur ki klasik ve neoklasik iktisatçıların tanımladığı gibi insan her zaman rasyonel kararlar alabilen homo economicus bir varlık değildir ve bu tanımla ütöpiktir. Bireyler en yüksek ihtimalle sınırlı rasyoneldir. İnsanlar karar alırken duygular ve tecrübeleri doğrultusunda davranışlar sergilemektedirler.

Davranışsal finans, insana ait sosyo-psikolojik unsurların iktisadi ve finansal analizlere dahil edilmesini öngörür bu sayede iktisat teorileri daha gerçekçi temellere dayandırılmış olacaktır. İstatistiki veriler, matematiksel hesaplamalar, yüksek matematik zekası, yatırım yönetiminde kısa vadede yüksek performans getirebilir ancak tüm bunlar duygusal zekanın yerini tutamaz. Nitekim, bireyler homo economicus değildirler. Umutları, tahminleri, belirsizliklerle karşılaştığında başvurdukları tecrübeleri, arzuları ve hisleri de vardır ve bu faktörler çoğu birey için karar verirken istatistiki verilerden çok daha önemlidir.

Klasik iktisat ve finans teorileri tarafından açıklanamayan spekülasyon finansal krizler, davranışsal finans ve yatırımcı psikolojisi tarafından açıklanabileceği yatırımcı psikolojisini etkileyen faktörlerin analizi ile mümkün hale gelmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin oluşumunda önemli bir paya sahip olan spekülasyon mortgage oluşumunun açıklanabilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi ve gelecekte yaşanabilecek krizlerin öngörülüp önüne geçilebilmesi için yatırımcının psikolojik eğilimlerinin de finansal analiz ve politikalara dahil edilmesi gerekmektedir. Krizin önlenmesi konusundaki en büyük fayda ise tüm dünyayı etkileyen bir girişim olduğu için son derece önemlidir. Öyle ki ABD kökenli olan kriz sadece ABD tarafından değil, tüm dünyada hissedilmiştir. Bu noktada öne çıkan davranışsal finans, bireylerin ırkları, cinsiyetleri, dini inanışları, sosyo-kültürel özellikleri farklı olsa bile yatırımcı davranışı konusunda benzer eğilimler sergilediğini ortaya koymuştur. Finansal anlamda en ilkel düzeyde bilgiye sahip olan birey ile kurumlarda çalışan iyi eğitilmiş piyasa profesyonellerin bile özdeş kararlar aldığı 2008 krizinin örneğini oluşturmuştur. Bu bağlamda finansal analizlere, bireyin psikolojik eğilimlerinin de dahil edilmesi önem arz eden konu haline gelmiştir. İnsan davranışları ve psikolojisi iktisadi analizlerden soyutlanamaz çünkü iktisadi olaylar yalnızca rakam üzerinden gerçekleşmez. 2008 yılında başlangıçta kolektif yatırımcı davranışları, yanlışlıkları ve hataları sonucunda ABD finans piyasalarında başlayan kriz ilerleyen süreçte küresel düzeyde ekonomik kriz haline gelmiştir. Finansal kurum ve kuruluşların, piyasa profesyonellerinin ve yatırımcıların küresel

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

düzeyde sahip olduğu daha fazla kazanma arzusu, hırsı ve artan risk iştahı bu krizi küresel düzeyde yaşanan bir ekonomi krizine dönüştürmüştür.

2008 küresel ekonomik krizi ile iktisat teorileri ve devletin ekonomideki yeri sorgulanmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise ABD gibi dünyanın süper gücü konumundaki bir ülkenin piyasasında yaşanan değer kaybı yalnız iktisadi sebeplerden kaynaklanmaz. İktisadi sebeplerin yanında önemli ölçüde artan belirsizlik ortamı, yaşanan güvenlik sorunu, yatırımcıların taşıdığı kaygı ve beklentilerin negatifleşmesinin yani psikolojik etkenlerinin bir sonucudur.

Görülmektedir ki insanın ekonomik-finansal kararları ve tercihlerini analiz eden iktisat biliminin, insan davranışlarını ve psikoloji bilimini analizlerinden soyutlamış olması, analizlerinde bu faktörleri dikkate almaması, analiz sonuçlarının gerçekliğini ütopyik bir hale getirmiştir. Burada görülen temel çelişki ise homo economicusun, zihinsel muhasebesinin içerisinde yaşadığı topluma ait şartlardan sürekli olarak etkilenmesi bunun yanı sıra en önemlisi de biyolojik ve psikolojik hakikatlerin göz ardı edilmiş olmasıdır.

2008 küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz klasik iktisat ve EPH'nin eksikliklerini gün yüzüne çıkartmış, iktisadi olayları ve piyasaları anlamada, analiz etmede "Davranışsal Finans ve Yatırımcı Psikolojisi"nin önemini gündeme getirmiştir. 2008 krizi göstermektedir ki krizin küresel boyutta olması sadece küreselleşme ya da finansal serbestleşme politikaları sonucunda gerçekleşmemektedir. Küresel ölçekte yanlış ve hatalı insan davranışları vardır. Finansal kurumların aşırı özgüven, açgözlülük, hırs vb. duyguların etkisi altında kalarak piyasaya sürmüş oldukları sorunlu gayrimenkul kredilerine dayalı türev ürünlerine küresel ölçekte yatırımcılardan talepler gelmiştir. Davranışsal finansın çalışma alanı olan yatırımcı psikolojisini etkileyen faktörler küresel düzeyde işlerlik göstermiştir. Küresel düzeyde gerçekleşen sürü davranışı, pişmanlıktan kaçınma, aşırı iyimserlik ve aşırı özgüven gibi etkenler krizin ülkeler arasında bulaşıcılığını artırmıştır.

Ekonomi alanında yaşanan krizler yalnızca makroekonomik göstergelerdeki bozulmalardan, savaşlardan ya da doğal afetlerden meydana gelmemektedir. Yanlış yatırımcı stratejisi ve kararlar, kolektif yatırımcı davranışları, psikolojik yanlışlıklar ve yanılsamalar, beklenti ve hırsları da en olmadık ve beklenmedik şekilde kriz yaratabilmektedir. Bu bağlamda davranışsal finans ve piyasayı oluşturan yatırımcı psikolojisine finans ve ekonomi çalışmalarında yeterince yer verilmesi olası bir krizi önlemede, kriz yönetiminin sağlıklı bir şekilde yönetilmesinde ve atlatılmasında önemli faydalar sağlayacaktır. Bu çalışmada, 2008 küresel kriz örneği ele alınarak, davranışsal finans ve yatırımcı psikolojisinin krizleri öngörmede ve kolaylıkla atlatılmasında kullanılabilirliğine dikkat çekilmiştir. Ekonomik krizlerin atlatılması için sadece faizlerin düşürülmesi, kurtarma operasyonlarının yapılması ve likidite sağlanması yeterli olmayacaktır, bunlar geç çözümlerdir. Finansal açıdan bir istikrarsızlığa hatta küresel çapta bir krize sürükleyen açgözlülük, aşırı hırs ve bencillik gibi davranış biçimlerinin dikkate alınması ve bu yönde stratejik bir yönetim geliştirilmesi şarttır. Finansal istikrar için uygulanan ulusal politika ve önlemlerin yeterli olmayacağı yapılan birçok çalışma tarafından öne sürülmüştür. Fiyat istikrarının en doğru şekilde sağlanması için uluslararası politikalarla birlikte sadece ekonomik göstergelerin değil ekonomik ve finansal

aktörlerin davranış modelleri, psikolojik eğilimleri de dikkate alınmalı ve eleştirilmelidir.

Kaynakça

- Afşar, Muharrem (2011). "Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6 (2), ss.143-171.
- Akal, Kılıç (2020). "Bireylerin Finansal Yatırım Kararlarını Etkileyen Davranışsal Faktörler: İ.B.B. Mali Hizmetler Birimi Çalışanları Örneği", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı. 1, Mayıs. ss. 1-24.
- Akgüç, Öztin (2001). "Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?", İktisat Dergisi, Şubat-Mart, ss. 31-43.
- Altıngül, M. (2015). "Özel Alışveriş Sitelerine Yönelik Algılanan Hizmet Kalitesinin Bilişsel Çelişki, İç Tepkisel Satın Alma Ve Yeniden Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Altunöz, Utku. (2013). Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri ve 2008 Krizi için TR-ABD Örneği, Beta Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 336s.
- Aytekin, Yunus Emre ve Aygün, Mehmet (2016). "Finansta Yeni Bir Alan "Davranışsal Finans", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. Sayı. 2, Ekim. ss. 1-14.
- Baglıcı, Norman, Nelson, Kate ve Wargo, Donald T. (2009). "The Global Financial Crisis Caused by Greed, Moral Meltdown and Public Policy Disasters", Forum on Public Policy, Oxford, sayı: 1, pp. 1-24.
- Baker, Kent ve Nofsinger, John (2002). "Psychological Biases Of Investors", Financial Services Review II, Cilt. 11, Sayı. 2, Nisan. ss. 97-116.
- Barlevy, Gadi (2007). "Economic Theory and Asset Bubbles", Federal Reserve Bank of Chicago Economic Perspectives, 31 (3), pp.1-59.
- Bayar, Y. (2012). "Davranışsal Finans Perspektifinden Küresel Finansal Krizin Yatırımcı Davranışlarına Etkileri", Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim, İstanbul.
- Camerer, Loewenstein (2004). "Behavioral Economics: Past, Present, Future", Princeton: Princeton University Press, ABD.
- Cooper, George (2008). "The Origin of Financial Crises: Central Banks, Credit Bubbles and the Efficient Market Fallacy" Vintage Books, New York, 210p.
- Eren, A. ve Süslü, B. (2001). "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Krizler Özel Sayısı, Eylül-Ekim, Sayı: 42, ss.62-674

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Fuller, Russell (1998). "Behavioral Finance and Sources of Alpha", Journal of Pension Investing, Cilt. 2, Sayı. 3, Mart. ss. 1-25.
- Grosse, Robert (2010). "The Global Financial Crisis – A Behavioral View", pp. 1-27, (Çevrimiçi) SSRN-id1537744.pdf (13.10.200).
- Gümüş, Fatih Burak, Koç, Mustafa, Agalarova, Mirsariyya (2013). "Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkili Olan Demografik ve Psikolojik Faktörlerin Tespiti Üzerine Bir Çalışma: Türkiye ve Azerbaycan Uygulaması", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4,Sayı:6, Ocak. ss. 71-94.
- Hayta, Ateş B. (2014). "Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 18, Sayı. 3, Aralık. ss. 329-348.
- Karatepe, S. (2017). "Geleneksel Finans Yaklaşımında Yeni Bir Bakış Açısı: Davranışsal Finans ve Yatırımcı Psikolojisi; 2008 Küresel Ekonomik Krizi Üzerine Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kingleberger, Charles P. ve Aliber, Robert Z. (2005). Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises, John Wiley & Sons, New Jersey, 368p.
- Korkmaz, Turhan ve Ali Ceylan (2006). "Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi", Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Kurtoğlu, Ramazan ve Fırat, Emine (2014). "Ekonomide "Yaratıcı Yıkım'dan Davranışsal Ekonomiye Geçiş", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 1, Nisan. s. 36-55.
- Küçük, Ayhan (2014). "Bireysel Yatırımcıların Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından Ele Alınması: Osmaniye Örneği", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt.6, Sayı.11, Ocak. ss. 104-122.
- Müldür Türkmen, Gözde (2018). "Geleneksel ve Davranışsal Finans: Tarihsel ve Kavramsal Çerçeve", Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 1, Haziran. ss. 37-45.
- Nıkı Kojabad, A. (2012). Menkul Kıymetler Borsalarında Alınan Yatırımcı Kararlarına Davranışsal Finansın Etkileri: Tahran Menkul Kıymetler Borsası Örneği ve İMKB Karşılaştırması, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Nofsinger, John R. (2014). Çeviri: Sümeyra Gazel, Yatırım Psikolojisi, 5. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık. Ankara.
- Önder, İbrahim (2004). "İktisat ve Psikoloji İlişkisi Üzerine", İktisat Dergisi, Cilt. 463, Sayı. 9, Eylül. ss. 1-10
- Özatay, F. (2009). Finansal Krizler ve Türkiye, Doğan Kitap, İstanbul, 239s.
- Öztürk, Serdar ve Gövdere, Bekir (2010). "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1), ss. 377-397.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Rabin, Matthew (1998). "Psychology and Economics", *Journal of Economic Literature*, Cilt. 36, Sayı. 1, Mart. ss. 11-46.
- Roubini, Nouriel ve Mihm ,Stephen (2012). "Kriz Ekonomisi-Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği", Türkçesi: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Savaş, V. F. (2012). *Küresel Finans ve Makro İktisat*, Efil Yayınevi, Ankara, 256s.
- Sefil, Sinem ve Çilingiroğlu, Hakkı Kutay (2011). "Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel Ve Duygusal Eğilimleri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 19, Bahar. ss. 247-268.
- Shiller, Robert J. (2008). "The Subprime Solution: How Today's Global Financial Crisis Happened and What to Do About It", Princeton University Press, Princeton, 208p.
- Singh, Ranjit (2010). "Behavioural Finance Studies: Emergence and Developments", *Journal of Contemporary Management Research*, Cilt. 4, Sayı. 2, ss. 2-3.
- Statman, Meir (1999). "Behaviorial Finance: Past Battles and Future Engagements", *Financial Analysts Journal*, Cilt. 55, Sayı. 6, Mart. ss. 18-27.
- Szyszka, Adam (2010). "Behavioral Anatomy of the Financial Crisis", *Journal of Centrum Cathedra*, 3 (2), pp. 121-135.
- Taner, Berna ve Akkaya, Cenk (2005). "Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans Yaklaşımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Cilt. 20, Sayı. 27, Temmuz. ss. 1-8.
- Tekin, Bilgehan (2018). "Bilişsel Önyargı ve Hevristik Bağlamında Finansın İnsani Boyutu Olarak "Davranışsal Finans": Bir Literatür İncelemesi ve Derleme Çalışması", *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, Aralık. ss. 134.
- Qawi, Raluca Bighiu (2016). "Behavioral Finance: Is Investor Psyche Driving Market Performance", *IUP Journal of Behavioral Finance*, Cilt. 7, Sayı. 4, Aralık. ss. 7-19.

**'BREXIT' SÜRECİ VE 'CITY OF LONDON' İLE AB ÜLKELERİNİN FİNANS
PİYASALARINA YANSIMALARI**

Gülşen KOZ¹

Öz

Birleşik Krallık tarafından 2016 yılında yapılan referandum ile başlatılan Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkması süreci, 31 Ocak 2020 tarihinde tamamlanmış ve 31 Aralık 2020 tarihine kadar sürecek on bir aylık bir geçiş süreci başlatılmıştır. Birleşik Krallık'ın finansal alandaki rolü dikkate alındığında, Bexit'in uluslararası finans merkezlerinin önde gelenlerinden biri olan 'City of London' finans merkezine ve diğer AB ülkelerinin finans piyasalarına etkisi de her iki tarafın ekonomileri için oldukça önem arz etmektedir. Geçiş sürecinin tamamlanmamış olması ve tarafların ticari alanda henüz net bir anlaşmaya varamamış olması piyasalarda belirsizlikleri ve endişeyi artırmaktadır. Olası bir anlaşmasız ayrılık sonucu, İngiltere'nin üçüncü ülke olarak ortak pazara erişiminin sınırlandırılmasıyla, İngiltere'deki şirketlerin yatırımlarını AB içerisindeki Frankfurt, Paris, Lüksemburg, Dublin ve Amsterdam gibi diğer finans merkezlerine kaydırması, AB ülkeleri için bir fırsat yaratsa da Birleşik Krallık finans piyasasına zarar verecektir. Aynı şekilde AB bütçesine en fazla katkıda bulunan ülkelerden biri olan Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması, AB için önemli gelir kayıplarına sebep olacaktır. Bu çalışmada, Brexit süreci ile Birleşik Krallık ve AB'nin anlaşmalı veya anlaşmasız ayrılık durumlarında her iki taraf için oluşabilecek finansal kazanç ve kayıplar üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Brexit, Avrupa Birliği, City of London

**'BREXIT' PROCESS AND ITS REFLECTIONS ON 'CITY OF LONDON' AND EU
COUNTRIES' FINANCIAL MARKETS**

Abstract

The process of leaving the United Kingdom from the European Union, which was initiated by the United Kingdom referendum in 2016, was completed on 31st January 2020 and started an eleven months transition period until 31st December 2020. Considering the UK's role in the financial field, the impact of Brexit on the 'City of London' one of the leading international financial centers and on the financial markets of other EU countries are also very important for the economies of both sides. The incomplete transition period and the fact that the parties have not yet reached a clear agreement in the commercially, increase the uncertainty and anxiety in the market. As a result of a possible no deal exit, with the restriction of UK's access to the common market as a third country, if companies in UK shift their investments to other financial centers in the EU such as; Frankfurt, Paris, Luxembourg, Dublin and Amsterdam, will create an opportunity for EU countries, but will damage the UK financial market. Likewise, the UK's, which is one of the most contributing countries to the EU budget, departure from the union will cause

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, kozgulsen@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-2485-1147>

significant income losses for the EU. In this study, has been made an overall assesment on the Brexit process and the financial gains and losses that may occur for both parties in the event of the UK and The EU's break up with or without aggrement.

Keywords: *Brexit, European Union, City of London*

1.Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan yorgun bir şekilde çıkan Avrupa, savaşın olumsuz izlerini silmek ve Almanya ile Fransa arasındaki gerginliği bitirmek için bazı arayışlar içerisine girmiştir. Savaş nedeniyle halkın düşen refah seviyesini artırmak için ortaya atılan en iyi fikirlerden biri Fransa dışişleri bakanı Robert Schuman tarafından ortaya atılan Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu (AKÇT) kurmak olmuştur ve bu topluluk 1951 yılında hayata geçirilmiştir. Paris Anlaşmasıyla kurulan bu topluluk üyeleriyle 1957 yılına gelindiğinde faaliyetleri düzenlemek amacıyla Roma Antlaşması imzalanmış ve Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur (Büyükççek, 2009: 15-16).

Birleşik Krallık ise siyasi istikrar, ekonominin düzeltilmesi ve askeri güvenlik nedeniyle Avrupa'nın bütünleşmesini desteklemiş, ancak ulusal egemenliğinin bir kısmını bu siyasi birliğe devretmek istemediğinden topluluğa katılmak istememiştir. İngiltere sadece ekonomik olarak işbirliği yapmak adına serbest ticaret bölgesi kurulmasını ve ortak bir pazar oluşturulmasını istediği için Norveç, İsveç, Danimarka, Avusturya, İsviçre ve Portekiz ile birlikte Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur. Ancak daha sonra AET'nin başarısını görmüş ve birliğe katılmak istemiştir ve biri 1961 bir diğeri 1967'de olmak üzere iki kere başvuruda bulunmuştur. Ancak Fransa ABD ile yaşadığı kriz nedeniyle İngiltere'yi ABD'nin Truva Atı olarak gördüğü için her iki başvuruyu da veto etmiştir (Soytürk, 2017: 75)

1973 yılına gelindiğinde ise BK, AET'ye üye olmayı başarmıştır. Ancak üye olduktan sonra bile topluluğa karşı şüpheler son bulmamıştır. 1975 yılında AB'den çıkış için ilk referandum yapılmış ve referandum sonucunda %67 oyla birlikte kalınması yönünde bir sonuç çıkmıştır. 1979 yılında başbakanlık koltuğuna oturan Margaret Thatcher, ortak para birimi ve ülkelerin bireysel kurumları yerine tüm gücün AET kurumlarına verilmesi konusunda muhalif açıklamalar yapmıştır (Alakbarov, 2018: 2). Yapılan bu açıklamalar Avrupa şüphesizliğinin (*Euroceptisizm*) artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Birleşik Krallık'ın birliğe katıldığı dönemden beri bazı kesimler tarafından, Büyük Britanya'nın AB bütçesindeki katkı payının fazla olduğu öne sürülerek birlikte kalmanın ülkenin zararına olacağı savunulmuştur. 1992 yılında Sterlin'e yapılan devalüasyon nedeniyle o gün Kara Çarşamba ilan edilmiş ve AB şüphesizliği daha da artmıştır (Keçeci, 2016: 22). Baştan beri tek amacı ortak pazara erişmek ve ekonomik işbirliği sağlamak olan BK en nihayetinde 23 Haziran 2016 yılında yeniden bir referandum yapmış ve %51,9 oyla birlikten çıkma kararı almıştır. Bu kararın ardından yaklaşık dört yıl süren bir sancılı süreç başlamış ve 31 Ocak 2020 itibariyle resmen birlikten ayrılmıştır. Ancak öyle görünüyor ki BK'ın

birlikten ayrılmış olması yeni bir belirsizlikler silsilesini de beraberinde getirmiştir (Örmeci, 2017: 49).

Bu çalışmada, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının dünya finans devlerinden biri olan City of London ile AB ülkelerinin Finans Piyasalarına muhtemel etkisi incelenmiştir. İlk olarak konuyla ilgili yapılan önceki araştırmalar incelenmiş, daha sonra ise Brexit süreci ile Brexit'i getiren sebepler üzerinde durularak, Brexit sonrası anlaşmalı ve anlaşmasız ayrılık durumları için muhtemel senaryolar değerlendirilmiştir.

2.Konuyla İlgili Önceki Araştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde, 31 Ocak 2020 tarihinde gerçekleşen Brexit ile ortaya çıkan belirsizlikler sonucu, dünyanın en büyük finans merkezlerinden biri olan City of London (Londra Şehri) ile AB finansal piyasalarına olan muhtemel etkisi üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Baier & Welfens (2019), "The UK's Banking FDI Flows and Total British FDI: a Dynamic Brexit Analysis" adlı çalışmalarında Brexit'in BK bankacılık sektörüne gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar(DYY) üzerindeki etkisinin ne yönde olacağını incelemiştir. Çalışmada AB eşdeğerlik rejiminin pasaport hakkının yerini tutmayacağı belirtilerek, Brexit sonrası DYY 'ların azalacağı ve bazı DYY'ların da bankacılık sektörü yerine diğer alanlara kayabileceği tespit edilmiştir. Hatta artan belirsizliklerin ayna etkisi yaparak İngiltere merkezli bankaların'da EU27 bölgesine kayabileceğini vurgulanmıştır. BK hükümetinin sektöre sağladığı kredilerin genişletilmesinin, kurumlar vergisi indiriminin ve bankaların fintech tanıtımlarını arttırmalarının, finansal kayıpları azaltabileceği yönünde görüş bildirilmiştir.

Belke vd. (2018), "Policy Uncertainty and International Financial Markets: The Case of Brexit" adlı makalelerinde, Brexit'in sebep olduğu belirsizliğin BK ve uluslararası piyasalara etkisi incelenmiştir. Belirsizlik endeksi kullanılarak yapılan nedensellik testi sonucunda, 2016 yılındaki Brexit oylamasından kaynaklı belirsizliğin hem BK'nın, hem de diğer reel ekonomilerin finansal piyasalarında ciddi dalgalanmalara sebep olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Brexit oylamasının uluslararası piyasalara etkisi ile ilgili, 1 nisan ve 23 haziran 2016 tarihleri arasındaki anket verileri kullanılarak yapılan panel veri analizinde, Brexit'in Avrupa sermaye piyasası üzerine güçlü bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. AB'de bulunan 18 ülke ve ABD için hisse senedi getirileri, 10 yıllık faiz oranı, Sterlin ve Euro ile CDS üzerine etkisi incelendiğinde ise ülkeden ülkeye farklılık gösteren güçlü bir etki gözlemlenmiştir.

Browning (2019), "Brexit and Financial Services" adlı çalışmasında, BK ile AB arasında dengeli bir anlaşmanın sağlanamaması durumunda BK'nın GSYİH'sinin büyük bir kısmını oluşturan finans sektörünün zarar göreceğine değinmiştir. İngiltere'nin finansal hizmetler alanındaki gelirlerinin önemli bir kısmının AB ülkelerinden geldiğini vurgulayarak, Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) ve tek pazar erişiminin kısıtlanmasının, İngiltere'yi üçüncü ülke konumuna düşüreceğini ve Londra'da bulunan firmaların, diğer AB ülkelerindeki faaliyetlerini maliyetli hale getireceğinden, firmaların Londra'dan diğer AB ülkelerine taşınmasının, Londra Finansal istikrarını tehlikeye düşüreceğini belirtmiştir.

Eichengreen (2019), "The International Financial Implications of Brexit" adlı makalesinde, Brexit'in sınır ötesi sermaye akışları üzerine etkileri ile Londra'nın uluslararası finans merkezi statüsünün geleceği üzerine bir inceleme yapmıştır. İnceleme sonucunda bu etkilerin AB'nin tutumuyla yakından ilgili olacağını belirterek Avrupa Otoritesinin tutumuna göre farklı senaryolar üzerinden farklı sonuçlar doğurabileceğini ortaya koyarak açıklamıştır.

Hohlmeier & Fahrholz (2018), "The Impact of Brexit on Financial Markets-Taking Stock" adlı makalede, Brexitin AB finansal piyasalarına etkisi üzerinde durularak, denklik anlaşmalarının pasaport hakkının yerini tutamayacağı vurgulanarak mali yönden her iki tarafında olumsuz etkileneceği sonucuna varılmıştır. Londranın küresel bir finans merkezi olması nedeniyle belirsizliklerin bir an önce giderilerek AB ile UK arasında müzakereler yapılarak taraflar için en uygun çözümün bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Kılıcı (2018), "Brexit; Birleşik Krallık ve EURO Bölgesi Açısından Sonuçlarının Değerlendirilmesi" adlı makalesinde Brexit'in hem AB hem BK açısından muhtemel ekonomik sonuçlarını incelemiştir. Çalışmada Londra finans merkezinin önemine dikkat çekilerek Brexit'in yumuşak ya da sert bir ayrılış şeklinde gerçekleşmesine bağlı olarak sonuçların değişebileceği ancak her iki durumda da hem AB hem BK'nın olumsuz etkilenebileceği vurgusu yapılmıştır. Brexit sonrası yatırımcıların kuruluşlarını AB'ne ve ABD'ne taşıması durumunda Londra'nın finansal üstünlüğünün olumsuz etkileneceği belirtilmiştir.

Mullineux (2019), "Brexit: The City and EU Capital Markets" adlı çalışmasında Brexit'in, BK'nın finans sektörü ve AB'nin planlamış olduğu Sermaye Piyasaları Birliği Projesi için olası sonuçlarını değerlendirmiştir. Brexit'in her iki tarafın da finans sektörleri için sonuçlarının, BK'nın AB ile yapacağı çıkış anlaşmasına bağlı olarak, sert veya yumuşak bir çıkış yapmasına göre değişkenlik göstereceğini belirterek, her iki durumun da muhtemel etkilerini açıklamıştır. Brexit kaynaklı belirsizlikler ve AB'nin başarılı bir Sermaye Piyasaları Birliği oluşturması durumunda Londra'nın Brexit'ten olumsuz etkileneceğini ifade etmiştir.

Sowels (2017), "Brexit and UK-Based Financial Services" adlı çalışmasında, Brexit'in BK merkezli finansal hizmet alanında ortaya çıkardığı sorunlardan bahsetmiştir. Brexit sonrası finans piyasasında hizmet sunan firmaların tek pazarda faaliyet gösterme haklarının (Passporting Rights) sağlanıp sağlanmayacağı konusunda AB ile yapılacak anlaşmaların, finansal hizmet sektörünün geleceği konusunda belirleyici olacağını belirtmiştir. BK'nın 2019 yılında uçurumun kenarına sürüklenmemesi için geçiş düzenlemeleri yapması gerektiğini vurgulamıştır.

Url (2019), "Financial Aspects of Brexit" adlı makalesinde, Brexit sonrası BK'nın tek pazarı terk ettiği olası bir senaryoda BK'nın finansal hizmetler ticaret hacminde tarife dışı engellere maruz kalması nedeniyle azalmalar olacağı belirtilmiştir. Ancak AB ile Geçici denklik rejimi müzakere edilirse, bu etkinin azalabileceği vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca Londra Finans Merkezi'nin bulunduğu zaman dilimi, İngilizcenin ortak dil olması ve kümelenmenin sağladığı avantajlar bakımından, diğer AB ülkeleri ile karşılaştırmalı

üstünlüklerinden bahsedilerek, AB ile anlaşmanın sağlanması sonucu BK finans piyasalarının daha az etkilenebileceğinden bahsedilmiştir.

3.Brexit Kavramı Ve Brexit'i Getiren Sebepler

Britanya'nın ilk iki harfi ile exit (çıkış) kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulan ve İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan oluşan Birleşik Krallık'ın (BK) Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılması anlamına gelen, 'Brexit' kavramı ilk kez 2016 yılında yapılan referandumda BK'nın AB'den ayrılma kararı almasıyla kullanılmaya başlanmıştır (Alakbarov, 2018: 8). Aslına bakılırsa bu referandum Birleşik Krallık'ın AB'den çıkmak için yapmış olduğu ilk referandum da değildir. 1975 tarihinde yani AET (Avrupa Ekonomi Topluluğu)'na girildikten iki yıl sonra da referandum yapılmış ve %67 ile AB'de kalma sonucu çıkmıştır (Türko ve Gökçenoğlu, 2020:576). Geçmişe dönüp bakıldığında, AET kurulduğundan bu yana İngiltere bu topluluğa şüpheyle yaklaşmıştır. Böyle bir entegrasyon kurulması yerine ulusların kendi kontrolleri dışında bir yapısı olmayan hükümetlerin kendi aralarında faaliyet gösterebilecekleri bir serbest ticaret bölgesi kurulmasını istemiştir. Bu nedenle 1960 yılında Portekiz, İsviçre ve Avusturya ile AET'nin kuruluşunda tarafsız bir tavır sergileyen bazı İskandinav ülkeleri (Norveç, İsveç, Danimarka) ile birlikte Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur. Ancak İngiltere AET'nin başarılı olması sonucu ile yüzleşmek durumunda kalmıştır (Saygın ve Ultan, 2016: 74)

Bu başarıyla yüzleşen ve AET üyesi ülkelerinin gerisinde kalmak istemeyen Büyük Britanya, biri 1961 bir diğeri 1967'de olmak üzere iki kere AET'ye üyelik başvuru yapmış ancak Fransa, ABD ile yaşadığı Süveyş Kanalı krizi nedeniyle Britanya'nın ABD'ye yakın olduğunu düşündüğü için bu başvuruların ikisini de veto etmiştir. 1973 yılına gelindiğinde ise İngiltere AET 'ye üye olabilmıştır (Soytürk, 2017: 76-77). 1988 yılında Başbakan Thatcher yaptığı bir konuşmada "Ulus kavramını bastırıp iktidarı bir Avrupa Topluluğu'nun merkezinde toplamaya çalışmak, ulaşmaya çalıştığımız hedeflere çok büyük zararlar verir ve bunları tehlikeye sokar. Her biri kendi gelenekleri ve kimliğiyle, Fransa Fransa, İspanya İspanya, İngiltere İngiltere olarak kalırsa, Avrupa daha güçlü olacaktır. Bunların tümünü özdeş bir Avrupa kişiliği içine sokmaya çalışmak delilik olur." şeklinde bir açıklama yapmıştır. Daha sonra 1992 yılında Maastricht Antlaşması imzalanmadan önce Tony Benn (İşçi Partisi Milletvekili) Avam Kamarasında "Gelecekte sizin seçmediğiniz ve görevden de alamayacağınız kişiler tarafından yönetileceksiniz" şeklinde bir konuşma yapmıştır. (Alakbarov, 2018: 2). Yapılan bu açıklamalar Avrupa şüpheciliğinin (*Euroceptisizm*) artmasına sebep olmuştur. Ayrıca o dönemlerden beri bazı kesimler tarafından, Büyük Britanya'nın AB bütçesindeki katkı payının fazla olduğu öne sürülerek birlikte kalmanın ülkenin zararına olacağı savunulmuştur.

16 Eylül 1992 tarihinde Sterlin'e yapılan %16'lık devalüasyon nedeniyle kara Çarşamba ilan edilmesinden sonra AB'ye karşı şüpheler daha da arttı ve AB'den çıkılması için referandum yapılabileceği konusu da gündeme gelmeye başladı. Bazı siyasetçiler ile medya tarafından ortaya çıkan bu durumdan Almanya Merkez Bankası sorumlu tutuldu. 1 Ocak 1999 tarihinde 12 AB ülkesi serbest dolaşımın ve ortak Pazar sistemini bir sonucu olarak para dönüştürme maliyetlerini azaltmak ve ticareti kolaylaştırmak adına bölge içerisinde kullanılmak üzere ortak para birimi olan Euro'yu kullanmaya başlayarak ulusal

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

para birimlerini terk etmişlerdir. Ancak İngiltere Euro'yu kullanmamayı tercih ederek parasal birliğe dâhil olmayı reddetmiştir. Aynı şekilde İngiltere Schengen birliğine de dâhil olmayarak kendi vize uygulamalarını yürütmeyi tercih etmiştir (Keçeci, 2016: 22).

Öte yandan BK'nın AB üyeliği, ilerleyen zamanlarda Doğu Avrupa ülkelerinin de birliğe katılmalarıyla mülteci sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu gün Fransa, Almanya, BK, İtalya, İspanya gibi ülkeler, Doğu Avrupa'daki ülkelere gelen göçlerin büyük bir kısmını barındırmaktadır. Diğer ülkelerin birlik içerisinde serbest dolaşım hakkı elde etmesiyle birlikte, birlikte bulunan bu beş ülkenin iş imkânları ve daha yüksek yaşam standartlarına sahip olması, bu ülkelere yapılan göç yoğunluğunu da artırmıştır. Dolayısıyla bu durum geçmişten beri gelen İngiliz milliyetçiliği düşüncesinin baskın olduğu İngiltere'yi rahatsız etmiştir (Türko ve Gökçenoğlu, 2020: 575).

Kısacası BK, AB'ne her zaman mesafeli yaklaşarak, uluslar üstü kurumlara tabi olmaktan ziyade ülkelerarası ekonomik işbirliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmasını amaçlayan bir birlikten yana olmuştur. Ulusal egemenliği her zaman ön planda tutarak Britanya ve diğer ulusların menfaatlerinin, birliğin menfaatlerinden önde tutulması gerektiğini savunmuştur. Almanya ve Fransa gibi ülkelere ziyade BK'nın AB'ne yüklediği misyon ekonomik çıkarlarını siyasi birlikteliğin önünde tutarak ortak pazara dahil olup ekonomik olarak menfaat sağlamaktır (Soytürk, 2016: 80).

Bütün bu yaşananların ardından 2010 ve 2016 yılları arasında Başbakanlık görevini yürüten David Cameron her ne kadar başlangıçta Brexit referandumuna sıcak bakmasa da yapılan anketler sonucunda oy kaybettiğini fark ederek, 23 Ocak 2013 tarihinde başbakanlığını sürdürmesi durumunda en geç 2017 yılında referandumun gerçekleştirileceğinin sözünü vermiştir. Cameron, 2016 yılında vermiş olduğu sözü tutarak 23 Haziran'da referandumunu gerçekleştirmiştir ve referandum sonucunda BK, AB ile olan gitgellerle dolu ilişkisini %51.9 oyla bitirmeye karar vermiştir (Alakbarov, 2018: 15). Yapılan referandumda İngiltere genelinde birlikte kalma yönünde verilen oylar %46,6 iken Galler'de %47,5 olmuştur. Ancak İngiltere ve Galler'in aksine BK'nın diğer ülkelerinden olan Kuzey İrlanda vatandaşları %55,8, İskoçya vatandaşları ise %62 oyla birlikte kalma yönünde oy kullanmışlardır. Çıkan bu sonuç AB'ni oldukça şaşırtmıştır. Bu durum Birleşik Krallık'ın bütünlüğü için ilerleyen zamanlarda risk oluşabileceğinin sinyallerini vermektedir. Referandum sonrası dönemin Dış İşleri Bakanı Boris Johnson'ın "Avrupa'yı değil AB'ni terk ediyoruz" şeklinde yaptığı açıklama da müttefiklerini rahatlatmamıştır (Örmeci, 2017: 51-52).

1 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nın 50.maddesi ile tüm üye ülkelere ayrılma hakkı tanınmıştır. Referandum sonucunun ardından BK tarafından 50. maddeye dayanarak çıkış sürecini başlatacak olan mektup 29 Mart 2017 tarihinde, Avrupa Komisyonu'na sunuldu ve çıkış süreci resmen başlatıldı (Topaloğlu, 2018:342). Bu mektubun verilmesinin ardından dönemin Başbakanı Theresa May "Bu geriye dönüşü olmayan tarihi bir an. Şimdi birlik zamanı" diyerek müttefiklerine dostluk mesajı verdi (dw.com.tr, 2017). Avrupa parlamentosu ise geri çekilme talebini onayladı ve 31 Ocak 2020 tarihinde saat 23.00 itibarıyla Birleşik Krallık AB'den resmen

ayrıldı. Böylelikle BK ile AB ilişkilerinin gelecekte nasıl olacağına dair müzakerelerin yapılacağı ve 31 Aralık 2020 de sona erecek olan on bir aylık geçiş süreci başladı. Bu geçiş sürecinde BK ortak pazara erişebilecek ancak artık AB'nin kurumları ve siyasi organlarında söz sahibi olamayacaktır. Geçiş süreci bittikten sonra ise ilişkilerin nasıl devam edeceği geçiş sürecinde anlaşmaya varılıp varılmayacağına göre değişecektir (Sowels, 2017:2).

4.Dünya Devi 'City of London'

Modern anlamda bankacılığın doğuşundan beri Londra, finans sektöründe büyük bir yer edinmiştir. 1694 yılında faaliyete geçen ve İngiltere'nin merkez bankası olan Bank of England, modern bankacılığın gelişmesi açısından kuruluşundan itibaren birçok bankaya örnek oluşturmuştur. Bankanın merkezi 1734'ten beri finans bölgesi olan City of London'da (Londra Şehri) bulunmaktadır. İngiltere'nin denizcilikte önemli bir role sahip olması, coğrafi konum olarak Avrupa Kıtası içerisindeki savaşlardan bir miktar izole olması, kısmi rezerv bankacılığının İngiliz hukuku içerisinde yer edinmesi ve 18. yy. Sanayi Devrimi'nin ilk olarak İngiltere'de başlamasından sonra biriken sermaye sayesinde, İngiltere bu alanda süper güç haline gelmiştir ve bu bölgede bir finans merkezi oluşumu hızlanmıştır. İngiltere'nin hukuki altyapısı sayesinde finansal süreçlerin olmazsa olmazı olan hukuk firmalarının da bu bölgeye yoğunlaşmasını sağlamıştır ve finans alanındaki diğer enstrümanların da buraya yönelmesi sonucu bölgede bir kümelenme oluşmuştur (Akın, 2018: 105). İngiltere'nin hem Asya hem Amerika'nın çalışma saatleri için uygun bir zaman dilimine sahip olması, tüm dünyada ortak dilin İngilizce olması, İngiltere sermaye piyasalarının derinliği, Londra'ya finans ve finansal alandaki sektörlerde karşılaştırmalı üstünlük sağlamış ve bu üstünlük kümelenmeyi daha da yoğunlaştırmıştır. Güçlü bir finansal altyapı ve yasal sistem, hukuk ve muhasebe alanlarında uzmanlaşma, kalifiye işgücü, Londra'da gerçekleşen finansal işlemleri bölgesellikten, uluslararası seviyelere ulaştırmıştır ve böylelikle Londra şehri, küresel bir finans devi olma yolunda ilerlemeye başlamıştır (Kılıcı, 2018: 15).

İngiltere'de 2018 yılında, Finansal ve sigortacılık hizmet sektörünün 132 milyar Sterlin ile toplam gayri safi yurt içi hasıla içerisindeki payı %6,9 olarak gerçekleşmiştir. Sektör üretiminin yaklaşık %49'unu tek başına Londra gerçekleştirmektedir. Ülkede finans sektörü içerisinde çalışan kişi sayısı 1,1 milyondur ve toplam iş gücü içerisindeki payı ise %3,3 tür. Londra'da bulunan yabancı banka sayısı 250'den fazladır. Bu yönüyle New York, Frankfurt ve Paris gibi rakiplerinin de önüne geçmektedir (Türko ve Gökçenoğlu, 2020: 578). Tüm dünyadaki bankacılık faaliyetlerinin %20'si Birleşik Krallık'ta gerçekleşmektedir. Londra'da çalışan nüfusun %30'u ise finans sektöründe çalışmaktadır. G7 Ülkeleri içerisinde en düşük kurumlar vergisi uygulayan ülkedir. Ancak sektörün büyüklüğü sayesinde devlet bu sektörden yüksek miktarda vergi geliri elde etmektedir. İngiliz finans sektörünün ekonomiye yıllık vergi katkısı yaklaşık 30 milyar Sterlin'dir. Mali hizmetler alanında lider konumundadır. Uluslararası erişime açık bir şehir olan Londra'dan 273 noktaya erişim avantajı sağlanmaktadır. Avrupa'nın en derin, en gelişmiş sermaye piyasasına sahiptir. Yabancı ve yerli yatırımcılara eşit imkânlar sağlaması Londra'yı yabancı yatırımcılar için bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Dünya deniz sigortası işlemlerinin yaklaşık %24'ü Londra'da gerçekleştirilmektedir ve

Londra finans alanındaki en iyi üniversitelere de ev sahipliği yapmaktadır (iifc.com.tr, 2020).

Ancak hiç şüphesizdir ki, dünyanın en büyük altıncı ekonomisine sahip olan İngiltere'nin bu gün finans devleri arasında yerini almasında büyük katkı sağlayan unsurlardan biri AB üyeliğidir. Çünkü İngiltere bu sayede finansal hizmetler ihracatının büyük bir kısmını herhangi bir engelleme olmadan ortak pazara erişerek gerçekleştirebiliyordu. İngiltere finans hizmetleri gelirinin yaklaşık %10'u direkt olarak AB ülkelerinden gelmektedir. Ancak Brexit sonrası tarife dışı engellerle karşılaşma durumunda karlılığın azalması ve bazı firmaların merkezlerini diğer AB ülkelerine taşınması sonucu doğabilir. Çünkü tek pazar kuralları gereği AB üyesi olan herhangi bir devlette yetkili olan finansal işletmelerin, Avrupa ekonomik alanında serbestçe faaliyet göstermesine izin veriliyor. Pasaport Hakkı olarak bilinen bu sistem ile AB ülkelerinde faaliyet gösterebilen birçok firma, Brexit sonrası AB(27) ülkelerine erişim kısıtlaması riski ile karşı karşıya kalmıştır (Browning, 2019: 3).

BK ve AB sermaye piyasaları entegrasyonu oldukça yüksektir. Bu da yüksek ticaret hacmine olanak sağlayarak, büyük yatırımları da beraberinde getirmiştir. Londra'daki doğrudan yabancı yatırımların birçoğu AB kaynaklıdır. Ortak Pazar, Euro bölgesi dışındaki birçok firmanın tek bir noktadan AB içerisindeki 27 ülkeye İngiltere'den kolaylıkla erişim sağlamasını mümkün kılmaktadır. Bu şekilde şirketlerin faaliyetlerini bir merkezde toplaması işlem maliyetlerini azaltmakta ve bu piyasalara erişim için gerekli olan prosedürleri oldukça azaltmaktadır. Bölgede likiditenin yüksek olması ile birlikte riskler azalırken, sermaye yönetiminin etkinliği artmaktadır. Pasaport hakkı, düzenleyici ortak çerçeve, işgücünün serbest dolaşım hakkı ile çalışma izni ve vizelere gerek olmaksızın kalifiye işgücüne erişim sağlanabilmesi, karmaşıklığı ve maliyetleri de azaltmaktadır (Kılıç, 2018: 4).

Brexit, Birleşik Krallık'ta üretilen finansal hizmetler üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir ancak bu etkinin büyüklüğü BK ve AB arasındaki ilişkilerin bundan sonra nasıl olacağı ile yakından ilgilidir. Her ne kadar Theresa May 2017 yılında yaptığı bir konuşmada, Avrupa Adalet Divanı içtihatlarının, Birleşik Krallık hukukunun üzerindeki önceliğine son verilmesinin, ortak pazara erişimden daha önemli olduğunu savunsa da ortak pazara erişim konusu City of London için oldukça önemlidir (dw.com.tr 2017).

5. Brexit Sonrası Durum

31 Ocak 2020 tarihinde BK'nın Birlikten resmen ayrılması ile bundan sonra ne olacağı merakla beklenirken, gözler BK ile AB arasında başlatılacak olan geçiş süreci müzakerelerine çevrildi. Birleşik Krallık'ın, Brexit kararı ile yeni dönemde AB ile ilişkilerin nasıl olacağı ve Boris Johnson'un daha önce söylediği gibi BK'nın sadece birlikten çıkacağı ancak Avrupa'dan çıkmayacağı konusu, en kritik meselelerden biri olmuştur. Çünkü Brexit sonrası BK'nın AB ile ilişkileri hem AB'de yaşayan Britanya vatandaşlarını hem de BK'da yaşayan AB vatandaşlarını yakından ilgilendirmektedir. Ayrılık sonrası serbest geçiş ve serbest ticaret konusu oldukça önemlidir (Örmeci, 2017: 57). BK'nın, AB'den ayrılması sonucu ortak pazara erişiminin kısıtlanması ile üçüncü ülke kurallarına tabi tutulması sonucu, BK ekonomisinin zarar etmesinin kaçınılmaz olacağı birçok ekonomist tarafından dile getirilmektedir. Diğer yandan AB

üyeliğinin bir başarı öyküsü sayılamayacağı ve ilk etapta bazı olumsuzluklar yaşansa bile BK'nın bu ayrılıktan kazançlı çıkacağı yönünde söylemler de vardır. Çünkü BK, Almanya'dan sonra AB 'nin ikinci büyük ekonomisiydi ve AB bütçesine en büyük katkıyı sağlayan üçüncü ülke konumundaydı. Yılda yaklaşık olarak 13 milyar Euro gibi bir katkıyla AB bütçesinin neredeyse %13'ünü karşılıyordu (Türko ve Gökçenoğlu, 2020: 579). Brexit referandumunu sonrası sandıktan çıkış yönünde bir kararın çıkması ile Sterlin ABD Doları karşısında %9 değer kaybederek 1985 yılından sonra en düşük seviyeyi görmüş ve Sterlin 4.27 TL'den 3.80 TL'ye kadar düşmüştür (tcmb.gov.tr, 2016).

AB ile yapılacak müzakerelerin en önemli üç konusu vardır. Bunlardan ilki BK'da yaşayan 3.2 milyon AB vatandaşı ve AB'de yaşayan 1.2 milyon BK vatandaşının oturma hakkıdır. Diğer ikisi ise BK'nın AB'den ayrılmak için ödeyeceği Brexit faturası ile Kuzey İrlanda sınırı konusudur (Alakbarov, 2018: 104). Bu konularda henüz net bir anlaşmaya varılmamakla birlikte, 31 Ocak 2020'de yürürlüğe giren BK'nın, AB'den ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'ndan çekilme antlaşmasına, AB ile BK arasındaki tek kara sınırı olan Kuzey İrlanda sınırı ile ilgili olarak, sınırdan BK'a ve AB'ye giren mallar için gümrük ve tarife koyulmaması ve Kuzey İrlanda'da ortak Pazar hükümlerinin devam ettirilmesi yönünde bir madde eklenmiştir (eur-lex.europa.eu, 2019). Bu maddeye göre, Kuzey İrlanda AB'nin koyduğu bazı kuralları uygulamaya devam ederek, AB ortak pazarına giriş kapısı olacak. Bununla ilgili kurallara uyup uymayacağı konusunda ise Kuzey İrlanda her dört yılda bir yeniden karar alabilecek. Ancak geçtiğimiz Eylül ayında, Başbakan Johnson, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda arasındaki serbest ticaretin, aksaklık yaşanmadan sürdürülebilmesi için "İç Piyasalar Yasa Tasarısını" meclise sunarak bu anlaşmaya bağlı kalmak istemediğini ve tek taraflı olarak anlaşmayı değiştirmek istediğini göstermiş bulunmaktadır. Johnson, bunu ülke çıkarlarını koruyabilmek için yaptığını söylemiştir. Ancak bu tasarı sonrası hem kendi partisi içerisinde, hem de AB kanadından sert tepkiler almıştır. AB bu tasarının uluslararası hukuku ihlal ettiğini belirterek ve Eylül ayı sonuna kadar süre vererek, tasarının geri çekilmesi ve yapılan anlaşmaya uyulması çağrısında bulunmuştur. Ancak bu uyarıya rağmen tasarı geri çekilmemiştir ve 340 oyla meclisteki ilk oylamayı geçmiştir (bloomberg.com.tr, 2020). Başbakan Johnson son zamanlarda yaptığı açıklamalarda, eğer AB ile 2020 yılı sonuna kadar bir anlaşma sağlanamaz ise birlikte anlaşmasız olarak ayrılmaya hazır oldukları mesajını vererek, "1 Ocak 2020 itibarıyla paramızın ve sınırlarımızın tam kontrolünü geri alacağız" söyleminde bulunmuştur (aa.com.tr, 2020).

Sürecin devam etmesi nedeniyle AB ile BK ilişkisinin Brexit sonrası nasıl olacağı henüz netlik kazanmamıştır. Ancak ayrılık sonrası süreçle ilgili genel olarak beş farklı senaryo çizilebilir. Bunlar hâlihazırda AB'ne üye olmayan ancak AB ile ticari ilişkilerini farklı şekillerde yürüten ülke örnekleridir. Bunlar Norveç modeli, İsviçre modeli, Dünya Ticaret Örgütü kuralları, Gümrük Birliği ve Kanada modelidir (Türko ve Gökçenoğlu, 2020: 583). Norveç modeli seçeneğinin uygulanması durumunda, BK ortak pazara erişim hakkına sahip olabilecektir ancak bugün Norveç Serbest Ticaret Birliğine ve Avrupa Ekonomik Alanına üye olmakla birlikte AB düzenlemelerine uyma yükümlülüğüne sahiptir. Bu seçeneğin uygulanması halinde, BK'nın, AB'den ayrılmasındaki en büyük sebep olan, AB düzenlemelerine ve siyasi kurumlarına bağlı kalmaya devam etmek durumunda kalacaktır. Bu durumda BK, çok istediği politik esnekliği elde

edemeyecektir. Aynı zamanda bu modelde, İngiltere AB bütçesine katkıda bulunmak zorunda kalacak ve serbest dolaşıma da izin vermesi gerekecektir. İngiltere'nin AB'ni; göçmen konusu, AB bütçesine katkı sağlama durumu ve AB düzenlemelerinin aşırılığı gibi şikâyetlerle terk ettiği düşünülürse, bu durumda İngiltere'nin bir kazancı olmayacaktır (Tilford, 2016: 1-2).

Bir diğer seçenek olan İsviçre modelinde ise serbest ticaret birliğine üyelik vardır ve finansal hizmetler ve sigortacılık hizmetleri haricinde mal ticaretinde kurallara uymak koşuluyla ortak pazara erişim sağlanabilmektedir. Ancak bu modelde de, İngiliz ekonomisinin en büyük üstünlük sağladığı alan olan finans hizmetleri konusu sınırlandırıldığı için ekonomik olarak İngiltere'nin kaybı büyük olacaktır. Ayrıca bu modelde de serbest dolaşım uygulanmaktadır ve İsviçre AB Bütçesine Norveç kadar olmasa da katkıda bulunmaktadır (Kılıcı, 2018: 6).

Kanada seçeneği incelenecek olursa bu seçenekte Kanada, AB ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma uygulanan birçok tarifenin kaldırılmasını sağlasa da, İngiliz ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturan hizmetler sektörünü tam olarak kapsamamış olacak ve bu durumda İngiltere yine istediğini elde edememiş olacaktır. Türkiye ile olduğu gibi gümrük birliği anlaşması imzalanması durumunda ise İngiltere AB ülkelerine yaptığı sanayi ihracında herhangi bir tarife ya da kota uygulamayacak ve AB dışından ithal ettiği mallara AB ortak gümrük tarifelerini uygulayacaktır. Eğer bu dört modelin hiçbiri uygulanmaz ve BK, AB'den sert yani anlaşmasız bir şekilde ayrılırsa AB ile ticari ilişkilerini, Dünya Ticaret Örgütü kurallarına göre yürütecektir. Bu durumda ise Dünya Ticaret Örgütü'nün koymuş olduğu en çok kayırılan ülke kurallarına uyması gerekeceğinden bireysel olarak ticaret anlaşması yaptığında gümrük tarifesi indirimi yapamayacak ya da DTÖ'ne mensup olan diğer ülkelere de aynı indirimi yapmak zorunda kalacağından bu seçenek de pek olumlu görünmemektedir (Alakbarov, 2018: 85-87).

6.Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun kurulduğu ilk andan itibaren İngiltere bu topluluğa şüphesiz yaklaşmıştır. Her bir ulusun kendi kontrolü dışında kurulan bir entegrasyon yerine, ulusların kendi kontrolleri dışında olmayan ve kendi aralarında ekonomik faaliyet gösterebilecekleri serbest bir ticaret bölgesi kurulması taraftarı olmuştur. Ancak hiç şüphesiz ki Ortak Pazar BK'a serbest ticaret anlaşmalarının çok üstünde imkânlar sağlamış mal ve hizmet ticaretine getirdiği belli standartlar ve düzenlemeler ile herhangi bir engele takılmadan üye ülkeler içerisinde serbest dolaşım imkânı sunmuştur.

31 Aralık 2020 de bitecek olan geçiş sürecinin bitmesine birkaç ay kalmasına rağmen Ortak Pazar konusunda AB ile nasıl bir anlaşmaya varılacağı ise henüz belirlenmemiştir. BK hükümeti bu tarih itibariyle anlaşmaya varılamamış olsa dahi geçiş sürecinin bitirileceği açıklamalarında bulunmuştur. Tüm bu belirsizlikler sürerken dünyanın en büyük altıncı ekonomisine sahip olan BK için bir diğer sorun ise BK'nın dağılması ihtimalidir. 2016 da gerçekleştirilen Brexit oylaması sonuçlarına bakıldığında; en büyük anlaşmazlık konularından biri olan Kuzey İrlanda'da %55,8 oyla ve son zamanlarda bağımsızlık referandumu taleplerinin yükseldiği İskoçya'da ise %62 oyla, sandıktan birlikte kalma sonucu çıkmıştır. Olası bir anlaşmasız ayrılık

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

durumunda bu iki ülke, Birleşik Krallık'tan ayrılmak isterse, bu durum Birleşik Krallık'ı dağılmaya sürükleyebilir.

BK'nın birlikten anlaşmasız olarak ayrılmasının bir diğer tehlikesi ise Dünya'nın en büyük finans merkezlerinden biri olan City of London'da bulunan yatırımcıların, yatırımlarını diğer AB ülkelerindeki ve ABD'deki finans merkezlerine kaydırmalarıdır. Aynı zamanda finans hizmetleri gelirinin %10'u direkt AB ülkelerinden geliyordu ve yine BK İhracatının yarısı da bu ülkelere yapılıyordu. Yine bu ayrılığa AB açısından bakılacak olursa, AB Almanya'dan sonra en büyük ekonomisine sahip üyesini kaybetti ve dolayısıyla bütçesine yapılan yüksek katkı paylarını da kaybetti ve dolayısıyla milli gelirinde ve nüfusunda bir azalma yaşanacaktır. Nükleer bir güce sahip olan ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bir üyesi olan BK'nın birlikten ayrılması ile AB'nin elde ettiği siyasi etkinliğinin azalacağı yönünde değerlendirmeler de yapılıyor. Öte yandan Brexit'in yaşanacak ilk ve son ayrılık olmayacağı, birlikten çıkmak isteyen diğer ülkeleri de tetikleyebileceği düşünülüyor. Ancak her ne kadar karamsar tablolar çizilse de sürecin devam etmesi nedeniyle sonuçların ne yönde olacağını zaman gösterecektir.

Kaynakça

- Akın, Ömer (2018), "Küresel Bir Finans Merkezi Olarak Londra Örneğinin İncelenmesi" İş ve Hayat Dergisi, Cilt. 4, Sayı: 7, Temmuz, ss. 100-119.
- Alakbarov, Naib (2018), "Brexit'in Politik Ekonomisi" İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 299, İstanbul.
- Baier, Fabian J. ve Welfens, Paul J.J. (2019), "The UK's Banking FDI Flows and Total British FDI: a Dynamic Brexit Analysis", International Economics and Economic Policy, Cilt.16, Sayı: 1, Ocak, ss.193- 213.
- Belke, Dubova, Osowski (2018), "Policy Uncertainty and International Financial Markets: The Case of Brexit", Applied Economics, Cilt. 50 Sayı: 34-35, Şubat, ss.3752-3770.
- Browning, Steven (2019), "Brexit and Financial Services" UK Parliament House of Common Library, Briefing Paper, No: 7628, Aralık, ss. 1-20.
- Büyükççek, Mehmet (2009), "Avrupa Kömür Ve Çelik Teşkilatı'ndan (AKÇT) Reform Antlaşması'na Entegrasyonun Yönü", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Eichengreen, Barry (2019), "The International Financial Implications of Brexit", International Economics and Economic Policy, Cilt. 16 Sayı:1, Ocak, ss. 37-50.
- Hohlmeier, Michaela Ve Fahrholz, Christian (2018), "The Impact of Brexit on Financial Markets-Taking Stock", International Journal of Financial Studies, Cilt. 6, Sayı: 3, Temmuz, ss. 65-74.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Keçeci, Ali İzzet (2016). "Avrupa Birliğinin Tuzu "İngiltere", EURO Politika Dergisi, Cilt. 1, Sayı: 2, Haziran, ss. 20-25.
- Kılıcı, Esra N. (2018). "Brexit; Birleşik Krallık ve EURO Bölgesi Açısından Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Sakarya İktisat Dergisi, Cilt. 7 Sayı: 1, Mart, ss. 1-26.
- Mullineux, Andy (2019), "'Brexit': The City and EU Capital Markets", International Economics and Economic Policy, Cilt. 16, Sayı: 1, Ocak, ss.17-25.
- Örmeci, Ozan (2017), "Brexit Referandumunu Sonrasında Birleşik Krallık'ın Geleceği" Euro Politika Dergisi, 2017 Özel Sayı, Mayıs, ss. 49-64.
- Saygın, Didem ve Ultan, Mehlika Özlem (2016), "Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz" Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt. 12, Sayı: 23, Nisan, ss.71-102.
- Sowels, Nicholas (2017), "Brexit and UK-Based Financial Services", French Journal of British Studies, Cilt. 22, Sayı:2, Mayıs, ss.1-17.
- Soytürk, Mehmet (2017), "Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği ile İlişkisi ve Brexit", Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt. 2, Sayı: 4, Ocak, ss. 72-82.
- Tilford, Simon (2016), "Five Brexit Economic Mhyths", Centre For European Reform Bülteni, Sayı: 108, Haziran/Temmuz, ss.1-2.
- Topaloğlu, Gökçe (2018), "Avrupa Birliğinden Ayrılma Hakkı ve Brexit Süreci" Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Cilt. 9, Sayı: 34, Nisan, ss.341-365.
- Türko, Esra Sena, ve Gökçenoğlu, Sümeyye (2020), "Avrupa Birliği Tarihinde Bir Geri Adım: Brexit", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 9, Sayı: 1, Ocak, ss. 573-589.
- Url, Thomas (2019), "Financial Aspects of Brexit", The European Maney and Finance Forum (SUERF) Policy note, Sayı: 79, Haziran, ss. 1-11.
- <https://www.dw.com/tr/brexit-s%C3%BCreci-resmen-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-38187470> (08.10.2020).
- <https://iifc.com.tr/londra-uluslararası-finans-merkezi/> (09.10.2020).
- <https://www.bloomberght.com/ingiltere-de-ab-nin-tepki-gosterdigi-ic-piyasalar-yasa-tasarisi-ilk-oynamayi-gecti-2264326> (10.10.2020).
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiliz-basbakan-johnson-abye-anlasmasiz-ayriliga-hazirim-mesaji-verdi-/1999118> (10.10.2020)
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1580206007232&uri=CELEX%3A12019W/TXT%2802%29> (11.10.2020).
- <https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/201607/08072016.xml> (11.10.2020).

**COVID-19 SÜRECİNDE İŞLETMELERİN STRATEJİK YÖNETİM
FARKINDALIKLARI**

Emine Vasfiye KORKMAZ¹
Suna SOYLU²

Öz

Değişen dünya, küresel krizler ve küresel rekabet ortamı, teknolojik ilerlemeler, müşteri isteklerindeki değişim, stratejik yönetim kavramının önemini daha da arttırmıştır. 2020 yılında COVID-19'un dünyayı ve insanları önemli derecede etkilemesi nedeniyle dünyada Pandemi ilan edilmiştir. Hastalık nedeniyle dünyada önemli önlemler alınmıştır. Bu önlemlerle birlikte salgın nedeniyle gelir kaybı, sektörel çöküşler işsizlik COVID-19'un küresel ekonomik krize dönüşmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı COVID-19 sürecinde İskenderun'daki kamu ve özel sektör işletmelerinin stratejik yönetim farkındalıklarını ortaya koymaktır. Çalışma ampirik bir araştırma niteliğinde olup, veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket İskenderun'da kamu ve özel işletme yöneticilerine uygulanmıştır. Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın bulgularının ilgili literatüre katkıda bulunması ve bu alandaki uygulayıcılar için yararlı bilgiler sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Covid-19, İşletmecilik

**STRATEGIC MANAGEMENT AWARENESS OF ENTERPRISES IN COVID-19
PROCESS**

Abstract

Changing world, global crises and global competitive environment, technological advances, change in customer demands have further increased the importance of strategic management concept. In 2020, COVID-19 has been declared a pandemic in the world due to its significant impact on the world and people. Important measures have been taken around the world due to the disease. Along with these measures, loss of income due to illness, industry collapses caused unemployment COVID-19 to turn into a global economic crisis. The aim of this study is to demonstrate the strategic management awareness of public and private sector enterprises in Iskenderun during COVID-19 process. The study is an empirical research and the survey technique was used as a data collection tool. The survey was applied to public and private business managers in Iskenderun. The data obtained in this study were analyzed using SPSS. It is expected that the findings of this study will contribute to the relevant literature and provide useful information for the practitioners in the field.

Key Words: Strategic Management, Covid-19, Management

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Ekonomi Bölümü, emine.korkmaz@iste.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7202-6849>

² İskenderun Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi Bölümü, suna.soylu@iste.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3445-3879>

1.Giriş

Küreselleşen dünya şartlarıyla birlikte, ekonomik, siyasi, ticari, politik, kültürel anlamda keskin sınırlar ortadan kalkmış, bu değişim süreci tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Kriz, salgın, savaş gibi durumlar dünya dengelerini ciddi anlamda etkiler hale gelmiştir. Günümüzde yaşanan küresel krizlere yönelik alınacak kararların sağlam temelleri dayanması, yine stratejik yönetimin önemini gündeme getirmiştir. Ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda bakıldığında yaşanan COVID- 19 salgını ile mücadelede kısa, orta ve uzun vadede alınacak tedbirler, fırsatlar ve tehditlerin, üstünlüklerin ve zayıf yönlerin en kısa sürede fark edilmesi adına stratejik yönetim farkındalığının önemi işletmeler açısından pandemi ile gündeme gelmiştir.

İşletmelerin değişime ve yeniliklere açık olmaları ve stratejik yönetim yaklaşımlarından yararlanmaları hem değişen müşteri talepleri doğrultusunda piyasa fırsatlarından yararlanmalarını hem de iyi bir yönetim anlayışı ve örgütsel bütünlükle faaliyetlerini gerçekleştirebilmelerini sağlar. Günümüzde işletmelerinin çoğu yeni stratejik yönetim, yöntem ve tekniklerle donatılmış iş süreçleri ile işleri planlanmaktadır. Bu tekniklerden yararlanan işletmelerin amacı, şu anda yaptıkları işi geliştirmek veya planlamak için bu tekniklerin nasıl kullanılabileceğine yönelik süreçler tasarlamaktır. Stratejik yönetim kapsamında kullanılacak yönetim tekniklerinin başarısı, işletmede yer alan tüm çalışanların gösterdiği çaba ve inanca bağlıdır. Üst yönetim tarafından stratejik yönetim tekniklerinin tam olarak kullanılıp desteklenmesi, tüm işlerin her aşamasında uyum ve sıkı bir işbirliği içerisinde çalışması açısından önem taşımaktadır (Demir, 2014:9).

Belirsizliklerin ve her türlü risk faktörünün söz konusu olduğu günümüz küresel piyasalarında, işletmelere sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejilerin elde edilebilmesi için stratejik yönetim araçlarından faydalanılır. Söz konusu araçlar olarak, Açık Defter Yönetimi, Arama Konferansı, Balanced Scorecard, Balık Kılçığı Diyagramı, Beyin Fırtınası, Değer Zinciri Analizi, Değişim Mühendisliği, Delphi Tekniği, Dış Kaynak Kullanımı, Fayda-Maliyet Analizi, Gordon Tekniği, İş Portföy Analizleri, SWOT Analizi gibi pek çok yöntem örnek verilebilir (Akgemci, 2015: 53).

2.Araştırmanın Yöntemi

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı Hatay'ın İskenderun ilçesinde faaliyette bulunan işletmelerin, pandemi döneminde stratejik yönetim tekniklerine yönelik kullanım farkındalıklarını ortaya koymaktır. Stratejik yönetim teknikleri, işletmeler açısından, her geçen gün küreselleşen rekabet ortamında sürdürülebilir rekabet ve işletmelerin sektörel konumlarını belirleyebilmeleri açısından önemli hale gelmiştir. İşletmelerin stratejik yönetim farkındalığı arttıkça problemlere yönelik çözüm süreçleri daha hızlı hale gelebilmektedir. Pandemi gibi kriz dönemlerinde sorunlara yönelik hızlı, esnek, etkin ve verimli olma imkânı sunan stratejik yönetim metodlarının farkındalıklarına yönelik durumun belirlenmesi gerek işletmeler, gerek sektörler gerek se de ekonomi açısından önem arz etmektedir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçekler

Araştırmada anket yönteminden yararlanılmıştır. Anketler yüz yüze ve online görüşülerek uygulanmış ve üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik durumlarına ortaya koymak üzere hazırlanmış sorular, ikinci bölümünde Demir(2015)'in yüksek lisans tezinden alınan Stratejik Yönetim Araçlarına İlişkin Sorular ve üçüncü bölümde Kılıcı (2013) tarafından hazırlanan, Çelik ve Aytar(2019)'ın çalışmasından alınan Stratejik Yönetim Farkındalığını Ölçmeye Yönelik sorular vardır.

2.3. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini İskenderun'daki işletmeleri oluşturmaktadır. Pandemi döneminde toplam 40 katılımcıdan geçerli dönüş elde edilmiştir. Bu katılımcıların vermiş olduğu cevaplar SPSS programı ile analiz edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada, işletmelerin stratejik yönetim farkındalıklarını ortaya koymak üzere Hatay'ın İskenderun örnekleminde incelenmektedir. Araştırmanın evrende yer alan işletmelerin tamamına ulaşmanın güç olması, çalışmanın zaman ve maliyet kısıtları ve en önemlisi pandemi ve bulaş riski nedeniyle yalnızca geri dönüş yapan 40 işletmeye uygulanması, verilerin anketi cevaplayan katılımcıların kişisel algılamalarına dayanması sebebiyle araştırma belirli sınırlılıkları taşımaktadır.

2.5. Araştırmanın Bulguları

2.5.1. Demografik Bulgular

Tablo 2.1.'de araştırmaya katılanların en yüksek dağılımlarına baktığımızda; %76,7'sinin erkek, %47,5'inin 36-50 yaş aralığında olduğu, %40'ının lise mezunu olduğu, %35'inin 4-6 yıldır işletmede çalıştığı, %45'inin firma sahibi olduğu %85'inin bölgesel işletme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. 1: Demografik Bulgular

		Frekans	Oran(%)
Cinsiyet	Erkek	33	76,7
	Kadın	7	16,3
Yaşı	25-35 yaş	13	32,5
	36-50 yaş	19	47,5
	50-65 yaş	8	20,0
Eğitim Durumu	İlkokul	1	2,5
	Ortaokul	4	10,0
	Lise	16	40,0
	Meslek Lisesi	5	12,5
	Ön Lisans	8	20,0
	Lisans	6	15,0
Kurumda Çalışma Süresi	0-3 yıl	7	22,5
	4-6 yıl	14	35,0
	7-9 yıl	10	25,0
	10 ve üzeri	7	17,5

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Ünvanı	Firma Sahibi/Ortağı	18	45,0
	Genel Müdür/Genel Müdür Yrd.	4	10,0
	Şef/ /Ustabaşı	8	20,0
	Bölüm veya Birim Müdürü / Müdür Yrd.	1	2,5
	Çalışan Beyaz Yakalı	7	17,5
	Çalışan Mavi Yakalı	2	5,0
	Firma Sahibi/Ortağı	18	45,0
	İşletmenin Uluslararası Düzeyi	Bölgesel	34
Ulusal		4	10,0
Uluslararası		2	5,0
Toplam		40	%100

Tablo 2.2.'ye göre araştırmaya katılanların stratejik yönetim metotlarına yönelik bilgi durumlarına baktığımızda: Kıyaslama, Toplam Kalite Yönetimi, Dış Kaynak Kullanımı, Sosyal medya ve İnternet Kullanımı, SWOT analizi hakkında bilgi sahibi oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 2. 2: İşletmelerin Stratejik Yönetim Metotlarına Yönelik Bilgi Düzeyleri

Aşağıdaki Stratejik Yönetim Metodu Hakkında Bilginiz Var mı?					
Var: 1 Yok: 2					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Dengeli Puan Kartı	40	2	2	2,00	,000
Kıyaslama	40	1	2	1,38	,490
Değişim Mühendisliği	40	1	2	1,95	,221
Temel Yetenekler	40	1	2	1,92	,267
Toplam Kalite Yönetimi	40	1	2	1,33	,474
Müşteri İlişkileri Yönetimi	40	1	2	1,50	,506
Küçülme	40	1	2	1,70	,464
Misyon ve Vizyon	40	1	2	1,50	,506
Dış Kaynak Kullanma	40	1	2	1,33	,474
Stratejik Planlama	40	1	2	1,72	,452

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Stratejik Ortaklık	40	1	2	1,82	,385
Sosyal Medya Kullanımı	40	1	2	1,35	,483
Değer Zinciri Analizi	40	2	2	2,00	,000
İş ve Portföy Analizi	40	2	2	2,00	,000
Tedarik Zinciri Yönetimi	40	1	2	1,90	,304
SWOT Analizi	40	1	2	1,60	,496
Toplam	40				

Tablo 2. 3.'de araştırmaya katılanların stratejik yönetim metotlarına yönelik kullanım durumlarına baktığımızda: Dengeli puan kartı, değişim mühendisliği, Değer zinciri analizi ve İş ve Portföy Analizini hiç kullanmadıkları, Temel Yetenekler ve Tedarik zinciri yönetimini çok az kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. 3: İşletmelerin Stratejik Yönetim Metotlarına Yönelik Kullanım Durumları

Aşağıdaki Stratejik Yönetim Metodunu Kullanıyor musunuz?					
Evet: 1 Hayır: 2					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Dengeli Puan Kartı	40	2	2	2,00	,000
Kıyaslama	40	1	2	1,43	,501
Değişim Mühendisliği	40	2	2	2,00	,000
Temel Yetenekler	40	1	2	1,92	,267
Toplam Kalite Yönetimi	40	1	2	1,38	,490
Müşteri İlişkileri Yönetimi	40	1	2	1,62	,490
Küçülme	40	1	2	1,82	,385
Misyon ve Vizyon	40	1	2	1,62	,490
Dış Kaynak Kullanma	40	1	2	1,40	,496
Stratejik Planlama	40	1	2	1,82	,385
Stratejik Ortaklık	40	1	2	1,85	,362
Sosyal Medya Kullanımı	40	1	2	1,43	,501
Değer Zinciri Analizi	40	2	2	2,00	,000
İş ve Portföy Analizi	40	2	2	2,00	,000
Tedarik Zinciri Yönetimi	40	1	2	1,95	,221
SWOT Analizi	40	1	2	1,68	,474
Toplam					

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 2.4’de katılımcıların son 1 yılda stratejik yönetim metotlarına yönelik kullarımlarına baktığımızda: Dengeli puan kartı, değişim mühendisliği, Değer zinciri analizi ve İş ve Portföy Analizini hiç kullanmadıkları, temel yetenekler ve tedarik zinciri yönetimini de neredeyse hiç kullanmadıkları gözlemlenmiştir.

Tablo 2. 4: Son 1 Yıl İçerisinde İşletmelerin Stratejik Yönetim Metotlarını Kullanım Durumları

Son 1 yılda aşağıdaki Stratejik Yönetim Metotlarından yararlandınız mı?					
1: Hiç Kullanmadı 2:Sınırlı Kullandı 3: Etkin Olarak Kullandı					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Dengeli Puan Kartı	40	1	1	1,00	,000
Kıyaslama	40	1	3	1,78	,768
Değişim Mühendisliği	40	1	1	1,00	,000
Temel Yetenekler	40	1	3	1,13	,404
Toplam Kalite Yönetimi	40	1	3	1,88	,757
Müşteri İlişkileri Yönetimi	40	1	3	1,55	,749
Küçülme	40	1	3	1,28	,599
Misyon ve Vizyon	40	1	3	1,55	,749
Dış Kaynak Kullanma	40	1	3	1,90	,778
Stratejik Planlama	40	1	3	1,30	,648
Stratejik Ortaklık	40	1	3	1,33	,730
Sosyal Medya Kullanımı	40	1	3	2,03	,832
Değer Zinciri Analizi	40	40	1	1,00	1,00
İş ve Portföy Analizi	40	40	1	1,00	1,00
Tedarik Zinciri Yönetimi	40	1	3	1,18	,446
SWOT Analizi	40	1	3	1,58	,747
Toplam	40				

Tablo 2.5’de katılımcıların stratejik yönetim araçlarına yönelik memnuniyet durumlarına baktığımızda: En yüksek memnuniyetin sosyal medya kullanımı yönünde olduğu onun ardından Toplam Kalite Yönetimi ve dış kaynak kullanımı olduğu gözlemlenmiştir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 2. 5: İşletmelerin Stratejik Yönetim Metotlarına Yönelik Memnuniyet Durumları

Aşağıdaki Stratejik Yönetim Metodu Hakkındaki Memnuniyet Düzeyiniz?					
1: Son Derece Memnunum 2: Memnunum 3: Kararsızım 4: Hiç Memnun Değilim					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Dengeli Puan Kartı	40	3	3	3,00	,000
Kıyaslama	40	1	3	2,25	,742
Değişim Mühendisliği	40	3	3	3,00	,000
Temel Yetenekler	40	1	3	2,95	,316
Toplam Kalite Yönetimi	40	1	3	2,23	,698
Müşteri İlişkileri Yönetimi	40	1	3	2,38	,807
Küçülme	40	1	3	2,68	,656
Misyon ve Vizyon	40	1	3	2,38	,807
Dış Kaynak Kullanma	40	1	3	2,28	,679
Stratejik Planlama	40	1	3	2,70	,648
Stratejik Ortaklık	40	1	3	2,72	,679
Sosyal Medya Kullanımı	40	1	3	2,13	,822
Değer Zinciri Analizi	40	2	3	2,98	,158
İş ve Portföy Analizi	40	3	3	3,00	,000
Tedarik Zinciri Yönetimi	40	3	3	3,00	,000
SWOT Analizi	40	1	3	2,53	,679
Toplam	40				

3.Sonuç ve Değerlendirme

2020 yılı Mart ayı ile Çin'de başlayan ve tüm dünyayı etkileyen COVID 19 salgını nedeniyle dünyada ve ülkemizde pandemi ilan edilmiştir. Pandemi sürecinin başlaması ile sokağa çıkma yasakları başta olmak üzere normal yaşama ilişkin birçok durum kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalar ve salgının seyrinin uzaması, piyasaların da durgunlaşmasına ve salgının ülke ekonomileri açısından tehdit unsuru haline dönüşmesine neden olmuştur. Salgında gıda, giyim, turizm gibi birçok mal ve hizmet üreten, pazarlayan, satan işletmeler etkilenmiştir. Bu süreçte işletmelerin salgından en az zararlı etkilenmeleri veya bu salgını kendileri açısından fırsata çevirebilmeleri adına, stratejik yönetim metotlarına yönelik bilgi durumları, farkındalıkları, geçmiş deneyimleri ve

memnuniyet düzeyleri kriz ortamında metotlardan yararlanma kabiliyetleri açısından önem taşımaktadır. Bu farkındalık ve bilinçli kullanım sadece o işletmeye değil sektöre ve ekonomiye de fayda yaratacaktır.

Bu çalışma kapsamında pandemi koşullarında İskenderun'da faaliyette bulunan 40 küçük ve orta ölçekli işletmeye ulaşılabilmektedir. Araştırmaya katılan işletme temsilcilerinin en yüksek dağılımlarına baktığımızda; %76,7'sinin erkek, %47,5'inin 36-50 yaş aralığında olduğu, %40'ının lise mezunu olduğu, %35'inin 4-6 yıldır işletmede çalıştığı, %45'inin firma sahibi olduğu %85'inin bölgesel işletme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların stratejik yönetim metotlarına yönelik bilgi durumlarına baktığımızda en çok Kıyaslama, Toplam Kalite Yönetimi, Dış Kaynak Kullanımı, SWOT analizi, Sosyal medya ve İnternet Kullanımı hakkında bilgi sahibi oldukları gözlemlenmiştir. Katılımcıların stratejik yönetim metotlarını kullanım durumlarına baktığımızda: Dengeli puan kartı, değişim mühendisliği, Değer zinciri analizi ve İş ve Portföy Analizi gibi önemli stratejik yönetim metotlarını hiç kullanmadıkları, Temel Yetenekler ve Tedarik zinciri yönetiminden yararlanan işletmelerin sayısının çok az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu önemli bir durumdur. İşletmelerinin stratejilerinin ve vizyonlarının fiziksel ve sayısal ölçütlere dönüştürüldüğü dengeli puan kartına yönelik bilgi sahibi olmamaları ve kullanmamaları, işletmenin finansal, iç verimlilik, öğrenme, gelişme ve müşterilerle ilgili alt yapılarının sağlam temellere dayandırılmamasına neden olabilir. Değişim mühendisliği ile gerektiğinde baştan aşağı değişimi öngörmeyen bir bakış açısı işletmeyi değişimlere direnç göstermeye ve piyasada yok olmaya yönlendirebilir. İşletmelerin sahip oldukları temel yeteneklerini, stratejik yönetim bakış açısı ile yönetememesi güçlü ve zayıf yönlerine odaklanamamalarına neden olur. Tedarik zinciri konusuna önem verilmemesi, işletmeler açısından üretime başlamadan önce hammadde, yardımcı malzeme temininden, üretim sonrası toptancılar ve perakendeciler ile kurulan stratejik iş birliklerinin her aşamasında, tüm işlemlerde minimum maliyet ve maksimum kar bakış açısı ile ele almamasına neden olur. Bu nedenle işletmeler, stratejik yönetim metotlarından faydalanmaları, kriz dönemlerindeki hızlı değişim süreçlerine adaptasyonları durum analizi yapabilmeleri ve sahip oldukları fırsatların ve tehditlerin farkına vararak, temel yetenekleri doğrultusunda zayıf yanlarını geliştirecek, güçlü yanlarına yönelik değerleri arttıracak sağlam adımları atabilmelerini mümkün kılar.

Kaynakça

- Akgemci, Tahir, (2015). Stratejik Yönetim, Gazi Kitabevi, 4. Baskı, Ankara
Demir, M. F., (2014). Kobilerde Modern Yönetim Teknikleri Ve Yenilikçilik İlişkisi: Gaziantep Organize Sanayi Bölgelerine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kayar Çelik Bahar, Aytar, Oğuzhan. (2019). Örgütlerde Stratejik Yönetim Farkındalığı: Kırşehir İli Örneği . Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (8) , 129-146

BASEL III VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Levent SEZAL¹

Öz

Kurulduğu günden beri, asıl hedefi uluslararası finansal hareketleri düzenlemek olan Basel Komitesi, uluslararası finans piyasalarında oluşan karmaşayı gidermek, bankaların sermaye yapılarını güçlendirmek ve düzenlemek için birtakım standartlar sistemini yayınlamıştır. Komitenin amacı, bankacılık sisteminin olası risklere, krizlere karşı tedbirli ve güçlü bir yapıda olmalarını amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Bankacılık Düzenlemeleri ve Gözetim Uygulamaları Komitesi güçlü bankacılık için Basel I, Basel II ve Basel III Kriterlerini yayınlamıştır.

Bu çalışmada; Türkiye’de uygulanan Basel Kriterleri hakkında genel bilgiler verilerek, bu kriterlerin Türkiye’de uyum süreci tartışılacak ve Basel Kriterlerinin Türk bankacılık sektörüne etkileri incelenecektir. Bu bağlamda krizlere karşı güçlü bankacılık anlayışıyla oluşturulan Basel Kriterlerinin sonucusu olan Basel III kriterinin olumlu ya da olumsuz yanlarını ve Türk bankacılık sektörüne yönelik olası etkileri üzerine bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Risk Yönetimi, Basel III

BASEL III AND ITS EFFECTS ON TURKISH BANKING SECTOR

Abstract

Since its inception, the Basel Committee, whose main objective is to regulate international financial movements, has published a set of standards systems to eliminate the turmoil in international financial markets, strengthen and regulate the capital structures of banks. The purpose of the committee is to ensure that the banking system is cautious and strong against possible risks and crises.

In this study; giving general information about Basel Criteria applied in Turkey, these criteria will be discussed harmonization process in Turkey, the Turkish banking sector and the effects of the Basel Criteria will be examined. In this context, it will be tried to provide information on the positive or negative aspects of the Basel III criterion, which is the last of the Basel Criteria formed with a strong banking understanding against crises, and its possible effects on the Turkish banking sector.

Keywords: Banking, Risk Management, Basel III

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, leventsezal@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8873-7335>

1.Giriş

Bankalar bir ekonomide çok önemli bir fonksiyona sahiptirler. İnsanların ellerinde bulunan atıl fonları, çeşitli kaynak yaratma kapasiteleri sayesinde, sanayi yatırımlarına, ihracatın finansmanına ve bireysel ihtiyaçlara yönelik olarak ihtiyaç sahiplerine gerek kısa gerekse uzun vadeli fonlara dönüştürebilirler. Ülke ekonomilerinde, kaydi para oluşturabilmesi, kaynak ve gelir dağılımını etkilemesi, ekonomik istikrarı etkilemesi, bankacılık faaliyetlerini kendi özkaynaklarından ziyade tasarruf sahiplerinden topladığı fonlarla sürdürmesi ve yaşadığı bunalımların ve başarısız yönetiminin tüm ülke ekonomisini etkilemesi gibi nedenlerden ötürü bankalar üzerinde ciddi bir denetim mekanizmasının kurulması zorunlu bir hal almıştır.

Banka işletmelerinin gerek devlete ve mevduat sahiplerine gerekse kredi ilişkisi içerisinde olduğu banka ve diğer kurumlara karşı parasal sorumlulukları bulunmaktadır. Türkiye’de ve dünyanın pek çok ülkesinde yaşanan bankacılık krizleri sonucunda zaman içerisinde tarafların bankacılık sektörüne olan güvenlerinin azalmasına neden olmuştur. Bankaların sorumluluklarını zamanında ve gereken miktarda yerine getirip getiremeyeceğine yönelik insanların akıllarında hep işaretleri oluşmuş ve bu sorunların cevapları da genellikle devletten beklenmiştir. Hal böyle olunca, insanların bankalara olan güvenin yeniden kazanması, küresel finans ilişkilerinde rahat hareket edebilmesi gibi nedenlerden ötürü bankalarda sıkı bir denetim yapmak gerekli olmuştur (Sezal, 2006: 1).

1980’li yıllarda serbestleşme ve dışa açılma politikaları kapsamında, bankacılık sektörü de gerek küreselleşme gerekse teknolojik gelişmelere zamanında uyum sağlama çabaları kapsamında hızlı bir değişim süreci içerisine girmiştir. Bu değişim süreci içerisinde bankalar geleneksel finans hizmetleri dışında fonksiyonları da yerine getirmeye başlamıştır. Bankalar zaman zaman yurt dışına açtıkları şubeler aracılığı ile yurt içindeki bazı yasal düzenlemelerden kaçarak daha esnek düzenlemenin olduğu ülkelerde işlem yapma yoluna gitmişlerdir. Sektörde yaşanan değişim sürecinin etkisi ile yeni finansal ürünler eklenmiş ve bankaların risk yapısında topyekün değişiklikler meydana gelmiştir.

Türk bankacılık sektörünün gündemindeki en önemli konu başlıklarının başında risk yönetimi gelmektedir. Küresel finans piyasalarında meydana gelen krizlerin nedenleri incelendiğinde birçoğunda etkin bir risk yönetim sisteminin uygulanmadığı görülmektedir. Uluslararası piyasaların birbirlerine entegre olması nedeni ile bir ülkede yaşanan finansal kriz çok kısa süre içerisinde başka ülke ekonomilerini de etkisi altına alabilmektedir. Bu nedenle uluslararası alanda faaliyet gösteren, tarafsız düzenleyici bir kuruluşun gözetiminde tüm dünyayı kapsayan birtakım standartların geliştirilmesi ve uygulamaya konulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda yapılan en bilindik düzenleme “Basel Komitesi” tarafından oluşturulan kriterlerdir. Dünya genelinde mali sermayenin yeniden düzenlenmesi manasına gelen Basel Kriterlerinin hikayesi 1974 yılına kadar dayanmaktadır (Beşinci, 2005: 1).

Basel Kriterleri bu eksikliği giderme adına çıkarılmıştır. Öncelikle sermaye yeterliliği ile ilgili ülkelere göre değişiklik gösteren sermaye yeterliliği konusunda bir standart sağlamak için Basel I Asgari Sermaye Uzlaşısı yayınlanmıştır. Asgari Sermaye Uzlaşısında sermaye yeterliliği hesaplamasında

bir standart oluşturulmuş ve üye ülkelerin bankaları bu hesaplama yöntemini kullanmaya başlamışlardır. Daha sonraki yıllarda, Basel II Kriterleri yayınlanmıştır. Basel II Kriterleri birtakım değişiklikler getirmiştir. Basel I Kriterlerinde yapılan düzenleme sonrasında sermaye yeterlilik rasyosu hesaplanmasına piyasa riski eklenmiş ve Basel II Kriterlerinde bu hesaplama Operasyonel risk kavramı da dahil edilmiştir.

Basel II Kriterleri bankalar tarafından kullanılırken, 2008 yılında küresel finans kriz patlak vermiş ve finans sektöründe büyük kriz yaşanmıştır. Bu krizle birlikte; Basel II Kriterlerinin yetersiz olduğu anlaşılmış ve Basel III Kriterleri yayınlanmıştır. Basel III Kriterleri ile birtakım yenilikler getirmiştir. Özellikle sermaye yapısı konusunda üzerinde durulmuştur. Basel III Kriterleri birtakım yenilikler sağlamış olabilir ancak Basel II Kriterlerini tamamen değiştirmemiştir. Basel II Kriterlerinin devamı niteliğindedir (Cicioğlu ve Çil, 2019: 85).

Bu çalışmada; Türkiye’de uygulanan Basel Kriterleri hakkında bilgiler verilerek, bu kriterlerin Türkiye’de uyum süreci tartışılacak ve Basel Kriterlerinin Türk bankacılık sektörüne etkileri incelenecektir. Bu bağlamda krizlere karşı güçlü bankacılık anlayışıyla oluşturulan Basel Kriterlerinin olumlu ya da olumsuz durumlarını ve bankacılık sektörüne etkileri üzerine bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2.Basel Bankacılık Gözlem Komitesi

“Basel Bankacılık Gözlem Komitesi-BIS (Bank for International Settlements)” ülke merkez bankaları tarafından oluşturulan uluslararası bir kuruluştur. Banka işletmelerinin dünya genelinde ortak bir standartta çalışmasını sağlamak için, 1974 yılında BIS bünyesinde “Basel Komitesi” kurulmuştur. 1988 yılında Basel Komitesi ilk olarak, birtakım standartlar belirlemiştir. Bu standartlara göre banka işletmelerinin yaşanan krizlere karşı dayanıklılığını artırmak için bankaların sermayelerinin riskli aktiflere oranının %8’den az olmaması gerektiği konusunda “sermaye yeterlilik oranı” oluşturulmuştur. Zaman içerisinde uluslararası mali piyasaların daha da gelişmesi sonucu, Basel I kriterlerinin getirdiği tavsiye kararlarının yetersiz olduğu görülmüş ve yeni standartlar için çalışmalara başlanmıştır (TBB, 2004b: 6).

Basel Bankacılık Denetim Komitesi’nin üyeleri Almanya, Fransa, Belçika, İspanya, Hollanda, İngiltere, İtalya, Kanada, Lüksemburg, İsviçre, İsveç, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri’nin de dahil olduğu küresel finans sisteminde belirleyici olan bu ülkelerin merkez bankaları ve bankacılık denetim otoritelerinin yetkililerinden meydana gelmektedir. Basel Komitesinin yasal bir statüsü ya da otoritesi olmayıp, on üç ülkenin kamu kurumlarının üye olduğu kuruluştur. Basel Komitesi tarafından oluşturulan standartlar tavsiye niteliğinde olup, dünya çapında genel kabul görüş standartlar niteliğindedir.

Komitenin tavsiye kararlarının birçoğu Avrupa Parlamentosu tarafından yapılan çalışmalarda dikkate alınmaktadır. Basel Komitesi, birliğe üye ülkeleri denetleme tekniklerini ayrıntılı bir şekilde belirlemekten ziyade, standart ve ortak yaklaşımlar geliştirerek, bu standartları dünya geneline yaymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, komitenin ilk hedefi uluslararası denetim sistemlerindeki boşlukları doldurmaktır. Bu çerçevede iki prensip belirlenmiş

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

olup, bunlardan birincisi hiçbir banka işletmesinin denetlenmekten kaçmaması diğeri ise, yapılan denetlemelerin yeterliliğidir (Babuşcu, 2005: 260).

Yukarıda da belirtildiği gibi Basel Komitesinin resmi olarak kanun ya da kurallar koyma yetkisi bulunmamaktadır. Komite sektörle ilgili olarak yapılan düzenlemelerle ilgili teklif ve tasarı üretip, bunları tartışmaya açmaktadır. Bu kapsamda Basel Komite finansal piyasaları istikrarlı hale getirmek, ülkeler arasında bankacılık denetimi ile ilgili eşitsizlikleri kaldırmak için çalışmalar yürütmektedir. Komitenin kararları tavsiye niteliğinde olmakla birlikte, düzenlemelere uymayan ya da aykırı hareket eden ülkelerin bankacılık sistemleri, uluslararası piyasalardan dışlanmakta ve risk primleri de olumsuz etkilenmektedir (Cengiz, 2013: 6).

Basel Komitesi, bankacılık sektörüne ilişkin etkin bankacılık ve gözetim için ön koşullar sunmuştur. Bu koşullar:

- “Faaliyet izni ve yapı,
- Bankaların yönetimine ilişkin düzenlemeler ve yükümlülükler,
- Aralıksız banka gözetimine ilişkin yöntemler,
- Bilgi verme yükümlülükleri,
- Gözetim ve denetim otoritelerinin yasal yetkileri,
- Sınır ötesi bankacılık”

Komite yayınladığı bu kurallar ile, ülkelerin kendi gözetim ve denetim sistemlerini değerlendirmelerini ve geliştirilmesi gereken taraflarını tespit ederek bu kararları etkin bir şekilde uygulanmasını amaçlamaktadır. Türkiye’de finansal piyasalardaki gözetim ve denetim sistemlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak; “23.06.1999 tarihli ve 23734 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir otorite olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)” kurulmuştur. “01.11.2005 tarihli ve 25983 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu” ile de bağımsızlık, etkinlik ve kapasite açısından güçlendirilmiştir.

BDDK, Basel Bankacılık Denetim Komitesi’ne 2009 yılı mayıs ayında üye olmuş ve çalışmalara iştirak etmiştir. Komite, bankacılık sektörünün sağlam temellere oturtulmasını sağlamak, finansal istikrarı sağlamak ve uluslararası standartları oluşturmak adına yayınlamış olduğu birçok düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerden en bilinenleri; “Basel I, Basel II ve Basel III” kriterleridir.

3. Basel I Kriterleri ve Türk Bankacılık Sisteminde Uygulama Süreci

Basel Komite, ülkeler arasında bankaların sermaye yeterliliği ile ilgili düzenlemelerin birbirleri ile uyumlu hale gelmesi amacıyla, “sermaye yeterliliği standardı taslağını” yayınlamıştır. İlgili taslak, hem G 10 ülkeleri hem de diğer ülkelerin incelemesi, yorumlaması ve tavsiyelerin komiteye bildirilmesi amacıyla yayınlamıştır. Basel Komiteye iletilen yorumlar kapsamında taslak ilgili değişiklikler yapılarak son halini almıştır. Basel I kriterlerini Türkiye 1989 yılında kabul ederek, kademeli bir geçiş süreci içerisinde 1992 yılında

uygulamaya koymuştur. Süreç içerisinde sermaye yeterlilik oranı 1989 yılında %5, 1990 yılında %6, 1991 yılında %7 ve 1998 yılında da %8 uygulanması öngörülmüştür. Bu kapsamda Türk bankacılık sektörünün yasal ve kurumsal düzenlemelerle, uluslararası normlara ve değişen koşullara uyum sağlaması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe giren “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” ile piyasa riskleri de sermaye yeterliliği ölçümü kapsamına alınmıştır. BDDK, Türk bankacılık sektörünün tamamen sağlıklı bir yapıya kavuşturmak maksadıyla ilgili yönetmeliğin uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir (BDDK, 2006:2).

1989 yılında yayınlanan Basel I kriterlerini uygulanmasının kolay olması nedeni ile Türkiye uzlaşmayı zorlanmadan uyum sağlayabilmiştir. Türkiye Basel I Kriterlerini kolay uygulamış olmasına rağmen zamanla ortaya çıkan gelişmelerle birlikte bu yaklaşımın eksik kaldığı görüşü hakim olmuştur. Basel I’in dört farklı risk ağırlığı kullanılması nedeni ile farklı alanlarda faaliyet gösteren tüm bankaları aynı şekilde değerlendirmesi “herkese tek beden elbise” şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte kredi riskine dayalı sermaye yeterliliği rasyosunun hesaplanmasında borçlu farklılaştırılması yapılmamaktadır. Örneğin finansal yapısı çok iyi olan, uzun zamandır faaliyet gösteren bir firma ile henüz yeni kurulmuş, mali verileri yetersiz olan bir işletmeye tesis edilen kredilerde, borçlunun kalitesine bakılmadan aynı oranda sermaye tutmak gerekmektedir (Külahi ve Diğerler, 2013:5).

Basel I’in bir başka eksik yanı ikincil piyasa ve türev piyasalarındaki hızlı yaşanan değişimleri ve yenilikleri görememiş olmasıdır. O dönemde faaliyet gösteren birçok banka, borçlarını menkul kıymetleştirme yoluyla satması ya da türev piyasalarında pozisyonlar alarak gerçek durumda aldığı riskleri daha az göstermişlerdir. Sermayesine oranla çok riskli yatırımları finanse eden ve taşıdığı risk düzeyini düşük gösteren bankalar ilerleyen dönemlerde bankacılık krizlerinin meydana gelmesine neden olmuşlardır (Matten, 2000:2).

Özetlenecek olursa; Basel I’in temel esaslarının, ağırlıklı olarak sermaye odaklı olması, risk yönetiminde tek bir ölçüyü esas alması, işletmelerin kredilendirilmesinde ve sınıflandırılmasında çeşitlilik sağlanmaması sebebiyle uzun süre uygulanması pek sağlıklı olmamıştır. Basel I’in yalnızca sermaye yeterliliğini kapsamaması her ne kadar sektörün yapısını güçlendirmede katkısı olsa da yaşanan ekonomik sorunlar ve bankacılık sektörünün ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kalması, yeni bir standarda olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Buradan hareketle Basel Komitesi, 2004 yılında piyasaların dinamik yapısına ve bankaların ihtiyaçlarını göz önüne alarak Basel II uzlaşısını yayımlamıştır.

4. Basel II Kriterleri ve Türk Bankacılık Sisteminde Uygulama Süreci

Basel Komite, bankacılık sektöründe güçlü bir sermaye yapısı, daha iyi risk yönetimi ve finansal istikrarın sağlanmasına yönelik olarak uygulamalarla sektörün şeffaf bir yapıya kavuşmasını amaçlamaktadır. Basel II ile birlikte, sermaye yeterliliği hesaplamalarında risk duyarlılığının yükseltilmesi ve düzenleyici yükümlülüklerde uyumluluğun ve teşviklerin artırılması, risk duyarlılığı daha fazla ve esnek bir yapının oluşturulması hedeflenmektedir (Özince, 2005: 2).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Küresel alanda faaliyet gösteren tüm banka işletmeleri, Avrupa Birliğindeki tüm bankalar, yatırım bankaları, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birincil sermaye bankaları Basel II uygulamalarından etkilenecek kesimi oluşturmaktadır. Basel II'nin temel hedeflerini gözden geçirmek gerekirse bunlar:

- “Kredi ve piyasa riskleri için daha hassas ölçüler ve operasyonel risk için yeni sermaye gereksinimleri getirerek var olan sermaye yeterlilik standartlarını güçlendirmek,
- Sermaye düzenlemelerinde tutarlılığı sağlamak,
- Uluslararası çalışan bankaları etkileyen denetleyici düzenlemelerin korunması ve uluslararası bankacılık sisteminin sesliliğini ve sürekliliğini daha da güçlendirecek bir alt yapı geliştirmek şeklinde ifade edebilir.”

Basel II uzlaşısı temel olarak üç konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi; "Daha İyi Sermaye Değerlemesi (Capital Assessment)" oluşturulmasıdır. Bu yaklaşım ile birlikte, risk değerlendirmesi ve sermaye gereksinim ölçümlerinin isabet derecesi artacak, yönetilemeyen ya da öngörülemeyen risklerden kaynaklanan kayıpları minimize etmek için veriler kullanılacaktır. İkinci ve üçüncü aşama ise raporlama ve şeffaflık uygulamalarını içermektedir. Basel II uygulamaları ile kurumların gözden geçirme süreçleri daha basite indirgenecek, banka kaynaklarının daha verimli alanlarda kullanılması sağlanacak ve düzenleyicilerle daha rahat çalışma imkânı oluşacaktır (Hanley, 2004:1).

Basel II'nin bankacılık sektörünün gelişmesine yönelik neler getirdiği ve Basel I ve Basel II karşılaştırılması Tablo 4. 1'de özetlenmiştir:

Tablo 4. 1: Basel I ve Basel II'nin Karşılaştırılması

BASEL I	BASEL II
Sadece kredi ve piyasa risklerinin dikkate alınması,	Kredi riskinin daha kapsamlı ele alınması, Yanında operasyonel riskinde dikkate alınması, sermaye yeterlilik rasyosunun riske daha duyarlı hale getirilmesi,
Kredi riskine ilişkin katsayıların belirlenmesinde OECD ve OECD üyesi olmayan ülke ayrımının olması,	Kredi riskinin ölçülmesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke ve kuruluş için verdiği derecelerinin kullanılması,
Tek bir ölçüm yönteminin kullanılması	Her bir risk kategorisi için alternatif yöntemlerin varlığı nedeniyle sağlanan esneklik yanında bankaların iç risk ölçüm yöntemlerinin kullanılmasının özendirilmesi,
Tüm Finansal kuruluşlara aynı yaklaşım	Risk yönetiminin önemine yapılan vurgu ve banka yetkililerinin risk yönetiminden sorumlu kılınması,
Sadece minimum sermaye yeterlilik rasyosuna vurgu yapılması,	Üçlü yapı, sermaye yeterlilik rasyosuna yanında, gözetim ve denetimin önemi ile piyasa disiplini gerekliliğine yapılan vurgu ve ilgili düzenlemeler.”

Kaynak: BIS, 200: 24

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Özetle, Basel II ile (KPMG, 2003: 17):

- “Risklerin daha duyarlı ölçülmesi,
- Her bankanın risk profilinin ayrı ayrı belirlenmesi,
- Banka üst yönetimine düşen sorumlulukların arttırılması,
- Finansal tabloların bankaların gerçek durumunu en iyi biçimde yansıtacak şekilde açıklanması suretiyle finans sektörünün oyuncuları arasındaki asimetrik bilginin minimize edilmesi,
- Daha rekabetçi, sağlam ve istikrarlı bir finans sektörüne erişilmesini hedeflemektedir.”

Türkiye ise BDDK, Basel II’ye verilen önemin bir göstergesi olarak 2003 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların risk yönetiminden sorumlu genel müdür yardımcılarının katılımları ile Türkiye Bankalar Birliği (TBB) çatısı altında “Basel II Yönlendirme Komitesi” oluşturulmuştur. Basel II Yönlendirme Komitesi, her ay bir kez toplanarak Basel II’ye geçiş için çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca, Basel II için etkin bir tartışma ortamının hazırlanmasına yönelik olarak BDDK’nın öncülüğünde, T.C Merkez Bankası, Türkiye Bankalar Birliği, Sermaye Piyasası Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve banka üst düzey yöneticilerinin katılımı ile “Basel II Koordinasyon Komitesi” ve “Basel II Proje Komitesi” oluşturulmuştur. Bununla birlikte, BDDK bünyesinde “Risk Odaklı Denetim Sistemi Proje Komitesinin” faaliyetleri de Basel II sürecinin hızlandırılması için önemli çalışmalar yürütmüştür (BDDK, 2005:2).

TBB bünyesinde oluşturulan “Basel II Yönlendirme Komitesi” tarafından 2005 yılında “Basel II’ye Geçiş Yol Haritası” hazırlanmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Komite tarafından hazırlanan yol haritasında, genel hükümlere yer verilmiş, yapısal bloklar ve ilgili tarafların görüşleri alınarak hayata geçirilecek uygulamalar planlanmıştır (BDDK, 2005:2). Bu yol haritasında, 2008 yılında kredi ve operasyonel riskler için standart ve basit ölçüm yaklaşımları, 2009 yılından itibaren ise ileri ölçüm teknikleri kullanılarak Basel II’ye geçilmesi hedeflenmiştir. Fakat yıllar itibarıyla yüksek kar marjlarına alışık bir şekilde çalışan Türk bankacılık sektörünün yeni uzlaşının hedeflenen takvim planında uygulanması mümkün olamamıştır (Külahi ve Diğerleri, 2013: 192).

2008 yılında dünya genelinde görülmeye başlanan küresel finans krizinin etkisi ile 2009 yılında başlaması öngörülen Basel II ileri bir tarihe ertelenmek zorunda kalmıştır. BDDK’nın 25 Haziran 2008 yılından yaptığı duyuru ile Basel II uygulaması, küresel alanda yaşanan finansal kriz nedeni ile ertelendiğini bildirmiştir. Sonrasında 01.07.2011 – 30.06.2012 tarihleri arasında “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik Taslağı” ile paralel uygulama olarak da adlandırılacak bu süreç ile birlikte bankaların sermaye yeterliliklerinin ölçümüne yönelik uygulamalarda, adı geçen taslak hükümlerinin değil yürürlükteki mevzuat hükümlerinin esas alınması sağlanmıştır. Temmuz 2012 tarihinden itibaren kredi riskinin ölçümünde derecelendirmeye dayalı standart yöntemin uygulanmaya başlaması ile de Türkiye Basel II uygulamasını tam olarak hayata geçirmiştir (BDDK, 2011).

5.Basel III Kriterleri

Yaşanan her finansal krizlerin ardından bir daha yaşanmaması adına yeni arayışlar içine girilmektedir. Bu bağlamda önceki uygulamalar yeniden

değerlendirilerek eksik hususlar tamamlanmaya çalışılmaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi sonrasında daha önce geliştirilmiş ve uygulanmış Basel II kriterlerinin eksik taraflarını gidermek, yeni tedbirler ve yaklaşımlar ileri sürmek, böylelikle olası krizleri engellemeye çalışmak ya da krizlerin etkisini minimize etmek amacıyla Basel Komitesince Basel III uzlaşısı hazırlanmıştır. Basel II'ye yönelik eleştirileri, Basel III'ün ortaya çıkış nedenleri olarak söylemek mümkündür. Basel III kriterlerini gerektiren sebeplerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (BDDK, Nisan, 2010, s. 2):

- “Olumsuz piyasa koşullarında ani düşüş gösterebilen sermaye tamponlarının güçlendirilmesi,
- Banka sermayelerinin kalitesinin artırılması,
- Basel II'ye destek olmak üzere bir kaldıraç oranı uygulamasının getirilmesi,
- Asgari sermaye gereksinimindeki döngüsellik azaltma ve karşılık ayrılması,
- Bankacılık sektörünün kuvvetlendirilmesi amacıyla ortaya koyduğu sermaye ve likidite düzenleme önerileri sunması,
- Risk yönetiminin geliştirilmesine ek olarak, bankaların stres ortamlarına karşı dayanıklılığının artırılması,
- Bankaların şeffaflığının ve kamuya bilgi verme özelliklerinin artırılması.”

Basel III uygulamaları ile bankaların dayanıklılığını artırarak gerek ulusal gerekse uluslararası bir kriz söz konusu olduğunda daha dayanıklı bir finansal yapıyla yönetilmesi, artırılan sermaye ile birlikte etkili bir risk yönetimi ve şeffaf bir yapının sağlanması amaçlanmaktadır (Cangürel ve Diğerleri, 2010:1).

5.1. Basel III Kriterleri ve Türk Bankacılık Sisteminde Uygulama Süreci

Genel olarak Basel kriterleri, bankaların risk yönetimindeki etkinliğini artırmak, ulusal ve uluslararası krizleri önlemeye çalışmak ve krizlerin oluşturduğu tahribatı en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Fakat 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinde Basel II düzenlemelerinin bankacılık sektörüne yeteri kadar katkı sağlamadığı görülmüştür. Bu eksikliğin üzerine Basel III düzenlemesinin ihtiyacı hissedilmiştir. Son küresel kriz ile birlikte Basel III düzenlemesi, sadece bankaların bulundurma gerekliliği sermaye miktarını yükseltmekle kalmayıp, bununla birlikte yeni düzenlemelerde getirmiştir.

Türk bankacılık sektörünün genel yapısına bakıldığında Basel Kriterlerince uygun görülen sermaye ihtiyacı sorunu ile karşılaşmayacakları düşünülmektedir. Türk bankacılık sektörünün öz kaynakları içerisinde sermaye benzeri kredilerinin oranı oldukça düşüktür. Diğer taraftan ödenmiş sermaye, dağıtılmamış karlar ve kar yedekleri gibi çekirdek sermaye kalemlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Basel III uzlaşısına Türk bankacılık sektörünün uyum düzeyinin yüksek olmasının ana sebebi, Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ve Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılanmasına neden olan 2001 krizidir.

Basel III kriterlerine geçiş sürecine Türkiye’de 2013 yılı itibarıyla başlanmış olup, 2019 yılına kadar sürecin uygulamaya geçmesi beklenmektedir. 05.09.2013 tarihli Resmî Gazete ’de BDDK tarafından “Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik” ve “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Dair Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu Yönetmelikler 1 Ocak 2014 tarihinde Türkiye’de uygulanmaya başlanmıştır. Basel III uygulama takviminin nasıl işleyeceği Tablo 5. 1’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 1: Basel III Uygulama Takvimi

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	01.01.2019
Kaldıraç oranı	Denetmenin İzlenmesi		1 Ocak 2013-1 Ocak 2017 Arası Paralel Çalışma, 1 Ocak 2015’de Açıklamanın Başlaması					1. Yapısal Blokla Yer Değiştirme	
Minimum çekirdek sermaye oranı			3,50%	4,00 %	4,50%	4,50%	4,50 %	4,50%	4,50%
Sermaye koruma tamponu						0,63%	1,25 %	1,88%	2,50%
Minimum çekirdek sermaye + Sermaye koruma tamponu			3,50%	4,00 %	4,50%	5,13%	5,75 %		
Çekirdek Sermayeden Düşülen Değerler				20%	40%	60%	80%	100%	100%
Minimum 1. kuşak sermaye			4,50%	5,50 %	6,00%	6,00%	6,00 %	6,00%	6,00%
Minimum toplam sermaye			8,00%	8,00 %	8,00%	8,00%	8,00 %	8,00%	8,00%
Minimum toplam sermaye + koruma tamponu			8,00%	8,00 %	8,00%	8,63%	9,25 %	9,88%	10,50 %
1.Kuşak çekirdek sermaye veya 2. Kuşak çekirdek sermaye olarak nitelendirilmeyen sermaye araçları			2013’de başlayıp 10 yılı aşkın sürede aşamalı olarak devreye girecek						
Likidite karşılama oranı	GSB*				ASB**				
Net istikrarlı finansman oranı”		GSB						ASB	

Kaynak: “The Basel Committee on Banking Supervision”, October, 2010,

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

“* Gözlem Süresinin Başlangıcı, ** Asgari Standartların Belirlenmesi”

Basel III uzlaşısı ile gelen sermaye koruma tamponu; “çekirdek sermayeye, birinci kuşak sermayeye ve toplam sermayeye” adım adım eklenecektir. Söz konusu oranın 2016 ile 2019 yılları arasında kademeli olarak %0,63’ten başlayarak son olarak %2,5 ulaşması hedeflenmektedir. Sermaye koruma tamponunu sağlamayan bankalar, bu durumda faaliyetlerine devam edebilecek, ancak bu bankaların kar dağıtımlarına farklı oranlarda kısıtlamalar getirilecektir. Otorite tarafından belirlenen standart %2,5 oranından düşük olan bankaların, bu iki oran arasındaki farka bağlı olarak kar dağıtımını üzerinden farklı oranlarda kısıtlamalar yapılması planlanmaktadır. Sermaye koruma tamponu ile; “ekonomik ve mali göstergelerin bozulması ile yaşanabilecek kayıplara karşı özkaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler karşısında yetersiz kalmasının önlenmesi amacıyla bankalarca bulundurulması gereken ilave çekirdek sermaye” anlaşılmaktadır. Sermaye koruma tamponu oranı ise, “bulundurulması gereken ilave çekirdek sermayenin hesaplanmasında dikkate alınacak oranı” ifade etmektedir (Şahin, 2013:155).

“Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte” ise “Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik” vasıtasıyla yeni sermaye sınıflandırmalarının uyumlaştırılmasına ilişkin değişiklikler yapılmıştır. Taslakta, Basel-III uzlaşısı ile uyumlu bir şekilde “ana sermaye yeterliliği oranı”, “çekirdek sermaye yeterliliği oranı” tanımlamaları bulunmaktadır. Bu kapsamda çekirdek sermaye yeterliliği standart oranı asgari %4,5 ana sermaye yeterliliği standart oranı ise asgari %6 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar Basel-III standartları ve Avrupa Birliği müktesebatıyla tam uyumu içermektedir. Diğer taraftan hem Basel Uzlaşısı hem de Avrupa Birliği müktesebatı 2014 yılı süresince ana sermaye yeterliliği oranının %5,5, çekirdek sermaye yeterliliği oranının ise %4 olarak uygulanmasına imkân sağlayarak sektöre söz konusu standartlara uyum için bir geçiş süresi tanımaktadır. BDDK verilerine göre Kasım 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu %19 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Basel III standartlarına göre %10,50 olarak öngörülmektedir.

5.2. Basel III Kriterlerinin Uygulanma Sürecine İlişkin Endişeler

Basel III kriterlerinin uygulanmasına yönelik olarak uluslararası piyasalarda birtakım endişeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “Denetim Arbitrajı” oluşması ihtimalidir. Yapılan her yeni düzenleme daha sıkı uygulamalar getirmekte olup, Basel III kriterlerinin uygulanması için bankaların yoğun bir şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Uluslararası düzeyde Basel III kriterlerinin başarılı olabilmesi için, tüm dünyadaki denetleyici ve düzenleyici kuruluşların ortak olarak hareket etmelidirler. Bu sağlanmadığı takdirde, kriterleri yoğun olarak uygulayan ülkelere, denetimin ve takibin daha az yapıldığı ülkelere doğru bir kayış (arbitraj) gerçekleşmesi söz konusu olacaktır (BDDK, 2010b:15).

Endişelerden ikincisi ise, uygulamaya geçecek yeni kuralların piyasalar tarafından kabul edilme ve kurallara uyum sürecinin seviyesidir. Uygulamaya konulacak Basel III prensiplerinin maliyetini minimize edebilmek amacıyla, uyum süreci kademeli olarak belirli bir zaman dilimine yayılmıştır. Maliyetin azaltılması ile birlikte geçiş sürecinin uzun bir takvime göre yapılması bir başka

endişe olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun geçiş süreci Basel III kriterlerine çabuk uyumu zorlaştıracak ve kriterlerden beklenen ilgi düzeyini azalmasına neden olacaktır.

Basel III kriterlerinin uygulama sürecine ilişkin üçüncü endişe, bankacılık sektörünün uyum için geliştirecekleri stratejinin dünya ve ülke ekonomilerine etkisi olacaktır. Bankacılık sektörü tarafından geliştirilecek politika ve stratejiler; sermaye artırılması, dönem içerisinde elde edilen karın dağıtılmayarak bünyede bırakılması, sermaye yoğun faaliyetlerden daha az sermaye gerektiren bankacılık işlemlerine geçiş gibi faaliyet alanlarında olası değişiklikleri içerebilir. Sektörün bu konudaki uygulamaları, faaliyetlerini sürdürdükleri ülkelerin ve doğal olarak dünya çapında bankacılık sektörünün yapısını etkilemesi pek muhtemeldir (BDDK, 2010b:16).

Basel III uygulamalarının bazı ekonomistlere göre, bu düzenlemelerin sektörü disipline edici kurallar getirdiği için bankalar üzerinde daha fazla finansal baskı oluşturacağı görüşünü savunurken bazıları da sektöre olumlu katkıları olacağını ileri sürmektedirler. Bazı ekonomistler de Basel III'ün hareket noktasının 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinin bir daha yaşanmaması adına hayata geçirilmeye çalışıldığını ancak küresel krizin gerçek nedenini tam olarak tanımlayamadıkları için başarısız olacağını savunmaktadırlar. Bir başka endişe, bankaların sahip oldukları fonları daha düşük risk grubunda bulunan kamu borçlanma enstrümanlarına kaydırması durumunda, bankalar portföylerinde ciddi şekilde ülke riski taşıyacak ve piyasada düşük derecelendirme notuna sahip işletmelere kredi verme konusunda pek istihli olmayacakları yönündedir (Külahi, 2013: 197).

5.3. Basel III ve Türk Bankacılık Sistemine Etkileri

Krizler ülke ekonomilerinde ilk olarak finans sektörünü etkilemektedirler. Sağlıklı olmayan bir finans sektörü ülkedeki tüm ekonomik aktivitelerin bozulmasına neden olur. Basel III uygulamalarının bankalara ne gibi yenilikler getirdiği, kriterlerin uygulanmaya başlandığında Türk bankacılık sektörünün durumunu daha net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Basel III'e geçiş kapsamında BDDK tarafından yayımlanan "Sermaye Koruma ve Döngüsel Sermaye Tamponlarına İlişkin Yönetmelik" ile bankaların sermaye yeterliliğine ilişkin olarak "Döngüsel Tamponlama" gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu düzenleme ile gereklilikleri yerine getiremeyen bankaların kar dağıtımları kriterler çerçevesinde sınırlı kalacaktır. Türkiye'de bankaların kar dağıtımına yönelik olarak sınırlandırmaların olması portföy yatırımcı kararlarında olumsuz etkilemesi sözkonusu olabilir. Bu nedenle, bankaların bu durumu gözönünde bulundurarak sermaye yeterlilik rasyolarını yükseltilmesi yönünde önlem alması isabet olacaktır. Bu yönde önlem almayan bankalar, kar dağıtımına yönelik olarak sınırlandırmalarla karşılaşacak, buna bağlı olarak da hem mevcut hem de potansiyel yatırımcıları kaybetme riski ile karşı karşıya kalacaklardır (Kartal ve Diğerleri, 2016:2).

Türk bankacılık sektörü, kriz döneminde "Karşılıklar Yönetmeliğinde" esnekliğe gidilmesi, "Hedef Sermaye Yeterliliği Rasyosu" uygulaması gibi önlemler sayesinde 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinde son derece güçlü kalması, dünya genelinde büyük yankı uyandırmıştır. Uygulamaya konulan bu önlemlerin Avrupa bankacılığı tarafından da incelenmesi Türk bankacılık

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

sisteminin geldiği nokta açısından takdire şayandır. BDDK'nın bankacılık sektörünün ihtiyaçlarını ve risklerini gözönüne alarak düzenlemeler ve denetim sistemleri geliştirmesi, modellemeler yapması bankacılık sisteminin muhtemel risklere karşı daha dayanıklı olmasını sağlamaktadır. BDDK bu kapsamda gerekli değişiklik yaparak "Kaldıraç Oranına Dayalı Zorunlu Karşılık Yükümlülüğünü" uygulamaya koymuştur (Yıldırım, 2015: 18).

Basel III Kriterleri arasında "döngüsel sermaye tamponu" ve "sermaye koruma tamponu" uygulamaları getirilmiştir. Bu kriterlere göre bankaların ilave sermaye ihtiyacı doğurmasına karşılık olarak belli bir dönem içerisinde bankaların öz kaynak karşılıklarını olumsuz etkileyeceği düşünülse de orta ve uzun vadede bu önlemlerin ekonominin büyümesine pozitif katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Diğer taraftan, olası krizler için ayrılan karşılıklar nedeni ile ortaya ilave sermaye ihtiyacı çıkacak olup, bu durum kredi maliyetlerinin artmasına neden olacak ve sektörün karlılığının negatif olarak etkilenmesine sebep olacaktır. Basel III'ün belki de en önemli etkisi kayıt dışı ekonominin daraltılmasından kendisini gösterecektir. Kayıt dışı ekonominin daraltılması bankacılık gözetim ve denetim sistemlerinin daha etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacaktır.

Basel III, bankacılık sektörünün risk algılarında da önemli değişiklikler getirmektedir. Bankaların kurumsal ve ticari segmentli müşterilerinin kurumsallaşması yönünde olumlu bir etkiye ve sektörün aktif kalitesinin iyileşmesine katkı sağlayacaktır. Bankalar bundan sonraki süreçte müşteri seçerken, kredibilitesi yüksek, rating notu yüksek, sağlam firmalara cari faiz oranlarından daha düşük oranda kredi kullandırma eğilimde olacaklardır. Bununla birlikte, şayet kurumsal nitelikli bir firma bağımsız bir derecelendirme kuruluşundan "AAA/AA" kredi notuna sahipse bankanın o firma için ayıracağı sermaye oranı %20 iken, B-'nin altında olması durumunda ayırması gereken sermaye miktarı %150 olacaktır. Derecelendirme kuruluşlarından kredi notu olmayan tüm firmalar için ayrılması gereken sermaye karşılığı %100 olacaktır. Basel kriterlerinin talep etmiş oldukları uygulamalar, işletmeler açısından kısa vadede bir külfet gibi görünse de uzun vadede bu işletmelerin kurumsallaşmaları yönünde büyük katkı sağlayacaktır.

Türk bankacılık sektörünün, yeterli sermayeye sahip olması, etkin iç denetim ve iç kontrol sistemlerini uyguluyor olması, çağdaş risk yönetimi, güçlü özkaynak yapısı, düşük kaldıraç oranı, yüksek likidite düzeyi ve mevduat ağırlıklı fonlama yapısı sebebiyle Basel III uzlaşısının uygulanması konusunda herhangi bir sorun yaşayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Basel III uzlaşısına hazır bir bankacılık sektörünün destekleyeceği ekonomide sürdürülebilir ve sağlıklı bir kalkınmanın yaşanacağı şüphesizdir. Basel III kriterlerinin gerek ulusal gerekse uluslararası tüm platformlarda ilgili otoriteler tarafından desteklenmesi ve iş birliği içerisinde uygulanması başarıyı getirecektir.

6.Sonuç ve Değerlendirme

Dünyada yaşanan ekonomik krizler, uluslararası tarafsız bir düzenleyici bir kuruluşun gözetiminde dünya genelinde genel kabul görmüş birtakım standartların geliştirilmesinin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Son yirmi yılın üzerinde denetim ve gözetim konusunda otorite haline gelen "Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS)", yapmış olduğu çalışmalarla, uluslararası finans

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

piyasalarınca genel kabul görmüş etkin risk yönetim sisteminin mimarı pozisyonundadır. Bankacılık sektörüne yönelik olarak küresel bazda standartlara ve düzenlemelere ilişkin oluşturulan en geniş çalışma, az gelişmiş ülkelerin finansal krize maruz kaldıkları bir dönemde, uluslararası finansal sistemi disipline edebilmek için G-10 ülkelerinin girişimleri ile uygulamaya geçirilen Basel I uzlaşısıdır. Basel I uzlaşısı, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurumların baskısı ile yüzden fazla ülke tarafından genel kabul görmüş ve uygulanmıştır.

Dünya genelinde bir standart oluşturma yönünde bilhassa gelişmiş ülkelerin beklentilerini karşılamakta yetersiz olan Basel Kriterleri aldığı eleştirilerinde bir sonucu olarak revizyon edilmesi konusunda tüm finans çevreleri hem fikir olmuşlardır. Buradan hareketle, Basel II olarak isimlendirilen, sermaye yeterliliğine yönelik düzenlemeleri risklere karşı daha duyarlı hale getiren, bununla birlikte bankaların da kendi risklerini kontrol edebilme imkânı tanıyan yeni bir düzenleme meydana getirilmiştir. Basel II'de Basel I'den farklı olarak bankaların risklerine karşılık kendi ölçüm modellerini kullanmaları özendirilmiştir. Gelişmiş ülkelerde uzun zamandır kullanılan ileri ölçüm modelleri bu sayede resmiyete dönüştürülmüştür. Fakat sektöre yönelik risklerin hesaplanmasında Basel II kriterleri hayal kırıklığına uğratmış, 2008 yılında yaşanan küresel kriz ile birlikte Basel III kriterlerinin gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır.

Uluslararası bankacılık sektöründeki gelişmelere bağlı olarak ülkemizde de risk yönetimi önemli bir gündem maddesi olarak önemini korumuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin temelini inildiğinde, makroekonomik dengesizlikler, ciddi bir gözetim ve denetim otoritesinin bulunmaması, yetersiz sermaye ile kötü yönetilen riskli bir piyasada aşırı sıcak para hareketlerinden kaynaklandığı görülecektir. Bugün gelinen noktada Türk bankacılık sektörünün gerek sermaye yeterlilik rasyosu gerek uygulanan yüksek denetim standartları gerekse şeffaflık bakımından, uluslararası alanda rekabet edebilir pozisyonda olması, Türkiye'nin finansal sistemde geldiği müspet gelişmeyi teyit etmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin uluslararası kurallara uyum konusunda finansal alanda gösterdiği uyum kabiliyeti, sürdürülebilir büyüme, ülkenin yapısal dönüşümü ve ekonomik kalkınması için olumlu sonuçların ortaya çıkması, Türkiye ekonomisinin makroekonomik istikrarsızlıklarının ve diğer yapısal sorunlarının çözümüne bağlı olduğu da unutulmamalıdır.

2001 krizinde birçok bankasını kaybeden Türk bankacılık sektörü daha sonra BDDK'nın sert politikaları ile karşılaşmış ve bunlara zor da olsa adapte olmuştur. Ancak bu zorlanma bankacılık sektörünün 2008 küresel krizini neredeyse hiç zarara uğramadan atlatmasını sağlamıştır. BDDK'nın özellikle sermaye yapısı ve yeterliliği konusundaki hassasiyeti, sermaye yeterlilik rasyosunu %8 yerine %12 olarak uygulaması gibi, bu konudaki başarıda rol oynamıştır. Çünkü BDDK'nın 2009 yılındaki Çalışma Tebliğinde de belirtildiği gibi, 2002 ve sonrasındaki krizden çıkarılan derslerden birisi de güçlü sermaye yapısının korunmasının önemi olduğu için bu dönemde yürütülen tüm politikalarla da güçlü sermaye yapısının korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak bu oranın tek başına bankaları olağanüstü durumlarda

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

kurtarmaya yetmeyeceği bankacılığın genel kurallarına uygun davranılmasının gerektiği de unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, küresel makroekonomik sorunlar, sermaye birikim biçimi, gelir düzeyindeki farklılıklar çözülmedikçe ya da çözümüne yönelik olarak güçlü bir irade ortaya koyulmadıkça, bankacılık sektörüne yönelik olarak gerçekleştirilen politika ve uygulamalar sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bundan sonraki dönemlerde yayınlanan ve yayınlanacak olan Basel kriterleri bir önceki kriterler görünen açıkları gideren ve iyileştiren kriterler olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam edeceklerdir.

Kaynakça

- Babuşcu, Şenol. (2005), Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi, Akademi Consulting & Training Yayınları.
- Basel Committee on Banking Supervision (2001), A New Framework on Capital Adequacy.
- BDDK, (2005), “Basel II’ye Geçiş Yol Haritasına İlişkin BDDK Başkanı Sayın Tevfik Bilgin’in Konuşma Metni”, Konuşma ve Sunumlar, 30 Mayıs, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/1323baskan_sunum.pdf (26.12.2019), s.2
- BDDK, (2010), Piyasa Riski Ölçümleme Yöntemlerine İlişkin Analiz (Nisan 2010), Erişim tarihi: 02.01.2020.
- BDDK, (2010b), Sorularla Basel III, Risk Yönetimi Dairesi, Aralık. http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/8742sorularla_basel_iii_29_11_2010_.pdf Erişim tarihi: 06.01.2020.
- BDDK, (2011), “Basel II Kapsamında Hazırlanan Düzenleme Taslaklarının Uygulanmasına İlişkin Geçiş Süreci”, Basın Açıklamaları, 8 Mart, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Duyurular/Basin_Aciklamalari/9244basin_duyurusu_baseliipdf (Erişim tarihi:10.12.2019)
- BDDK, (2019), “10 Soruda Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel II)”, s.1–2.
- Beşinci Murat (2005), “Türk Bankacılık Sektörünün Basel II’ye Uyum Süreci”, Activefinans Dergisi, 06.06.2005, s.1.
- Cangürel Ozan ve Diğerleri (2010), Sorularla Basel III BDDK Risk Yönetim Dairesi, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/8742sorularla_basel_iii_29_11_2010.pdf (Erişim tarihi:15.12.2019)
- Cicioğlu, Şükrü ve Celal Gökhan Çil (2019), Türkiye’de Uygulanan Basel Kriterleri ve Basel III Kriterlerinin Türk Finans Sektörüne Etkileri, Politik Ekonomik Kurum Dergisi, Cilt 3 (1)
- Efsane. Cengiz, (2013), BASEL I-II-II Sermaye Uzlaşısı, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hanley, David (2004), “Finans Sektörü Global Stratejileri, Basel II ve Kurumsal

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- KPMG (2003), Basel II-A Worldwide Challenge For The Banking Sector, s.17.
- Külahi, Ezgi Aslan ve Diğerler, (2013), “Türkiye’de Basel I, II ve III Kurallarına Uyum Süreci”, Dergipark, Temmuz 2013, C.10, 185-200.
- Matten, Chris (2000), Managing Bank Capital: Capital Allocation And Performance Measurement, New York: John Willey&Sons Ltd, 2000, s.2.
- Mustafa Tevfik Kartalı ve Diğerleri (2016), “Bankacılık Sektöründeki Kâr Dağıtım Kısıtlamalarının Yatırımcıların Kararları Üzerindeki Etkileri”, Marmara Üniversitesi,
- Sezal, Levent (2006), “Banka İşletmelerinde Etkin Bir İç Denetim ve Risk Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Öneriler: Ticari Bir Bankanın Uygulamaları Üzerine İncelemeler”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şahin İlhan (2013) “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı Ve Uygulama Süreci”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz 2013, s. 155.
- TBB (2004b), “Risk Yönetimi ve Basel II’nin KOB_’lere Etkileri”, Yayın No 228, Eylül, s.6.
- The Basel Committee on Banking Supervision, October, (2010), <http://bis.org>
- Yıldırım, Oğuz (2015). Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2015 Cilt: 52 Sayı: 609, s.18 Yönetişim”, Active Academy, Aralık, s.1.

KÜRESEL FİNTEK KREDİ PİYASALARI: POLİTİKALAR VE SORUNLAR

Levent SEZAL¹

Öz

Son yıllarda fintek'lerin sunduğu kredi hizmetlerine yönelik olarak talepte dikkate değer bir artış görülmektedir. Bununla birlikte fintek kredisinin gelişiminde ülke ekonomileri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bir ülkenin ekonomik geliri ne kadar yüksek olursa ve buna bağlı olarak bankacılık sektöründe rekabet ne kadar az olursa fintek kredi faaliyetleri de o kadar büyük olmaktadır. Fintek kredisi, finansman sorunu yaşayan ya da yetersiz hizmet alan ticari işletmeler ve bireysel tüketiciler için alternatif bir finansman kaynağıdır. Bununla birlikte fintek kredi uygulamaların görüldüğü bazı ülkelerde başarısız sonuçlarla karşılaşmış ve düzenleyici otoritelerin birtakım zorluklara yol açtıkları görülmüştür. Bu çalışmada, fintek kredisinin ne olduğu, uygulamasının nasıl çalıştığı, fintek kredisine yönelten sebepler ve uygulandığı ülkelerdeki yasal düzenlemeler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeleri: Fintek, Finans, Kredi, Finansal Piyasalar, Bankacılık

GLOBAL FINTECH CREDIT MARKETS: POLICIES AND PROBLEMS

Absract

In recent years, there has been a remarkable increase in demand for credit services offered by fintechs. However, there are great differences between the economies of the countries in the development of fintech loans. The higher the economic income of a country and, accordingly, the less competition in the banking sector, the greater the fintech loan activities. Fintech loan is an alternative source of financing for commercial businesses and individual consumers who have financial problems or receive insufficient services. However, in some countries where fintech loan applications were seen, unsuccessful results were encountered and it was observed that regulatory authorities caused some difficulties. In this study, it is aimed to give information about what fintech loan is, how its application works, the reasons for fintech loans and the legal regulations in the countries where it is applied.

Keywords: Fintech, Finance, Credit, Financial Markets, Banking

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, leventsezal@ksu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-8873-7335>

1.Giriş

Dijital teknoloji veya fintek girişimleri tarafından sağlanan finansal yenilikler, birçok finansal hizmetin sağlanmasında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Finans alanında teknolojik gelişmeler yeni olmasa da yaşanan gelişmeler dijital çağda tartışmalı bir şekilde hızlanmıştır. İnternet, mobil iletişim, dağıtılmış bilgi işlem ve bilgi toplama ve işlemedeki temel gelişmeler, finans alanında bir dizi yeniliğin temelini oluşturmuştur. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan piyasa ekonomilerindeki tüketiciler, daha uygun olan dijital finansal hizmetleri her geçen gün daha benimsemeye başlamışlardır (Ernst ve Young, 2017).

Fintek kredisi, son dönemde bilhassa Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de önemli kaynak oluşturabilen yeni nesil bir fonlama sistemidir. Dünya Bankası'nın araştırmalarına göre 2025 yılında 96 milyar ABD Dolarına erişmesi öngörülen bu kaynağın dünya risk sermayesi toplam hacminin 1,8 katı büyüklüğünde bir gelişim göstermesi beklenmektedir. Bu gelişimle birlikte Avrupa ve Orta Asya bölgelerinde 13,8 milyar ABD Dolarlık fonlamanın sağlanması tahmin edilmektedir (Sancak, 2016:100).

Fintek kredi platformları, 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizden sonra yeni kurulmuş ve küçük ölçekli, genç işletmelerin finansman kaynağı bulma konusunda yaşadıkları zorlukları gidermeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bankaların, küçük işletmeleri kredinin geri ödenmesi açısından riskli görmeleri, internete erişimin dijitalleşmeyle birlikte kolaylaşması, finansman kaynaklarının maliyetinin yüksek olması, fintek kredilerinin çok kısa süre içerisinde yaygınlaşmasına neden olmuştur (Onur ve Değirmenci, 2015:1)

Fintek kredisi, dünya çapında hızla artmakla birlikte, faaliyet hacmi ülke ekonomileri arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, bir ülkenin gelir seviyesi ne kadar yüksekse, fintek kredi faaliyeti o kadar büyük olmaktadır. Diğer taraftan bir ülkenin bankacılık sistemi ne kadar az rekabetçi olursa, fintek kredi hacmi de o kadar artmaktadır. Fintek kredi hacimlerini etkileyen bir diğer unsur da o ülkede bankacılık düzenleme ve gözetimine ilişkin uygulamaların ölçüsüdür. Bankacılık sektörünün çok sıkı ve katı kurullarla yönetildiği ülkelerde fintek kredi hacimleri düşük seyir göstermekte, aksine durum gösteren ülkelerde daha yüksek kredi hacimlerine ulaşıldığı görülmektedir.

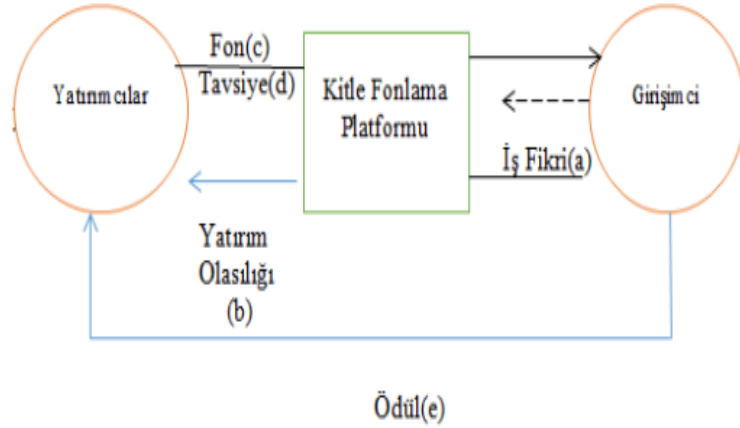
Düzenleyici otoriteler için, fintek kredisinin hızlı gelişim göstermesi fırsatlar yanında birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu yöndeki en büyük zorluklar, lisanslama ve tüketici ile yatırımcıların korumasını sağlamaya yönelik olmaktadır. Fintek kredilerinin iyi yönetilmesi, finansal sistem çeşitliliği açısından büyük faydalar sağlamaktadır. Bazı ekonomilerde artan sorunlu fintek kredileri ve Çin'de yaşanan platform başarısızlıkları kötü örnekler olarak bu konudaki endişeleri artırmıştır. Fintek kredi hacimleri arttıkça, bu endişeler de buna paralel olarak artış gösterecektir. Bu nedenle düzenleyici otoriteler tarafından, fintek uygulamalarının gözden geçirilmesi, risk yönetimine ilişkin düzenlemelerinin geliştirilmesi gerekmektedir (CGFS-FSB, 2017).

Bu çalışmada; ilk olarak fintek kredisinin tanımı ve sistemin nasıl çalıştığı ile bilgi verilecektir. Sonrasında, dünyada seçilmiş ülkelerde fintek kredi uygulamaları ve rakamsal değerlendirmeleri, fintek kredi platform uygulamalarına yönelik endişelere yer verilecektir. Son olarak fintek kredi platformlarına yönelik yasal düzenlemeler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

2.Fintek Kredi Platformlarının Çalışma Şekli

Fintek kredi platformlarının çalışma şekli; girişimcilerin projelerini veya iş fikirlerini uygulamaya bilmeleri için ihtiyaç duydukları fonu internet üzerinden ulaşılabilen platformlar ile tanıtılarak projeye ilgi duyan yatırımcılardan finansman sağlama temeline dayanır. Özellikle klasik finansman kaynaklarından yeteri kadar destek bulamayan girişimciler, projelerini hayata geçirebilmek için ihtiyaç duydukları finansmanı internet vasıtasıyla kitlelere açık çağrıda bulunarak sağlamaktadır. Girişimciler projelerini kitlelere internet üzerinde oluşturulan fintek kredi platformlarında hazırladıkları tasarımlarla sunarlar. Fon sağlayıcı niteliği taşıyan yatırımcılar ise ilgilerini çeken projelere yine ilgili platformlar aracılığıyla kaynak sağlarlar. Fintek kredi platformlarını, girişimciler sadece fon oluşturmak için değil, ayrıca ürünlerine ilişkin pazar araştırması yapmak ve pazarlama faaliyetlerini sürdürmek için de kullanmaktadırlar. Bu platformlar girişimciler, yatırımcılar ve tüketicilerin internet ortamında aracısız bir şekilde buluşması sağlanmış olmaktadır (Atsan ve Erdoğan, 2015:300).

Şekil 2. 1: Fintek Kredi Platformlarında Taraflar ve İşleyiş Süreci

Kaynak: Valanciene ve Jeleveciute, 2014

Girişimci (borçlu), fintek kredi sürecinde yatırımcılara fonlama karşılığı maddi ya da maddi olmayan getiri sunarak açık çağrıda bulunan taraf olarak ifade edilebilir. Yatırımcılar, ilgili süreç içinde finansal kaynaklarını ilgili projeye sunmaya karar veren taraftır. Girişimcilerle yatırımcıların buluşmasını sağlayan araçlar ise bu mekanizmada fintek kredi platformlarıdır. Şekil 1’de de görüldüğü gibi, fintek kredi platformları ile girişimciler iş fikirlerini fon kaynağı sağlamak için geniş bir kitleye çağrıda bulunur (a). Fintek kredi platformları, iş fikirlerini

duyurur ve yatırımcılar için yatırım olasılığı oluşturur (b). Yatırımcılar iş fikirlerini değerlendirir ve beğendikleri, inandıkları bir projeyi seçerek finanse ederler (c). Bazı durumlarda yatırımcılar girişimciler tarafından öne sürülen iş fikrine ilişkin geçmiş tavsiyelerini ve deneyimlerini de girişimcilerle paylaşabilmektedirler (d). Girişimciler sağladığı finansman karşılığında yatırımcılara geri dönüş olarak küçük bir hediye verebileceği gibi ortaklık payı ya da gelirden belli bir yüzde vermek şeklinde maddi nitelikli ödül verebilmektedir (e). Girişimcilerin Projeleri için başarılı bir finansman imkanı sağlanırsa girişimciler tarafından, platforma genellikle toplanan miktarın %5-%10'u arasında bir ücret ödemektedirler (Fettahoğlu ve Khusayan, 2017: 13).

Fintek kredisi, Peer-to-Peer (P2P) olarak da adlandırılmaktadır. Fintek kredi kuruluşları, online platformlar aracılığı ile müşterilerle etkileşimde bulunmak için dijital teknolojiler kullanarak müşterilerinin bilgilerini bu platform üzerinden işlemektedirler. Fintek kredisinde, fon ihtiyacı olanlar (borçlular) daha ucuz maliyetle fon temin etme imkânı bulurken borç alacağı kişilerle doğrudan iletişim kurabilmekte. Fon fazlası olanlar (yatırımcılar) ise mevduat yapmak suretiyle elde edecekleri getiriden daha yüksek getiri elde edebilmekte. Kredi verenler, kredi verecekleri kişileri seçme şansına sahip olabilmekte ya da üstlenecekleri risk türüne göre isteyebilecekleri faiz oranını belirleyebilmektedirler. Sistemde aynı faiz oranını isteyen birden fazla kredi veren olduğunda, önceliklendirme tekliflerini sisteme girdikleri zamana göre değerlendirilmektedir (Procompliance, 2020).

P2P iş modeli ile ilgili taraflara, online platform üzerinden, düşük maliyetli, standartlaştırılmış bir kredi başvuru süreci sağlanmakta, borçluların ve yatırımcıların doğrudan eşleştirilmesini ve işlem görmesini kolaylaştırmaktadır. Kredi talep edenler, kendi mali durumlarını ve talep ettikleri krediyi ne amaçla kullanacakları yönündeki bilgiyi platforma girmekte, yatırımcılar ise bu verileri inceleyerek kendilerine göre doğru ve yüksek getiri sağlayacak müşteriyi seçmektedirler. Kredi talep eden borçlu ile yatırımcı platform üzerinden eşleştiğinde, kredi sözleşmesi doğrudan ikisi arasında yürürlüğe girmektedir. Kredi eşleşmesi, genellikle vadeye göre yapılmaktadır. Yatırımcılar, vadeden önce fonlarını geri çekememektedirler. Vadesinden önce yatırdığı parayı çekmenin tek yolu, yine platform üzerinden bu riski başka bir yatırımcının devir alması yoluyla olmaktadır. Bazı P2P platformlarında, yatırımcıların kredi risk ve haklarını devredebileceği ikincil bir pazar imkânı sağlamaktadırlar.

Yatırımcı ile girişimci eşleşmesi yapıldıktan sonra, kredi platformu belirli bir komisyon karşılığında, kredi sözleşmesini yürürlüğe sokarak aracı rolünü üstlenmektedir. Bu platform sözleşmeden kaynaklı kayıtları tutmakta, borçlu geri ödemelerini toplayarak, yatırımcılara dağıtmakta ve taraflar arasında oluşabilecek sorunların giderilmesini yönetmektedir. Birçok platform yatırımcılara destek olmak için, borçlu taraması ve kredi fiyatlandırması gibi ek hizmetler sunmaktadırlar. Kredi talep edenlerin, kredi kalitesi genellikle bir kredi notu şeklinde platforma iletilmekte ve bu kredi notu kredi faiz oranının belirlenmesinde temel kriter olarak uygulanmaktadır. Bazı platformlarda piyasa tarafından belirlenen açık artırma fiyatlandırma mekanizmalarını uygulamaktadırlar (Franks, J. ve Diğerleri, 2018).

Fintek kredi platformları genellikle, yatırımcıların üstlendikleri kredi risklerini çok sayıda kredi talep eden müşterilere yaymaya teşvik etmektedir. Yatırımcılar, yatırımlarını birden fazla krediye bölmeyi seçebilmekte ve çoğu

zaman, seçtikleri risk kategorisi ve şartlarına göre bir kredi portföyüne otomatik olarak maruz kalabilmektedirler. P2P tüketici platformları arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde %95 ve Avrupa'da ise %75'ten fazlası bir otomatik seçim sürecini kullanmaktadır. Platform yatırımlarının çeşitlendirilmiş bir kredi havuzunda biriken birimler olarak yapılandırması birçok ülkede yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kredi sözleşmelerinden doğan temerrütlere karşı koruma başka bir platform üzerinden gerçekleştirilmektedir. Örneğin, birçok ülkedeki platformlar, bir borçlunun temerrüde düşmesi durumunda yatırımcılara yapılacak ödemeleri tamamlamak üzere tasarlanmış bir acil durum fonu bulundurmaktadır (Cambridge Center for Alternative Finance (CCAF), 2018).

Fintek kredi platformları, kredi işlemlerini kolaylaştırmak için, tıpkı bankalar gibi kredi sağlayıcılarına izleme ve hizmet fonksiyonu sağlamaktadırlar. Çoğu platform için, önemli bir fark, borç alanlar ve borç verenler arasında aracılık yapmak, kredi ve diğer riskleri üstlenmek için bir bilançonun olmamasıdır. Sonuç olarak, net faiz marjı kazanmak yerine, çoğu kredi platformu, ücret geliri elde etmek için bir yatırımcı tabanını tutmaya ve çekmeye dayalı bir aracı model kullanmaktadır.

Bankalar ve fintek kredi platformları arasındaki bir diğer önemli fark, şube ağının olmaması ve kredi oluşturma sürecinin dijitalleştirilmesidir. Bu dijital uygulamalar, tahmine dayalı algoritma tekniklerinin daha yaygın olduğu kredi kararlarını içermektedir. Bu süreçte, harcama davranışından veya sosyal medyadan gelen bilgiler gibi geleneksel olmayan kaynaklar dahil olmak üzere, birçok platform bankaların klasik olarak yaptığından çok daha geniş bir veri dizisini değerlendirmelerinde kullanılmaktadırlar. Örneğin Hindistan'da bir P2P platformu, kredi değerlendirilmesinde binden fazla veri noktasının incelenmesini içerdiğini iddia etmektedir (Berg ve Diğerleri, 2018).

Sonuç olarak, bireysel yatırımcı perspektifinden bakıldığında, fintek kredisi, düşük getirili, ancak daha güvenli banka mevduatlarından farklı bir yeni yatırım enstrümanıdır. Ayrıca, işletmelere verilen fintek kredisi, çeşitlendirilebilir, risk ve vade açısından yatırımcı tercihlerine göre de uyarlanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kurumsal tahvil fonları gibi bazı varlık yönetimi ürünlerine benzemektedirler.

3.Fintek Kredi Piyasalarının Gelişimi

Fintek kredi uygulaması ilk kez Avustralya'da görülmüştür. Sonrasında, 2012 yılında ABD'de Amerikan senatosunun çıkardığı yeni "Jumpstart Our Business Startups Act JOBS Act" ile yasalaştırması Kanada, Meksika ve diğer ülkelerin ilgilerinin çekilmesine neden olmuştur. Avrupa ülkelerinde de fintek kredi platform modelleri üzerinde çalışma başlatılmıştır (Sancak, 2016:100).

Günümüzde başta ABD olmak üzere, Latin Amerika, Kuzey Amerika, Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'da bulunan 45 ülkede aktif olarak faaliyette bulunan toplam 672 fintek kredi platformu bulunmaktadır (Onur ve Değirmenci, 2015:1). Dünya'da en sık kullanılan ilk 10 kitle fonlama sitesi; "Gofundme, KickStarter, Indiegogo, YouCaring, Causes, Gi-veforward, Patreon, Crowdrise, Fundly ve Firstgiving"tir. 2009 yılında ABD'nin NewYork'ta kurulan KickStarter platformu, 2015 yılında en iyi olan 10 projeleri 71,5 milyon ABD dolarlık fon toplamıştır (<https://ria.ru>, Erişim tarihi:19.06.2020). Kickstarter aynı zamanda Forbes'in en iyi 10 kitlesele fonlama platformu listesinde de ilk sırada gelmektedir.

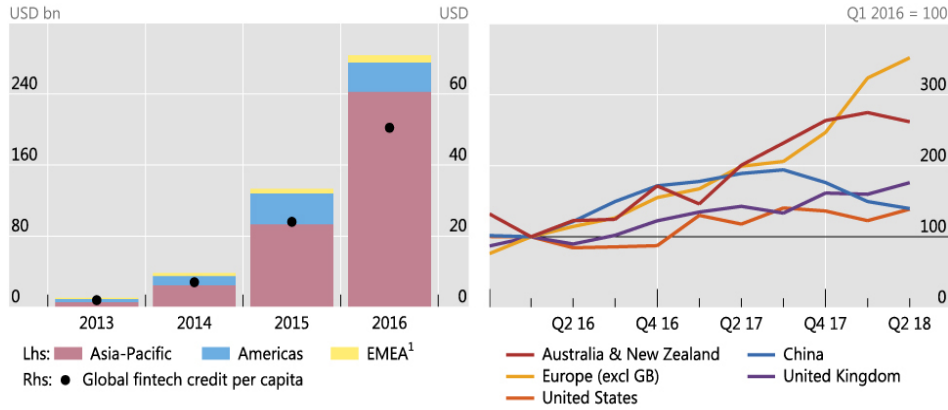
AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Kickstarter'in ana rakibi Indiegogo platformudur. Bu platformda yer alan projeler kendi aralarında çok farklı, örneğin teknolojik yönlü ya da bağış amaçlı finansal olmayan projeler de sunulmaktadır.

Fintek kredi işlemleri son yıllarda hızlı bir gelişim göstermektedir. Fintek kredi işlem hacimleri 2013 yılında 11 milyar dolar iken 2016 yılında bu rakam 284 milyar dolara ulaşmıştır. 2016 yılında Çin fintek kredi piyasasında pazar lideri konumunda olup, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Çin'i takip etmektedirler. Tablo 1'de ülkeler fintek kredi hacimleri ve dünya fintek kredi piyasa büyüme rakamları gösterilmiştir (CCFA, 2018):

Tablo 3. 1: Küresel Fintek Kredi Hacimleri ve Seçilmiş Ülkelerde Fintek Kredi Hacimleri

1 Avrupa, Orta Doğu ve Afrika

2 Veriler Avustralya ve Yeni Zelanda'da 2, Avrupa'da 32, İngiltere'de 30, ABD'de 8 ve Çin'de tüm fintek platformlarını kapsamaktadır.

Kaynak: Cambridge Alternatif Finans Merkezi (CCAF)

Fintek kredileri 2013-2016 yılları arasında hızlı büyümenin ardından, kamu otoritelerince yapılan yasal düzenlemelerinde etkisi ile bir miktar yavaşlama trendine girdiği görülmektedir. Hatta Tablo 3. 1'de görüleceği üzere Çin'de son birkaç çeyrek dönemde fintek kredi hacimlerinde azalmalar görülmüştür. Bununla birlikte fintek kredileri hacimleri toplam kredi hacimleri içerisinde hızlı bir şekilde pazar payı almaktadır. Örneğin Çin'de toplam krediler içerisinde fintek kredilerinin payı yaklaşık %13 iken, İngiltere'de %15, Amerika Birleşik Devletleri'nde açılan teminatsız kredilerin toplam kredilerin %36'sını oluşturmaktadır (Levitt, 2018).

Diğer taraftan birçok tüketici, mevcut borçlarını yeniden yapılandırmak ya da tüm kredilerini birleştirmek için fintek kredi platformlarını kullanmaya başlamışlardır. Bireysel nitelikli tüketici kredilerinin yanı sıra bazı gayrimenkul ve araç alımlarında da fintek kredileri kullanılmaktadır. ABD'de ve Çin'de görülen fintek kredilerinin bir başka kullanım alanı ise yüksek öğrenimi finanse etmeye yönelik kullanımlardır. Ticari nitelikli fintek kredilerinin kullanım

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

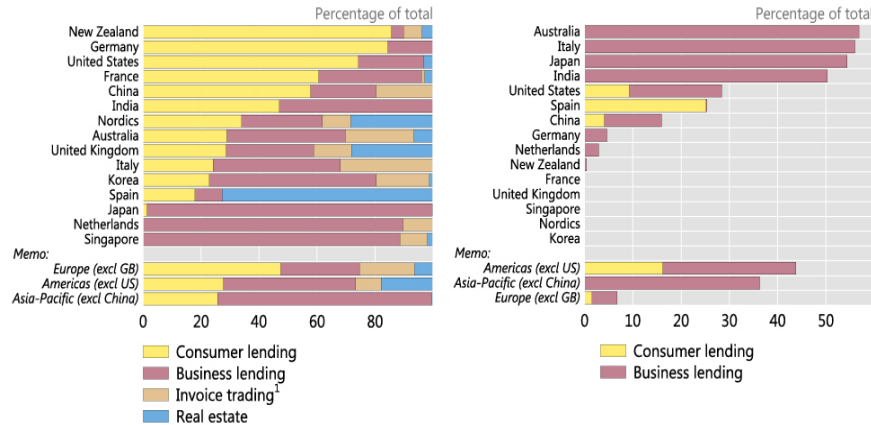
amaçları genellikle, işletme sermayesi, yatırım projeleri ve firma fatura alacaklarının iskonto edilmesine yönelik olarak kullanımların yapıldığı görülmektedir.

Rusya'nın en büyük fintek kredi platformu "Boomstarter ve Planeta"dır. Her iki platformda 2012 yılında kurulmuş ve finansal olmayan bağışa dayalı model çerçevesinde faaliyet göstermek üzere Kickstarter ve IndieGoGo ile benzer özelliklere sahip bir şekilde çalışmaktadır. "Planeta.ru" 2012 yılında kurulmuş ve yaklaşık iki binin üzerinde projeye başarılı bir şekilde finansman sağlamıştır. Proje sahipleri "planeta.ru" aracılığıyla dört yılda 432.400.000 ruble toplamayı başarmıştır. Platformda, kitle fonlama hizmetinin yanı sıra girişimcilerin projelerinin tanıtımı, üretimi, üretim sonrası lojistik ve proje sahipleri için kitle fonlama işlemleri hakkında bilgi veren eğitim projeleri gerçekleştirilebilmektedir. Bunların dışında platform online yayın, online mağaza gibi hizmetler sunmaktadır. Bağışa dayalı hayırsever projeler için platform tarafından hizmet ücreti talep edilmemektedir. Ama genelde başarılı olan projelerden %5'lik komisyon olarak platform kendi faaliyetini sürdürmek için finans kaynağı sağlamaktadır. İstatistiklere göre, 2015 yılında Rusya'nın kitle fonlama pazarının işlem hacmi 100 milyon ruble tutarında 228 proje için gerekli finansmanı sağlamıştır (Fettahoğlu ve Khusayan, 2017:503).

Ortadoğu fintek kredi platformları arasında Dubai'den "Aflamnah" (Birleşik Arap Emirlikleri) gibi finansal olmayan ödüle dayalı platformlar gözlenmektedir. Bu platformun temeli film endüstrisi ve diğer yaratıcı projeleri fonlama faaliyetinden oluşmaktadır. Diğer platform ise kâr amacı gütmeyen platform "Yomken"dir. Merkezi Kahire'de olan platform, online mağaza olarak çalışmaktadır.

Fintek kredilerinin kullanım alanları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tablo 3. 2'de görüleceği üzere Almanya, Yeni Zelanda ve ABD'de bireysel nitelikli krediler açık ara önde seyir göstermektedir. Bunun aksine Japonya, Singapur ve Hollanda'da ticari nitelikli işletme kredileri daha yaygın olarak kullanılmaktadır. İtalya ve Avustralya'da fatura ticareti (iskonto) nispeten daha büyük bir paya sahiptir (CCAF, 2018).

Tablo 3. 2: Ülkelere Göre Fintek Kredi Kullanım Alanları

Kaynak: Cambridge Alternatif Finans Merkezi (CCAF), 2018

Fintek kredilerinin yatırımcıları P2P modelinde de olduğu gibi esas olarak bireylerdir. Ancak bazı ülkelerde kurumsal yatırımcılarında bu platformlara dahil olarak finansman sağladıkları görülmektedir. Örneğin ABD’de ve bazı Avrupa ülkelerinde kurumsal nitelikli yatırımcıların talep edilen kredilerin büyük bir çoğunluğunu finanse etmektedir. Finans piyasasına olan önemli katkılarından ötürü ABD’deki fintek kredileri P2P kredisi yerine, piyasa kredisi olarak ifade edilmeye başlamıştır. 2017 yılında ABD’deki kurumsal yatırımcılar, P2P kredi menkul kıymetleştirmelerine yaklaşık 13 milyar dolarlık yatırımla, önemli bir finansman sağlamışlardır (ABD Hazine Bakanlığı, 2018).

Teknoloji alanında meydana gelen hızlı değişime rağmen, fintek kredisinin boyutu ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun temel nedenleri; ülkenin ekonomik büyümesi, ekonomik ve finansal alandaki gelişme düzeyi, yasal düzenlemeler ve kamu otoritesinin gözetim ve düzenlemelere ilişkin uygulamalarıdır. Diğer bir faktör de kredi piyasalarındaki rekabetin derecesidir. Daha az rekabetçi bir bankacılık sisteminin olduğu bir ülkede bankalar tarafından kullanılan kredilerin faiz marjları daha yüksek olacak ve bu durum fintek kredi piyasasının büyümesine neden olacaktır. Diğer taraftan fintek kredi platformları, borçlu bilgilerini daha iyi sentezleyip, fintek kredi müşterilerine, mevcut yatırımcılardan daha iyi ulaştığı durumlarda da kredi hacimlerinde büyümeler görülmektedir. Mali piyasalardaki düzenlemelerin yoğunluğu ve kalitesi de önemli bir etkidir. Daha sıkı düzenleme, fintek kredi platformlarına olan güven derecesini artıracaktır. (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2018).

Türkiye’de girişimci eko-sisteminde alternatif fon olanağı sunacak kitlesel fonlama platformlarının sağlıklı çoğalması ve yaygın kullanımları için gerekli düzenlemelerde kamu kuruluşlarına destek verilmesi, bu konuda gerek girişimcilere gerek platformlara tanıtım, işleyiş ve eğitim desteklerini verebilmek amacıyla kurulan Kitlesel Fonlama Derneği’nin hedefi ise Türk girişimcilerinin kitlesel fonlama platformları aracılığı ile 2023 senesinde 1 Milyar Dolar fon kaynağına ulaşmalarını sağlamak olarak belirlemektedir (www.kitselfonlamadernegi.org, Erişim tarihi: 15 Haziran 2020). Türkiye’de ödül temelli kitlesel fonlama yapılabilmektedir. Bu kategorilerde faaliyet gösteren dört kitlesel fonlama platformu mevcuttur. Bunlar; “fongogo.com, fonlabeni.com, biayda.com, crowdfon.com” dur.

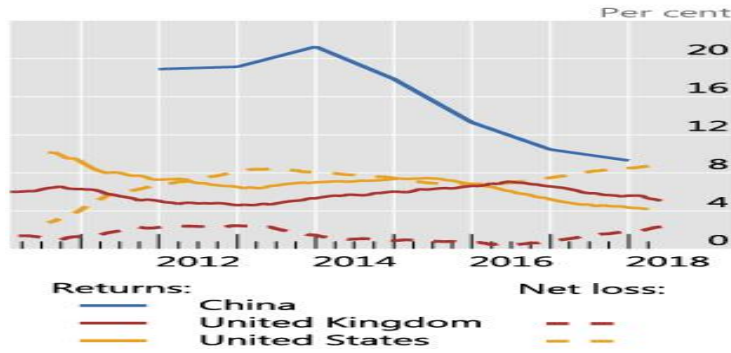
4.Fintek Kredilerine Yönelik Endişeler

Avantajlarının yanında fintek kredilerine yönelik ilişkin birtakım endişeler de söz konusudur. Fintek kredisıyla finans kaynağı sağlanan girişim projeleri, hayata geçirilme süreci içinde herhangi bir değiştirilme olanağından yoksundur. Genelde bu tür projelerin yenilikleri içermesi nedeniyle gerekli fon miktarı önceden kesin olarak belirlenememektedir (Saibel ve Volkova, 2016:533). Fintek kredisi sağlayan yatırımcıların büyük bir kısmı deneyimsiz yatırımcılar olabilir. Binlerce bilinmeyen yatırımcı binlerce farklı beklenti ve bu beklentileri karşılanmazsa işletme ya da girişimci aleyhine gelişebilecek durumlara neden olabilir. Fintek kredi platformlarını tercih etmeden önce girişimciler, kontrolü muhafaza etmelerine olanak verecek bir örgüt yapısına ve stratejilere karar vermelidirler (Saibel ve Volkova, 2016:533).

Fintek kredi platformları, girişimcilere sadece fon kaynağı yaratmaktadır. Melek yatırımcılar ve girişim sermayesi finansında olduğu gibi danışmanlık, deneyim paylaşımı gibi olanakları oluşturamazlar. Fon sağlayıcılar açısından bakıldığında ise, girişimcilerin projelerini başarılı bir şekilde gerçekleştirememeleri ya da sahte projeleri finanse etme riski gibi durumlar dezavantajlar meydana getirebilecektir. Fintek kredi platformunda yer alan projelerin fon toplama kampanyası başarısız olduğunda girişimci, başka yatırımcılarla ilişki kurmak, tekrar kaynak toplama işlemini yürütmek, hatta ürünü pazarlama olanağını bile tamamen kaybederek bu sektörden silinme riski ile de karşı karşıya kalabilmektedir.

Fintek kredilerinin bir ekonomideki oluşturduğu faydalara rağmen yeni fintek kredi süreçlerinin ve firmaların dayanıklılığı, henüz tam bir ekonomi ve kredi döngüsü boyunca test edilememiştir. Dolayısıyla, koşullar kötüleştiğinde fintek kredisinin nasıl bir performans göstereceği net değildir. Bu konuda bazı ülkelerde erken uyarı sinyalleri yaşanmıştır. Örneğin; fintek kredi uygulamalarının çok görüldüğü ülkelere Çin, ABD ve İngiltere’de temerrüt oranlarına paralel olarak yatırımcılarının getirilerinde düşüşler meydana gelmiştir. Endişeleri artıran temel husus, bu ülkelerde bankacılık sektöründeki sorunlu kredi oranları aynı dönem içerisinde düşük seyir gösterdiği bir dönemde, fintek kredi temerrüt oranlarının banka kredi temerrüt oranlarında daha yüksek olmasıdır. Bu nedenle bazı fintek kredi platformları daha riskli borçluya sahip bir şekilde çalışırken, bazı platformlar daha seçici davranmakta ve yatırımcılar için yüksek getiri sağlamaktadırlar (Chava ve Paradkar, 2018).

Tablo 4. 1: Seçilmiş Ülkelerde Fintek Kredi Geri Dönüşü ve Yatırımcı Getirileri

Kaynak: Cambridge Alternatif Finans Merkezi (CCAF), 2018

Diğer taraftan temerrüte bağlı düşük getiri dışında, bazı yatırımcıların güveni fintek kredi platformlarında yaşanan suistimler ve başarısız yönetimden kaynaklı sorunlar nedeniyle sarsılmıştır. Örneğin, ABD’nin en büyük fintek kredi platformlarından “Lending Clup” in borçluların gerçek ihtiyaçlarına uymayan kredileri tesis etmeleri nedeniyle, borçlulara sağlanan bu kredileri geri satın almak zorunda kalınmış ve platformun üst yöneticileri ile bu yüzden ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bir başka sorunlu örnekte Çin’in bazı P2P kredi platformlarında görülmüştür. Bu platformlardan bazıları gerçeği yansıtmayan geri dönüş ve itfa oranları paylaşarak, yatırımcıları yanıltma yoluna gitmişlerdir. Çin’de yaşanan bu olaylar, fintek kredi platformlarının kamu otoritesi tarafından

çok ciddi bir şekilde denetlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu olaylar sonucunda 2015 ve 2016 yılları arasında bu platformlara giren gerek yatırımcı gerekse girişimci sayılarında 2018 yılı itibarıyla düşüşler görülmeye başlamıştır (Chorzempa, 2018).

Çin’de sorunlu platform sayısındaki artış yetkilileri harekete geçirmiş, bu alanda faaliyet gösteren fintek kredi platformlarında ciddi bir denetim yapılmıştır. Yeni uygulamaya göre, P2P firmalarının kendileri için fon oluşturması veya yatırımları garanti altına almak gibi mevcut uygulamalarını yasaklanmış ve müşteri fonlarının yatırılması zorunlu hale getirilmiştir. Bununla birlikte, yeni öğrenci kredileri de yasaklanmış ve nakit kredilere ilişkin düzenleme sıkılaştırılmıştır. Fintek kredi sektörü, piyasadan çıkan birçok sorunlu platformla önemli ölçüde yeniden konsolide olmuştur (Shen ve Li, 2018). Bu son yaşanan olaylar, platform kullanıcıları, operatörler ve düzenleyiciler için birkaç önemli soruyu ortaya çıkarmaktadır:

- Yatırımcılar ve borçlular karşı karşıya oldukları riskleri ne kadar iyi anlıyor?
- Fintek kredi platformları riskleri uygun şekilde ifşa ediyor mu?
- Platform ücretleri ve faiz oranları makul mü?
- İş yapış modelleri çok mu karmaşık?
- Platformlar, veri ve siber güvenlik riskleri dahil olmak üzere yeterli operasyonel risk yönetimi uygulamalarına sahip mi?

Sonuç olarak, fintek kredi piyasalarının ortaya çıkışı ile birlikte daha kapsamlı bir denetim ve gözetlemeyi de beraberinde getirmektedir. Sektörün sağlıklı bir şekilde işlemesi için, kamu otoriteleri tarafında, sıkı bir şekilde denetlenmeli, kredi büyümeleri, yatırımcı getirileri yakından takip edilmelidir. Bu konuda kamu otoriteleri ile platformlar arasındaki iş birliğini geliştirici örgüt ya da kurumların faaliyete geçmesinin önü açılmalıdır.

5.Fintek Kredi Platformlarına Yönelik Yasal Düzenlemeler

Fintek kredi platformları, geniş ekonomik etkileri, alternatif finansman ve yatırım seçenekleri ile bir ekonomide önemli bir konuma gelmeye başlamışlardır. Sahip oldukları potansiyel ile kredi ve yatırım ürünlerine erişimin sınırlı olduğu gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde daha büyük etkiye sahiptirler. Kredi kaynaklarındaki çeşitlilik ile bir ülkede birkaç bankanın hakim olduğu piyasalarda, ekonomiye yapacağı pozitif katkı ile piyasada tekeli bir yapının oluşmasının önüne geçmektedirler. Örneğin, bankacılık sektörünün kendisine özgü birtakım sorunların olduğu ya da bankacılık krizlerinin yaşandığı dönemlerde fintek kredi platformları, piyasaya sağlayacağı plasman ile piyasaların tıkanmasının önüne geçmektedirler. Fintek kredileri aynı zamanda ticari bankaların kendilerini teknolojik yeniliklere adapte olmaları konusunda itici bir güç oluşturmaktadır. Bazı bankalar fintek platformlarının kredi değerlendirme süreçlerine güvenmekte, bazı bankalar ise kendi platformlarını kurmaktadır (Turner, 2018:43).

Bir ülkede yatırım yapılabilmesi için yatırımcılar tarafından iki unsur göz önünde bulundurulur. Bunlar “öngörülebilirlik” ve “şeffaflık”tır. Bu unsurlar aynı zamanda iyi işleyen bir düzenleme sürecinin de temellerini oluşturur. Buna göre, bir konuda düzenleme yapılması veya var olan düzenlemelerde

değişiklikler yapılması halinde kamuoyunun konuya ilişkin olarak haberdar edilmesi, ilgili paydaşların bu düzenlemelere veya değişikliklere görüş bildirebilmesi ve yeknesak uygulamaların yürürlükte olması öngörülebilirlik ve şeffaflık unsurlarını destekleyecektir.

Fintek kredi platformlarına yönelik olarak yasal çerçeve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, fintek kredi platformları, faaliyet gösterdikleri her eyalette lisans belgesi almaya tabi tutulmaktadır. Bu nedenle, birçok platform, çevrimiçi olarak kabul edilen kredileri oluşturmak için bankalarla ortaklık yapmaktadırlar. Almanya'da, platformların bir bankacılık lisansı ve ilgili ihtiyatlı gözetim olmadan borç vermesinin yasak olduğu benzer bir uygulama bulunmaktadır. Meksika ve Brezilya'da 2018 yılından itibaren fintek kredi platformlarına yönelik olarak yeni bir takım kural ve düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerle, fintek kredi faaliyetinde bulunabilmek için lisans başvurusu, etkin risk yönetimi ve platform üyeleri arasında nakit para akışının nasıl işlemesi gerektiğine yönelik uygulamalar belirli kurallara tabi hale getirilmiştir. Benzer yasal düzenleme ve sınırlandırmalar Çin, İngiltere ve İspanya'da da hayata geçirilmiştir.

Avrupa Birliği'ndeki (AB) fintek kredi uygulamalarına bakıldığında, bazı üye ülkeler ve düzenleyici kurumlar bu sistem için daha net bir çerçeve hazırlamak üzere hali hazırda önemli adımlar atmışlardır. Fintek kredisinin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanı için sağladığı avantajlar nedeniyle, Avrupa Komisyonu fintek kredilerini destekleme niyetinde olduğunu belirtmiştir. 2011 yılında onaylanan "Alternatif Yatırım Fonu Yönetici Direktifi (AIFMD)" 2013'te yürürlüğe girmiştir. Bu karmaşık mevzuat, kitle fonlama ödemeler dahil olmak üzere AB çapında tüm alternatif yatırım kaynaklarını düzenlemek üzere tasarlanmış ve AB'nin finansman ekosisteminin büyük bölümünde etki göstermektedir. Kitle fonlamanın etkileri, fonlama platformları ve fonlamak isteyenlerin bu düzenleyici rejimden muaf olup olmayacağına bağlıdır (http://crowdfunding.cmf-fmc.ca/regulatory_updates/equity-crowdfunding-in-the-european-union, Erişim Tarihi: 31.05.2020).

6.Sonuç ve Değerlendirme

Fintek kredi platformları, sosyal ağlar ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak, finans sektöründe yenilik yaratmıştır. Bu yapısı ile geleneksel fonlamalardan büyük farklılık göstermektedir. Fintek kredileri ile girişimcilerin, işletme sermayesi için kişisel kaynaklarına, ailelerine ve arkadaşlarına olan bağımlılığı ortadan kaldırılmakta olup, büyük kitlelerden kaynak oluşturulmaktadır (Atsan ve Erdoğan, 2015:309). Bu platformlar, yatırımcı arama, ilişki kurma, ikna etme süreçlerini kolaylaştırarak zaman kazandırmaktadır. Projeye ilgi duyan yatırımcılarla iş birliği yapma imkânı sağlamaktadır. Bu kredi platformları, kaynak bulmada yer ve zaman problemini ortadan kaldırmaktadır. Bu platformlar sayesinde girişimciler projeleri için dünyanın her yerinden yatırımcı, finansman sağlama şansına sahiptirler (Ergen ve diğerleri, 2013:6).

Fintek kredisi piyasası 2005 yılından bu yana çok hızlı bir büyüme trendi içerisine girmiştir. Bu gelişimde ülke ekonomilerinin genel durumu, bankacılık sektörünün rekabet gücü ve düzenleyici otoritelerin etkisi bu büyüme sürecinde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte hızlı bir büyüme

gerçekleşmesine rağmen, fintek kredisi çoğu ekonomide nispeten küçük ölçekte kalmıştır. Dünyada fintek kredi pazarında en büyük gelişim ve pazar payları Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere görülmüştür.

Fintek kredisi, girişim sermayesi ve melek yatırıma benzer gibi görünse de farklılaştığı tarafları vardır. Her üç finansman yönteminde amaç, bankalar başta olmak üzere kredi kurumlarından kredi almak için teminat göstermekte zorluk çeken, yeteri kadar kaynağı olmayan girişimcilerin projelerini, iş fikirlerini hayata geçirmeleri için finansman kaynağı oluşturmaktadır. Melek yatırımcı, bireysel olarak uygun gördüğü iş fikirlerini desteklerken girişim sermayesi, girişim sermayesi yatırım ortaklıkları aracılığıyla fon kaynağını kurumsal olarak sağlar. Fintek kredi platformları ise internet üzerinden yer ve zaman problemi olmadan dünyanın her yerinden proje ve iş fikirleri için fon toplamaktadırlar.

Bir ülkede Fintek kredi sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, o ülkede teknolojik altyapı olanaklarının iyileştirilmesinin yanı sıra hukuki alt yapı düzenlemelerinin de yapılması gerekmektedir. Çünkü kitlesel fonlamada taraflar internet üzerinden oluşturulan platformlarda bir araya gelmektedir. Bu nedenle mobil veri ağlarına ve güvenilir internet erişimlerinin olması gerekmektedir. Fintek kredilerinin hızlı gelişmesi için kitle fonlama işlemini düzenleyici sistemin kurulması, fintek kredi iş modellerinin yenilenmesi, yatırımcının korumasını sağlayacak yasal düzenlemelerin arttırılması gerekmektedir. Bunun yanında iş fikrinin ya da projenin platform üzerinde detaylı bir tanıtımı kamuoyuna sunulurken açık çağrıda bulunulduğu için iş fikri sahiplerinin de fikri haklarının korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin oluşturulması, geliştirilmesi gerekmektedir. İlerleyen süreçte fintek kredi platformlarının Türkiye’de faaliyetlerinin yoğunlaşması ile araştırmacılar açısından daha farklı boyutlarıyla kitle fonlamanın analiz edilmesi olanağı oluşacaktır.

Kaynakça

- ABD Hazine Bakanlığı (2018): Ekonomik Fırsatlar Yaratan Bir Finansal Sistem: Banka Dışı Finans, Fintech Ve İnovasyon, Temmuz.
- Atsan, Nuray ve Erdoğan Oruç, E. (2015), "Girişimciler İçin Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Kitlesel Fonlama (Crowdfunding)", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(1): 297- 320.
- Berg, T. ve Diğerleri (2018): " Fintech'lerin Yükselişinde- Dijital Ayak İzlerini Kullanarak Kredi Puanlama", NBER Working Papers , no 24551, Nisan.
- Cambridge Alternatif Finans Merkezi (CCAF) ve Inter-Amerikan Kalkınma Bankası (2018): Alternatif Finansmana İş Erişimi: Meksika ve Şili'ye derin bir dalış, Mart.
- Chava, S ve N Paradkar (2018). "Piyasa Kredilerinin Kazananları Ve Kaybedenleri: Borçlu Kredi Dinamiklerinden Kanıtlar", Georgia Teknoloji Enstitüsü çalışma raporu.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Chorzempa, M (2018): "Çin'de Çok Büyük P2P Başarısızlıkları: Yeraltı Bankaları Batıyor", Peterson Uluslararası Ekonomi Enstitüsü, 21 Ağustos.
- Demirgüç-Kunt, A and R Levine (2018): Finance And Growth, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Ergen, M., Lau, J., ve Bilginoğlu K. (2013), "Dağıtık Girişimci Sermayesi Kitle Fonlaması", 3. Sanayi Şurası http://girisimcilik.mustafaergen.com/uploads/1/0/5/9/10590997/dagitikgirisimci_sermayesi-2.pdf, Erişim Tarihi: 25.06.2020
- Ernst and Young (2017): EY FinTech Benimseme Endeksi 2017: FinTech'in hızla ortaya çıkışı.
- Fettahoğlu Sibel, Saulye KHUSAYAN (2017), "Yeni Finansman Olanakları: Kitle Fonlama New Financial Technique: Crowd Funding", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, UUSBD ,2017 10/4
- Franks, J, ve Diğerleri (2018): Pazar Yeri Kredisi, Bilgi Toplama Ve Likidite , Çalışma Raporu, Temmuz.
- http://crowdfunding.cmf-fmc.ca /regulatory_updates/equity-crowdfunding-in-the-european-union, Erişim tarihi: 10.06.2020
- <https://ria.ru> Erişim tarihi:19.06.2020
- Küresel Finansal Sistem Ve Finansal İstikrar Kurulu Komitesi (2017): " Fintech Kredisi: Piyasa Yapısı, İş Modelleri Ve Finansal İstikrar Etkileri ", CGFS Makaleleri , Mayıs.
- Levitt, H (2018): "Bireysel Krediler Rekor Seviyeye Yükseldi", Bloomberg, 3 Temmuz.
- Onur, M. N. ve Değirmenci, Ö. (2015), Crowdfunding-Kitle Fonlaması, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları, Sayı: 2015-7.
- Procompliance.net, Erişim Tarihi: 01.08.2020
- Saibel, N.U, ve Volkova, V.V. (2016), "Kitle Fonlamanın Ekonomik Krizde Küçük İşletmeler İçin Finansman Kaynağı Olması", Young Scientist Journal, 28 (132): 531-536.
- Sancak, İ.E. (2016), "Applicability and Readiness of Crowdfunding in Turkey", International Journal of Business and Social Science,7(1):99-110.
- Shen, Y ve C Li (2018). İnternet Finansmanının Risk Azaltma Mekanizması Üzerine Araştırma), Dijital Finans Enstitüsü, Pekin Üniversitesi.
- Turner, Grant (2018) Fintech credit markets around the world: size, drivers and policy issues, Bank for International Settlements publications
- Valanciene, L., and Jegeleviciute, S. (2014), "Crowdfunding for Creating Value: Stakeholder Approach", Procedia Social and Behavioral Sciences,156: 599-604.

**PANDEMİ DÖNEMİNDE FİNANS SEKTÖRÜNDEKİ TEKNOLOJİK
YENİLİKLERİN ÖNEMİ**

Mehmet Akif KARA¹
Tuba AKSU²

Öz

Finans sektörü, tasarruf sahipleri ile fon talep edenler arasında aracılık hizmeti sunar. Finans sektörü; bankacılık, sigortacılık, hisse senedi ve tahvil piyasalarından oluşur. Finans sektörünü oluşturan bu alanlar da teknolojik gelişmeden etkilenmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda bankacılık alanında yenilikler başlamıştır. Teknolojik gelişmenin getirmiş olduğu ATM(Otomatik para çekme makineleri), kredi kartları, bankamatik kartları, ETF (Elektronik Fon Transferi),internet bankacılığı, swap işlemleri, repo işlemleri gibi yenilikler finans sektöründe kendini göstermiştir. Finans sektöründe meydana gelen bu yenilikler maliyetlerin azalmasına ve finansal aktörlere bilginin daha hızlı ve kolay ulaşmasını sağlamıştır. Bu çalışmada genel olarak teknolojik gelişmenin getirmiş olduğu finansal yeniliklere değinilmiştir ve özellikle pandemi nedeniyle ekonomilerde ön plana çıkan dijitalleşme kavramı çerçevesinde elektronik bankacılık kavramına değinilmeye ve söz konusu kavram çerçevesinde finansal yeniliklerin sağladığı avantajlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finans Sektör, Finansal Yenilikler, Pandemi Süreci

**IMPORTANCE OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN THE FINANCIAL
SECTOR DURING THE PANDEMIC PERIOD**

Abstract

The financial sector provides an intermediary service between savers and fund seekers. The financial sector consists of banking, insurance, stock and bond markets. These areas that created the financial sector were also affected by technological developments. Especially in 1980s, innovations started in the banking field. Innovations such as ATM(automated teller machines), credit cards, debit cards, EFT(electronic fund transfer), internet banking, swap transactions brought about by technological development have manifested themselves in the finance sector. These innovations in the financial sector have reduced costs and enabled faster and easier access to information to financial actors. In this study, generally financial innovations brought about by technological development are mentioned. Especially in the pandemic period, the usage statistics of financial innovation products were examined by referring to the innovations provided by these innovations. The study started by examining the concepts of finance and

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, akifkara@ksu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-6664-4755>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, tubaksu94@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5365-5076>

financialization. Then technological development and financial innovation were emphasized. Finally, the importance of financial innovation in the pandemic process was mentioned.

Keywords: *Financial Sector, Financial Innovation, Pandemic Period*

1. Giriş

Teknoloji yüzyıllar boyunca insanoğlunun hayatını etkilemektedir. Bu etki sağlık, eğitim, ekonomi vb. gibi alanlarda kendini göstermektedir. Ekonomi alanında etkilediği sektörlerden biri ise finans sektörüdür. Finans sektörü bankacılık, sigortacılık, hisse ve tahvil senedi piyasalarından oluşur. Finans sektörüne ait bu dallarda teknolojik gelişmelerden paylarına düşeni almışlardır. Özellikle bankacılığı etkilenmiştir. Teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler insanoğlunun hayatını kolaylaştırmış, zaman ve mekan kavramına meydan okumuştur.

Çalışmada finans sektöründeki teknolojik gelişmenin yaşanan bu salgın dönemindeki öneminden bahsedilmeye çalışılacaktır. Çalışma üç bölüme ayrılacaktır. İlk bölümde finans ve finansallaşma kavramı üzerine durulacaktır. Finans kavramı tanımlanacak ve finansallaşma sürecinden bahsedilecektir. İkinci bölümde ise finansal yenilikten incelenip, yeniliği sınıflandırılacaktır. Son kısımda ise pandemi sürecinde kullanılan finansal yeniliklerin öneminden bahsedilecektir.

2. Finans ve Finansallaşma Kavramları

Finans kelime anlamı olarak parasal kaynak demektir. Ekonomi sözlüğünde ise ihtiyaç duyulan kaynakların uygun koşullarla sağlanması ve etkin bir biçimde kullanılmasıdır. Bir başka tanıma göre ise bireylerin veya kurumların maddi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Finans sektörü bir nevi aracılık hizmeti sunmaktadır Mahfi Eğilmez finans sektörü; fon talep edenler ile tasarruf sahiplerinden oluşan ve karşılıklı maddi ihtiyaçların karşılandığı bir disiplindir şeklinde tanımlanmaktadır (www.mahfiegilmez.com).

Finansallaşma kavramı 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanmasına rağmen literatüre Hilferding'in 1910 yılında yazdığı Finans Kapital kitabında geçmektedir (Soydan, 2013:155-156). Finansallaşmanın farklı şekillerde anlamlandırılması ve kullanılması nedeniyle net bir tanımı bulunmamaktadır. Finans çevresinde yaşanan değişim ve dönüşüm ekonomi literatürüne finansallaşma olarak tanımlanabilir (Tellalbaş, 2011:6). Finansallaşmanın en geniş anlamı ise ekonomideki finansal piyasaların, kurumların ve aktörlerinin öneminin artmasıdır. Krippner'e göre ise finansallaşma "kar yaratımlarının giderek artan bir biçimde ticaret ve mal üretiminden ziyade finansal kanallar yoluyla gerçekleştirdiği bir birikim" biçiminde ifade edilmiştir (Krippner, 2005:175). Finansallaşma makro anlamda ve mikro anlamda değerlendirilebilir. Makro anlamda finansal piyasaların, kurumların ve işlemlerin önem kazanması olarak değerlendirilirken mikro anlamda ise finansal olmayan şirketlerin finansal piyasalarda değerlerinin artması şeklinde yorumlanabilmektedir (Özdemir, 2019: 2849).

Finansallaşma finans sektöründeki ciddi anlamli değişiklikten ziyade nitelik açısından değişimidir. Yani finansal olmayan alanlarında zaman içerisinde finans alanında güçlü bir rol oynamasıdır (Harvey, 2005: 69). Finansallaşma yeni finansal araçların oluşmasını, kuralsızlığı ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesini kapsamaktadır (Stochhammer, 2007:2). Finansallaşma finansal piyasalarda ve finansal kurumlarda finansal aktörlerin politika üretiminde ve bu politikaların sonuçlarında etkin rol oynamasıdır (Tellalbaş, 2012: 15). Finansallaşmaya bir başka bakış açısı ise şirketlerin hedeflerine ulaşmada yönetim stratejilerini değiştirdiği bu değişimin ise finansal alanda etkin bir rol oynaması olarak karşımıza çıkmaktadır (Bryan vd., 2006:32).

Finansallaşmanın ekonomi literatürüne katkısı daha çok ana akım iktisat teorilerinin dışındaki iktisadi akım sağlamıştır. Bu iktisadi akımlar finansallaşmayı finansal piyasaların küreselleşmesi, finansal yatırımın ve finansal gelirlerin artması, yeni finansal araçların ortaya çıkması, şirketlerin yönetim yapısının değişmesi gibi birçok konuyu araştırma konusu yapmıştır (Soydan, 2013:156).

Literatürde finansallaşma süreci 1970'li yıllarda kapitalizmde yaşanan dönüşümle başlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın para döneminde ciddi kar kayıpları başlamıştır (Sweezy, 1997:2). Bu durum 1970'li yıllara kadar ülkelerin milli gelirlerinde azalma ve reel birikimlerin kayıplar olarak kendini göstermiştir. Aynı dönemde Neo- Libarelizm popüler bir akım olmuştur ve bu akım emek ve finans fiyat serbestisini savunmuştur. Bu düşünce doğrultusunda finans piyasasında serbestleşme hızlı bir biçimde yayılmıştır (Tellalbaş, 2011: 81). Fiyat serbestliğini sağlayan para politikaları uygulanarak faiz oranları düşürülmüştür. Bu durum sonuç olarak ise bankaların serbest pazarlara girişini hızlandırmıştır. 1980 yılında uygulanmaya başlanan Washington Uzlaşması ile finans piyasası dünya ekonomisine entegre edilmiştir. Bu durum ulusal piyasaların dünyaya açılmasına ve zengin ülkelere fakir ülkelere doğru sermaye akışı meydana getirmiştir.

Finansallaşma finans piyasalarında bazı değişikliklere yol açar (Aybar ve Doğru, 2013: 12-13);

1. Finans piyasaların işleyişini ve yapısını değiştirir
2. Finans dışı işletmelerin ve kurumların ekonomi politikalarını değiştirir
3. Finansal olmayan şirketlerin hissedarlarına ekonomik ve politik olarak güçlenmesini sağlayarak politik yapıyı değiştirir

Finans alanında bir diğer önemli kavram ise finansal derinleşmedir. Finansal derinleşme finansal sektörün sunmuş olduğu tüm hizmetlerin toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılabilmesidir. Finansal derinlik bazı bilim insanları tarafından finansallaşmanın göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Finansal derinleşmeye daha geniş bir pencereden bakmak istersek finans sektörünün sunmuş olduğu hizmet çeşitliliğinin artması, finansal sisteme kendi görevlerine ek olarak daha farklı görevleri de üstlenmesi denilebilir (Tellalbaş, 2011:110).

3. Teknolojik Gelişim ve Finansal Yenilik

Teknoloji dar anlamda üretim sürecinde ve üretim araçlarının kullanılan bilgi olarak kabul edilmektedir. Geniş anlamda ise malların ve hizmetlerin

fizibilite döneminden başlayarak kat etmiş olduğu bütün adımlarda kullanılan, analiz edilen bilginin genel adıdır (Ünsal, 2007:191).

Teknoloji ülkelerin sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda değiştirmiştir. Teknoloji ekonomide Karl Marx'tan beri çalışmalarda değinilmektedir ama tanım olarak ilk kez açık bir şekilde kullanan Schumpeterdir. Yenilik kavramı yeni bir ürünün ortaya çıkarılması veya uygulanan üretim şeklinde veya metodunda yapılan yenilik şeklinde tanımlanmaktadır. Finans alanında yeniliğe bakış ise; yeni bir ürünün ortaya çıkmasından ziyade finansal bir ürünün oluşturma şeklinde veya yönteminde meydana gelen değişimdir (Bedestenci ve Yardım, 2006:2).

Finans anlamındaki yenilikler ise M.Ö. 300'lü yıllara kadar gitmektedir. Bu dönemde ileri tarihli mal ve hizmet teslimi anlaşmaları yapılmıştır. Finans tarihindeki bir başka önemli yenilik ise 9.yy 'da Çin'de kağıt paranın kullanılması olmuştur. Altın para döneminde ise Venedik'te bono piyasaları ve mevduat çekleri kullanılmaya başlanmıştır. Hollanda'da ise 17.yy gelindiğinde finansal piyasalarda türev ve menkul kıymetleştirme gibi yenilikler karşımıza çıkmaktadır (Cömert, Eptein, 2013:3). 20.yy kadar finansal yeniliklere baktığımızda genellikle finansal araçlarda ve ürünlerde meydana gelen yenilikler karşımıza çıkmaktadır. 20.yy'dan sonra ise teknolojik gelişim finans sektöründe yapısal dönüşümler meydana getirmiştir (Yetiz ve Ergin Ünsal, 2018:119). Finans sektöründeki bu değişim ve dönüşümde bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler önemli rol oynamaktadır (Kutukız, 2003:3).

Literatürde finansal yeniliği açıklayan iki teori vardır. Bunlar baskı teorisi ve finansal yeniliğin talep yönünü vurgulayarak açıklayan teoridir. Baskı teorisi finans alanındaki yeniliklerin diğer alanlarda meydana gelen yenilikler kadar maliyetli olmadığını belirtmektedir. Fakat finansal yenilik sonucunda yeniden anlaşmaların düzenlenmesi, ikincil pazarların oluşması yeni ekipmanlar gibi maliyetler oluşturur. Söz konusu teori finansal yeniliklerin baskı maliyetlerinin düşük ancak araştırma ve geliştirme maliyetlerinin yüksekliğini savunmaktadır. Finansal yeniliklerin talep yönünden açıklayan teori ise 1966 yılında Lanchester tarafından ortaya atılmıştır. Teoriye göre, teknolojik gelişmeler sonucunda finansal enstrümanlar kullanan kullanıcılar yenilik talep etmektedirler. Bu durum ise finansal piyasalarda yeniliğe öncülük edecektir (Bedestenci ve Yardımcı, 2006:3).

Finansal yeniliğin finans sektörüne sağladığı olumlu etkiler şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Ekonomik büyümeyi olumlu etkiler
2. Maliyetleri azaltır
3. İşletmelerin ve bireylerin yatırım kararlarını, tüketim kararlarını zamana yayarak bu kararların daha verimli alınmasını sağlar
4. Tüketicinin mevcut risklerini yönetebilecekleri yeni fırsatlar sunar
5. Müşterilere daha çok ve daha çeşitli ürün ve hizmet sunma olanağı sağlar
6. Rekabeti canlı tutar
7. Yeni ve daha düşük fiyattan finansman olanakları sağlayarak işletmelerin fon bulmalarına katkı sağlar
8. Ekonomik dengeyi sağlayarak makroekonomik dengelerin dalgalanmalarının azalmasına yardımcı olur

Finansal yenilik literatürde çeşitli sınıflandırılması vardır. Bunlardan en popüler olanları Van Home 1985 yılında yaptığı ürün yenilikleri ve süreç yenilikleri şeklinde ikiye ayırdığı sınıflandırmadır. Diğeri ise 2002 yılında Tufano tarafından yapılan ve finansal yenilikler, ürün yenilikleri ve süreç yenilikleri olarak üçe ayrılan sınıflandırmadır (Yetiz ve Ergin Ünsal, 2018:121 ve Bedestenci ve Yardımcı, 2006:5).

Tablo 3 .1: Finansal Yenilik Çeşitleri

Finansal Yenilik	
↓ Ürün Yenilikleri	↓ Süreç Yenilikleri
Para piyasasına yatırım hesapları	ATM
Süper NOW hesapları	Elektronik fon transferi
Faiz oranı ve İndeks futuresleri	Kredi kartları
Opsiyon ve futures kontratları	Nokta satış terminalleri
Belediye bonoları ve fonları	Kişisel bilgisayarlarla finansal işlemler
Sıfır kuponlu tahviller	
Ayarlanabilir oranlı tercihli hisse senetleri	
Menkul kıymetleştirme	
IRA hesapları	
Evrensel yaşam sigortası	
Para opsiyonları	
Faiz ve para swapları	
Forward işlemleri	
Put opsiyon tahvilleri	

Çalışmada Van Home'un sınıflandırma sistemini baz alınmıştır ve finansal yeniliği; ürün yeniliği ve süreç yeniliği olarak ikiye ayrılmıştır. Ürün yeniliği genellikle finansal sistemlerdeki risklerden korunmak amacıyla yapılan yeniliklerdir. Ürün yeniliğinin meydana geliş nedeni yasal düzenlemeler, talep değişikliği olmaktadır. Süreç yenilikleri ise teknolojik gelişmeyle finansal sistemde meydana gelen yeniliklerdir. Süreç yeniliğinde yeni bir ürün meydana getirmekten ziyade ürünün yapılış şeklinin veya aşamalarının değiştirilmesidir (Öncü vd. 2012:127). Çalışmada ürün yeniliğinden ziyade süreç yeniliği üzerinde durulacaktır.

3.1. ATM (Otomatik Para Çekme Makineleri)

Otomatik para çekme makineleri (ATM), bireylerin istedikleri zaman (gün ve saat ayrımı olmaksızın) para yatırma, para çekme, hesap durumlarını kontrol etme, şahsi hesaplarından başka bir hesaba fon transfer etme gibi işlemlerin yapabildiği araçlardır (Bedestenci ve Yardımcı, 2006:5). ATM'ler hayatımızın birçok yerinde (hastane, okul, cadde, istasyon, fabrika, banka duvarları) karşımıza çıkabilmektedir ve kolaylıkla parasal işlemlerimizi halletmemizi sağlamaktadır. Ayrıca ATM'ler bankaların müşterilerine kolaylıkla ulaşmasını olanak sağlamıştır ve bankaların personel, şube gibi masraflarının azalmasında etkili olmuştur. Bütün bu olumlu yanlarının yanı sıra makinelerin

bakım ve onarım masrafları oldukça külfetli olmakta, emniyet, güvenlik, sahtekârlık gibi konularda oldukça risk teşkil etmektedir (Ketenci, 2005: 17-18).

3.2. Elektronik Fon Transferi (EFT)

Elektronik fon transferinde (EFT), bir yerden başka bir yere gönderilen ödeme emrinin, çekin, paranın geleneksel bankacılıkta kullanıldığı gibi fiziki olarak transferinden ziyade gelişen haberleşme ve bilişim teknoloji sayesinde rakamsal transferini sağlamaktadır (Parasız, 2000:181). Elektronik fon transferi müşterilerine işlem süresine kısaltmış ve mesai saatleri dışında işlem yapabilmeye olanağı sağlamıştır. Elektronik fon transferinin kullanımı kolay ve ekonomiktir. Elektronik fon transferi mesafe sorunu ortadan kaldırmıştır, uluslararası fon transferine dahi olanak sağlamıştır (Işın, 2006:109).

3.3. Kredi Kartları

Kredi kartları kart sahibinin alışverişlerinde para veya çek yerine geçen bir nesnedir. Kredi kartları 1960'lı yıllardan beri hayatımızın bir parçası olmuştur. İlk kartlar kağıt, karton gibi maddelerden yapılmıştır ama teknolojinin gelişmesiyle kredi kartları plastikten yapılmış ve o kartlara birçok işlem yüklenmiştir (Erdem ve Efillioğlu, 2002: 10). Kredi kartlarına yüklenen bu işlevler kartların güvenliği ve emniyeti açısından bir çok sorun teşkil etmiştir. Bu nedenle son yıllarda kartların üzerindeki manyetik bandın üzerine bazı mikro çipler yerleştirilerek bu sorun çözülmeye çalışılmıştır (Ketenci, 2005: 31).

Kredi kartı kart sahibine yapmış olduğu harcamalarda nakit ödeme veya taksit yapma gibi imkânlar sunmaktadır (Bedesten ve Yardımcı, 2006: 13). Kredi kartları son zamanlarda internet alışverişinin popüler olmasıyla oldukça kullanılan bir nesne olmuştur.

3.4. Nokta Satış Terminalleri (POS Cihazları)

Nokta satış terminalleri mağazalarda yapılan alışveriş bedellerinin mağaza ile banka arasında kurulan terminaller vasıtasıyla kredi kartı kullanarak ödenmesidir. Bu yöntemde müşterilerin yapmış oldukları harcama fiziki bir kasadan ziyade mağazanın banka hesabında toplanmasıdır (Bedesten ve Yardımcı, 2006: 11).

3.5. Kişisel Bilgisayarlarla Finansal İşlemler

İletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi finansal sistemde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Özellikle de bankacılık alanında şubesiz bankacılık uygulaması bir devrim niteliğindedir. Şubesiz bankacılık uygulamasında müşteriler birçok işlemi kişisel bilgisayarları üzerinden gerçekleştirmektedirler (Aliyeva, 2016:239). Kişisel bilgisayarlarla yapılan finansal işlemler iki tanedir. Bunlar ev ve ofis bankacılığı ile internet bankacılığıdır. Ev ve ofis bankacılık sisteminde müşteriler kurumsal veya bireysel işlemlerini banka tarafından verilen bir şifre ile işlemlerini kendi bilgisayarları üzerinden yapabilirler (Bedesten ve Yardımcı, 2006: 11).

İnternet bankacılığı ise bankacılık işlemlerinin bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi internet bağlantısı olan cihazlarla yapılmasıdır. Bu bankacılık türünde yer ve zaman sınırlaması olmaksızın işlemler yapılır. İnternet bankacılığın bankalar müşterilerin güvenlik endişelerini gidermek amacıyla bir kimlik doğrulama yöntemlerine başvururlar (Kaya ve Arslan, 2016:426).

İnternet bankacılığı müşterilerine;

- ✓ Para yatırıp,para çekme
- ✓ Hesabındaki fon miktarını ve hesap bilgilerini kontrol etme
- ✓ Fon transferi yapabilme
- ✓ Kredi kartı ile işlem yapabilme
- ✓ Döviz işlemleri
- ✓ Vergi, SKK gibi ödemelerin gerçekleştirilmesi

hizmetlerini sunmaktadır.

4.Pandemi Sürecinde Finansal Yeniliğin Önemi

Teknolojik gelişme finansal alanda birçok yenilik meydan getirmiştir. Bu yenilikler ise hem ekonomik açıdan hem de sosyal açıdan birçok kolaylık ve rahatlık getirmektedir. Özellikle bilişim ve iletişim teknolojisinin gelişmesi ve dijitalleşme sürecinin ortaya çıkardığı internet bankacılığı bankalara şube ve personel bulundurmaksızın, müşterilerine hızlı ve kesintisiz hizmet imkânı sunmaktadır (Kaya ve Aksoy, 2019: 1238). İnternet bankacılığı hem bankalara hem de müşterilere avantajlar sağlamıştır. Bankalara sağladığı avantajlarının başında maliyetlerin düşmesi gelmektedir (Demirel, 2017: 26). Maliyetlerin düşmesine neden olan en önemli faktör ise internet bankacılığının personel maaşları, kira giderleri, kırtasiye giderleri gibi gider kalemlerinin bulunmamasıdır (Savaş vd, 2014:2). İnternet bankacılığının müşterilere sağladığı avantajlar ise yer ve zamandan bağımsız olarak işlemlerini yapabilme imkânlarının olmasıdır. İnternet bankacılığı müşterilerine 7 gün 24 saat hizmet sunmaktadır. Müşteriler istedikleri saatte ve istedikleri yerde banka hesaplarını kontrol edebilme, kendi hesabından başka bir hesaba fon transfer edebilme, ödemelerini yapabilme imkânı sunmaktadır (Uzundal, 2013: 46).

Pandeminin sözlük anlamı salgın demektir. Dünya tarihinde onlarca salgın vardır. Fakat küresel çapta olan 1918 İspanyol gribi ve 2020 Covid -19 salgınıdır. Salgınlar ülkelerin sadece sağlık alanında olmayan, eğitimden ekonomiye, kültür sanattan sosyal hayata kadar pek çok alanda kendini göstermektedir.

Covid-19 salgını ilk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Vuhan kentinde görülmüştür. Salgına sebep olan virüs ise 2019-nCov olarak adlandırılır. Söz konusu virüs Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde görülmüş ve ilk can kaybı ise dört gün sonra gerçekleşmiştir (T.C Sağlık Bakanlığı). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de gerekli önlemler (sokağa çıkma yasağı, okulların uzaktan eğitime tabi tutulması, esnek çalışma veya evden çalışma vb.) alınmıştır. Söz konusu önlemler sonucunda birçok alanda çalışma koşulları değişmiştir. Bu alanlardan bir tanesi ise finans sektörüdür.

İletişim ve bilişim teknolojilerinin getirmiş olduğu yenilikler salgın döneminde finans sektörünün kurtarıcısı olmuştur. Bir çok birey sokağa çıkma yasağı olduğu dönemde finansal işlemlerini evlerinden çıkmadan yapmışlardır. Finansal yenilikler ise pandemi döneminde virüsün yayılmasına engel olan faktörler arasına yer almasına neden olmuştur.

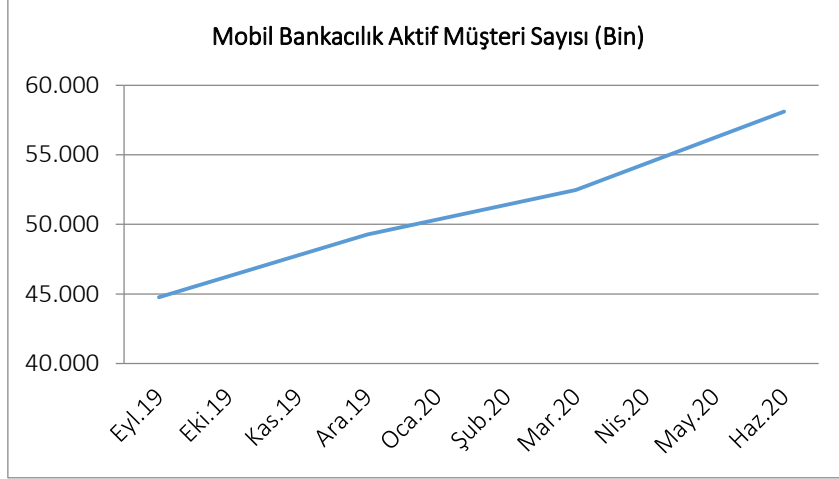
Çalışmada salgın döneminde bankacılık sektöründe kullanılan mobil bankacılık istatistikleri incelenmiştir. Mobil bankacılık, akıllı telefon veya dijital

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

kişiler vasıtasıyla bankaların müşterilerinin taleplerini karşıladığı bir bankacılık türüdür. Genellikle akıllı telefonlara yüklenen uygulama aracılığıyla yapılır (Vural vd. 2017: 75-76). Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre toplam mobil bankacılıktaki aktif müşteri sayısı salgın döneminde yaklaşık 6 bin artma göstermiştir.

Şekil 4. 1: Mobil Bankacılık Aktif Müşteri Sayısı (Bin)

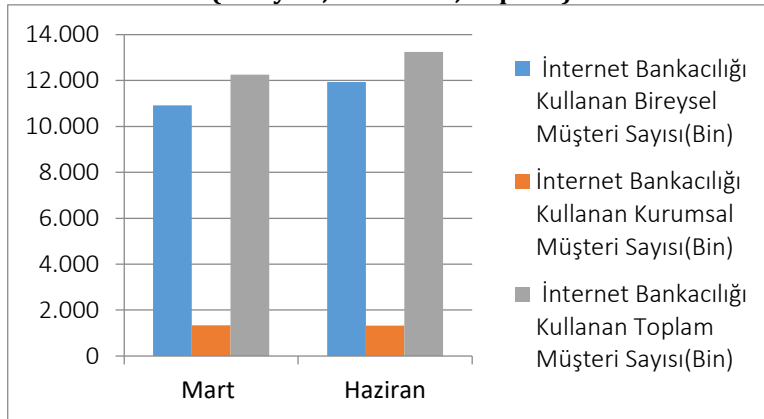

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Şekil 4.1'de Eylül 2019 ile Haziran 2020 kapsayan dört çeyreklik mobil bankacılık aktif müşteri sayısı verilmiştir. Eylül 2019'da 46.171, Kasım 2019'da 49.279, Mart 2020'de 52.481, Haziran 2020'de ise 58.106'dır.

Çalışmada kullanılan bir diğer istatistik ise İnternet Bankacılığı kullanan müşteri sayısıdır. Bu veride Türkiye'de salgın öncesindeki son üç ay ile salgın başlangıcındaki üç ayda internet bankacılığını kullanan müşteri sayısı kıyaslanmıştır.

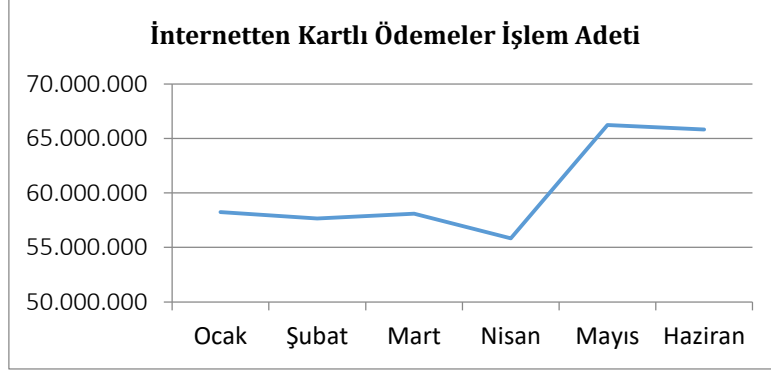
Şekil 4. 2: İnternet Bankacılığı Kullanan Müşteri Sayısı (Bireysel, Kurumsal, Toplam)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Şekil 4. 2'de internet kullanan müşteri sayısı verilmiştir. Bu veri bireysel müşteri, kurumsal müşteri ve toplam müşteri olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Mart 2020'de bireysel müşteri sayısı 10.920, kurumsal müşteri sayısı 1.336 iken toplam müşteri sayısı 12.256'dır. Haziran 2020'de ise bireysel müşteri sayısı 11.930 iken kurumsal müşteri sayısı 1.323, toplam müşteri sayısı ise 13.253'tür.

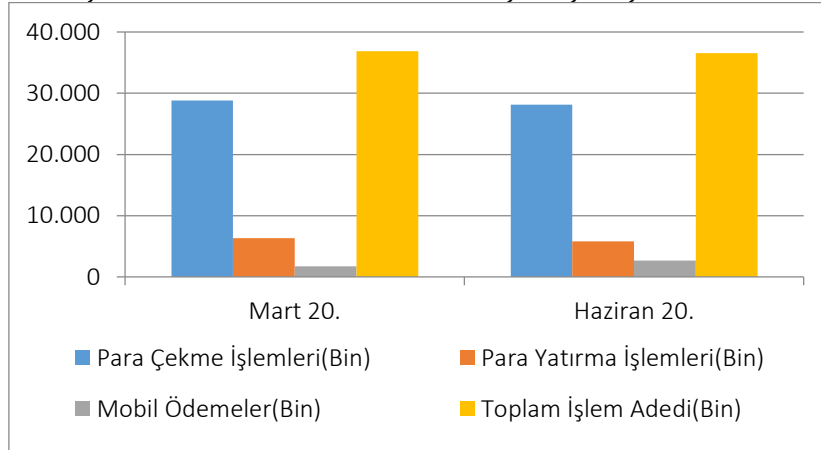
Şekil 4. 3: İnternette Karlı Ödemeler İşlem Adeti

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

Şekil 4. 3'de internette karlı ödemeler işlemi gösterilmiştir. Bu veriler bizlere internet üzerinden yapılan alışverişin boyutunu göstermektedir. Grafik dalgalı bir seyir izlemiştir. Salgının yaygın olmadığı 2020'nin ilk üç ayında internette yapılan alışverişler durağan bir seyir izlerken, sokağa çıkma yasağının yaşandığı nisan ayında bir sıçrama yaşanmıştır.

Şekil 4. 4: Mobil Bankacılıktan Gerçekleşen İşlem Adeti

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

Şekil 4. 4'de mobil bankacılıktan gerçekleşen işlem adeti gösterilmiştir. Yapılan işlemlere bakıldığında mobil ödemelerdeki artış oranının para çekme ve para yatırma işlemlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ise pandemi döneminde ödemelerin mobil bankacılık üzerinden yapıldığını göstermektedir.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Finans sektörü fon arz edenler ile fon talep edenler arasında aracılık hizmeti sunmaktadır. Finans sektöründeki yenilik çok eskilere (M.Ö 300) yıllara kadar dayanmaktadır. Finans sektöründeki günümüze kadar; ileri tarihli mal ve hizmet anlaşmaları, kağıt para, bono piyasaları ve mevduat çekleri,türev işlemler ve menkul kıymetleştirme gibi birçok yenilik yapılmıştır. Söz konusu yenilikler finans sektöründeki ürün yenilikleridir. Fakat teknolojik gelişmeler ile birlikte özellikle 20.yy'dan sonra otomatik para çekme makineleri (ATM), elektronik fon transferi (EFT), nokta satış terminalleri, kişisel bilgisayarlarla yapılan finans işlemler (internet bankacılığı ve ev bankacılığı) gibi süreç yenilikleri yapılmıştır.

Finans sektöründeki yaşanan yenilik süreci, özellikle finans sektörün %95'ini oluşturan bankacılık alanına önemli avantajlar getirmiştir. Teknolojik gelişimin bankacılık alanına uyarlanmasıyla birlikte bankacılık alanında daha esnek ve daha hızlı bir çalışma alanı oluşmuştur. Özellikle 21. yy başlarında ortaya çıkan dijitalleşme ile birlikte müşterine zaman ve mekân ayırt edilmeksizin işlem yapabilme imkanı sunmuştur. İnternet bankacılığı ile birlikte bankalar müşterilerine 7 gün 24 saat işlem yapabilme (Para çekme, başka hesaba havale, hesap bilgilerinin kontrol edilmesi, ödeme yapabilme vb.) imkânı sunmuştur.

2019'un Aralık ayında ortaya çıkan Covid-19 salgını tüm dünyada etkisini sürdürmüş küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun sadece sağlık alanında değil eğitimden ekonomiye, kültür sanattan sosyal hayata kadar pek çok alanı etkilemiştir. Bu dönemde ülkeler salgın ile mücadele bir çok tedbirler (sokağa çıkma yasakları, uzaktan eğitim, esnek çalışma vb.) almıştır. Salgınla mücadele alınan tedbirlerin getirdiği birçok kısıtlamada finansal yeniliğin getirmiş olduğu kolaylıklar önemli bir yer kaplamıştır. Özellikle salgın döneminde bireyler alışverişlerini sokağa çıkmadan internet üzerinde gerçekleştirmiş, bir çok ödemelerinde mobil bankacılık hizmetini kullanmışlardır. Özellikle normalleşme sürecinin başlamasıyla birlikte birçok iş yerinde temassız pos cihazları kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak; pandemi döneminde finansal sektördeki teknolojik yenilik insanların hayatlarını kolaylaştırmış ve ekonomideki fon akışını sağlayan bir etken olmuştur.

Kaynakça

- Alıyeva, Besti, (2016). "Bankacılık Sisteminde İnternetin Olumlu ve Olumsuz Yönleri", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt5, Sayı 1, ss237-252.
- Aybar, Sedat, Doğru, Cengiz(2013), "Finansallaşma ve İktisadi Sonuçları: Türkiye Örneği", Maliye ve Finans Yazıları, Cilt 27, Sayı 100, ss9-40.
- Bedestenci, Hasan Çetin, Yardım, Özlem,(2006),"Finansal Yenilikler: Ortaya Çıkış Nedenleri ve Türleri", Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, ss1-16.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Cömert, Hasan, Epstein, Gerald, (2013) "Finansal Yenilik Yazınındaki Son Gelişmeler", Scienceand Technology Policies Research Center, Tekpol Working Paper Series Stps- Wp- 16/04.
- Demirel, Ali Can,(2017) Dijital Bankacılık ve Türkiye'deki Mevcut Durum Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, Ayhan, Efilioğlu, Özlem,(2002), Bilgi Çağında Elektronik Ticaret, İnternet Teknolojileri Derneği, 7-11.
- Esen, Oğuz, (2000), "Financial Openess in Turkey", International Review of Applied Economics, Cilt14, Sayı 1, ss5-23
- Harvey, David, (2005) "A Brief History of Neoliberalizm", Oxford University Press.
- Işın, Feride Bahar, (2006), "Teknolojik Araçların Bankacılık Sektöründe Uygulanabilirliği ve Türkiye'deki Bu Doğrultudaki Bankacılık Uygulamalarının Değerlendirilmesi", İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,Cilt 20, Sayı2, ss107-102.
- KAYA, Çağla Nur, AKSOY, Ramazan, (2019), "Türkiye'de İnternet Bankacılığı Kullanımına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 15, Sayı 4, ss1236-1256.
- Kaya, Ferudun, Arslan, Tuğba Reyhan (2016),"İnternet Bankacılığında Müşterilerin Banka Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Bolu İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı12, Temmuz, ss423-449.
- Ketenci,Görkem, (2005), Finansal Yeniliklerin Banknot Kullanıma Etkileri, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Krippner, Greta, (2005) "The Financilization Of The American Economy", Social-Economic Review, Cilt 3, Sayı2005, ss173-208.
- Kutukız, Doğan, (2003). "Finansal Yeniliklerin Gelişimi, Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye Üzerinde Deneysel Bir Çalışma", Mali Çözüm, cilt:65,ss114-125.
- Öncü, M. Akif, Mesci, Muammer, Şahin, Öznur, (2012), "Finansal Yeniliklerin İşletme Performansına Etkisi: İstanbul'daki Turizm İşletmelerine Yönelik Araştırma", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,Cilt 26 ,Sayı3-4, ss125-141.
- Özdemir, Onur, (2019) "Gelir Eşitsizliği ve Finansallaşma Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi: Farklı Gelir Grupları Üzerine Bir Uygulama", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt 8, Sayı 4, ss2837-2875.
- Özer, M., (2003). "Financial Liberalization in Turkey During Period 1980-2000", Journal of Economic Cooperation, No 4.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Savaş, Öznur, Molu, Fatma, Atlı, Mustafa, Yazıcı, Haluk, (2014), "Bankacılık Sektöründe Kullanıcı Deneyimi Araştırması: Dijital Şube, XTM. XVI. Akademik Bilişim Konferansı, Mersin Üniversitesi
- Soydan, Aylin, (2013), "Finansallaşma Çağında Ekonomik Gelişme: Gelişme Politikasının Sonu mu?", Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi, Cilt 35, Sayı2, ss 153-174.
- Sweezy, M. Paul, (1997), "More (or Less) On Globalization World", Monthly Rewiew, Cilt 49, Sayı 4, ss 1-4.
- Tellalbaş, Işıl, (2011) "Sermaye Birikimi ve Finansallaşma Türkiye Örneği", Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tellalbaş, Işıl, (2012), "Finansallaşma Sorunsalı ve IMKB Örneği", Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Cilt 16, Sayı 2012, ss12-43.
- Uzundağ, Şükrü, (2013), "Türkiye'de İnternet Bankacılığının Gelişimi ve İnternet Bankacılığına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ünsal, Erdal, (2007), İktisadi Büyüme, İmaj Yayınları, Ankara.
- Vural, Ezgi, Işık, Kasım Can, Koç, Selahattin, (2017), "İnternet Bankacılığı Ve Mobil Bankacılık Uygulamalarının Finansal Hizmet Kalitesi Açısından Müşteriler Tarafından Değerlendirilmesi", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, ss74-89.
- Yetiz, Filiz, Ergin Ünsal, Ayşe, (2018), "Finansal Yeniliklerin Gelişimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 4, ss117-135.

<https://www.mahfiertilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html?m=1>

KÜRESEL FİNANSAL KRİZLER

Okan EKMEKÇİ¹
Selver ALÇINGİ²

Öz

Gelişmekte olan ülkelerde finansal liberalizasyon süreci 1990'lı yıllarda şekil almaya başlamıştır. Reel ve finansal sektörlerde liberalizasyon düzenlemelerinin temelinde, sistemdeki piyasa mekanizmasının işleyişini hızlandırarak sürdürülebilir bir büyüme ivmesi yakalamak ve buna bağlı olarak ülke refahını yükseltmektir. Hatta; ekonomik dengesizliklerin giderilmesi veya azaltılması bakımından ekonominin reel ve finansal kesiminde serbestleşme, geleneksel olarak, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından sıklıkla tavsiye edilmektedir. Özellikle birçok gelişmekte olan ülkede makroekonomik istikrarsızlık giderilmeden, iç ve dış finansal serbestleşme sürecinin devam ettirilmesi finansal krizlere neden olmuştur. Ekonomide var olan makroekonomik dengesizlikler finansal piyasaları kırılğan bir hale getirir ve nihayetinde ekonomide sarsıcı krizlere neden olur. Bu çalışmada finansal kriz kavramı ve küresel finansal krizler açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Serbestleşme, Finansal Piyasa

GLOBAL FINANCIAL CRISES

Abstract

The financial liberalization process in developing countries started to take shape in the 1990s. The basis of the liberalization regulations in the real and financial sectors is to accelerate the functioning of the market mechanism in the system, to achieve a sustainable growth momentum and accordingly to increase the welfare of the country. Even; Liberalization in the real and financial part of the economy has traditionally been frequently recommended by the World Bank and the International Monetary Fund in terms of correcting or reducing economic imbalances. Especially in many developing countries, the continuation of the internal and external financial liberalization process without correcting macroeconomic instability caused financial crises. The macroeconomic imbalances that exist in the economy make the financial markets fragile and ultimately cause staggering crises in the economy. In this study, the concept of financial crisis and global financial crises are tried to be explained.

Keywords: Financial Crisis, Liberalization, Financial Market.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, okanekmekci46@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5737-421X>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, slvrgns001@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7822-4691>

1.Giriş

Dünya ekonomi tarihine bakıldığı zaman geçmiş ile bugün arasında pek çok ekonomik krizin yaşandığı görülmüştür. Krizlerin kavramsal olarak bir takım mali problemleri ortaya çıkardığı düşünülse de toplumu sosyal açıdan da etkilediği söylenebilir. Ekonomik kriz terimini tanımlamak gayesi ile iktisatçılar tarafından birçok farklı tanımlama yapılmış fakat ortak bir tanım bulunmamaktadır.

İktisat yazınında ekonomik kriz terimi önceleri ekonomi içindeki dalgalanmalar ve/veya konjonktür dalgalar biçiminde açıklanmaktaydı. Ülke ekonomilerinde başlayan bozulmanın komşu ve uzak ülke ekonomilerini de etki altına almaya başlaması zamanla daha fazla iktisatçının dikkatini çekmiş ve bu bozulmalara açıklık getirmeye çalışılmıştır.

İktisat yazınında kriz kavramı öncelikle normal olmayan bir durumun yaşandığı zaman dilimleridir. Piyasa mekanizmasının dengesinin bozulması ile piyasaların işleyişinin bozulması veya tamamen durmasının yanında aşırı duyarlı hale gelen sistemde yıkıcı dalgalanmaların oluşması anıdır. Yapılan çalışmada iktisat yazını açısından önemli olan kriz kavramının çeşitleriyle geçmişte yaşanan belirli küresel ekonomik krizler açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Kriz Kavramı

Kriz kavramı Yunanca “kriss” kelimesinden türemiştir. Bu kelime karar vermek anlamına gelmektedir. Kriz, en yaygın anlamıyla ekonominin dengeli bir durumdan ve ya istikrarlı bir durumdan sapıp tersi yönde bir hal almasıdır. Kriz en başta ekonomide normal olmayan durumların ortaya çıkmasıdır. Kriz harekete dayalı bir durumu ifade etmektedir. Piyasa mekanizmasının olağan işleyememesi, piyasaların kilitlenmesi ve piyasaların aşırı bir biçimde duyarlı hale gelmesi ile dalgalanmaların oluşması ekonomileri derinden etkileyebilmektedir(Eroğlu ve Albeni, 2002: 97-98).

3. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler reel sektör ve finansal sektör krizleri olarak temelde iki başlık altında incelenmektedir. Finansal krizler, bankacılık, para, dış borç ve sistematik krizler olarak dört başlık altında açıklanabilir.

3.1. Finansal Krizler

1990’lı yıllarda ortaya çıkan finansal krizleri bankacılık, para, dış borç ve sistematik krizler olarak dört başlık altında açıklayabiliriz.

3.1.1 Bankacılık Krizleri

Fiili olarak bankacılık krizleri bankaların yükümlülüklerini yerine getirememeleri sonucunda oluşan kriz türüdür. Bu kriz ortamının oluşmasına neden olan durumların başında banka iflasları, banka yetersizlikleri veya bankacılık sistemine yönelik kamu müdahaleleri gelmektedir. Bankaların ödemelerinde yaşanan sorunlar ya da vermiş oldukları kredilerin beklenen zamanda geri ödenmemesi sonucu bilançolarında ve aktiflerinde dengesizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bu dengesizliklerin yatırımcıların paralarını geri alamayacağı yönünde güvensizlik hissi yaratması nedeniyle mali varlıklarını hızlı şekilde geri çekme refleksi sistemi çıkılmaz bir kriz sürecine itecektir.

Bankacılık sektöründe yaşanan kriz, kredilerin yatırımcılara ulaşmasına engel olacağı için yatırım ve üretim hadlerinde düşüşler ortaya çıkacaktır. Bu düşüşler sonucunda piyasalarda daralmalar meydana gelecektir. Sonuç olarak bankalar finansal sistem ile reel sektör arasında dengeleyici bir özelliğe sahiptir(Cicioğlu ve Yıldız, 2018: 26).

3.1.2. Para Krizleri

Para krizi bir ülke parasında yapılan devalüasyon oranının daha önce yapılmış olan devalüasyon oranından daha yüksek olması olarak açıklanabilmektedir.

Para krizlerinin sabit döviz kuru politikalarında ülkenin dışsal dengesizliklerinin milli paranın aşırı değerlenmesine yol açmasıyla meydana geldiği, bu krizlerin ele alınan ülke ile mal ve sermaye piyasaları kapsamında ilişkisi olan ve olmayan diğer ülkelere de bulaştığı görülmektedir.

Para krizlerine sebep olan ana unsurlar; geçici etkiler, dağılma etkileri ve yayılma etkileri olarak açıklanabilir. Geçici etkiler, gelişmiş ülkelerde meydana gelen ekonomik etkinliklerdeki kaymaları veya politika değişikliklerini kapsayan ve gelişmekte olan bir ülkede para krizinin ortaya çıkmasına neden olan etkilerdir. Dağılma etkileri ise, bir ülkede meydana gelen para krizinin diğer ülkelerin makroekonomik dengelerini etkilemesi biçimindeki etkilerdir. Son olarak yayılma etkileri, bir ülkedeki para krizinin kreditorlerin diğer ülkelerin temel ekonomik göstergelerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmasıyla ortaya çıkmaktadır(researchgate.net, 2012).

3.1.3. Dış Borç Krizleri

Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borç yükümlülüklerini yerine getirememesidir. Özellikle ülkelerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları sebebiyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması ya da yükümlülüklerin ertelenmesi biçiminde meydana gelirler. Borçlu borçlarını ödeyemediğinde ya da borç vericiler borçların ödenmeme ihtimali olduğunu düşünerek yeni krediler vermeyip, mevcut kredileri geri almaya çalışmalarıyla borç krizleri meydana gelir. Bu krizler özel veya kamu borcundan kaynaklanabilir. Kamu sektörünün geri ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklindeki risk algılamaları özel sermaye girişlerinde güçlü bir düşüşe ve bir mali krize sebep olabilir(Delice, 2003: 61).

3.1.4. Sistemik Krizler

Değişen sosyal ve ekonomik olaylar neticesinde para ve bankacılık krizlerinin aynı anda yaşanması ile finansal sistemin sorumluluklarını olması gerektiği gibi yerine getirememesi durumudur. Finansal sistemin ekonomi içindeki en önemli rolü kaynakları, yeterli kaynağı olmayan verimli projelere yatırım yapacak birimlere etkin bir şekilde yönlendirmek, piyasa karar vericilerinin likitide ihtiyaçlarını finansal araçları kullanarak yönetmek ve finans piyasaları işlem ve araştırma giderlerini hesap ederek kaynakların verimliliğini artırmaktır. Finansal yapının olağan çalışması reel ekonominin verimliliğine ve büyümesine katkı sağlanacaktır. Bu koşulların gerçekleşebilecek ekonomik, siyasal veya politik herhangi bir sebeple bozulması finansal sistem içinde

bozulmaların başlamasına sebep olur. Sistemde bankacılık sektörünün yanında para ve reel sektörlerde de sistematik olarak kriz süreci içine girecektir (Cicioğlu ve Yıldız, 2018: 27).

4. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri genel olarak mal ve hizmetler piyasası ya da işgücü piyasalarında meydana gelen ani daralmalar neticesinde görülmektedir. Daha geniş bir ifade ile açıklamak gerekirse fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan dengesizlikler ya da ani şokların piyasa üzerinde daraltıcı bir etki oluşturması ile fiyatlar genel düzeyi, büyüme gibi makroekonomik göstergelerin istikrarsızlaşması sonucu reel sektör krizleri meydana gelmektedir. Reel sektör krizleri gerçekleşen ani şokların yanında meydana gelen siyasal olaylar, doğal felaketler gibi diğer etkenlere bağlı olarak da meydana gelebilmektedir (Cicioğlu ve Yıldız, 2018: 26).

5. Dünden Bugüne Önemli Krizler ve Ortak Yönleri

5.1. 1929 Ekonomik Buhran

1929 Dünya Ekonomik Buhranı 1929 yılında başlayıp 1930'lu yıllar boyunca devam eden, merkezi Amerika Birleşik Devletleri olmakla birlikte önce Avrupa'ya ardından da tüm kıtalara yayılarak dünya kapitalist ekonomilerini etkisi altına alan ve uzun dönemler boyunca hissedilecek yıkıcı etkiler yaratan bir krizdir. Dünya ölçeğinde "krizlerin babası" olarak da değerlendirilen ekonomik buhran, günümüze kadar yaşanan krizlerin en sarsıcı sonuçlarını yaratmıştır

1929 Dünya Ekonomik Krizi'ni anlayabilmek için öncelikle I.Dünya Savaşı'nın bazı sonuçlarına göz atmak gerekir. I.Dünya Savaşı, özellikle Avrupa dışında üretim kapasitesinin artmasına neden olmuş ve sanayi ülkeleri ihrac ettiği ürünlerle yüksek miktarda kâr sağlamıştır. Bunun yanı sıra 1920'lerde tarımsal üretimdeki artış, tarım ürünlerinin fiyatlarını düşürmüştür. Sonuç olarak da tarım ülkeleri ekonomik büyümeden yeterince fayda sağlayamamıştır.

New York Borsası gittikçe yükselmiş ve yüksek fiyat kazanç oranı getirmiştir. 3 Ekim 1929 tarihinde borsanın yükselişi durmuştur ve birkaç büyük holdingin hisse senetleri düşmüştür. 21 Ekim'de yabancı yatırımcılar kâğıtlarını ellerinden çıkarmışlardır ve bu düşüş hızlanmıştır. Kara Perşembe olarak anılan 24 Ekim 1929 günü borsa dibe vurmuştur. Bu süreçte birçok banka batmış ve bu yüzden binlerce insanın mal varlığı yok olmuştur. Bundan sonra ilginç gelişmeler gerçekleşti. İnsanlar açlığa sürüklendiği için sebze ve meyve yetiştirip satarak yaşamaya çalışmış, piyasadaki para bir anda yok olduğu için ihtiyaçlarını karşılamak adına takas ekonomisine geri dönmüşlerdir (Bahçeci, 1997: 156).

Krizin ABD ekonomisindeki şirket tekelleşmelerinin çok yüksek düzeye ulaşması ve ekonominin bir şirketin iflası ile bile sarsılabilecek kırılganlığa erişmesi, kredi enflasyonu ve kredilerin spekülasyonlara yöneltilmesi, borsadaki spekülasyonların önünde geçmek için aşırı sıkı bir para politikasının devreye sokulması ve bunun da reel kesimi olumsuz etkileyerek faizlerin artmasına ve üretimin düşmesine yol açması, bankaların sermaye esaslarını ve rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasaların olmaması, şirketlerin güvenilirliğine ilişkin şeffaf uygulamaların yokluğu nedeniyle batık yatırımların

artması ve bankaların iflas etmesi, uluslararası bankacılık sistemlerinde bulunan yapısal eksiklikler, klasik liberal teorinin “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” düsturunun özellikle ABD ve İngiltere gibi kapitalist ekonominin küresel düzeydeki temel aktörleri tarafından katıksız uygulanması gibi nedenlerle çıktığı ileri sürülmektedir. En görünürdeki sebep ise uluslararası kapitalizmin üretimini karşılayacak bir talep yetersizliğinin meydana gelmiş olmasıdır(Apak, 2009: 7).

Kriz en çok sanayileşmiş şehirleri etkilemiştir. Madencilik alanı krizin en fazla etkilediği sektörlerden biri olmuştur. Ekonomik kriz, yeryüzündeki toplam üretimin yüzde 42 oranında azalmasına, dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına ve dünya ticaretinin yüzde 65 oranında azalmasına neden olmuştur. Kriz sonucunda, uluslararası ticarete de büyük bir gerileme olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da dünya ticareti 1929-1933 döneminde yaklaşık üç kat gerilemiştir

Krizle birlikte herkes parasını yastık altında saklama yoluna gitmiş, yatırımlar durmuş, işsizlik görülmemiş düzeyde artarak kitlesel boyutlara erişmiş, dünya ölçeğinde fiyatlar düşmüş, üretim daralmış ve inşaat ve madencilik gibi sektörler başta olmak üzere bazı sektörlerde tamamen durma noktasına gelmiştir. Tarım ürünleri fiyatlarında %60'lara varan düşüşler gözlenmiştir.

Neo-klasik ekonomistlerin “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” düsturundan ödün vermeksizin sorunun çözümünü savaş sonrası bozulan uluslararası mali piyasa sisteminde yapısal kimi iyileştirmeler olarak görmeye devam ettiği bir ortamda John Maynard Keynes'in (1883-1946) “mutlak müdahalesizlik”, “görünmez el”, “kendi kendini düzenleyen ve dengeleyen piyasa” şeklindeki klasik liberal iktisat anlayışının yerine devletin piyasalara ve en genel anlamda ekonomiye müdahalesinin gerekli ve kabul edilebilir olduğu şeklinde aslında epey zamandan beri savunduğu görüşlerinin 1929 krizini aşmakta işlevsel olacağı yönünde bir inanç yerleşmeye başlamış ve devam eden dönemde ABD'de Roosevelt yönetiminin New Deal uygulamasında kristalize olduğu üzere küresel ekonominin devletin ekonomiye etkin şekilde düzenleyici bir aktör olarak müdahil olması gündeme gelmiştir. İngiltere'de bizzat Keynes'in başkanlığında oluşturulan bir yenden yapılandırma komisyonu ekonomisi büyük yıkıntıya uğramış olan ülkede ithalatın sınırlandırılıp ihracatın teşvik edilmesi, durma noktasına gelmiş sektörlerde devlet aracılığıyla istihdam yaratılması, serbest kur sistemi içerisinde İngiliz parasının uluslararası değerinin istikrarsızlığa uğramasının önlenmesini sağlayacak mekanizmaların işletilmesi gibi tedbirler aracılığıyla krizden çıkmaya çalışmıştır. Genel olarak ileri düzeyde sanayileşmiş kapitalist ülkeler 1930'lara damgasını vuran bu makro yapısal krizi aşabilmek için ekonominin eksik istihdam düzeyinde dengeye gelebileceği ve tam istihdam için talebin arttırılmasının bunun için de devlet müdahalesinin gerekli olduğu şeklindeki Keynesyen argümanlarla çalışmaya başlamışlardır(Demir, 1999, 60).

5.2. 2001-2002 Arjantin Krizi

Arjantin'in yakın geçmişine bakıldığında yirminci yüzyılın ilk zamanlarında kişi başına düşen gelir açısından ABD'den sonra dünyanın en iyi ikinci ülkesi olduğunu görülmektedir. Bu zenginlik doğal kaynaklarının

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

fazlalığından ve o zamana kadar olan doğru politikalarından ileri gelmekteydi. 1929 yılı bunalımında hammadde fiyatlarındaki düşüşler Arjantin'in gelirlerini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu dönemden sonra meydana gelen aşağıdaki olaylar Arjantin'in ekonomik olumsuzluklar içerisine sürüklenmesine sebep olmuştur (Bulutoglu, 2002: 204):

- İktidara gelen politikacıların yetersiz veya kötü yönetimleri
- 1930'lardan sonra kapalı ekonomik düzenin tercih edilmesi
- 1940'lardan sonra iktidara gelen dikta rejimleri
- Süregelen darbeler ve rejim boşlukları
- 1982 yılındaki Falkland adaları istilası

1966-1983 döneminde askeri hükümet süreci yaşayan Arjantin, 1983 yılında demokratik döneme başlangıç yapmıştır. 1980'ler boyunca Arjantin ekonomisinin temel sorunu kamu sektöründeki olağandışı açık ile bu açığın özel sektör tasarruflarınca kapatılamaması olguları olmuştur.

Arjantin'in 1990 yılındaki ekonomik durumuna göz attığımızda da aşağıdaki olguları görmekteyiz.

- Hiper-enflasyon,
- Ulusal para biriminin çöktüğü bir mali yapı ve
- Derin bir krize sürüklenen sanayi sektörü.

Arjantin krizinin ana nedenleri; aşırı değerlenmiş döviz kuru, 10 senedir dolara eşitlenmiş durumdaki pesonun ihracatta rekabet gücünü azaltması, devalüasyon beklentisi, kamu harcamalarının azaltılamaması, vergi gelirlerindeki düşüş ve rekor işsizlik oranlarıdır (%17). Yabancı sermayeye garanti vermek için para birimini dolara bağlayan Arjantin'e 1990'lı yılların ilk yarısında sermaye akışı önemli ölçüde artmış ve ekonomi beklenmedik oranlarda büyümüştür. Konvertibilite planının kapsamında yer alan özelleştirme süreci sonucunda 1991-1994 yılları arasında toplam 12 milyar dolara yakın bir gelir sağlanmış, bankalar, telefon şirketleri, gaz, su, elektrik, demiryolları, havayolları, havaalanları, posta servisi ve metro dahi özelleştirilmiştir

Konvertibilite Programı olarak da bilinen bu programın temel unsurları aşağıda belirtilmiştir (İnan, 2002: 58)

- Yerel para peso ile ABD doları arasındaki parite sabitlenmiştir.
- Para basımı uluslararası rezervlerdeki net değişime bağlanmıştır.
- Merkez Bankası'nın kamuya kredi açması kanunla yasaklanmıştır.
- Kamu maliyesi alanında disiplinin sağlanması ve sürdürülmesi için siyasi çevrelerde uzlaşma sağlanmıştır.
- Yapısal reformlar ve özelleştirmeye hız verilmiştir.

1991 yılında yürürlüğe sokulan bu plan, enflasyonu durdurmuş ve 1991-94 döneminde büyümeyi de canlandırmıştır. Bu planın en büyük problemi olan ve Dolar'a eşitlenerek sabitlenen Peso'nun zamanla aşırı değerli hale gelmiş olması, ülkenin ihracat gücünü olumsuz etkilemiştir. Böylece uzun vadede sürekli büyüme sürdürülemez bir hal almıştır. Kur nedeniyle 1990-95 döneminde ithalatta da büyük artış gözlenmiştir. 1990 yılında toplam ithalatın %32,6'sına denk gelen sermaye malları ithalatı, 1994'te %43,6'ya yükselmiştir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Ara malları ithalatı azalmış ve yerini önemli bir şekilde tüketim malları ithalatına bırakmıştır. 1990'da %8,4 olan tüketim malı ithalat oranı, 1994'te %24,6'ya fırlamış, ara malları ithalat oranı ise 1990'da %50,7'lik paya sahipken 1994'te %29'a kadar gerilemiştir. Ayrıca 1990 - 1999 yılları arası dönemde GSMH artışı ortalama %4,7 seviyesinde gerçekleşmiş ve ihracatın artışı da ortalama %9,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde işsizlikte de %12'lere varan bir düşüş gözlenmiştir (Pou. 2000: 15).

Arjantin için krizin başladığı 1997 yılında ABD dolarının aşırı değer kazanması, Arjantin'in rekabet gücünü önemli ölçüde azaltmıştır. Devlet Başkanı Carlos Menem dönemindeki yolsuzluklar ekonomiye zarar vermiş, yönetim iktidarını korumak için eyaletlere büyük miktarlarda para akıtmıştır. 1997 yılındaki Asya finansal krizinin Latin Amerika üzerinde de yansımaları olmuş, başta komşularından daha az etkilenmiş görülen Arjantin, 1998 yılında Rusya'nın borç erteleme ilan etmesi ve 1999 yılında da Brezilya'nın ödemeler dengesi krizine girmesi ve devalüasyona gitmesi sonucunda devamlı bir kriz sarmalı içine girmiştir.

Özellikle, Brezilya krizi, dış ticaretinin yüzde 30'unu bu ülkeyle yapan Arjantin'in ihracatını iyice geriletmiştir. Bu krizler sırasında ülkelerin çoğu ya dalgalı kura geçerek maliyet yapılarını esnekletirmiş ya da devalüasyona giderek yeni bir denge düzeyine geçmişlerdir. Para kurulunun varlığı nedeniyle Arjantin ekonomisinin katı yapısı bu yeni durumlara uyum sağlayamamıştır. Doların uluslararası piyasalarda değer kazanıp satın alma gücünün artması Arjantin Pesosunu da etkilemiş, kısa vadede Arjantinli tüketicinin satın alma gücü artmış, fakat üreticiler rekabet güçleri azaldığı için ücretleri ödeyemez hale gelmişler, ya iflas etmişler ya da küçülme yoluna gitmişlerdir. 1999 yılında ekonomik büyüme negatife dönmüş, işsizlik hızla artmaya başlamış ve yabancı yatırımcılar alacaklarının ödenmesi konusunda endişelenmeye başlamışlardır. 2001 yılının ikinci çeyreğine kadar Arjantin'in ülke riski diğer yükselen pazarlara kıyasla artmıştır.

IMF yetkilileri, Arjantin'e istikrar paketi önermiş ve yolun sonuna bu şekilde gelinmiştir. Para Kurulu uygulamasının devam ettirilmesi Arjantin'in ihracatını olumsuz yönde etkilemiş, daha da fazla dış borçlanmaya gitmesine ve sonunda ekonominin iflas etmesine neden olmuştur.

Bu krizin temellerine bakıldığında aşağıdaki faktörlerin kriz ortamını geliştirdiğini ifade edebiliriz (Eiras ve Schaefer, 2001: 7):

- Kamu harcamalarının önemli miktarda artmış olması
- Parasal sistem üzerinde belirsizliğin bulunması
- Gereğinden fazla düzenlemenin yapılmış olması
- Serbest ticaretin önünde birçok engelin bulunması
- Etkisiz çalışma kanunu

Arjantin, 2001'de sürüklendiği kriz ortamında 100 milyar doları aşan dış borçları üzerine moratoryum ilan etmiş ve 9 Eylül 2003'te de IMF'ye vadesi gelmiş olan 2,9 milyar dolarlık borcunu ödemeyi reddetmiştir. Arjantin hükümetince tek taraflı olarak açıklanan dış borç indirimi finans çevrelerinde geniş yankı bulmuştur. Bazı kesimler Arjantin hükümetinin bu kararının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve alacaklılara büyük haksızlık yapıldığını

iddia ederken, birçok iktisatçı da Arjantin'in bu önerisinin tek seçenek olduğu görüşünde birleşiyorlardı.

Latin Amerika Krizleri içerisinde yer alan en önemli örnekler olarak görülebilecek Meksika ve Arjantin Krizleri (diğer krizler olan Brezilya, Şili ve Uruguay krizlerine benzer özellikler göstermeleri bakımından değinilmemiştir) ülkemizde yaşanmış olan krizlere benzer özellikler göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

5.3. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

Amerika'da 2000'li yılların başlarından itibaren faiz oranlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesi özellikle dar gelir grubundaki kişiler için kredileri cazip kılmıştır. Özellikle A.B.D. başkanı George W. Bush'un 2004 yılında yeniden baş- kan seçilmesi ile birlikte, alt gelir grubunun konut edinebilmesi için vergi avantajları gibi birtakım kolaylıklar getirilmiştir. Alt gelir grubuna açılan kredilere çoğunlukla ilk 2 yılı sabit faiz ödemeli, geri kalan yıllarda ise piyasa faiz oranlarına endeksli değışken faiz uygulanmaktadır.

Kamuoyunda alt gelir veya NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle de konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Fakat A.B.D. Merkez Bankası'nın (FED) 2006 yılından itibaren faiz oranlarını arttırması konut sektörünü büyük bir durgunluğa sokmuştur. Konut satış fiyatları önceden kredi verilen seviyeden aşağılara inince dar gelir grupları aldıkları kredileri düzenli olarak ödeyemez duruma gelmişlerdir.

Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de evlerinin kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir.

ABD'de 2000-2006 yıllarında herkesi ev sahibi yapma amacıyla kredi verilmiş bankalar riski üzerlerinden atabilmek adına vermiş oldukları kredilerin bir kısmını ya da tamamını menkul kıymetleştirme yolunu seçmiştir. İlk bakışta bu yaklaşım riski paylaşmak adına benimsenmiş olsa da aslında paylaşılan borçtur. Çoğu iktisatçıya göre 2008 krizinin çıkış noktası; mortgage kredisinin her gelir grubuna aynı faiz oranı ve geri ödeme planı ile verilmiş olması değil. Verilen kredilerin bankalar tarafından paketlenilerek tekrar tekrar satılmasından kaynaklanmaktadır (Susam ve Bakkal, 2008: 75).

Bankalar ilk yıllarda ödenen faizleri düşük tutarak normal ipotekli gayrimenkul satış kredisinin çok üzerinde faiz içeren ve geri ödeme süresi uzun olan bu subprime konut kredilerini daha da çekici hale getirdiler ve 2000'li yılların başlarında subprime Krediler çok popüler hale geldi. Bu kredilerle konut bedelinin neredeyse %100'ünün banka kredisıyla finanse etmek mümkün olabiliyordu. Bunun yansısı ABD finans piyasaları mevzuatındaki açıklar sayesinde bankalar bu kredileri diğer ipotekli kredileri ile birleştirerek "exotic menkul kıymetler" adı verilen gayrimenkul teminatına dayalı türev ürünler oluşturdular ve bu türev araçları finans piyasalarında satmaya başladılar.

Bankalar bu yolla maruz kaldıkları kredi riskini azaltırken finansal piyasalar aracılığıyla bu riski diğer global piyasalara yaydılar. Bu yöntemle oldukça yüksek karlar sağlayan bankalar bu ürünleri oluşturmaya ve satmaya hız verdi. Giderek artan oranda piyasaya sürülen bu ürünlerin alım satım hacmi ve tutarları katlanarak arttı. Global finans piyasalarının birbiriyle bağlantılı olması nedeniyle subprime kredilerle ilişkili menkul kıymetler ABD dışındaki özellikle gelişmiş ülkelerdeki finans kuruluşlarının portföylerine de fazlasıyla girmiş oldu.

Egzotik menkul kıymet adı verilen bu çok parçalı türev araçların gerçek değeri tespit etmenin olanaksız olmasına rağmen ABD’de ve dünyadaki hedge fonlar, yatırım fonları, emeklilik fonları, şirketler ve finans kuruluşları çok karlı olan bu türev araçlara giderek artan bir şekilde yatırım yapmaya başladılar. Özellikle emeklilik fonları ve yatırım ortaklığı fonları bu ürünleri satın alırken AIG, American Insurance Group (AIG) adlı şirketin sunduğu temerrüt swap’ı adı verilen bir çeşit sigorta ile yatırımlarının korunduğunu düşünerek bu riskli ürünlere yatırım yapmakta sakınca görmediler.

Bu gelişmelerin sonucunda subprime konut kredisi kullananlar artan faiz yükünü taşıyamayarak temerrüde düşmeye başladılar. ABD’de balonlaşan konut fiyatları Fed’in faizleri artırmasının da etkisiyle beklenenden daha hızlı bir şekilde gerilerken temerrüde düşen konut kredilerinin sayısı da katlanarak artmaya devam etti. Bu dönemde ABD gayrimenkul piyasasında konut fiyatları %30’u aşan oranda geriledi(Altuntepe, 2008: 136).

Ancak gayrimenkul piyasası hızla değer kaybetmeye başladığında bankaların ve finans kuruluşlarının portföylerinde bulunan ipotekli konut kredilere dayalı türev ürünler değeri sıfırlanırken, AIG kredi temerrüt swaplarını karşılamakta zorlanmaya başladı. 2007 yılında türev ürünlerin zararını sineye çekmek zorunda kaldıklarını anlayan ve paniğe kapılan bankalar diğer bankalara ve finans kuruluşlarına kredi vermeyi durdurdu. Bankalar arası güvenin kaybolmasıyla para piyasalarında büyük bir likidite sıkıntısı baş gösterdi. Fed piyasaya nakit pompalayarak bu darboğazı aşmaya çalıştı.

Mart 2008’de portföyünde çok fazla bu riskli türev varlıklardan bulunduran yatırım bankası Bear Stern’s’ün hisselerinin düşüşe geçmesinin ardından Fed’in desteğiyle JP Morgan tarafından satın alındı. Fed devreye girerek gayrimenkul mortgage şirketleri Fannie Mae ve Freddie Mac’i kamulaştırdı, menkul kıymet AIG’i likidite sağlayarak iflastan kurtardı.

2008 yılında ortaya çıkan finansal krizin, başta ABD olmak üzere dünyanın gelişmiş ekonomilerinde yarattığı likidite sıkıntısı merkez bankaları tarafından uygulanan parasal genişleme politikaları sıfır ve eksi faiz uygulamalarıyla aşmaya çalıştı. Avrupa Birliği Merkez Bankası ve Japonya Merkez Bankası parasal genişleme politikasını halen sürdürmeye devam ediyorlar. 2008 finansal krizinin sonucunda gelişmiş ekonomiler yaklaşık on yıl süren ekonomik durgunluğa girerken dünya dış ticaret hacminin gerilemesine yol açtılar. Ekonomileri ihracata dayalı gelişmekte olan ülkeler ise ekonomiler ise daralan global ticaret hacmi, düşen petrol ve maden fiyatları nedeniyle bu krizden doğrudan etkilenmeseler bile krizin sonuçlarından etkilendiler Üretim malları, petrol ve doğal kaynaklar ihracatına dayalı ekonomiler krizin etkileri hala hissediliyor.

2008 Ekonomik Krizinden bütün ülkeler farklı derecelerde ve farklı şekillerde etkilendiler. ABD’de ve AB ülkelerinde tüketim harcamaları ve ithal ürünlere olan talepti azalmaya ve ekonomik durgunluğa yol açtı. Bu ülkelere ihracat yapan ülkelerin ekonomisi ise 2008 krizinden dolayı olarak etkilendi. Örneğin; bu ülkelere en çok ihracat yapan Çin ve Güney Kore gibi ülkeler talepteki daralmadan en çok etkilenen ülkelerden biri oldu. Krizin etkisiyle petrolün varil fiyatı 100 dolar seviyelerinden 30 doların altına düşmesi sonucunda Rusya, Suudi Arabistan gibi ekonomileri petrol ihracatına dayalı ülkelerin gelirleri %60 eridi. Kriz, gelişmekte olan ülkelerin hepsini aynı oranda etkilememişse de genel olarak negatif bir etkisinin olduğunu söylemek yerinde olur. Türkiye gibi ülkeler de dış ticaret önemli bir ticaret sektörü olduğu için ve bu ülkelerin önemli ticaretlerini genellikle ABD veya AB ülkeleriyle yaptıkları için, dış ticaret hacminde önemli ölçüde daralmalar görülmüştür (Akgüç, 2009: 8).

6.Sonuç ve Değerlendirme

1929 krizinden günümüze yaşanan ekonomik krizlerin birbirleriyle aynı doğrultuda olan özelliklerini şöyle açıklamak mümkündür. Yoğun olarak görülen spekülative hareketler, fiyatlar genel seviyesinden aşırı sapmalar, siyasal, askeri ve teknolojik gelişimlerden etkilenme, dünya ekonomisinde serbestleşme ile krizler artık yerel olmaktan çok küresel boyutta gerçekleşmekte ve geniş bir alanda etkili olmakta, krizlerin ortaya çıkış anının tam olarak bilinmemesi ve bunun yanında ne kadar süre ile etkili olacağını tahmin edilememesi. Bir diğer ifade ile bozulan sistemin ne kadar süre içerisinde yeniden dengeye geleceğinin tam olarak bilinmemesi,

İktisadi düşünürlerin krizlerin çıkış sebeplerini açıklamada birleşememeleri gibi izlenilecek kriz politikalarında da ortak bir paydada buluşamamaktadırlar. İnsanların kendi çıkarları peşinde koşması ve sürekli gelişen ekonomik alanlardan daha fazla kar elde etme gayretleri spekülative yönlü hareketlerin oluşmasına sebep olmuştur. Ekonomi içinde yer alan bu yönlü spekülative hareketlerin bundan sonra oluşabilecek krizlerinde temelini oluşturacağını ifade edilebiliriz. Bunun yanında dünya ekonomik yapısındaki değişimlere rağmen ekonomik alanda dengesizlikleri ortadan kaldıracı düzenlemeler mevcut değildir.

Yaşanan krizler; aşırı spekülative hareketler, fiyatlardaki aşırı dalgalanmalar sonucu piyasa dengesinin bozulması, siyasal ve politik hareketlerin oldukça etkili olduğu, dalgalanma döneminde balonun tam olarak ne zaman patlayacağını tahminin yapılması, kriz durumlarında maddi ve manevi açıdan zarar görenlerin olmasının yanında şanslı olarak görülen karlı çıkanlarında olması gibi özellikleri içinde barındırır.

Kaynakça

- Akgüç, Öztin (2009). "Krizin Nedeni ve Çıkış Yolları", MUFAD Journal, Nisan 2009, S. 42, ss. 6-11.
- Altuntepe, Nihat (2008). "Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, cilt 1, sayı 1, ss.129-145.
- Ana I. Eiras, Brett D. Schafer, "Argentina's Economic Crisis: An Absence of Capitalism", The Heritage Foundation Backgrounder Executive Summary, 19 Nisan 2001, Sayı: 1432, ss. 3-8.
- Apak, Sudi (2009). "1929-2008 Krizlerinin Karşılaştırılması; Dünya ve Türkiye Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı 41, ss. 6-16.
- Aracı K. A.,(2010). "1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan 2008 Ekonomik Krizi'ne Dünya Ekonomik Krizleri ve Türk Tekstil Sektörüne Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Bahçeci, S., (1997). "Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi", D.P.T. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 156.
- Bulutoğlu, Kenan (2002). "Yöresel ve Küresel Para Krizleri", İstanbul, Batı Türkeli, ss. 204-205.
- Delice, Güven. (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, Ocak-Haziran, ss. 57-81.
- Demir, G., (1999). Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları, No:268, İstanbul, 120.
- Eroğlu, Ö., Albeni, M. (2002), "Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye", Isparta, Bilim Kitabevi Yayınları, ss. 97.
- İnan, E. Alpan. (2002). "Arjantin Krizi'nin Sebepleri ve Gelişimi", Bankacılar Dergisi, No:42, ss. 58.
- Karabulut, T., (2009). "Küresel Finansal Kriz Ve Türk Dünyası'nın Makroekonomik Göstergelerine Etkisi: Türkiye ve Azerbaycan Örneği", Journal of Azerbaijani Studies, ss.405-422.
- Pedro, P., (2000). "Argentina's Structural Reforms of the 1990s", Finance and Development, Cilt.37, No:1, ss. 15.
- Susam, N. ve Bakkal, U., (2008). "Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?", Maliye Dergisi, Sayı:155, ss:72-88.
- Önder, A.S., "1930'dan Günümüze Arjantin Kalkınması" [http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/AliSinaOnder.htm,\(15.10.20](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/AliSinaOnder.htm,(15.10.20)
<https://www.researchgate.net/publication/282335664> (30.10.2020)

TÜRKİYE EKONOMİSİ VE 2008 KÜRESEL KRİZİ

Remzi YÜCE¹

Öz

Tüm dünyayı saran küreselleşme olgusu sonrası ülke ekonomilerinin finansallaşma oranının artmasında ve finansal piyasaların bütünleşmesinde gözlenen artışın pek çok olumlu ve olumsuz sonucu olmuştur. Olumsuz yönlerinin başında ise ülke ekonomilerindeki kırılganlıkların, krizlerin yayılma alanlarının ve hızlarının artmasına neden olmasıdır. 2008 yılı ortasında başlayan küresel kriz, küreselleşen dünyanın gördüğü en büyük krizlerden biridir. Tıpkı 1929'da meydana gelen Büyük Buhran gibi sıfır noktası olarak ABD'den başlayarak kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 2008 krizi, küresel ölçekte yaşanan diğer krizlerden farklı olarak ortaya çıkış biçimi, yayılışı ve uygulanan politikalar yönünden mevcut kriz teorilerinden oldukça farklı bir seyir izlemiştir. 2008 Küresel krizi hem finansal piyasaları hem de reel piyasaları derinden etkilemiştir. Bu çalışmada öncelikli olarak krizin Türkiye ekonomisine etkileri betimsel analizlerle ortaya koyulmaktadır. Ekonomideki daralmaya neden olan yapısal sorunlar ve bu sorunların temelinde yatan reel piyasalardaki dışa bağımlılığın, krizin Türkiye adına derinleşmesinde en önemli neden olarak görülmektedir. Diğer yandan kriz sonrası dönemde Türkiye'nin geçmişe nazaran doğrudan yabancı yatırım çekme noktasında bir cazibe merkezi olmasında; Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrası "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kapsamındaki düzenlemelerin Türkiye'nin güven aralığını arttırdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: 2008 Küresel Krizi, Türkiye Ekonomisi, Kriz Teorileri

ECONOMY OF TURKEY AND THE 2008 GLOBAL CRISIS

Abstract

The increase in the financialization rate of countries and the integration of financial markets after the globalization phenomenon that encompassed the whole world had many positive and negative consequences. One of its most negative aspects is that the fragility in the economies of the country causes the spreading and speed of crises to increase. Unlike other global crises, the 2008 crisis followed a quite different course from the current crisis theories in terms of its emergence, spread and policies. The 2008 global crisis deeply affected both financial markets and real markets. primarily the effects of the crisis on Turkey's economy is set forth in the study with descriptive analysis. Structural problems that caused the contraction in the economy and dependence on foreign markets underlying these problems are seen as the most important cause of the deepening crisis in Turkey On the other hand, Turkey's post-crisis period compared to the past,

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, rey_im@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7695-3711>

has earned the distinction of being the center of foreign direct investment; After November 2000 and February 2001 crises "Strong Economy Program" within the scope of the regulation shows that Turkey's increasing the confidence interval.

Keywords: 2008 Global Crisis, Economy of Turkey, Theories of Economic Crisis,

1.Giriş

Kriz kavramı etimolojik açıdan temellerini antik Yunandan alan; birden ortaya çıkan bir sıkıntı veya bir hastalığın ileri evrelerini niteleyen bir sözcüktür. Bu çerçevede kriz aslında tüm sosyal yapıların tabiatında var olan bir yapıtaş olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal bilimler açısından ortak bir kriz tanımı yapmak oldukça güç olsa da krizlerin ortak özelliklerini ayırıcı ve tanı sağlayıcı olarak sıralamakta yarar vardır. Krizlerin en belirleyici özellikleri olarak öngörülemezlikleri gösterilmektedir. Krizler normal süreçlerle oluşmayan, bazı gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan anomalilerdir. Ortaya çıktıkları yapıların hem odak noktalarını hedef alarak tehdit etmekte hem de mevcut yapıları daha ileri götürebilecek kapılar açan bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Belirsizlikler, krizlerin doğası gereği ihtiva etmektedir; bu durum krizlerin ne kadar bir sürede sona ereceklerinin de cevabı olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak krizlerin yaşam sürelerini önleyici ve giderici tedbirlerle etkilemek mümkündür. Son olarak ise krizler tıpkı bulaşıcı hastalıklar gibi yayılma hızları oldukça yüksek ve yayılma alanları önlemlere bağlı olarak küreselleşebilecek olgulardır.

Kriz kavramına ek olarak literatürde kullanılan iki önemli kavramda krizle ilgili açıklamaya muhtaç kavramlardır. Bunlardan ilki resesyon kavramıdır. Resesyon kavramı; en kısa haliyle ekonomideki kısa süreli dalgalanmalardır. Bu dalgalanmalar genel anlamda derin ya da sığ özellikler gösterebilmektedir. İkinci olarak ise depresyon gelmektedir. Depresyon; uzun süren dalgalanmalardır ve bu anlamda ekonomik krizler için daha çok kullanılan bir tabir olmuştur.

Ekonomik kriz kavramını alt başlıklar halinde yapıtaşlarına ayırarak olursak başlangıç olarak ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Reel sektör krizleri piyasa yapısından kaynaklanan ve istihdam temelli krizler olarak adlandırılabilirlerken, finansal krizler spekülasyonla oluşan parasal krizler, sektör ve regülasyon sorunlarından gelişen bankacılık krizleri, dış borçların ödenememesinden oluşan borç krizleri ve sistemdeki sorunlardan oluşan sistematik finansal krizlerden meydana gelmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010:4-5).

Ekonomik krizler özelinde incelendiğinde ise bir kriz tanımı oluşturmanın daha kolay olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda ekonomik kriz, büyük ölçekte ülke ekonomilerini küçük ölçekte ise bireyler ve firma ekonomilerini negatif yönde etkileyen bir kavramdır. Dünya tarihi açısından ise yenedünyanın keşfinden sonraki süreçte Avrupa'da değerli maden fazlası nedeniyle yaşanan fiyatlar genel düzeyindeki çok büyük artışlar tarihin ilk hiperenflasyon krizi olarak gösterilirken; 1929 Büyük Buhranı, fiyatlardaki beklenmedik biçimde büyük düşüşlerin yaşandığı ilk büyük depresyon krizi olarak kabul edilmektedir. (Şen ve Aktan, 2001:5) Modern çağda ise krizlerin

oluşum yönü ve izledikleri yollar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik göstermektedir. Krizler karmaşık bir yol ve evre sıralaması takip etmektedirler ve krizlerin kategorize edilmesi noktasında bozulan kurumların türlerine göre dört grupta incelenmektedir. Bunlar; Parasal krizler, Bankacılık krizleri, Dış borç krizleri ve Sistematik krizlerdir. (Oktar ve Dalyancı, 2010:2)

Çağdaş ekonominin sacayakları olarak görülen neoklasik politikalar, küreselleşme ve finansallaşma olgularının ekonomik krizlerle korelasyonlarının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra dünyada neoklasik politikaların popülaritelerinin artması küreselleşme ve finansallaşma fikrinin olağan hala gelmesindeki en önemli aktör olduğu düşünülmektedir. Finansallaşma bir ekonomideki kar yaratma arzusunun reel sektörlerden finansal sektörlerle kayması, mevcut fonların reel üretimden buralara kaydırılması dolayısıyla da emek ve sermayenin dünyada yaratılan üretimden farklı oranlarda pay alması şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu manada küresel krizlerin oluşumunda ve yayılımında da finansallaşma olgusunun oldukça büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir. Finansallaşma tıpkı 2008 krizi gibi bazı finansal kurumların aşırı genişlemesine neden olabilmektedir. Gelir dağılımında adaleti bozarak kriz ortamında belirli sıkıntıların aşılmasına engel olabilmektedir. Özellikle durgunluk dönemlerinde spekülasyon ataklarla mevcut durumun kötüleşmesine neden olabilmektedir. Ayrıca ulusal kontrollerin azalmasına neden olmakta, kontrol edilemeyen bir yapı oluşmasına neden olmaktadır. Ancak krizlere rağmen bu olgulardan imtina etmek mümkün olmadığından mevcut duruma adapte olarak risklerin daha iyi anlaşılması gerektiği, yapıların daha sağlam temeller üzerine kurularak doğru politikaların uygulanması gerektiği belirtilmektedir. (Aybar ve Doğru, 2013:28)

2. 2008 Küresel Krizi

2.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Ardındaki Gerçekler

Finansal krizin görünürdeki sebebi; konut kredi sistemine dayalı konut sektörü ile onun arkasındaki türev enstrümanlarına dayanan karmaşık yapının gevşek politikalar sonucunda yaşadığı sorun olarak belirtilmektedir. Özellikle 2000'li yılları sonrasında yaşanan durgunluğun, genişletici para politikaları ile aşılması için düşük faiz politikası izlenmiştir. İyi şeylerin sonsuza kadar süreceği yanılması nedeniyle devam eden genişlemeler ve en nihayetinde de yüksek gelir grupları için hazırlanmış kredi türlerinin tüm gelir düzeyleri için kullanılan bir yöntem olarak seçilmesi nedeniyle krizin ortaya çıktığı savı üzerinde durulmuştur.

Ancak asıl nedenlerin başında ülke ekonomisinin sürekli devamlı bir tüketim çılgınlığına dönüşmesi olarak gösterilebilmektedir. Özellikle 1950'lerde gelirinin %10 civarında bir kısmını tasarruflarına ayıran Amerikan hane halkı 2008'e yaklaşırken bu oran sifıra yaklaşmıştır (Özdemir, 2013:253). Özellikle 1970 sonrası neoklasik politikaların ABD'de başta olmak üzere tüm dünyada başlattığı arz yanlı bakış bireylerin tüketim yatırım ve gelecek beklentilerini de değiştirmesinin önemli rolü olduğu söylenebilmektedir. Daha somut açıklamak gerekirse; ABD de kredi sağlayan kurumlardan borçlanma gayrisafi hasılaya oranı kriz öncesindeki yılları %118 iken kriz öncesi dönemde %173'e yükselmiştir. Aynı durum borçların harcanabilir gelire oranında da benzer bir

trend izlemekle kalmamış; büyük ekonomilere sahip ülkelerde de tıpkı ABD’de olduğu gibi borçlanma oranları artmıştır. (Barışık ve Barış, 2015:249)

Krizin ardındaki bir diğer neden ise; çalışmada daha öncede üzerinde durulmuş önemli bir kavram olan finansallaşma kavramının tezahürü olarak piyasalarda kendini gösteren türev ürünlerin çok yüksek kullanım alanlarına ulaşmasıdır. Bunların başında “Hedge Fonları” denen fonlar aracılığıyla riskleri yüksek ancak yatırımcılarına olağanüstü getiriler sağlayabilen araçlar gelmektedir (Chambers, 2008:5-6). Bu araçları en açık şekilde tanımlamak gerekirse; büyük finans kuruluşlarının topladıkları borçları bir paket haline getirerek vadesinden önce, gelecekte elde edilecek değer altında bir bedele ikincil piyasalara devretmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu uygulama krizin önce finansal bir kriz olmaktan çıkarıp ekonomilerin tüm alanlarında kendini gösteren bir şekle bürünmesinin de ardında yatan nedenlerin başında gelmektedir. Ayrıca krizin küreselleşmesi; öncelikle Avrupa’da daha sonra dünyada yayılmasının ve etki alanının akıl almaz boyutlara ulaşmasının temel nedenidir.

2.2 Krizlere Yönelik Teoriler ve Küresel Krizin Teorideki Yeri

Kriz olgusunun izlediği paternden kaynaklı veya ait olunan iktisat ekolünün bir yansıması olarak her dönemde ilgi çekici teoriler ortaya konmuştur. Her ne kadar ekollerin teorilerini, işleyen mekanizmayı anlama ve onun üzerine bir yaklaşım geliştirdikleri varsayımıyla oluşturulduğunu düşünsek de teoriler genelde mevcut sorunun nedenleri üzerine oturtulmaktadır.

Marks’ın kriz üzerin oluşturduğu teorinin yanlılanabilirliği konusunda tartışmalara rağmen teorisi, serbest piyasa ekonomilerinin ve kapitalizmin özünü hedef alan bir bakış açısıyla irdelenmektedir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki tüm teoriler bir noktada Marks’ın teorisine atıfta bulunmakta ya da yaklaşmaktadır. Marks’ın teorisinin temellerinde sınıf çatışması vardır ve kriz kavramı kapitalizm kendi doğal sınırlarına ulaştığında ortaya çıkmaktadır. Krizi ise ortaya çıkışını iki farklı yönden incelemektedir. İlk olarak karların önemli bir kısmının emek sömürsü olarak dağıtılmamasından kaynaklı olarak, üretilen malları alacak olan emekçilerin gelirlerinin kar olarak biriktirilmesi kaynaklı oluşan talep azlığı nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. İkinci olarak ise; kar nedeniyle artan rekabetin zamanla karları azalması nedeniyle karını aynı düzeyde tutmak isteyen sermayedarların emek sömürsüne başvurması üzerinden açıklamaktadır (Aydın ve Araman, 2018: 46-53)

Keynes’in krizlere bakışı ise daha doğal yönelimli olduğu yönündedir. Keynes krizin temellerini Genel Teori’de üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; tüketim eğilimlerimiz, likidite tercihi ve güdülerden oluşmaktadır. Ayrıca analizin köşe başlarında bulunan ve teoriye yön vere beklenti ve belirsizliklerin konjonktürel dalgalanmalara neden olmaktadır. Ayrıca para politikalarının etkisizliğine ve kamu harcamalarının önemine de vurgu yapmakta devletin kriz dönemlerinde yol göstericiliğine büyük önem atfetmektedir (Altıok, 2009: 77-81).

Schumpeter’in “Yaratıcı Yıkım” teorisi ise krizleri açıklama noktasında, krizlerin salt kötü kavramlar olarak algılanmasının bir antitezidir. Birçok açıdan

diğer kriz teorileri ile benzer yaklaşımlar gösteren yaratıcı yıkım teorisi de krizlerin kapitalizmin olmazsa olmazları olduğundan bahsetmektedir. Ancak krizler konusunda bir noktada ayrılan Schumpeter; krizleri, inovasyonun peşinde olanların demode olanları yerinden etmesi ve bu yolda araçların etkin kullanımı olarak görmektedir (Aydın ve Araman, 2018: 58-63)

Literatüre Minsky Anı olarak geçen kriz teorisi 2008 Küresel Krizini açıklama noktasında mevcut yapıyı olduğu gibi ortaya koyma noktasında yeterli olmasa da krizin oluşumu noktasında en önemli teoridir. Minsky'e göre istikrarlı dönemler krizlere yol açmaktadır. Bu noktada Minsky'nin bakış açısı keynesyen bakış açısına yakın bir şekilde insan davranışlarının ve iyi giden şeylerin sonsuza kadar süreceği yanılgısı üzerine kurulmuş krizlerin ortaya çıkışını ise Minsky Anı olarak adlandırmıştır. Bu yapıya örnek olarak küresel krizde şirketlerin sürekli risk almaya devam etmesi bunu da finansal kırılganlığa neden olması gösterilmektedir. İstikrarsızlıkların giderilmesinde devletin ve güçlü bir merkez bankasının önemini vurgulamıştır (Şen ve Altay, 2009:167-169).

Veblen kriz teorisi Minsky teorisiyle bir ortak payda oluşturduğunda 2008 Küresel Krizini açıklamakta en başarılı teorilerdir. "Endüstriyel kriz, likidite, kredilerin iptali, artan indirim oranları, düşen fiyatlar, zorunlu satışlar ve değer in küçülmesi dönemi" şeklinde tanımladığı olgu küresel krizin küçük bir ön gösterimi şeklinde adlandırılabilir. Veblen'in tüm ana akım teorisyenler gibi modelini oluşturduğu ve üzerine kurduğu temel dinamikler vardır ve bunların başında; çıkar grupları gelmektedir. Bu çıkar grupları kendi amaçları - makyavelist bir pencereden tüm kar sağlamak- adına spekülatif operasyonlar ile krizi tetikleme (Bahtiyar, 2020:138-140).

Bu kapsamda 2008 küresel krizi tam olarak anlaşılabilmiş ve üzerin tam olarak teoriler oluşmamıştır. Mevcut teorilerinde bu kriz özelinde açıklayıcı olmakta yetersiz kaldığı bir gerçektir. Bir kısım teorisyenler için hala devam etmekte olan bu süreç diğer tüm krizlerden farklı ve bu manada biricik görünmektedir.

3. Kriz ve Türkiye Ekonomisi

Küresel Kriz tüm ekonomilerde ve finansal göstergelerde olumsuz bir etki doğurduğu gibi, Türkiye ekonomisi üzerinde de olumsuz etkilere yol açmıştır. Kriz ile ilgili önlem beklentilerin gecikmesi, mevcut güvensizlik halini arttırarak krizin Türkiye ekonomisi açısından derinleşmesine neden olmuştur. En önemli sebeplerinin başında ise tüketici ve yatırımcıların güvensizlik ortamındaki davranışlarında temkinli davranmaları nedeniyle yatırım harcamalarında yaşanan düşüşler olmuştur.

İlk olarak belirgin şekilde hissedilen etkiler finansal piyasalarda ortaya çıkmıştır. 2008 sonlarında İMKB hisse senetleri piyasasında %52'lik bir değer kaybı ve devamında; faiz oranları ve döviz kurlarında oluşan dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. 2008 Ekim'inde hazine bonosu oranları %27'ye ulaşmıştır. ABD dolarının artışlar gözlenmiştir. Ancak gerçek olumsuz etkisi reel sektörde görülmüştür. İhracatta ortaya çıkan düşüşler; küresel güvensizlik ortamı nedeniyle harcama ve yatırımların çekingenliği, iç talepte daralmalar yaşanmasına neden olmuştur (Acet vd., 2018:42-43)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 3. 1: Türkiye'nin Dış ticaret Göstergeleri

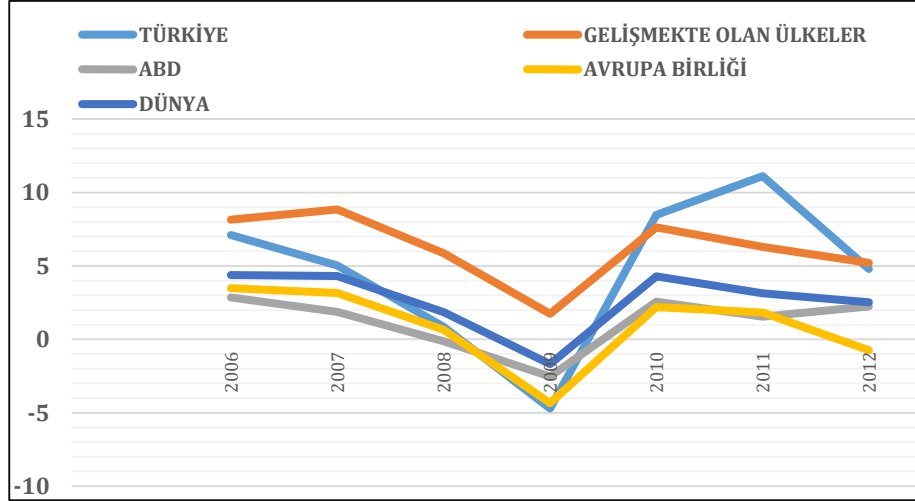
ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON \$)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İHRACAT	85,5	107,2	132,0	102,1	113,8	134,9	152,4	161,4
İTHALAT	139,5	170,1	201,9	140,9	185,5	240,8	236,5	260,8
DIŞ TİCARET DENGESİ	-54	-62,7	-69,9	-38,7	-71,6	-106	-84,1	-99,3
CARI İŞLEMLER DENGESİ	-31,1	-36,9	-39,4	-11,3	-44,6	-74,4	-47,9	-55,8
CARI İŞLEMLER DENGESİ / GSYH (%)	-5.7	-5.5	-5.1	-1.8	-5.8	-8.9	-5.5	-5.9
BÜTÇE AÇIĞI / GSYH (%)	0.6	1.6	1.8	5.3	3.5	1.3	1.9	1.0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve Dünya Bankası

Gelişmiş ülkeler bu krizden en fazla etkilenen ülke gruplarıdır. Bu nedenle Avrupa ekonomisinde ciddi şekilde daralma yaşanmıştır. Kriz Türkiye ekonomisine ilk etkilerini dış ticaretinin çoğunluğunu oluşturan Avrupa Birliği ve ABD ile ticari ilişkiler azalması nedeniyle görmüş, cari açığı artmıştır. İlk aşamada ülke ithalat ve ihracat verilerinde bir artış gibi görülen yanılsama dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki yüzde onluk artışlar krizin kısa vadede ne kadar büyük etkiler yarattığını göstermektedir.

Kamu harcamalarının özellikle sosyal kapsamında artışlar yaşanmıştır. Ülkedeki tüm alt gelir gruplarına sosyal yardımlar anlamında ciddi kaynaklar aktarılmıştır. Sonraki dönem Orta Vadeli Programlarda ciddi bir şekilde önlem ve kaynak artırılmıştır.

Grafik 3. 1: Yıllar İtibariyle Büyüme Oranlarının Değişimi

Kaynak: Dünya Bankası

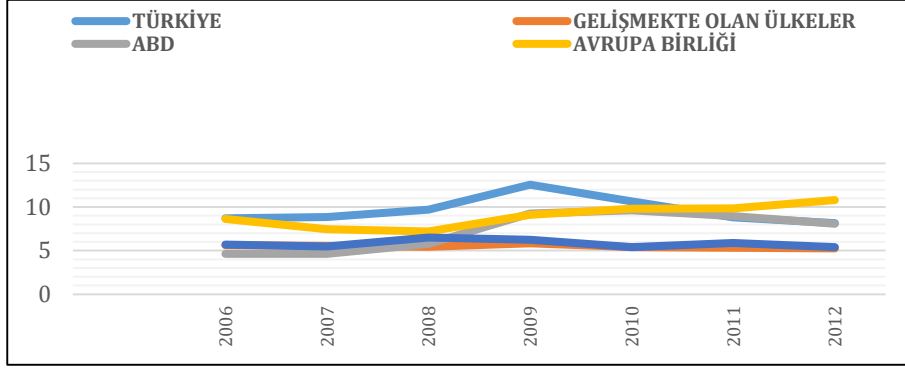
Kriz öncesi dönemde de dünyada genel olarak bir negatif büyüme trendi mevcuttur. Krizin bu trendi bir kırılmaya dönüştürmüştür. Bu manada grafik daha detaylı şekilde incelemek olursa gelişmekte olan ülke gruplarının daha avantajlı oluğu bir gerçektir. Türkiye'nin de gelişen bir ülke olması dolayısıyla bu grafikte daha iyimser bir tablo bulmak beklenirken; özellikle Avrupa ekonomilerindeki daralma ve ülkedeki döviz artışlarının enerji yoksunluğu ile birleşmesi sonrası negatif büyüme etkisi artmıştır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Kriz sonrası Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerdeki çeşitli parametreler sonucunda, büyüme oranının artma eğilimi göstermesinde etkili olan faktörlerin başında sıcak para hareketlerinin buralara kayması olduğu düşünülmektedir (Kaderli ve Küçükaya, 2012: 94).

Grafik 3. 2: Yıllar İtibariyle İşsizlik Oranlarının Değişimi

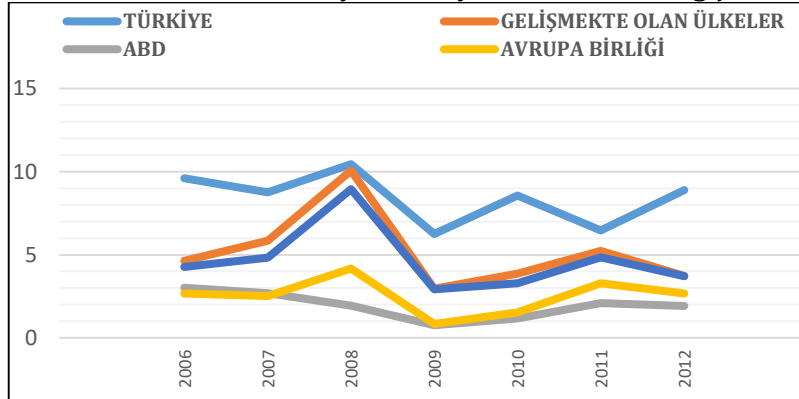

Kaynak: Dünya Bankası

Küresel finansal kriz topluma etkileri özellikle 2008'in ikinci yarısından sonra yaşanan finansal krizle birlikte ekonomi daralırken, işsizlik oranı tarihi seviyelere ulaşmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerde halihazırda var olan işsizlik sorunu, krizle birlikte gelişmiş ülkeler içinde risk haline gelmiştir. Krizler genel anlamda toplum için eşittir işsizlik ve yoksulluk demektir. Küresel krizle dünyada yüz milyonlar işsiz kalmış, %5,5 olan işsizlik, 2009 yılında %6,2'ye yükselmiştir.

Türkiye'de bu dönemde artan işsizlik oranları dikkati çekmiştir. 2008 yılında %11,0 olan işsizlik küresel ekonomik krizin ile birlikte yüzde üç artış göstermiştir, ekonomik verilerde ve yoksulluk katsayıları artmıştır. Tüm bunların dışında ülke ekonomisine görünmeyen bir zarar daha vererek ülke toplumundaki işsizler ordusunu kayıt dışı ekonomiye yönlendirmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011:129-130).

Grafik 3. 3: Yıllar İtibariyle Enflasyon Oranlarının Değişimi

Kaynak: Dünya Bankası

Ülke ekonomileri, krizin yarattığı belirsizlik ve kötümserlik kısır döngüsü içinde taleplerin daralması ile birlikte ilk aşamada tüm dünyada artan enflasyon ve işsizlik ile karşılaşmışlardır. Yüksek döviz kuru ve petrol fiyatları enflasyonu ilk dönemde özellikle Türkiye’de içinde bulunduğu gruptan bir miktar daha fazla etkilemiştir. Petrol fiyatlarının normale dönmesi üzerine yükseliş trendinde olan enflasyonun normalleşmesini sağlamıştır.

2008 yılında Türkiye’de küresel kriz ile birlikte yüzde üç artan enflasyon %10 olurken, 2009 yılında %6,53’e gerilemiştir. Olumsuzluk kısa sürede atlatılarak toparlanma sürecini ortaya koymuştur. 2009 ve sonrasındaki zaman diliminde oynaklığın temel sebebi petrol ve emtia fiyatlarındaki artış olması ile teşviklerinin sona ermesidir. (Kesebir, 2018:536-537)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Temelde bu çalışmanın üzerine kurulduğu bakış açısı; deregülasyonlar ve aşırı finansallaşmanın, krizi tetiklenmesi daha da önemlisi yayılma hızlarını ve sınırlarını tahmin edilemez bir şekilde genişletmesi üzerine bir inceleme yapmaktır. 2008 Küresel Krizi, kriz üzerine teorik açıdan geliştirilmiş yaklaşımlarla incelendiğinde de diğer krizlerden farklı bir yapıya sahiptir. Krizin yapısına, hızına, etki alanına ve tetikleyicilerine bakıldığında küresel dünya ürettiği araçlarını liberali politikalarından alan son model bir krizdir. Kriz üzerine yapılan çalışmalarda da bu konu üzerinde durulmuş ve hali hazırda sürecin nerede başladığı veya bitip bitmediği de tartışılan bir konudur.

Türkiye ekonomisine etkisine gelecek olursak; özellikle enerji fakiri ve gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler dünyadaki likidite sıkıntısı ile döviz rezervlerini kaybetmiş ya da daha önemlisi tüm dünyada bir kredibilite sorunu yaşanmıştır. Bu kırılmalar kısa vade de azaldığını 2009 yılının sonu itibarıyla daha olumlu sinyallerin oluştuğu söylenebilmektedir. 2010 yılının ilk çeyreğiyle birlikte; Döviz kurları, borsa endeksleri ve faiz oranlarında belli bir noktaya gelinmiştir.

Türkiye’nin bu krizden etkilendiği kesindir ancak bunun boyutu ve süresi noktasında bazı tartışmalar olsa da özellikle 2001 Krizi sonrası alınan önlemler ve regülasyonlarla bankacılık sektöründe derinlemesine bir sorun oluşmasını engellemiştir.

2011 Avrupa birliği ilerleme raporunda Türkiye’nin kriz süresince başarılı bir para ve maliye politikası etkin şekilde kullanmış, ayrıca önceki dönemlerde gerçekleştirilen denetleyici ve düzenleyici reformlar sayesinde güçlü büyüme performansını tekrardan yakalamasına değinilmiştir.

Kriz sonrası süreçte büyüme oranlarında bu denli bir genişleme sağlanması ülkenin sıcak para akışı için bir cazibe merkezi olduğunu göstermektedir. Türkiye gerek kriz öncesi yaptığı regülasyonlar gerekse kriz ile birlikte oluşturduğu politika kompozisyonu ile krizi nispeten başarılı bir şekilde atlattığı söylenebilmektedir.

Kaynakça

- Acet, Hakan, Güvenek, Burcu, Karakaş, Mizgin (2018), "2008 Küresel Finansal Krizinin Türkiye Rezervleri Üzerine Etkisi", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:10, sayı:3, ss. 39-52.
- Altıok, Metin (2009), "Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları", Toplum ve Demokrasi, Cilt:3, Sayı:6-7, Mayıs-Aralık, s. 75-102
- Aybar, Sedat ve Doğru, Cengiz (2013), "Finansallaşma ve İktisadi Sonuçları: Türkiye Örneği", Maliye ve Finans Yazıları, Cilt: 1, Sayı: 100, Kasım, ss. 10-28.
- Aydın, Yılmaz ve Araman, Sinan (2018), "Konjonktür ve Kriz Teorileri: Marx, Keynes ve Schumpeter", Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:6, ss. 45-67.
- Bahtiyar, Görkem (2020), "Kriz teorileri ve büyük resesyon: Post - Keynesyen kurumsalcılık lehine bir argüman", Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, ss. 130-146.
- Barışık, Salih ve Barış, Abdullah (2018), "1929 Büyük Bunalımı ve 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, cilt:10, sayı:1, ss. 239-262.
- Chambers, Nurgül (2008) "Hedge Fonları", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, , Cilt:1, Sayı: 1, Haziran, ss. 5-13.
- İyidoğan, Pelin Varol , Erkam, Serkan . "İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme (1987-2005)". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 15, Haziran, ss. 39-48.
- Kaderli, Yusuf , Küçükaya, Hatice (2012), "2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:12, ss. 85-96.
- Kesebir, Murat 2018, "2008 Küresel Finansal Kriz ve Bu Krizin Türkiye'deki Ekonomik Göstergelere Etkisi", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, sayı:4, ss. 531-538.
- Kutlu, Hüseyin Ali ve Demirci, Savaş (2011), "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum", Muhasebe ve Finansman Dergisi, sayı:52, Ekim, ss. 121-136.
- Oktar, Suat ve Dalyancı, Levent (2010), "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 sonrası krizler" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 2, ss. 1-22.
- Özdemir, Lütfiye (2013), "2008 Küresel Ekonomik Krizinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 14, ss. 249-265.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Şen, Ali ve Altay, Hüseyin (2009), “Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Bağlamında Global Finansal Kriz”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, sayı:1, ss. 163-179.

Şen, Hüseyin ve Aktan, Coşkun Can (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt: 2, Sayı: 42, Kasım-Aralık, ss. 1225.

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE VAKIFBANK'IN YERİ: BETİMSSEL BİR DEĞERLENDİRME

Selvi YILDIRIM¹

Öz

Türk finansal sistemi içerisinde en önemli yer bankacılık sistemine aittir. Türkiye’de finansal kuruluşların aktif büyüklüğü 2019 yılsonu itibarıyla 5,5 Trilyon TL değerindedir. 54 bankanın faaliyette bulunduğu bankaların payı ise 4,5 Trilyon TL değerindedir. Bu pay GSYİH’nin yüzde 105’ine denk gelmektedir. Finansal sistem içerisinde bankalar toplam aktiflerin yüzde 81’ini oluşturmaktadır. Toplam aktifleri bakımından Türkiye’nin dördüncü büyük bankası olan Vakıfbank ise 457 Milyar TL toplam aktif değeriyle Türk bankacılık sisteminin yaklaşık yüzde 10’una karşılık gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türk bankacılık sisteminin mevcut durumunu ortaya koyarak bankacılık sistemi içerisinde Vakıfbank’ın yerini belirlemeye yöneliktir. Bunun için seçilmiş yıllar için bankacılık sistemi göstergeleri tartışılarak Vakıfbank’ın toplam aktifler, toplam krediler, toplam mevduatlar, banka şube sayıları ve banka çalışan sayıları gibi istatistiklerle bankacılık sistemindeki yeri betimsel olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bankalar, Vakıfbank, Aktifler, Mevduatlar, Krediler, Türkiye

**PLACE OF VAKIFBANK IN THE TURKISH BANKING SYSTEM:
A DESCRIPTIVE EVALUATION**

Abstract

The most important place in the Turkish financial system belongs to the banking system. Assets of financial institutions in Turkey as of 2019 year-end value of 5.5 Trillion TL. The share of banks in which 54 banks operate is worth 4.5 Trillion TL. This share corresponds to 105 percent of GDP. Banks consist of 81 percent of total assets in the financial system. In terms of total assets Vakıfbank, the fourth largest bank in Turkey with total assets of 457 billion TL corresponds to about 10 percent of the Turkish banking system.

The purpose of this study is to reveal the current state of the Turkish banking system and to determine the place of Vakıfbank in the banking system. For this purpose, banking system indicators for the selected years will be discussed and Vakıfbank’s place in the banking system will be evaluated descriptively with statistics such as total assets, total loans, total deposits, number of bank branches and number of bank employees.

Keywords: Banks, Vakıfbank, Assets, Deposits, Loans, Turkey

¹ Vakıfbank, selvi_2042@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4764-3391>

1.Giriş

Türkiye’de bankacılık faaliyetlerine başlanmasının tarihine bakıldığında geç kalındığına dair yaygın bir görüşün hakim olduğu anlaşılmaktadır. Gerek dini nedenlerle gerekse de Türklere askerlik mesleğine daha çok önem verilmesi nedeniyle Türkiye’de bankacılık işlemleri daha çok yabancılar tarafından organize edildiği görülmektedir. Dolayısıyla ilk bankalar yabancılara ait olan bankalar niteliğindedir.

1980’li yıllarda artmaya başlayan banka ve banka şube sayılarının, özellikle 2000-2001 döneminde ciddi bir şekilde azaldığı görülmektedir. Hem dünyadaki gelişmelere hem de Türkiye’de yaşanan ekonomik ve sosyal olaylara bağlı olarak yıllar itibariyle banka sayılarında istikrarsız bir yapının varlığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte 2020 Mart ayı itibariyle, Türkiye’de 54 adet banka faaliyette bulunmaktadır. Bunlardan 34 tanesi mevduat bankası niteliğindedir. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamusal sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli ve 21 tanesi de yabancı sermayeli bankalar olarak sistemde yerini almaktadır. Türkiye’de bir banka ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindedir. 14 banka kalkınma ve yatırım bankası niteliğindedir 6 tane banka da katılım bankası özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türk Bankacılık Sistemindeki bankaları araştırarak Türkiye’de bankacılık sistemi içerisinde Vakıfbank’ın yerini belirlemeye yöneliktir. Bunun için öncelikle Türk Bankacılık Sistemiyle ilgili genel bilgilere değinilmektedir. Daha sonra Türkiye’de bankacılık sisteminin önemli istatistikleri, betimsel bir özellikte sunularak tartışılmaktadır. Son olarak ise Vakıfbank’ın Türk bankacılık sistemi içerisindeki yeri çeşitli göstergelerle ortaya konulmaktadır. Çalışma sonucunda yararlanılan kaynaklar, Türkiye’de Vakıfbank’ın Türk Bankacılık Sisteminin yaklaşık olarak yüzde 10’una karşılık geldiğini ortaya koymaktadır.

2.Türkiye’de Bankacılık Sistemine Bakış

Türklere özellikle dini inanış ve gelenek - göreneklerin etkisiyle, bankacılık faaliyetlerine başlanması gecikmiştir. Müslüman bir toplum olan Türklerin şerefli meslek saydığı askerlik mesleğine daha fazla önem vermeleri ve İslam dininin faizi haram sayması, bankacılık mesleğinden uzak durmalarına da sebep olmuştur (Sümer, 2016: 488).

Osmanlı döneminde Ermeni, Rum ve Yahudi kökenliler tarafından sarraflık faaliyetleri zaman içerisinde bankacılık faaliyetlerine dönüşmüştür. Osmanlı’daki ilk banka, 1847 yılında sarraflar tarafından kurulan İstanbul Bankası’dır. Ancak banka çeşitli spekülasyonlara yol açması sebebiyle 1852 yılında kapanmıştır. Osmanlı Devleti’nde modern anlamda kurulan ilk kredi kurumu 1856 yılındaki İngiliz sermayesi ve 1863’te Fransız ortaklığı ile kurulan Osmanlı İmperial Bankası’dır (TBB, 2012: 3).

1856-1923 yılları arasında kurulan bankalarda yabancı sermayeli bankalar çoğunlukta olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı ile ülke içinde biriken sermayeyi yabancı bankaların elinden almak, ulusal ticareti geliştirmek için ulusal bankacılık hareketleri ortaya çıkmıştır. 1908-1923 yılları arasında 11’i İstanbul’da, 13’ü Anadolu’da olmak üzere toplam 24 yerli banka kurulmuştur (Tokgöz, 2009: 25). Ulusal sermayeye dayalı ilk bankacılık girişimi

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

1863 yılında Mithat Paşa'nın kurduğu tarım ve kredi kooperatiflerinin 1888 yılında Ziraat Bankası'na dönüşmesidir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 21).

Cumhuriyet döneminin ekonomik yapısı daha çok tarıma dayalıydı. 1923'te tüccar, sanayici, çiftçi, işçi kesiminin katılımıyla gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde bir ana ticaret bankasının kurulması önerilmiş ve 1924 yılında özel kesim bankası olarak Türkiye İş Bankası kurulmuştur (Şahin, 2009: 35). Bu dönemde atılan önemli adımlardan biri de ülkenin iktisadi kalkınmasını desteklemek için 1931 yılında faaliyete geçen Merkez Bankası olmuştur. İlerleyen yıllarda 3 önemli kamu bankasından biri olacak Vakıfbank da 1954 yılında Ankara'da kurulmuştur. 1980'li yıllardaki banka sayısının artışı, 90'lı yılların ilk yarısında tersine dönerken, 90'lı yılların ikinci yarısında tekrar banka sayılarındaki artışla birlikte da az şubeli bankaların çoğunun yeni şubeler açmaya başladığı dönem olarak kayıtlara geçmiştir (TBB, 2012: 16).

2000'li yıllarda yaşanan kriz bankacılık sistemini olumsuz etkilemiştir. 2000 yılında 85 olan banka sayısı 2005 yılında 51 e düşmüştür. 1999 yılında sistemin denetlenmesi hususunda önemli yapı olarak kurulan BDDK, yaşanan kriz sonrasında yapılan yasal düzenlemeler ile sistemi baştan aşağı değiştirmiş Türk Bankacılık Sektörü daha sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Gelinen son noktada Türk Bankacılık Sistemi, son derece sağlam mali yapısı, etkin denetim mekanizması, çağdaş bankacılık anlayışı ile Avrupa ve dünya devletleri bankalarını aratmayacak düzeye erişmiştir (Sümer, 2016: 490-491).

Türk Bankacılık Sisteminde Mart 2020 itibariyle 54 banka faaliyet göstermektedir. Bankaların 34 tanesi mevduat bankası, 14 tanesi ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Mevduat bankalarından 3'ü kamusal sermayeli, 9'u ise özel sermayeli bankadır. Bununla birlikte Türkiye'de 6 adet katılım bankası bulunmaktadır. Mevduat bankalarının aktiflerinin sektör içindeki payı yüzde 87, kalkınma ve yatırım bankalarının payı yüzde 7, katılım bankalarının payı ise yüzde 6 düzeyindedir. Kamu sermayeli mevduat bankalarının bankacılık sistemi içerisindeki payı yüzde 34'tür, bu payın yaklaşık yüzde 10'u ise Vakıfbank'a aittir. Özel sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 31, yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı ise yüzde 22'dir. Vakıfbank, Türk bankacılık sisteminde, toplam aktifler, toplam mevduat ve toplam krediler açısından dördüncü büyük banka olarak yer almaktadır.

Türkiye bankacılık sektörü aktif büyüklük bakımından Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında 13. sırada yer almaktadır. Aktiflerin GSYİH'ya oranı yüzde 105 ile AB ortalamasının altındadır. Diğer taraftan Türkiye'de bankacılık sektörü büyüklüğünün GSYİH'ya oranı gelişmiş ülkelerin altında ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması düzeyindedir. Türkiye'de her 100.000 kişiye 14 şube ve 257 personel düşerken, söz konusu değerler AB'de ortalama 27 ve 652 olmuştur. Türkiye'de aktif büyüklüğü 100 milyar doların üzerinde 1 banka yer alırken, 40 milyar dolar ile 80 milyar dolar arasında 6 banka bulunmaktadır. Bununla birlikte, 35 tane bankanın aktif büyüklüğü 10 milyar doların altında seyretmektedir. 2019 yıl sonu itibariyle, Türkiye'deki kredi kartı sayısı 69 milyonu, banka kartı (debit card) sayısı ise 166 milyonu aşmıştır. POS cihazı sayısı 1,6 milyon ve ATM sayısı da 53 bin düzeylerinde gerçekleşmiştir.

Türk bankacılık sisteminde özellikle son yıllarda kamu bankalarının ağırlığı ön plana çıkmaktadır. Az sayıdaki kamu bankası Türk bankacılık

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

sisteminin neredeyse yüzde 50'sine karşılık gelmektedir. İkinci olarak, oligopol piyasalarını andıran Türk bankacılık sisteminde az sayıdaki banka (10 bankanın aktifler krediler ve mevduatlar olarak sistemdeki payı yaklaşık 90'a yaklaşmıştır) neredeyse bankacılık sisteminin yüzde 90'ına hakimdir. Geriye kalan bankaların sistem içerisindeki yerleri yaklaşık yüzde 10 düzeyindedir. Dolayısıyla Türk bankacılık sisteminde rekabet yetersizliği söz konusudur. Sektördeki fiyatlar genel olarak birbirine yakın oluşmakta ve piyasada rekabet fiyat dışı alanlarda yaşanmaktadır. Bu özellik, Türk bankacılık sisteminin etkinliğini azaltmaktadır (Ağır, 2008: 23).

Türk bankacılık sektörünün üçüncü özelliği, sektörde şube bankacılığının geçerli olmasıdır. Ticari bankaların büyüebilmeleri için çok sayıda şubeye sahip olmak zorunda olmaları, küçük yerleşim yerlerinde bile bazen aynı cadde üzerinde birkaç farklı şubenin varlığını gerektirmektedir. Bununla birlikte enflasyonist bir ortamda, şubelerin artan maliyetleri, veya karlılık oranlarının düşmesi son yıllarda şube sayılarında azalmaya yol açmaktadır.

Türk bankacılık sisteminin dördüncü özelliği sistemdeki bankaların ticari, kalkınma, yatırım ve katılım bankaları gibi ayrımlara tabi tutulmasıdır. Görünüş böyle olmasına rağmen, kalkınma ve yatırım bankalarının faaliyetleri dışında bankacılık faaliyetleri itibarıyla sistemin birbirinden ayrılan keskin çizgileri yoktur.

Türk bankacılık sisteminin beşinci özelliği ise, sistemin holding bankacılığı görünümü sergilemesidir. Türkiye'deki özel sermayeli bankaların tamamına yakını yönetim ve sermaye yapısı bakımından belli grup, kişi ya da holdinglerin kontrolü altındadır. Bu durum bankaların kendi gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşarak, kredi potansiyelini kendi grupları bünyesindeki firmalara yönlendirmesine neden olmaktadır. Bu eğilim kamu bankalarının bankacılık faaliyetlerinde diğer bankalara göre daha işlevsel olmalarına neden olmaktadır. Özellikle 2020 yılındaki faiz oranlarının düşmesiyle genişleyen kredi piyasasında kamu bankalarının dışında bankalar katılamamışlardır (Ağır, 2008: 23).

3. Türk Bankacılık Sisteminin Değerlendirilmesi

Bu bölümde Türk bankacılık sistemi, üçer yıllık arayla oluşturulan kesikli verilerle 2007-2019 dönemi için, banka sayıları, banka şube sayıları, bankaların istihdam istatistikleri, bankacılık sistemindeki yoğunlaşma, toplam aktifler, toplam krediler ve toplam mevduatlar açısından betimsel olarak ortaya konulacaktır.

Tablo 3. 1. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Banka Sayıları (Adet)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	33	32	32	34	34
Kamu Sermayeli	3	3	3	3	3
Özel Sermayeli	11	11	11	9	9
Yabancı Sermayeli	18	17	17	21	21
TMSF	1	1	1	1	1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	13	13	13	13
Katılım Bankaları	4	4	4	5	6

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

TOPLAM	50	49	49	52	53

Kaynak: TBB verilerinden derlenmiştir.

Türkiye’de faaliyette bulunan banka sayıları Tablo 3. 1’de sunulmaktadır. Ele alınan dönemde özel sermayeli mevduat bankalarının sayısı azalmış, yabancı sermayeli bankalarla katılım bankalarının sayıları da artmıştır. Tablo 1’e göre 3 tane kamu sermayeli mevduat bankası faaliyet gösterirken, Mart 2020’de bir bankanın daha aktif hale gelmesiyle de kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 14’e ulaşmıştır. Böylelikle Türkiye’de faaliyette olan toplam banka sayısı 54’e ulaşmıştır.

Tablo 3. 2. Türk Bankacılık Sisteminde Şube Sayıları (Adet)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	7570	9423	10981	10740	10137
Kamu Sermayeli	2203	2744	3397	3702	3707
Özel Sermayeli	3625	4582	5339	4132	3785
Yabancı Sermayeli	1741	2096	2244	2905	2644
TMSF	1	1	1	1	1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	48	42	40	41	62 +1
Katılım Bankaları	422	607	965	959	1179
TOPLAM	8040	10072	11986	11741	11379

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3.2’de sunulan banka şube sayıları içerisinde özel sektördeki banka şube sayılarının her dönem daha fazla şubeye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte son dönemde özel sermayeli bankaların şube sayılarının azalması ve kamuya ait bankaların şube sayılarının artması kamu ve özel sermayeli mevduat bankaları arasındaki farkı oldukça azalttığı görülmektedir. Söz konusu bankalar arasında 2013 yılında yaklaşık 2000 şube kadar olan fark, 2019 yılı verilerine göre ortadan kalktığı görülmektedir. Yabancı sermayeli bankaların şube sayısı 2016 yılında 2905 adet iken, 2019 yılında azalarak 2644 adede gerilediği izlenmektedir. Buna karşın Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının sayılarının azlığına rağmen şube sayılarında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Türk bankacılık sistemindeki toplam banka şube sayıları ise, 2013 yılı seviyelerinin altına gerileyerek 2020 yılında 11379 adede gerilemiştir.

Tablo 3. 4: Türk Bankacılık Sisteminde İstihdam (bin kişi)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	153	173	192	191	184
Kamu Sermayeli	41	47	54	58	60
Özel Sermayeli	75	84	93	74	69
Yabancı Sermayeli	37	42	44	60	54
TMSF	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5	5	5	5	5
Katılım Bankaları	9	13	17	15	16
TOPLAM	167	191	214	211	205

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden derlenmiştir

Bir ekonomide finansal sistem, özellikle bankacılık sektörünün istihdama katkısı bakımından önemlidir. Tam sayılar olarak sunulan Tablo 3. 4’te

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

göre 2019 yılında sistemin istihdama katkısının, kamusal sermayeli mevduat bankaları dışında azaldığı anlaşılmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde, Türkiye’de hem özel sektör eliyle hem de kamu sektörü eliyle bankacılık sisteminde istihdamın katkısının yüksek olmadığını göstermektedir. Çünkü Avrupa’da 100000 kişiye düşen personel sayısı Türkiye’den yaklaşık olarak 2,5 kattan daha fazladır (TBB, 2020: 43).

Bankacılık sisteminde, 2019 yılı sonunda en yüksek istihdam yaklaşık 69 bin kişiyle özel sermayeli bankalara aitken, ikinci sırada yaklaşık 60 bin kişilik istihdamla kamu sermayeli bankalar ikinci sırada, yaklaşık 54 bin kişilik çalışan sayısı ile da yabancı sermayeli bankalar üçüncü sırada istihdama katkı sağlamaktadır. Katılım bankaları açısından istihdam değerlendirildiğinde ise, faaliyete başlamalarının üzerinden uzun yıllar geçmemesine rağmen, yaklaşık 16 bin kişilik istihdam hacminin oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Türk bankacılık sisteminin 2013 yılındaki 214 bin kişiye ulaşan istihdam sayılarının ardından sonraki dönemlerdeki azalmalarla birlikte 2019 yılında yaklaşık olarak 205 bin kişiyi istihdam ettiği görülmektedir.

Tablo 3. 5: Türk Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (Yüzde)

	2007	2010	2013	2016	2019
İlk Beş Banka					
Aktif	62	63	58	57	56
Mevduat	64	66	59	60	61
Kredi	57	57	56	56	58
İlk On Banka					
Aktif	85	87	86	85	86
Mevduat	89	91	90	90	88
Kredi	83	86	85	84	87

Kaynak: TBB verilerinden derlenmiştir

Tablo 3.5 incelendiğinde Türk Bankacılık Sisteminde oligopolistik yapının varlığı ortaya çıkmaktadır. Üç tanesinin kamu bankası olduğu sektördeki ilk beş banka hem aktiflerde hem mevduatta ve hem de kredilerde bankacılık sistemindeki toplamın yaklaşık yüzde 60’ını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dahası sistemdeki ilk on bankanın toplam içerisindeki payının ise yaklaşık olarak yüzde 90 civarında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 6: Bankaların Sektör Payları - Aktifler- (Yüzde)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	94	93	90	90	87
Kamu Sermayeli	29	30	28	30	34
Özel Sermayeli	51	50	48	35	31
Yabancı Sermayeli	14	13	14	25	22
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3	3	4	5	7
Katılım Bankaları	3	4	6	5	6
SEKTÖR TOPLAM	100	100	100	100	100

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden derlenmiştir

Tablo 3.6, Türk bankacılık sisteminin aktif yapısını göstermektedir. 2007-2019 aralığında, mevduat bankaları olarak kategorize edilen grubun toplam aktiflerdeki payları azalırken, aynı dönemde kalkınma ve yatırım

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

bankalarıyla, katılım bankaları toplam aktifler içerisindeki paylarını yaklaşık iki kat arttırdığı görülmektedir. Toplam aktifler açısından değerlendirildiğinde en büyük payın kamu bankalarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Kamu sermayeli bankaların toplam aktifler içerisindeki payı yüzde 34 iken, özel sermayeli bankaların payı yüzde 31 ve yabancı sermayeli bankaların payı da yüzde 22 olarak görülmektedir. 2019 yılındaki mevduat bankalarının payındaki azalma da özel sermayeli ve yabancı sermayeli bankaların oranlarındaki azalmalardan kaynaklanmaktadır.

TBB verilerine göre toplam aktifler açısından bankacılık sistemindeki ilk beş banka sırasıyla şöyledir: Ziraat Bankası, İş Bankası, Halkbank, Vakıfbank ve Garanti bankası (TBB, 2020: 276).

Tablo 3. 7: Bankaların Sektör Payları -Krediler- (Yüzde)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	91	91	90	90	87
Kamu Sermayeli	23	24	26	30	36
Özel Sermayeli	51	52	49	36	30
Yabancı Sermayeli	17	15	14	24	21
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3	3	4	6	8
Katılım Bankaları	6	6	6	4	5
SEKTÖR TOPLAM	100	100	100	100	100

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden derlenmiştir

Krediler açısından Türk Bankacılık Sisteminin sektör payları değerlendirildiğinde ise, aktiflerdekine benzer bir durumun ortada olduğu anlaşılmaktadır. Kredi oranlarında son yıllarda kamusal sermayeli bankaların en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte önceki dönemlerde özel sermayeli bankaların kredilerde oldukça yüksek bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. 2007-2010 yıllarında toplam kredilerin yüzde 50'sinden fazlasının özel sermayeli bankalara ait olduğu görülürken, 2013 yılında neredeyse toplam kredilerin yarısının aynı gruba ait olduğu görülmektedir.

TBB verilerine göre toplam krediler açısından bankacılık sistemindeki ilk beş banka sırasıyla şöyledir: Ziraat Bankası, Halkbank, Vakıfbank, İş Bankası ve Garanti bankası (TBB, 2020: 276).

Tablo 3. 8: Bankaların Sektör payları -Mevduat- (Yüzde)

	2007	2010	2013	2016	2019
Mevduat Bankaları	96	96	94	94	92
Kamu Sermayeli	34	38	32	31	37
Özel Sermayeli	49	50	48	38	32
Yabancı Sermayeli	13	12	14	25	23
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	0	0	0	0	0
Katılım Bankaları	4	4	6	6	8
SEKTÖR TOPLAM	100	100	100	100	100

Kaynak: TBB ve TKBB verilerinden derlenmiştir

Tablo 3.8' de ise toplanan mevduat açısından sektör payları sunulmaktadır. Buna göre, 2010 yılındaki yüzde 50'lik özel sektör mevduatına karşın 2019 yılında yüzde 37'lik payla en fazla mevduata sahip olan grubun

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

kamusal sermayeli bankalar olduğu görülmektedir. Katılım bankaları ise mevduatın yaklaşık olarak yüzde 8'ine sahiptir.

TBB verilerine göre toplam mevduatlar açısından bankacılık sistemindeki ilk beş banka sırasıyla şöyledir: Ziraat Bankası, Halkbank, İş Bankası, Vakıfbank ve Garanti bankası (TBB, 2020: 276).

Tablo 3.6, 3.7 ve 3.8'deki veriler birlikte değerlendirildiğinde, toplam aktifler, toplam krediler ve toplam mevduat açısından, Türk bankacılık sisteminin lokomotifleri olarak kamu sermayeli bankalar görülmektedir. 2010 yılında söz konusu göstergelerin özel sermayeli bankalar lehine yüksek oranlar söz konusuysen, sonraki dönemlerde, yabancı sermayeli bankalarla kamu sermayeli bankalar lehine göstergelerin değiştiği anlaşılmaktadır.

4. Türk Bankacılık Sisteminde Vakıfbank

Dönemin Başbakanı olan Adnan Menderes'in özel talimatıyla 11 Ocak 1954 tarihinde 50.000.000 TL sermaye ile anonim ortaklık olarak kurulan Vakıfbank, vakıf kaynaklarını en etkin biçimde değerlendirmek, ekonomik kalkınmanın gerekleri doğrultusunda Türkiye'nin tasarruf düzeyinin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla 13 Nisan 1954 tarihinde faaliyete geçmiştir (Vakıfbank, 2020).

Vakıfbank sermayesinin yüzde 25'i halka arz edilmiş olup, yüzde 43'ü Vakıflar Genel Müdürlüğü nezdindeki mazbut vakıflara, yüzde 15'i mühlak vakıflara, yüzde 16'sı Türkiye Vakıflar Bankası emekli sandığına, kalanı ise hakiki ve hükmi şahıslara aittir. 11 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idare ve temsil ettiği yüzde 43 ve yüzde 15'lik Vakıfbank hissesi T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na devredilmiştir (Vakıfbank, 2020).

Tablo 4. 1: Türk Bankacılık Sisteminde Vakıfbank

	2007	2010	2013	2016	2019
Şube Sayısı (Adet)	362	636	859	964	943
Şubelerin Toplam İçindeki Payı (%)	4,5	6,3	7,2	8	8,3
Personel Sayısı (Adet)	8700	11077	14943	16956	16835
Personelin Toplam İçindeki Payı (%)	5,2	5,8	7	8	8,2
Toplam Aktifler İçindeki Pay (%)	7,6	7,7	8,3	8,2	10,0
Toplam Krediler İçindeki Pay (%)	8,4	8,8	8,5	8,6	10,6
Toplam Mevduat İçindeki Pay (%)	8,1	7,8	8,6	8,5	10,2

Kaynak: TBB verilerinden derlenmiştir

Tablo 4. 1'de sunulan verilere göre, Türkiye'de Vakıfbank'ın açmış olduğu şube sayılarının 2019 yılı dışında sürekli arttığı anlaşılmaktadır. Vakıfbank 2019 yılsonu itibarıyla toplam 943 şubeyle bankacılık sisteminde hizmet vermektedir. Vakıfbank'ın New York'ta 1, Bahreyn ve Erbil'de de 1'er tane olmak üzere yurtdışında toplam 3 şubesi bulunmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren tüm şubeler içinde Vakıfbank'ın payında ise veri döneminde artış olduğu

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

görülmektedir. 2007 yılında Vakıfbank toplam şubelerin yüzde 4,5'ine sahipken, 2019 yılında bu oranı neredeyse ikiye katlayarak yüzde 8,3'lük bir pay elde etmiştir. Türkiye'de faaliyette bulunan banka sayıları dikkate alındığında Vakıfbank Türk bankacılık sistemi adına önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'de istihdama önemli katkısı olan bankacılık sisteminde, Vakıfbank'ın yeri değerlendirildiğinde ise, 2016 döneminden 2019 dönemine istihdamdaki azalmaya karşın Vakıfbank'ın istihdama katkısı yaklaşık olarak 17000 kişi civarındadır. Türk bankacılık sisteminin toplam istihdamı içerisindeki Vakıfbank'ın yeri değerlendirildiğinde ise 2007-2019 arasında istihdam oranında yaklaşık yüzde 3'lük bir artışla, toplam bankacılık sistemi içerisindeki istihdamda yüzde 8,2'lik paya sahip olduğu görülmektedir.

Vakıfbank'ın toplam aktifler, toplam krediler ve toplam mevduat içindeki payları değerlendirildiğinde ise, dönemler itibarıyla dalgalı bir yapının seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte Vakıfbank, 2019 yılsonu itibarıyla, toplam aktifler içerisinde yüzde 10; toplam krediler içerisinde yüzde 10,6 ve toplam mevduat içerisinde de yüzde 10,2'lik paya sahiptir. Tablo 8'de sunulan bu oranlar Vakıfbank'ın Türk bankacılık sistemi içerisinde yaklaşık yüzde 10 düzeyinde bir yerinin olduğunu göstermektedir.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Oligopolistik bir yapı sergileyen, az sayıda bankanın sistemin neredeyse yüzde 90'ına hakim olduğu, Türk bankacılık sisteminde yer alan 54 banka toplam 11379 şubeyle faaliyette bulunmakta ve bünyesinde 205 bin kişiden fazla çalışanıyla istihdama katkı sağlamaktadır. Sektörde yer alan 3 kamu bankası, 9 özel sermayeli banka ve 21 yabancı sermayeli banka bulunurken, TMSF'de ise 1 banka; 6 adet katılım bankasıyla birlikte 13 tane de kalkınma ve yatırım bankası yer almaktadır. Türk bankacılık sisteminin aktif yapısı AB ortalamasının altında, sektörün büyüklüğü ise gelişmiş ülkeler düzeyinin altında gelişmekte olan ülkeler düzeyinin üstündedir. Diğer taraftan Türk bankacılık sisteminde çalışan sayıları AB ülkelerine göre çok daha azdır.

Toplam aktifler, toplam krediler ve toplam mevduat açısından bakıldığında sistemde grup bazında kamu sermayeli bankaların üstünlüğü görülmektedir. Daha az şube sayısına sahip olan 3 adet kamu sermayeli bankanın, özel bankalar ve yabancı sermayeli bankalara göre bankacılık sistemi içerisinde edindiği yer, Türkiye'de finansal sistemde kamunun önemli bir aktör olduğunu göstermektedir.

Kamu sermayeli bir banka olarak bankacılık sisteminde yer alan Vakıfbank ise, toplam banka şubelerinin yüzde 8,3'üne sahipken, toplam istihdamın yüzde 8,2'sini oluşturmaktadır. Öte yandan Vakıfbank Türk bankacılık sisteminde, toplam aktifler, toplam krediler ve toplam mevduatlarda dördüncü büyük banka olarak yer almakta ve dönemler itibarıyla de artış trendi sergilemektedir. Vakıfbank bankacılık sistemi içerisinde 2019 yılsonunda yüzde 10'luk bir paya sahip olmuştur.

Finansal sistem içerisinde bankalar, çok çeşitli hizmetler sunabilme, istihdam yaratabilme yapısıyla birlikte, mevduat toplama ve kredi kullandırma görevleri nedeniyle çok önemli roller üstlenmektedir. Türk bankacılık sisteminin

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

daha da gelişebilmesi, sistemin daha fazla kullanılmasıyla ve hizmet çeşitlerinin arttırılabilmesiyle mümkün olacaktır. Bankacılık sistemi dışında kalan fonların bankacılık sistemine çekilebilmesi, ya da nakit işlemler yerine banka kartı, kredi kartı vb. gibi bankacılık enstrümanlarının kullanımının özendirilmesi, işyerlerinde pos cihazlarının zorunluluğunun olması, daha kısa mesafelerde ATM makinalarının konumlandırılması vb. hizmetlerin iyileştirilmesi bankaların gelişimini daha da arttırabilecek ve ülke ekonomisine katkı sağlayabilecektir.

Türkiye’de her 100.000 kişiye 14 şube ve 257 personel düşerken, AB’de ortalama 27 şube ve 652 personel düşmektedir. Bu durum Türk bankacılık sisteminin istihdama daha fazla katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Özellikle başta mesai saatleri olmak üzere çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve şubelerde personel artışına gidilmesi, daha fazla gelirin yaratılabilmesi açısından ekonomiye canlılık kazandırabilecektir.

Geçmiş yıllardaki istatistiksel veriler Vakıfbank’ın daha yüksek bir potansiyelinin olduğunu işaret etmektedir. Öncelikle daha önce ulaşılan şube ve personel sayısının yakalanması veya geçilmesi, bankacılık sistemindeki payının arttırılmasına neden olabilecektir. Bunun için öncelikle bankacılık sisteminin özendirilmesi gerekmektedir. Özellikle minimum personelle çalışmak yerine AB standartlarında, istihdam odaklı olarak personel sayılarının arttırılabilmesi, ekonomik aktivitenin arttırılmasına kaynaklık edebilecektir.

Kaynakça

- Ağır, Hüseyin (2008), “Türkiye’de Finansal Sistemin 1980 Sonrası Gelişimi”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1-2), ss. 15-30.
- Şahin, Hüseyin (2009), Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Ezgi Yayınevi, Bursa.
- Sümer, Gökhan (2016), “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (2), ss. 485-508.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2005), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tokgöz, Erdinç (2009), Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi: 1914-2009, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- VAKIFBANK, (2020), Tarihimiz, www.vakifbank.com.tr, 05.08.2020
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2012), Türkiye’de Bankacılık Sektörü, Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizleri, TBB yayınları, 280, İstanbul
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2020), Bankalarımız 2019. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7678/Bankalarimiz_2019.pdf, 27.09.2020

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2018), Bankalarımız 2017. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7519/Bankalarimiz_2017.pdf, 15.09.2020.
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2014), Bankalarımız 2013. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/708/Bankalarimiz_2013_TR.pdf, 07.09.2020.
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2011), Bankalarımız 2010. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi_998/Ekler/Bankalarimiz_2010.pdf, 02.09.2020.
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği) (2008), Bankalarımız 2007. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/820/2BankalarimizKitabi_2007.pdf, 02.09.2020.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) (2013), Yayınlar, Yıllık Sektör Raporları, 2013. <https://www.tkbb.org.tr/tkbb-yayinlari>, 01.09.2020.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) (2010), Yayınlar, Yıllık Sektör Raporları, 2010. <https://www.tkbb.org.tr/tkbb-yayinlari>, 01.09.2020.
- TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) (2007), Yayınlar, Yıllık Sektör Raporları, 2007. <https://www.tkbb.org.tr/tkbb-yayinlari>, 01.09.2020.

**TÜRKİYE’NİN SEÇİLİ ÜLKELER İLE FİNANSAL HİZMETLER SEKTÖRÜ İÇİN
KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER ANALİZİ**

Şahika Didar PAKSOY¹

Öz

Uluslararası ticaret, ülke ekonomilerinin gelişimi için büyük önem arz etmektedir. Finansal hizmetler sektörü de bu anlamda önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve seçilmiş ülkelerdeki (ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya) finansal hizmetler sektörünün karşılaştırmalı üstünlükler analizini yapmaktır. Analiz, Balassa (1965)’nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi (Revealed Comparative Advantages-RCA) ve Donges vd. (1982)’nin Karşılaştırmalı İhracat Performansı endeksi (Comparative Export Performance-CEP) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Endekslemede kullanılan 2015- 2019 periyodu ihracat ve ithalat verileri, Trade Map veri tabanından elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda; RCA endeks değerlerine göre ABD, Çin ve İngiltere’nin Japonya ve Almanya’ya göre finansal hizmetler sektöründe daha avantajlı olduğu görülmüştür. Türkiye’nin RCA değerleri 1’in altında olduğu için açıklanmış karşılaştırmalı bir avantaja sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye için yapılan CEP endeksi hesaplamalarında endeks değerlerinin 0 ile 1 arasında olduğu belirlenmiştir ve finansal hizmet sektöründe seçili ülkeler arasında karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Üstünlükler, RCA ve CEP Endeksi, Finansal Hizmetler Sektörü

**TURKEY’S COMPARATIVE ADVANTAGES ANALYSIS FOR THE FINANCIAL
SERVICES SECTOR ACROSS SELECTED COUNTRIES**

Abstract

International trade is of great importance for the development of countries' economies. The financial services sector also has an important place in this regard. The aim of this study, the financial services sector in Turkey and selected countries (USA, China, Britain, France, Japan, Germany) is to analyze comparative advantages. The analysis was carried out using the Revealed Comparative Advantages Index (RCA) of Balassa (1965) and the Comparative Export Performance Index (CEP) of Donges et al. (1982). 2015-2019 period export data and import data used in indexing were obtained from the Trade Map database. As a result of the analysis; according to the RCA index values, it has been observed that the USA, China, and the UK are more advantageous in the financial services sector than Japan and Germany. Turkey's RCA values are smaller than one. Therefore, it has been determined that it does not have a comparative advantage.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, didar-paksoy@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-8012-8885>

In addition to this, according to the calculations of the index value for the CEP Turkey, the index values are determined to be between 0 and 1. And between selected countries in the financial services sector has concluded that it has a comparative disadvantage.

Keywords: *Comparative Advantages, RCA and CEP Index, Financial Services Sector*

1.Giriş

Ülkelerin refah ve gelişmişlik düzeylerini artırmak için güçlü bir ekonomiye sahip olmaları gerekmektedir. Güçlü bir ülke ekonomisi, birçok sektörün etkin bir şekilde faaliyet göstermeleri ile mümkün olmaktadır. Üretim ve tüketim alanlarının genişlemesi, ulusal ekonomideki faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesinin yanı sıra uluslararası ekonomik faaliyetlerde dünya ekonomisine entegrasyon sağlanması söz konusu ülke ekonomilerinin gelişimi için önem arz etmektedir. Uluslararası mal ve hizmet sektörleri ele alındığında hizmet sektörü içinde finansal hizmetler sektörünün dünya ekonomisi ve ülke ekonomileri içinde kayda değer bir yeri vardır.

Uluslararası ticaret teorisi Adam Smith ile doğmuştur. Smith, 1776'da yayımlanan Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı eserinde Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temellerini atmıştır. Daha sonra birçok iktisatçı uluslararası ticaret teorisine katkı sağlamıştır. Bunların başında David Ricardo gelmektedir. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini geliştirirken A. Smith'ten ve daha sonra "karşılaştırmalı üstünlükler" kavramını ilk kez kullanan Robert Torrens (1815)'ten etkilenmiştir (Alexa vd., 2013: 111). Ricardo'yu takip eden; John S. Mill, Alfred Marshall, E. Hecksher ve B. Ohlin, John M. Keynes, Jacop Viner ve Paul Samuelson gibi birçok iktisatçının da teoriye önemli katkıları olmuştur (Seyidoğlu, 2013: 22).

Günümüzde, karşılaştırmalı üstünlüklerin kabul gören formu E.Hecksher ve B. Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Hecksher- Ohlin modeli "Faktör Donatımı Teorisi" olarak bilinmektedir. Ricardo'nun geliştirmiş olduğu teoriden farklı olarak Faktör Donatımı Teorisinde sermaye faktörü önemli bir açıklayıcı olarak kullanılmıştır (Utkulu, 2005: 12-13).

Liesner (1958) ve daha sonra Balassa (1965) David Ricardo'nun Karşılaştırmalı (Mukayeseli) Üstünlükler Teorisini temel alarak geliştirmiş oldukları açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (Revealed Comparative Advantages- RCA) endeksi ile ülkelerin seçili mal veya sektördeki uzmanlaşma düzeyinin belirlemeye çalışmışlardır. Balassa endeksi olarak da bilinen RCA endeksinin çeşitli versiyonları birçok iktisatçı tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Bu çalışmada 2015-2019 periyoduna ait ihracat ve ithalat verileri kullanılarak Türkiye ve seçili ülkelerdeki (ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya) finansal hizmetler sektörünün karşılaştırmalı üstünlükler analizi için Balassa'nın RCA endeksi ile Donges vd. (1982)'nin karşılaştırmalı ihracat performansı (Comparative Export Performance, CEP) endeksi kullanılmıştır.

Çalışmada, finans sektörü ve finansal hizmetlerin genel özellikleri değinildikten sonra, seçili ülkelerdeki finans sektörü ve Türk finans sektörü için incelemeler yapılmıştır. Söz konusu incelemede, finans sektörü üzerine yapılan

ulusal/ uluslararası araştırmalardan ve uluslararası veri tabanlarının verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın devamında, analizde kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi (RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performans endeksinin (CEP) matematiksel formu ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonra, endeks analiz bulgularının değerlendirilmesi yapılmıştır. İlk olarak, seçili ülkelerin ve Türkiye'nin finansal hizmetler sektöründeki rekabet gücü analizi yapılmıştır. Sonraki bölümde ise, Türkiye'nin seçili ülkeler karşısındaki sektörel durumu, analiz bulguları ışığında değerlendirilmiştir.

2.Finans Sektörü ve Finansal Hizmetler

Ülke ekonomilerde büyüme ve kalkınmanın istikrarını sağlamak temel ekonomik hedeflerdendir. Bu hedefler doğrultusunda birçok ekonomik faaliyet gerçekleştirilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin etkinliği ise uygulanan ekonomi politikalarının varlığı ile mümkün olmaktadır. Finans sektörü burada önemli bir yere sahiptir. Finans sektörü ve bu sektörün iyi işlemesi için geliştirilen uygun politikalar istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi için gereklidir. Finans sektöründeki faaliyetlerin ve politikaların gerçekleştirilmesinde fon akışı ve fon miktarı belirleyici ve temel faktörlerdir. Dolayısıyla, sermaye birikiminin sağlanması, kaynakların toplanması ve kullanılması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi gibi birçok konunun bir parçası olduğu için finans sektörü, iktisadi büyüme ve kalkınmada önem arz etmektedir.

Finans sektörü, ekonomilerdeki doğrudan ya da dolaylı yollar ile fon akışını gerçekleştiren ve fon oluşumuna katkı sağlayan birçok unsuru barındıran bir organizasyondur (TC. ÇSGB İDK, 2017:110). Sektörün temelinde, tasarruf ve yatırımlar arasındaki sirkülasyonu oluşturan önemli hizmetler yer almaktadır. Burada, bankacılık hizmetleri büyük bir paya sahiptir.

Finans sektörünün temel amacı, tasarruf sahibi birimler ile mal ve hizmet üretimi için kaynak ihtiyacı olan birimler arasında fon akışını sağlamaktır. Bu anlamda, ekonomiye kaynak aktarımını sağlayan ve tasarrufları yatırıma dönüştüren bir sisteme sahip olan finans sektörünün temel işlevleri kaynak birikimini sağlamak, kaynakların reel ekonomiye intikalini, ekonomik birimlerin maruz kaldıkları risklerin dağıtımını ve bu risklerden korunmasını sağlamak, finansal piyasalara ihtiyaç duydukları likiditeyi sağlamak ve en önemlisi de ülkenin yarattığı katma değerden herkesin yararlanmasını sağlamaktır (FHGÖİK, 2018: 4). Finansal hizmetler sektörü, tüm bu işlevlerin yerine getirilmesi için alt yapının oluşturulması ve oluşturulan bu düzen çerçevesinde sistemin devamlılığı ve etkinliği için bir alt sektör konumundadır.

Finansal hizmetler genellikle bankalar ve diğer finans araçları ve yardımcı kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Finansal araçlar ve finansla ilgili diğer hizmet faaliyetleri, mevduat alma ve ödünç verme, kredi mektupları, kredi kartı hizmetleri, finansal kiralama ile ilgili komisyon ve masraflar, faktöring, sigortacılık ve bireysel emeklilik hizmetleri, ödemelerin takasını sağlayan finansal hizmetler vb. faaliyetlerdir. Bunların yanı sıra, finansal varlıkların veya külçelerin saklanması, mali danışmanlık hizmetleri, finansal varlık yönetimi ve izleme işlemleri, sigorta, birleşme ve devralma hizmetleri, likidite sağlama hizmetleri ve borsa hizmetleri de finansal hizmetler kapsamındadır. Finansal hizmetler sektöründeki bu faaliyetlerin ülke ekonomilerinin gelişimini sağlamak adına ulusal ve uluslararası öneme sahiptir.

Söz konusu hizmetler, dünya ekonomik entegrasyonu için gereklidir. Finansal hizmetlerin ücretlendirilmesi; açık ücretler, alım satım işlemlerinde marjlar, varlık sahibi kuruluşlar söz konusu olduğunda alacaklı mülk gelirlerinden düşülen varlık yönetimi maliyetleri, kredi ve mevduatlardaki faiz oranı ile referans oranı arasındaki marjlar ve dolaylı olarak ölçülen finansal aracılık hizmetleri (FISIM) şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Küresel ekonomik büyümeye dahil olmayan dünya nüfusunun ciddi boyuttaki bir bölümü yoksul bir hayat sürmektedir. Bunun bir nedeni, dünyadaki yoksulların kendileri için yeni fırsatlar yaratma konusunda engellerle karşılaşması ve çoğu zaman bu fırsatlardan yoksun olmalarıdır. Söz konusu kişilere sunulan istihdam ve girişimcilik de coğrafi izolasyon, piyasa başarısızlıkları ve siyasi dışlanma gibi birbirine bağlı birçok engel ile sınırlandırılmaktadır. Bu durum, yoksulluğun azaltılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması adına fırsat yaratma konusunda daha geniş perspektifle bakılması gerektiğini göstermektedir. Bireyin kendi çözümlerini yaratabilmesi de önemli bir diğer faktör olmakla birlikte bu çözümleri yaratabilmeleri için gerekli yöntemleri sağlayan faktörlerin de varlığı önemlidir. Ekonomik fırsatlar, bireylerin varlıklarını gelir ve yeni seçenekler yaratacak şekilde yönetmelerini sağlar (Sutton ve Jenkins, 2007:4). Bankacılık, tasarruf ve yatırım, sigorta, borç ve öz sermaye finansmanı, özel vatandaşların para tasarrufu yapmalarına, belirsizliğe karşı korunmalarına ve kredi oluşturmalarına yardımcı olurken; işletmelerin yerel ve uluslararası pazarlarda başlaması, genişlemesi, verimliliği artırması ve rekabet etmesini sağlar. Bu hizmetler düşük gelirli insanlar için savunmasızlığı azaltır ve insanların kendilerine sunulan varlıkları gelir ve seçenekler yaratacak şekilde yönetmelerini sağlar ve nihayetinde yoksulluktan çıkış yolları sunar (Sutton ve Jenkins, 2007:6). Dolayısıyla, finansal hizmetler sektörü, ekonomik fırsatların genişletilmesinde önemli bir role sahiptir.

Dünya finans sektöründeki mevcut durumda Covid 19 Pandemi süreci devam ederken sektördeki performans artışı %1,32 olarak kaydedilmiştir. Söz konusu performans artışı ise; sigorta alanında %1,47, bankalarda %1,25 ve çeşitlendirilmiş finans alanında %1,33 oranlarında artış şeklinde gerçekleşmiştir.¹

2.1. Seçili Ülkelerde Finans ve Finansal Hizmetler Sektörü

Uluslararası ekonomik ilişkilerin ve ticaretin artması dünya dış ticaret hacminin genişlemesini sağlamıştır. Bu genişlemenin temelinde, ülkeler arası siyasi iş birliğinin artması, teknolojik gelişmeler, ulaşım ve haberleşmede kolay, hızlı ve çeşitli enstrümanların olduğu bir ortamın oluşması ülkeleri ekonomik iş birliği konusunda teşvik etmiştir. Sermaye hareketliliğinin serbestleşmesi, finansal piyasalardaki hızlı büyüme ve finansal teknoloji sisteminin geliştirilmesi dünyada küresel bir piyasa oluşturmuştur (Özince, 2008: 26). Dünya finans sektöründeki gelişmeler, yeni finansal odak noktalarının oluşmasını teşvik etmiştir. Finansal odak noktaları haline gelen finans merkezleri, finansal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde önemli ölçüde dinamik bir piyasa ortamı oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, gelişmekte olan ülkelerin dünya

¹ Değerler, 02.01.2021 tarihine aittir. <https://www.bloomberg.com/markets/sectors/financials>

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

ekonomisindeki ağırlığını artması ile birlikte küresel finans merkezlerinin cazip bir rekabet ortamı yaratmasıdır.

Küresel Finans Merkezleri Endeksi'ne (GFCI 28) göre, değerlendirmeye alınan 111 finans merkezi içerisindeki sıralamada New York Finans Merkezi ilk sırayı korurken Londra Finans Merkezi ikinci sırada yerini almıştır. Finans sektöründe lider ülkelerin finans merkezlerinden Tokyo, Hong Kong, Frankfurt ve Paris gibi finans merkezleri de sıralama da ilk 20'de yer alan finans merkezleri olmuştur (GFCI, 2020: 2). Çalışmada yer alan önemli finans merkezlerine sahip olan ülkelerin (ABD, İngiltere, Japonya, Çin, Fransa, Almanya) ve Türkiye'nin GFCI değerleri, dünya sıralaması ve geçen yıla göre sıralamaları ve endeks değerlerindeki değişim rakamları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 2. 1: Küresel Finans Merkezleri Endeksi Değerleri (GFCI)

FİNANS MERKEZİ	GFCI 28		GFCI 27		SIRA DEĞİŞİMİ	ORAN DEĞİŞİMİ
	SIRA	ORAN	SIRA	ORAN		
New York	1	770	1	769	0	▲1
London	2	766	2	742	0	▲24
Tokyo	4	747	3	741	▼1	▲6
Hong Kong	5	743	6	737	▲1	▲6
Frankfurt	16	715	13	720	▼3	▼5
Paris	18	713	15	718	▼3	▼5
İstanbul	64	595	79	636	▲15	▼41

Kaynak: GFCI 28, Eylül 2020.

Tablo 2. 1'e göre, Tokyo Finans Merkezi bir sıra, Frankfurt ve Paris Finans Merkezleri üç sıra gerilemişti. Değerler, söz konusu ülkelerin finans sektöründe önemli ve öncü konumda olduklarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir husus ise, İstanbul Finans Merkezi'nin sıralamada 15 puan yükselerek 64. sırada yerini almış olmasıdır. Bu sonuç, Türkiye'nin 2023 ekonomik hedefleri doğrultusundaki İstanbul'u Küresel Finans Merkezi haline getirme hedefi için önemli bir gelişmedir.

Finans sektöründe öncü olan seçili ülkelerin ve Türkiye'nin finansal hizmetler sektöründeki 2015- 2019 dönemi ihracat ve ithalat rakamları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. 2: Ülkelerin Finansal Hizmetler Sektörü İhracat ve İthalat Verileri

YILLAR		2015	2016	2017	2018	2019
ABD	İhracat	114951000	114762000	128035000	132420000	135698000
	İthalat	32594000	32672000	36649000	39249000	40350000
İngiltere	İhracat	79685830	76372357	76520958	84348685	80306839
	İthalat	19942083	18922965	18443282	22703514	24956439
Çin	İhracat	19179024	17823054	20147050	22208713	21428252
	İthalat	4810656	4714355	5425593	6200804	6162138
Japonya	İhracat	10298600	11836300	10499900	11524300	13786203
	İthalat	5995900	6206100	7692300	8201000	8041995
Fransa	İhracat	11781917	11540572	10931925	11780021	15014283
	İthalat	6377480	5963994	7007412	7696281	7231925

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Almanya	İhracat	23453993	22870832	24030578	24718559	25697284
	İthalat	13889992	13343717	11913618	12857052	13592718
Türkiye	İhracat	658000	380000	512000	643000	716000
	İthalat	1779000	978000	685000	982000	1617000

Kaynak: Trade Map Database, 2020. Unit: US Dollar thousand.

Tablo 2. 2'ye göre finansal hizmetler sektöründe en yüksek ihracat düzeyinin ABD'ye ait olduğu görülmektedir. ABD, İngiltere, Çin, Japonya, Fransa ve Almanya'nın finansal hizmetler sektöründeki ihracatı ithalatından büyük iken Türkiye için tam tersi bir durum gerçekleşmiştir.

Finansal sektörünün alt sektörü rolündeki finansal hizmetler sektöründeki hizmetlerden bazılarının yurt içindeki yararlanma düzeyleri gösteren değerler ülkelerin finansal hizmetlerdeki gelişimi hakkında öngörü sağlayacaktır. Buna örnek olarak, bir ülkedeki 15 yaş üzeri nüfusun bir finans kurumunda ya da bir mobil para hizmet sağlayıcısında hesap sahibi olma yüzdelerini değerlendirelim. Buna göre; ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya'da 2015- 2019 dönemi içerisinde hesap sahibi olma yüzdesi %96'nın üzerindedir. Çin için bu oran %80 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise %68 düzeyinde olmakla birlikte bir önceki beş yıllık döneme göre %12 oranında artış meydana gelmiştir.¹ Dolayısıyla, bir ülke nüfusunun finansal hizmetlerden yararlanma yüzdeleri, ülkelerin sektördeki etkinliği ile doğru orantılı bir ilişki içerisinde olmaktadır. Tüm bu göstergeler değerlendirildiğinde; ABD, İngiltere, Japonya, Çin, Fransa ve Almanya'nın finans sektöründeki liderliklerini korudukları ortadadır.¹

2.2. Türkiye'de Finans ve Finansal Hizmetler Sektörü

Türkiye'deki finansal sektörünün tarihsel perspektifte oluşum ve gelişim sürecini değerlendirdiğimizde 1847'de ilk banka olan yabancı sermayeli Osmanlı Bankası ile Türk finans sektörü için önemli bir adım atılmıştır. Bu süreci, devlet sermayeli Ziraat Bankası ile bölgesel bankaların kurulması izlemiştir. Cumhuriyet yıllarında, İş Bankası ve ülkenin para politikasını yönetmek için kurulan TC. Merkez Bankası kurulmuş, bunların yanı sıra bankacılık, devletin konut, esnaf ve zanaatkarlar gibi çeşitli ekonomik faaliyetleri destekleyen uzmanlık bankalarının kurulması şeklinde gelişim süreci devam etmiştir (Kepenek, 2012:239). Günümüzde; Türk finansal sektörü bankacılık, sermaye piyasaları, finansal kiralama, faktoring, finansman şirketleri, varlık yönetim şirketleri, ödeme sistemleri, sigortacılık ve bireysel emekliliği içeren birçok alt sektörü ve kurumu kapsamaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde de olduğu gibi Türkiye'deki finans sektörü daha çok bankacılık sektörü üzerinde yoğunlaşmıştır (FHGÖİK, 2018: XIII).

Türkiye ekonomisinde istikrarlı büyümenin sürdürülebilirliği için finansman kaynaklarının ve aracı kurumların belirlenmesi önemli bir faktördür. Büyümenin finansmanında kullanılan temel kaynak yurt içi tasarruflar olup bu kaynağın etkin bir şekilde kullanılması ve maliyet minimizasyonunu sağlamak

¹ Yüzde değerler, The World Bank veri tabanından alınmıştır.

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

temel hedefler arasında yerini almaktadır. Bunun yanı sıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla edinilecek dış kaynaklara da ihtiyaç olacaktır. Bu nedenle, etkin ve verimli bir şekilde faaliyet gösteren finans sektörü, ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Ülkede bankacılık üzerinde yoğunlaşan finans sektöründeki kırılganlık ve risklerin dağıtılması diğer finansal faaliyetlerin geliştirilmesi ve bu faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Bireysel emeklilik ve sigortacılık hizmetlerinin desteklenmesi ve kurumsal yatırımcı tabanının genişletilmesi nihayetinde, ortaya çıkacak olan kaynakların bilhassa sermaye piyasaları aracılığıyla fon ihtiyacı olan birimlere daha az bir maliyetle ulaşmasını sağlayacaktır. Diğer yandan, katılım finans sistemi kurum ve araçlarının desteklenmesi ve geliştirilmesi kaynak oluşumunu çeşitlendirecektir.

Türkiye’de finansal hizmetler sektörü genel perspektifi “Reel ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak ve büyümeyi finanse edecek her türlü finansal aracın ihraç edilebildiği, işlem maliyetlerini minimize eden, güçlü bir teknolojik altyapıya sahip, eğitilmiş ve yetenekli işgücünün görev aldığı, inovasyona önem veren, şeffaf ve kamu tarafından etkin biçimde denetlenen bir hizmetler sektörünün oluşturulması” şeklinde özetlenebilir (FHÖİK, 2014: XXI). Bu anlamda finansal kiralama, factoring ve finansman şirketlerine kaynak aktarımının daha az maliyetle gerçekleştirilmesini, bu şirketlerin sundukları hizmetleri yaygınlaştırmaları ve bu hizmetlerin edinimini daha rahat hale getirmeleri ile reel sektörün finansman araçları çeşitlendirilmiş olacaktır. Finans sektörü, dünyada dijital teknolojilere yapılan yatırımlarla yeniden şekillenmektedir. Türk finans sektörünün bu yeni sistemsel yapıya uyumu ile birlikte finansal teknoloji uygulamalarını geliştirmesi ve artırması gerekmektedir. Bu durum, sektörün ülkenin reel ekonomisine katkı sağlaması için önemlidir. Finansal hizmetler sektörünün, muhasebe, yönetim danışmanlığı ve hukuk gibi diğer sektörlerle iş birliği içinde çalışması, Türk finans sektörünün gelişimi için diğer bir önemli husustur (FHGÖİK, 2018: XIV).

Türkiye’de finansal hizmetler ihracatı 2016 yılından artış gösterse de son yıllarda %11 düzeyine gerilemiştir. Ülkedeki finansal hizmetler ithalatı ise %65 düzeyine yükselmiştir. Bunun yanı sıra, tüm hizmet sektörü içerisindeki finansal hizmetler ihracat oranı %1 oranında kalırken, ithalat oranı 2017 yılı sonrasında %3 düzeyinden %6 düzeyine yükselmiştir. Bunun yanı sıra, İstanbul Finans Merkezi, Küresel Finans Merkezleri Endeksi (GFCI 28) 2020 yılı sonuçlarına göre, değerlendirmeye alınan 111 finans merkezi içerisinde geçen yıldan bu yana 15 sıra yükselerek 64. sırada yerini almıştır. Türkiye’nin 2023 ekonomik hedeflerinden olan İstanbul’un küresel finans merkezi olma hedefi için önem arz etmektedir.

Türk finans sektörünün geliştirilmesi için birkaç politika önerisi mevcuttur. Ülkedeki finans sektörünün bankacılık ağırlıklı olduğu göz önünde bulundurulduğunda finans sektörünün reel sektörün finansmanındaki etkinliği ve finansal ürün çeşitliliği artırılmalıdır. Çeşitlilik sağlanan finansal araçların ve kurumların rekabet eşitliğini sağlamak amacıyla, düzenleme farklılıkları ortadan kaldırılmalıdır. Dünya finans sektörünün finansal teknoloji konusunda yeni bir perspektif kazandığı göz önünde bulundurulduğunda Türk finans sektörünün proaktif ve dünya standartlarında geliştirilmesi gereklidir. Finansal okur yazarlığın artırılması için gerek akademik gerekse kamusal çalışmaların

artırılması, finansal araçlar ile kurumların iş birliğinin artırılması ve finansal tüketici konumdaki birimlerin birikimlerini doğru bütçeleme ile etkin bir şekilde kullanmalarını sağlamak adına bilinçlendirilmesi ile finansal tabana yayılmanın artırılması gerekmektedir (FHÖİK, 2014: XV).

3.Literatür Taraması

Geçmişten günümüze Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi çerçevesinde ülkelerin dış ticaret performansı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, uluslararası ticarete uzmanlık ve rekabet düzeyini ölçmek için çeşitli endeksler kullanılmıştır. Bu endekslerden bazıları, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, karşılaştırmalı ihracat performansı endeksi vb. endekslerdir. Bu bölümde, literatürdeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (RCA) endeksi ve/veya çeşitli versiyonları kullanılarak hizmet sektörü üzerine yapılan analiz çalışmalarından birkaçına yer verilmiştir.

Kuşat (2019), çalışmasında Türkiye ve turizm sektöründe öncü beş ülkenin sektördeki rekabet gücünü ve Türkiye'nin söz konusu ülkeler ile olan karşılaştırmalı üstünlükler analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmada yapılan analizde, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi (RCA) ve Karşılaştırmalı ihracat Performans endeksi (CEP) kullanılmıştır. Analizin sonucunda, Türkiye'nin AKÜ endeks değerlerine göre turizm sektöründe rekabet avantajının yüksek olduğu tespit edilmekle birlikte KİP endeks değerlerine göre, sadece Tayland karşısında dezavantajlı bir konumda olduğu görülmüştür.

Liu vd. (2018), çalışmada hizmet geliştirmenin imalat sektörlerinin ihracat rekabetçiliği üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analizde, malların uluslararası ticarete hizmetlerin dolaylı rolünü ölçmek için bir metodoloji geliştirmeye çalışmışlar ve brüt ihracatta yurtiçi katma değere dayalı olarak ortaya çıkan karşılaştırmalı üstünlüğün yeni ölçümlerini oluşturmuşlardır. Buna göre, finans hizmetlerinin ve ticari hizmetlerin geliştirilmesinin, bu hizmetleri yoğun olarak kullanan, ancak diğer imalat sektörlerinde olmayan imalat sektörlerinin ortaya çıkan karşılaştırmalı avantajını artırdığı tespit edilmiştir. Çalışmada, Hindistan gibi ülkeler için finansal hizmetler ve iş hizmetlerinin imalat sektöründe yoğun bir şekilde kullanılmasının, karşılaştırmalı bir avantaja sahip olma eğiliminde olmalarını sağladığı öne sürülmüştür.

Forte (2016), çalışmada dünya hizmet ticaretinde öncü olan on gelişmekte olan ülke için 2000- 2013 dönemi dünya hizmet ticareti verilerinin karşılaştırmalı avantajlar (RCA) analizini yapmıştır. Analiz sonucuna göre, Hindistan'ın bilgisayar ve bilgi hizmetleri alanında güçlü bit karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu, Macao, Tayland ve Türkiye'nin seyahat hizmetlerinde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu, diğer ticari hizmetlerde Çin'in inşaat hizmetlerinde, Kore'nin avantajlı konumda olduğu görülmüştür. Singapur'un hem finans hem de ulaşım hizmetleri sektöründe karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu, Hong Kong'un finansal hizmetler sektöründe karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Li vd. (2014), çalışmada Şangay ve Hong Kong'un finansal hizmetlerdeki RCA analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde, 2001- 2011 dönemi ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, Hong Kong'un RCA değerlerinin Şangay'ın RCA değerlerine göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla,

Hong Kong'un finansal hizmet ticareti Şangay ile karşılaştırıldığında uluslararası düzeyde rekabet avantajına sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Hiziroglu vd. (2012), çalışmada Türkiye'deki seçilen hizmetlerin rekabet gücünü 2000- 2010 dönemi için AB ve seçilmiş AB ülkeleri ile karşılaştırmalı üstünlükler (RCA) analizi yapılmıştır. Analizde altı hizmet sektörü seçilmiştir. Analiz sonucuna göre, Türkiye için inşaat, turizm ve ulaştırma sektörlerinde güçlü bir karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Türk finans ve sigorta ile iletişim ve bilgisayar bilişim sektörlerinde ise AB karşısında karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu görülmüştür.

Wei vd. (2011), çalışmada Çin, Japonya, İspanya, Birleşik Krallık ve ABD'nin turizm ve turist e-ticaret hizmetleri için karşılaştırmalı üstünlükler analizini yapmıştır. Analizde, RCA endeksi ve 1982- 2009 dönemi verileri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre; gelişmiş turizme sahip ülkelerde, yetkili seyahat e-ticaret web siteleri, devlet destekleri, ilgili işletmelerin koordinatları, birleşik yönetim vb. niteliklere dikkat çekilmiştir. Bunu yanı sıra, Çin'deki turizm ve turist e-ticaret hizmetleri seviyesi oldukça düşük olup Çin'in bu alanda dezavantajlı konumda olduğu görülmüştür.

Herman (2009), çalışmada uluslararası sağlık hizmetlerinde ihracat ve ithalat verilerine ulaşılabilen AB üyesi devletlerin RCA endeksi analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde, 2000- 2005 dönemi ihracat ve ithalat verilerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucuna göre, Kıbrıs'ın 2005 yılı RCA endeks değeri diğer ülkelere göre en yüksek olup 0,35 düzeyindedir. Sonuç olarak, uluslararası sağlık hizmetleri ticaretinde ülkenin seçili dönemde rekabet avantajına sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Mohammadi ve Yaghouni (2008), çalışmada gelişmekte olan ülkelerdeki e- hizmetlerin bilgisayar ve bilgi hizmetleri, seyahat ve ulaşım hizmetleri ve finansal hizmetler alanlarındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan analizde RCA endeksinin üç türevi kullanılmıştır. Analizde 1998- 2004 dönemi verileri ile RCA endeksi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, birçok gelişmekte olan ülkenin seyahat, turizm ve ulaşım hizmetlerinde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu, örneklemdeki ülkelerin üçte birinin ise finansal hizmetlerde avantajlı konumda olduğu tespit edilmiştir.

Seyoum (2007), çalışmada seyahat, turizm ve ulaşım hizmetlerde seçilmiş gelişmekte olan ülkeler için 1998-2003 dönemi verileri ile karşılaştırmalı üstünlükler analizi yapılmıştır. Analizde RCA endeksinin üç türevi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, birçok gelişmekte olan ülkenin seyahat, turizm ve ulaşım hizmetlerinde karşılaştırmalı avantajlı avantaja sahip olduğu görülmüştür. Çalışmadaki ülkelerin yaklaşık üçte biri de finansal hizmetlerde karşılaştırmalı avantajlar göstermektedir. Arjantin, Mısır, Hindistan veya Türkiye gibi yalnızca az sayıda ülke, işletme hizmetlerinde RCA değerlerine göre söz konusu ülkelerin karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğunu tespit edilmiştir.

Kuznar (2007), çalışmada gelişmekte olan ülkelerin uluslararası hizmet ticaretindeki rekabet gücü incelemiştir. Analizde RCA endeksi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkelere belirli hizmet alt sektörlerinde yüksek RCA değerlerine sahip olmakla birlikte; düşük ve orta

gelirli ekonomilerin hizmet ticaretinde, özellikle emek yoğun faaliyetlerde karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Hisanaga (2007), çalışmada ABD'nin uluslararası hizmet ticaretinin dünya, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Türkiye, Almanya, Japonya, İrlanda, Rusya, Çin, Çin Halk Cumhuriyeti ile karşılaştırmalı rekabet gücü incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ABD'nin bilgiye dayalı hizmetlerde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.1.Çalışma Veri ve Yönetimi

Çalışmada, ülkelerin 2015-2019 periyodu ihracat ve ithalat verilerinden yararlanılarak RCA ve CEP endeksi analizi yapılmıştır. Veriler, Trade Map veri tabanından elde edilmiştir. Ülkelerin dış ticarete rekabet gücünü ölçmeye yarayan bu iki endekse bu bölümde yer verilmiştir.

Liesner (1958), karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek amacıyla ticaret sonrası verileri kullanan ilk kişi olmuştur. Onun metodolojisi doğrultusunda Bella Balassa (1965), açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (Revealed Comparative Advantage, RCA) endeksini geliştirmiştir (Vollrath, 1991: 267-268). Balassa endeksi olarak da bilinen RCA endeksi, ülkelerin uluslararası ticarete karşılaştırmalı rekabet gücünü açıklamaktadır. Literatürdeki birçok çalışmada, RCA endeksinin farklı versiyonları kullanmıştır. Bu çalışmada kullanılan Balassa (1965) RCA endeksi formülü;

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) \text{ şeklindedir.} \quad (1)$$

Yukarıdaki ifadeye göre, RCA_{ij} i ülkesinin j malındaki veya sektöründeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi değerini ifade ederken; X_{ij} i ülkesinin j mal veya sektördeki ihracatını; X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını; M_{ij} i ülkesinin j mal veya sektördeki ihracatını; M_{it} i ülkesinin toplam ihracatını göstermektedir. RCA_{ij} değerlerinin 1'den büyük ise, i ülkesi j malında veya sektöründe karşılaştırmalı bir rekabet avantajına sahipken; RCA_{ij} değeri 1'den küçük ise karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu kabul edilir.

RCA endeksleriyle, reel ihracat ve ithalat verileri kullanılarak analiz yapıldığı için özellikle ülkelerin ithalat üzerinde uyguladıkları tarife ve tarife dışı engeller gibi ticaret politikalarının olumsuz etkileri görülmekteyken, ihracat üzerindeki teşvik politikaları gibi önlemler genellikle daha az önemlidir. Bu sebeple, Donges ve arkadaşları uluslararası rekabet edilebilirliği görelî ihracat paylarına dayalı olarak tahmin etmiştir. (Donges vd.,1982:83) Donges vd. (1982)'nin geliştirdiği karşılaştırmalı ihracat performansı (Comparative Export Performance, CEP) endeksinin formülü;

$$CEP_{irj} = (X_{ij} / X_{rj}) / (X_{it} / X_{rt}) \text{ şeklindedir.} \quad (2)$$

Yukarıdaki ifadeye göre, CEP_{irj} , i ülkesinin rakip ülke karşısındaki j mal veya sektöründeki ihracat uzmanlık endeksi değerini ifade ederken; X_{ij} i ülkesinin j mal veya sektöründeki ihracatını; X_{rj} r ülkesinin j mal veya sektöründeki

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

ihracatını; X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını; X_{rt} r ülkesinin toplam ihracatını göstermektedir (Kuşat, 2019:121). CEP_{ij} değerleri 1'den büyük ise ülke o mal grubunda veya sektörde görece bir ihracat avantajına sahip olduğu, aksine 1'den küçük olduğunda görece ihracat dezavantajına sahip olduğu kabul edilir (Donges vd., 1982: 83).

3.2. Analiz Bulguları ve Değerlendirilmesi

Literatürde, uluslararası ticarete ülkeler arasındaki uzmanlaşmayı ele alan birçok teori geliştirilmiştir. Tüm hizmet sektörü içerisinde finansal hizmetler sektörü, uluslararası ekonomide önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde, finansal hizmetler sektörü için Klasik Ekol teorisyenlerinden David Ricardo'nun geliştirmiş olduğu dış ticaret teorilerinden Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni temel alan iki endeks kullanılarak yapılan analizin bulgularına ve analiz sonucunun değerlendirilmesine yer verilmiştir. Öncelikle, Türkiye ve seçili ülkelerin (ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya) Balassa endeksi olarak da bilinen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (Revealed Comparative Advantages, RCA) endeks bulguları ve değerlendirmesi yapılacaktır. Devamında, Türkiye'nin seçili ülkeler karşısındaki ihracat performansını belirlemek için Donges vd. 'nin RCA endeksinden yararlanarak geliştirdikleri Karşılaştırmalı İhracat Performansı (Comparative Export Performance, CEP) endeksi bulguları ve sonucu değerlendirilmiştir.

Finansal hizmetler sektörü için Türkiye ve seçili ülkelerin Trade Map veri tabanından elde edilen 2015-2019 periyoduna ait ihracat ve ithalat verileri ile hesaplanan RCA endeks değerleri Tablo 3. 1' deki gibidir.

Tablo 3. 1: Ülkelerin RCA Endeks Değerleri

YILLAR	RCA ABD	RCA ÇİN	RCA İNGİLTRE	RCA FRANSA	RCA JAPONYA	RCA ALMANYA	RCA TÜRKİYE
2015	2,28	2,83	2,50	1,68	1,88	1,81	0,16
2016	2,30	2,85	2,51	1,76	2,01	1,85	0,21
2017	2,29	2,77	2,57	1,42	1,40	2,17	0,37
2018	2,19	2,58	2,38	1,38	1,45	2,05	0,30
2019	2,25	2,71	2,19	1,89	1,70	2,02	0,19

Ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksine göre beş yıllık periyotta almış olduğu değerler incelendiğinde ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya ve Almanya'nın RCA endeks değerlerinin 1'den büyük ($RCA > 1$) olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu ülkelerin RCA endeks değerlerinin 1'den büyük olması, bu ülkelerin finansal hizmetler sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra; ABD, Çin ve İngiltere'nin endeks değerlerinin Fransa, Japonya ve Almanya'nın endeks değerlerinden büyük olması ABD, Çin ve İngiltere'nin finansal hizmetler sektöründe diğerleri karşısında daha avantajlı bir konumda olduğu sonucunu verir. Türkiye'nin RCA endeks değerlerinin 1'den küçük ($RCA < 1$) olması, ülkenin finansal hizmetler sektörü için dünyada dezavantajlı konumda olduğunu açıklamaktadır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Türkiye'nin seçili ülkeler ile finansal hizmetler sektöründeki karşılaştırmalı ihracat performansı (CEP) endeksi analizi ülkelerin 2015-2019 periyodundaki ihracat verileri kullanılarak yapılmıştır. Tablo 4'te Türkiye için yapılan CEP endeksi analiz bulguları yer almaktadır.

Tablo 3. 2: Türkiye'nin Seçili Ülkeler İçin CEP Endeks Değerleri

YILLAR	CEP _{ABD}	CEP _{ÇİN}	CEP _{İNGİLTERE}	CEP _{FRANSA}	CEP _{JAPONYA}	CEP _{ALMANYA}
2015	0,079	0,064	0,055	0,257	0,187	0,141
2016	0,055	0,045	0,039	0,184	0,121	0,104
2017	0,062	0,049	0,046	0,238	0,170	0,126
2018	0,070	0,055	0,052	0,272	0,182	0,151
2019	0,071	0,052	0,057	0,211	0,164	0,146

Türkiye'nin seçili ülkeler ile yapılan Tablo 3. 2'deki CEP endeksi analiz bulgularına göre endeks değerlerinin 1'den küçük ($CEP < 1$) olduğu tespit edilmiştir. CEP endeks bulgularına göre, Türkiye'nin seçili ülkeler karşısında finansal hizmetler sektöründe ihracat dezavantajına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin ABD, Çin ve İngiltere ile olan CEP endeksi değerleri oldukça düşük olduğu görülmekle birlikte finansal hizmetler sektöründe ilk sıralarda yerini alan bu ülkelere olan yakınsamasının da oldukça düşük olduğu görülmektedir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Finansal hizmetler sektörü için endeks analizi ile gerçekleştirilen bu çalışmadaki seçili ülkeler olan ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Japonya ve Almanya'da finans sektörü önemli ölçüde gelişmiştir. Öyle ki bu ülkeler finans sektöründe dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Söz konusu ülkeler, dünya finans merkezleri olarak bilinen finansal odak noktalarına sahiptir. Bu finans merkezlerinden bazıları New York, Hong Kong, Londra, Tokyo, Frankfurt vd. olmak üzere Küresel Finans Merkezleri Endeksi (GFCI 28) değerlendirmesinde incelemeye alınan 111 ülke içerisinde ilk sıralarda yerini aldığı görülmektedir. Yapılan endeksleme sonuçları ve ülkelerin finansal hizmetler sektöründeki ihracat düzeyleri bunu destekler niteliktedir.

Ülkelerin RCA endeksi sonuçları, seçili ülkelerin sektörde uzmanlaştıklarını ve finansal hizmetler sektöründe karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduklarını göstermektedir. Türkiye için yapılan RCA endeks analizinde ise ülkenin finansal hizmetler sektöründe karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye ile seçili ülkeler arasındaki karşılaştırmalı ihracat performansı (CEP endeksi) analiz sonuçları ülkenin seçili ülkeler karşısındaki finansal hizmetler ihracatında dezavantajlı konumda olduğu belirlenmiştir. Türk finans sektörünün gelişimi için söz konusu sektörde lider konumda olan ülkelere sektörel açıdan yakınsama durumunu ve dünya finans sektöründeki yerini tespit etmek önem arz etmektedir. Bu sebeple, finans sektöründe uzmanlaşmak adına ekonomik hedefler doğrultusunda dünya

trendlerini de takip eden etkin politikalar üretilmelidir. Etkin politikalar üretebilmek için finans sektöründe öncü ülkelerin sektörel bazda yaptıkları faaliyetleri ve uyguladıkları politikaları yakından takip etmek ve bunları örnek alarak yeni politikalar ve yeni faaliyet alanları geliştirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Alexa, Ioana-Veronica, Toma, Simona Valeria, Sarpe, Daniela Ancuta (2013), "Testing the Ricardian Model: Do the Data Confirm the Assumptions?" International Conference on Economics and Business Administration, ss. 111-115.
- Balassa, Bella ve Noland, Marcus (1989), "Revealed Comparative Advantage in Japan and the United States", Journal of International Economics, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 8-12.
- Donges, Juergen Bernhard, Krieger-Boden, Christiane, Langhammer, Rolf J., Schatz, Klaus-Werner, Thoroe, Carsten S. (1982), "The Second Enlargement of The European Community: Adjustment Requirements and Challenges for Policy Reform", Kieler Studien, No:171, Kiel.
- FHGÖİK (Finansal Hizmetler Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu) (2018), On Birinci Kalkınma Planı Finansal Hizmetler Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TC. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- FHÖİK (Finansal Hizmetler Özel İhtisas Komisyonu) (2014), Onuncu Kalkınma Planı Finansal Hizmetler Özel İhtisas Kurulu Raporu, TC. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Forte, Rosa (2016), "The comparative advantages in the services sector of the developing economies by Nuno Tiago Montenegro Cunha", Master Dissertation in International Business, Faculdade de Economia Universidade do Porto.
- GFCI 28 (2020), "The Global Financial Centres Index 28", Z/Yen Group, Seoul.
- Herman, Lior (2009), "Assessing International Trade in Healthcare Services", European Centre for International Political Economy, ECIPE Working Paper, Sayı: 3, 29s.
- Hisanaga, Makoto (2007), "Comparative Advantage Structure of U.S. International Services", Interfaces for Advanced Economic Analysis Kyoto University, Sayı: 134, ss.1-21.
- Hiziroglu, Abdulkadir; Hiziroglu, Mahmut; Kokcam A. Hulusi (2012), "Competitiveness in Services: Turkey versus European Union", Procedia- Social and Behavioral Sciences, Cilt: 62, Sayı: 2012, ss. 436 – 440.
- Kepenek, Yakup (2014), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kuşat, Nurdan (2019), "Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) İndeksine Göre Türkiye'nin AB28 Aday Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü (2006-

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- 2016)", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 1, ss. 111-133.
- Kuşat, Nurdan (2019), "Türkiye Turizm Sektörünün Dünya Sektör Liderleri Karşısındaki Rekabet Gücü", Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, ss. 141-165.
- Kuźnar, Andželika (2007), "International trade in services in developing countries - threats and opportunities Are developing countries competitive ?", Paper presented at the TSG 2007 Athens Ninth Annual Conference 13-15 September, Athens.
- Liu, Xuepeng; Mattoo, Aaditya; Wang, Zhi; Wei, Shang-Jin (2018), "Services Development and Comparative Advantage in Manufacturing", Policy Research Working Paper, World Bank Group, Development Economics, Development Research Group, March, 44s.
- Mohammadi, Shahriar ve Yaghoubi, Parisa (2008), " Analysis of Revealed Comparative Advantage in the E-Service Market", 2008 IEEE Uluslararası Sistem Mühendisliği Sistemi Konferansı, Monterey, CA, ABD, ss. 1-6.
- Özince, Ersin (2008), "Finansal Sektör – Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Deneyimi", 12. Dünya Muhasebe Tarihçileri Kongresi, İstanbul, ss. 24-45.
- Seyidoğlu, Halil (2013), "Uluslararası İktisat Teori", Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Seyoum, Belay (2007), "Emerald Article: Revealed comparative advantage and competitiveness in services: A study with special emphasis on developing countries", Journal of Economic Studies, Cilt: 34, Sayı: 5, ss. 376-388.
- Sutton, Christopher N. ve Jenkins, Beth (2007), "The Role of the Financial Services Sector in Expanding Economic Opportunity Corporate Social Responsibility Initiative Report No. 19 Cambridge, MA: Kennedy School of Government, Harvard University.
- TC. ÇSGB İDK (İzleme ve Değerlendirme Kurulu) (2017), 5. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantı Raporu, Ulusal İstihdam Stratejisi, TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Utkulu, Utku (2005), Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 91s.
- Vollrath, Thomas L. (1991), "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage", Weltwirtschaftliches Archive, Bd. 127, Sayı: 2, ss. 265-280.
- Wei, Yingmei; Fang, Runsheng; Feng, Yuqiang (2011), "The RCA index comparison of five countries: The analysis of potential impact upon Chinese tourism export and e-tourism services' trade", 2011 2nd International Conference on Artificial Intelligence, Management Science and Electronic Commerce (AIMSEC), Dengleng, ss. 5242-5245.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>

<https://www.bloomberg.com/markets/sectors/financials>

<https://www.dunya.com/dunya/imf-gelismis-ulkelerin-finansal-sektoru-cok-buyuk-haberi-279649>

<https://www.trademap.org/Index.aspx>

**KREDİ GARANTİ FONUNUN İŞLETMELERE SAĞLADIĞI DESTEKLEMELERİN
BÜYÜME VE KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Talha KARATURNA¹

Öz

Bu çalışmada Kredi Garanti Fonu kuruluşu, yapısı, amaçları üzerine finans kurumları aracılığıyla ekonominin darboğaza girdiği dönemler ele alınarak finansal desteklerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine etkileri araştırılmaktadır. Sektör desteklemelerinin sağlandığı ve organizasyonun bankacılık sektörü aracılığıyla etkin ve verimli kullanımı ekonomik istikrarın sağlanması, büyümenin sürdürülmesi ve işletmeleri kalkındırması için yeterliliği perspektifinden araştırılmaktadır. Bankaların çalışmakta olduğu portföylerinin ve yeni girişimcilerin bu kaynaktan faydalanması için çalışma yaparak Kredi Garanti Fonu değerlendirme sürecine sunmakta ve uygun görülmesi durumunda finansman desteği sağlanmaktadır. Kredi Garanti Fonu aracılığıyla 2017-2020 yılları arasında küçük ve orta ölçekli işletmeler ve büyük işletmelere sağlanan kaynakların Türkiye Ekonomisi büyüme rakamlarıyla mukayese edilerek ekonomik etkisi analiz edilmiştir. Kullanılan fonların ihracata etkileri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Garanti Fonu, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

**THE EFFECTS OF SUPPORTS PROVIDED BY THE CREDIT GUARANTEE
FUND TO BUSINESSES ON GROWTH AND DEVELOPMENT**

Abstract

This working paper has been researched about handling the effects of growth and development in the period of difficult situation with financial support with the purposes, cooperation and scheme of Credit Guarantee Fund that is combined with intervention of Financial Cooperation. There have been several investigations about sufficiencies which is related to using to supply the promoting of sector and organisation under banking sector effectively and efficiently for ensuring economic stability, continuing growth and developing business enterprises. The influence of economy was analyzed with comparing between The growth rate of Turkish Economy and providing funds to Small, Medium and Large Enterprises among 2017- 2020 years through Credit Guarantee Fund. Therefore, this working paper emphasize the effects of used fund on Export.

Keywords: Credit Guarantee Fund, Economic Growth and Development

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, t.karaturna@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3212-2232>

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

1.Giriş

Türkiye ekonomisinin finans sistemi içerisinde Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma A.Ş. Küçük ve Orta Ölçekli işletmelerin kredi temin edilmesinde teminat yetersizliği nedeniyle faaliyetlerini sürdürebilmesi için kefalet oluşturan bir kuruluştur. Projelerin hayata geçirilmesi için gerekli finansal desteğe ihtiyaç duyan kuruluşların ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde küçümsenemeyecek desteği bulunmaktadır. Ekonomik darboğazların yaşandığı dönemlerde genişletici para politikası üzerinde işletmeleri rahatlatmak, sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Kredi Garanti Fonu etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Bankaların çalışmakta olduğu portföylerinin ve yeni girişimcilerin bu kaynaktan faydalanması için çalışma yaparak Kredi Garanti Fonu değerlendirme sürecine sunmakta ve uygun görülmesi durumunda finansman desteği sağlanmaktadır. Bu durum; istihdam, işsizliği önleme, büyüme ve kalkınmanın yanı sıra dış ticaret açıklarını kapatmak üzere ihracata katkıda bulunmaktadır. Bu sistem 1991 yılında kurulmasına karşın etkin olarak görev ve yükümlülükleri 2018 yılı döviz kuru artışlarının yaşandığı ve faiz oranlarının hızlı bir şekilde arttığı dönemde finansal araç olarak kullanılmıştır. Yapılan çalışmamızda Kredi Garanti Fonu'nun Türkiye Ekonomisi içerisindeki büyüme, kalkınma ve dış ticaret verileri içerisindeki yeri ve önemine, bunun yanı sıra etkin ve verimli kullanımı araştırması üzerine bir model oluşturulacaktır.

2.Kredi Garanti Fonu Kuruluşu, Yapısı Ve Amaçları

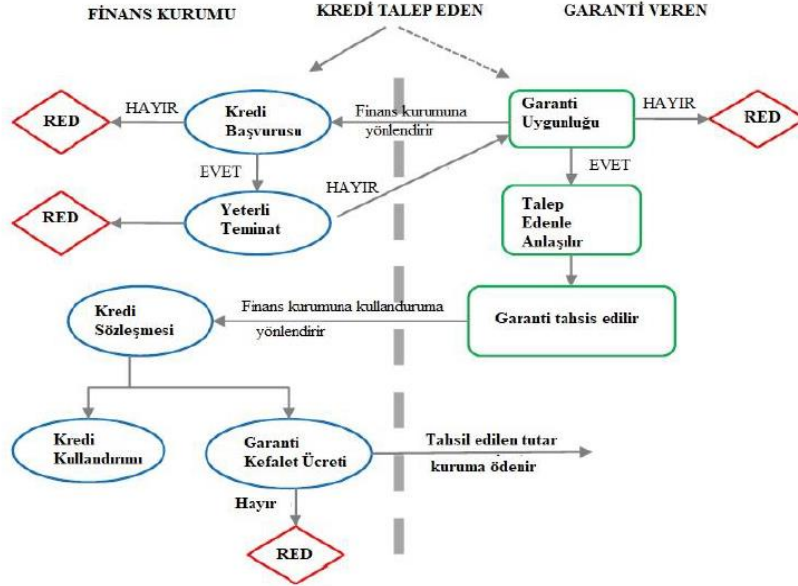
Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma A.Ş. 1970 yılında Türkiye ile Federal Almanya arasında imzalanan teknik işbirliği anlaşması çerçevesinde, iki ülke arasında mektup teatisi yoluyla akdedilen “Küçük ve Orta Boy İşletmeler İçin Bir Kredi Garanti Fonu Kurulmasına Yardım” konulu proje anlaşması ile 1991 yılında kurulmuştur. Bu anlaşma 14 Temmuz 1993 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kredi Garanti Fonu A.Ş. bir “Kefalet” kuruluşudur. KGF A.Ş. bankalar tarafından kredilendirilmesi uygun bulunan, ancak teminat yetersizliği içinde olan KOBİ niteliğine haiz firmalara, bankalara karşı kredinin belli bir oranında kefalet vererek krediye erişmelerinde destek olmaktadır. Kredi Garanti Fonu A.Ş. küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ’lerin) bankalardan kredi temin etmelerini sağlamak amacıyla kefalet hizmeti vermekte, kendisi kredi kullanılmamaktadır.

Şekil 2. 1: Kredi Garanti Fonu Ortakları

Kaynak: www.kgf.com.tr, 2020.

Şekil 2. 2: Kredi Garanti Sistemi

Kaynak: Kapucu, 2020.

Sistemde kredi talep eden (işletmeler), kredi veren (finans kurumları) ve garanti veren kurum olarak Kredi Garanti Fonu şeklinde üç taraf yer almaktadır. Her bir tarafın ise beklentileri farklıdır.

İşletmeler: Teminata gerek duymaksızın ilave destek sağlamayı ve yüksek kaldıraç oranlarıyla işlem yapmayı amaçlamaktadır.

Finans Kurumları: Asimetrik bilgi sorununun üstesinden gelmeyi, riski çeşitlendirerek transfer edebilmeyi, Basel kriterlerine uygun kaliteli teminatlarla kredi verebilmeyi ve kredi hacmini artırmayı amaçlamaktadır.

Kredi Garanti Fonu: Finans sistemindeki sorunların çözülmesini ve kullanılan makroekonomik verilere katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Beklentilere bakıldığında uygulanan garanti fonu uygulamasının iki farklı nedene dayandırıldığını gözlemlenmektedir. İlk olarak finansal piyasalarda yaşanan sorunlar nedeniyle kredi taleplerinin karşılanamamasından kaynaklı oluşan kredi boşluğunun giderilmesi ve ekonomiye ivme kazandırılması, ikincisi ise ekonomide oluşan durağan veya gerileme dönemlerinde işletmelerin desteklenerek sorunlarının aşılmasına çalışılmasıdır. (Calice, 2016: 25; European Commission, 2006: 4-6). Bu durumun örneğini 2020 yılında yaşanan ve Çin'in Wuhan kentinde başlayarak kısa sürede dünyayı etkisi altına alan ve covid-19 salgın hastalığında Türkiye ekonomisinin de üzerinde etkisi hissettiği dönemde işletmelere ekonomik olarak destek sağlamak amacıyla Kredi Garanti Fonu kapsamında paket açıklanmıştır.

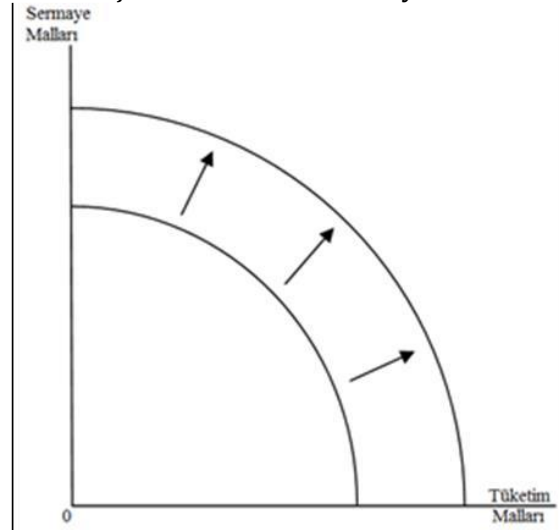
2.1. Ekonomik Büyüme

Bir ülke ekonomisinin belli bir zaman içinde, genellikle bir yıl olarak varsayılarak, üretim kapasitesinde ve üretilen mal, hizmet miktarında meydana gelen artışları olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla göstergesi önemli bir belirleyici olarak kullanılmaktadır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla nominal ve reel olmak üzere iki şekilde ölçülür.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla nominal ve reel olarak iki şekilde ölçülmektedir. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla bir önceki yıla göre ekonominin üretim kapasitesinin artışını değil fiyat artışlarının bir göstergesidir. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ise fiyatlardan arındırılarak üretim kapasitesindeki değişimlerin göstergesidir. Ekonomik büyüme ile ilgili ekonomik göstergelerde Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ele alınmakta, ülke nüfusuna bölünmesi ile birlikte elde edilen kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı sayısal olarak ölçebilen bir olgu olduğunu göstermektedir. (DİNLER, 2008, s. 174).

Büyümenin reel olarak yani fiyatlardaki değişimlerden arındırılarak hesaplanması önemlidir. Çünkü, sayısal olarak meydana gelen artışlar üretim kapasitesinin genişlediğini veya daraldığını, üretim faktörlerindeki verimliliğin arttığını veya azaldığını sağlıklı bir şekilde vermektedir. Üretim faktörlerindeki değişim uzun dönemde gözlemlenebilmektedir.

Şekil 2. 1: Ekonomik Büyüme

Kaynak: Aktuğ, 2010.

Toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasında etkili olan tüm faktörler ekonomik büyümenin göstergeleri arasında yer alır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesi ve belli bir dönemi kapsamı gerekmektedir. Bu iki şekilde nominal ve reel olarak ölçülmektedir.

Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, bir ülke ekonomisinde belirli bir zaman içerisinde, genellikle bir yıl ele alınarak üretilen mal ve hizmetlerin aynı dönem içindeki piyasa fiyatlarıyla (cari fiyatlarla) hesaplanan parasal değeridir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, bir ülkede belirli bir zaman içerisinde, genellikle bir yıl ele alınarak üretilen mal ve hizmetlerin baz alınan farklı bir yılın sabit fiyatlarıyla hesaplanan değerini ifade eder. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki yıllık fiyat değişimlerinin enflasyondan arındırılmış halidir.

2.2. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma, bir ekonomide toplumsal ve siyasi yapıların değişerek insan yaşamının maddi ve manevi refah düzeyinin yükselmesi, Gayri Safi Milli Hasıla hacminin artmasıdır. Kalkınma ekonomik ve sosyal yapılarıdaki değişikliği zorunludur ve yapılanma toplumun belli bir grup veya sınıfının artan toplumsal refah düzeyinden pay alarak dengeli dağılımını gerekli kılmaktadır.

Kalkınma konusu 2.Dünya Savaşı'ndan bu yana ülke ekonomilerinin üzerinde durduğu önemli bir konu olmuştur. Çünkü, dünya ülkeleri arasında barışın sağlanması ve yoksulluktan kurtulması için kalkınma gerekmektedir. Kalkınma konusu daha gelişmekte olmak ülkeleri ilgilendiren bir konu gibi ele alınsa da gelişmiş ülkelerinden de dikkat ettikleri önemli bir konudur. Büyüme ve kalkınma kavramsal olarak birbirini tamamlayan konulardır. Kalkınma söz konusu olabilmesi için reel olarak büyümenin sürekli halde istikrar sağlamış olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde ekonomide refah artışı olabilmektedir.

2.3.Dış Ticaret

Ülkeler ya da bölgeler arasında mal ve hizmetlerin transferi dış ticareti oluşturmaktadır. İhracat ve ithalat faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilir.

İhracat: Bir ülkede üretilen bir malın, yabancı ülkelere döviz karşılığında satılmasına denir.

İthalat: Yurt dışında üretilmiş bir malın, ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasına denir.

Dış ticaret verilerinin en önemli konuları olan ithalat ve ihracat bir ülke ekonomisinin dış ticaret dengesini oluşturur.

3.Rakamlarla Kredi Garanti Fonu

3.1.Kredi Garanti Fonu Kapsamında Verilen Kefaletlerin Kobi-Kobi Dışı Ayrımı

Kredi Garanti Fonu kapsamında verilen kefaletler şirketlerin satış rakamları ve çalıştırdıkları personel sayılarına göre KOBİ ve KOBİ DIŞI olarak ikiye ayrılmaktadır. 0-125 Milyon TL satış rakamı ve 250 adet personel sayısına ulaşmayan işyerleri KOBİ olarak değerlendirilmektedir. 125 Milyon TL üzerinde satış rakamları bulunan veya 250 adet personel çalıştıran firmalar ile KOBİ DIŞI olarak değerlendirilmektedir.

2010-2018 yılları arasında KOBİ ve KOBİ DIŞI toplam 280,572 milyon TL Kredi Garanti Fonu kefaleti sağlanarak bankalar aracılığıyla işletmelere fon sağlanmıştır. 2020 Ekim ayı itibarıyla verilen kefalet tutarı 446,572 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. 2018-2020 yılı değişimi ülke ekonomisi içerisinde yaşanan döviz kurundaki aşırı artışlar ve 2019 yılında çıkan salgın hastalığın kısa sürede tüm dünya ülkelerini etkisi altına almış ve Türkiye'de de 2020 Mart

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

ayında etkisini göstermeye başladığı ve bu kapsamda alınan tedbirlerle ekonomik bir daralma yaşanmıştır. Bu kapsamda Kredi Garanti Fonu kefaleti kapsamında bankalar aracılığıyla işletmelere fon sağlanmıştır. 2018 yılı ile 2020 yılı arasında %62'lik bir artış olduğu görülmektedir.

Toplam Kredi Büyüklüğü: 2,62 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Tazmin/Kullandırım oranı %2,49 seviyesiyle iyi bir seviyede seyretmiştir.

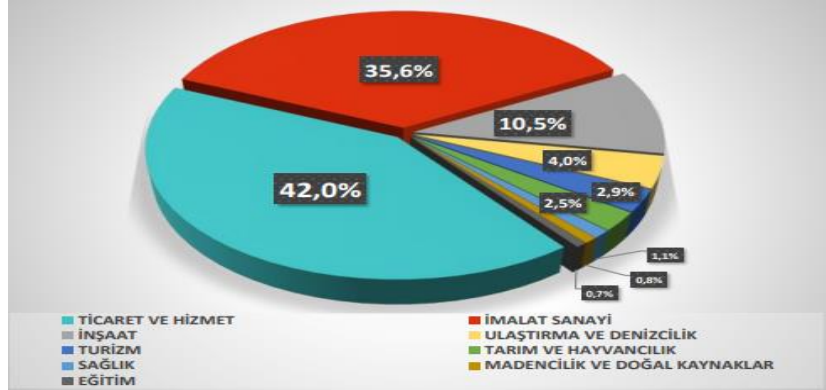
3.2.Kredi Garanti Fonu Bölgesel Dağılımı

Kredi Garanti Fonu bölgesel dağılımında kentlerin gelişmişlik düzeyleri, nüfus oranları önemli bir rol oynamaktadır. Kredi Garanti Fonu kefaleti ile kullanılan kredilerde, Marmara Bölgesi %43 pay ile verilen kaynaktan en yüksek kullanıma sahiptir. Bölgesel dağılıma göre; %17 İç Anadolu Bölgesi, %14 Ege Bölgesi, %12 Akdeniz Bölgesi, %6 Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi, %2 Doğu Anadolu Bölgesi şeklindedir. En düşük pay sahibi bölge ise Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

3.3.Kredi Garanti Fonu Sektörel Dağılımı

Kredi Garanti Fonu içerisinde kefalet desteği sektör olarak ayırım yapılmaksızın sağlanmaktadır. Ülke ekonomisinde yer alan sektörlerin yüzdesel oranlara paralel olarak sağlanmaktadır.

Şekil 3. 1: Kredi Garanti Fonu Sektörel Dağılımı

Kaynak: www.kgf.com.tr, 2020.

Ticaret ve Hizmet Sektörü toplam kefalet hacminin %42(187,560 Milyon TL) ile en büyük kısmına sahiptir. Türkiye ekonomisindeki ticaret hacminin büyük bir bölümünü hizmet sektörü almaktadır. En düşük pay sahibi ise, %0,7'lik pay ile 35,726 milyon TL olarak eğitim sektörüdür. Bunun nedeni ise eğitim devlet tarafından sağlanmaktadır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 3. 1: Türkiye Ekonomisi Büyüme Oranları

Yıllar	GSYİH büyümesi (yıllık%)	Üretim, katma değer (yıllık büyüme yüzdesi)	Nihai tüketim harcamaları (yıllık büyüme yüzdesi)	Sanayi (inşaat dahil), katma değer (yıllık büyüme yüzdesi)	Hizmetler, katma değer (yıllık büyüme yüzdesi)	Hizmet ticareti (GSYİH'nin yüzdesi)
2018	2,83	1,07	1,24	0,35	4,61	11,27
2019	0,88	0,05	1,46	-2,12	2,46	12,32

Kaynak: <https://databank.worldbank.org>, 2020.

Tablo 3. 2: İthalat ve İhracat Büyüme Oranı

Yıllar	Mal ve hizmet ihracatı (yıllık% büyüme)	Mal ve hizmet ithalatı (yıllık% büyüme)
2018	7,83	-7,82
2019	6,45	-3,6

Kaynak: <https://databank.worldbank.org>, 2020.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Kredi Garanti Fonu kefalet sistemi ekonominin istikrarsız dönemlerinde ekonomi politika aracı olarak kullanıldığında piyasa ekonomisini destekleyici bir rol oynamaktadır. Bunun en önemli sebebi ise kamu ve özel bankaların ortaklığının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de bankacılık sisteminin gelişmesi ve özel sektörün fonlanmasından kaynaklı işletme portföylerinin sürekli olarak iletişim halinde olması sebebiyle kefalet sistemi kullanılmaya başlandığı dönemlerde işletmelere hızlı bir şekilde nakit akım sağlanabilmektedir. Bunun örnekleri 2018 yılında Türkiye Ekonomisinde yaşanan dövizin Türk Lirası karşısında aşırı değerlendiği dönemde ve salgın hastalığın yaşandığı dönemde politika aracı olarak etkisi görülmektedir. Türkiye ekonomisinin son dönemlerinde gündeme gelmiş ve gelişmiş ülke ekonomilerinin tercih ettiği bir yöntemdir. Asıl amacı işletmelerin bankalara teminat veremediği ancak yatırım için potansiyeli bulunan işletmelerin Kredi Garanti Fonu kefaleti yatırımlarını gerçekleştirmesine olanak sağlayan kurum, ekonomi politika aracı olarak kullanıldığında etkisini göstermektedir. Yeni bir kullanımı olmasına karşın Kredi Garanti Fonu kefaleti aracılığıyla kullanılan finansman tutarı 2,62 trilyon Türk Lirası düzeyindedir. Kredi Garanti Fonu kefaletinin Türkiye ekonomisi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisindeki büyüme oranına etkisi %2,23 düzeyindedir. Kredi Garanti Fonu kefaletinin ihracat yapan işletmelere sağladığı finansmanlar kapsamında ihracat oranı içerisindeki payı ise %1,44 düzeyindedir. Kredi Garanti Fonu kefaleti etkin ve verimli kullanıldığında ekonomi içerisindeki payı artarak devam edebilecek niteliktedir. Sektörler ve bölgesel olarak dağılımları artırıldığında ise kalkınma üzerinde önemli bir yeri olacaktır.

Kaynakça

- Üstün, Nazlı (2017), Kredi Garanti Fonu Dünyadaki Örnekler ve KOBİ'lere Sağladığı Destekler, Ticaret Odası, Konya.
- Türlüoğlu, Esmâ (2019), Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Kapucu, Süleyman İlker (2020), Kredi Garanti Fonu A.Ş. Kefaletli Kredilerin İşletmeler Üzerine Etkisi: Konya Örneği, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Siverekli Demircan, Esra (2003), "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık, ss. 97-116.
- Özdemir, Süleyman ve Ersöz, Halis Yunus ve Sarıoğlu, Halil İbrahim (2011), Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve KOBİ'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 53, ss. 173-230.
- Duramaz, Selim (2017), Banka Kaynaklarının Kobi'lere Ayrıcalıklı Sunumu: Kredi Garanti Fonu ve Farklı Ülke Uygulamaları, Mali Çözüm Dergisi, Mart-Nisan, ss. 13-29.
- Aktuğ, Semih (2010), Kavramsal Açından Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, Sosyal Politika Yayınları, Kocaeli.
- T.C. Hazine Bakanlığı Mali Sektörlerle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü (2018), Hazine Destekli Kefalet Sistemi Mayıs 2018 Faaliyet Raporu, Ankara.
- https://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2018_kgf_faaliyet_raporu.pdf
(21.09.2020).
- https://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF
(21.09.2020).
- <https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/hakkimizda/ortaklik-yapisi>
(21.09.2020).
- <https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/hakkimizda/tarihce> (21.09.2020).
- <https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/hakkimizda/organizasyon-semasi>
(21.09.2020).
- <https://databank.worldbank.org> (21.09.2020).
- https://www.kgf.com.tr/images/rakamlarla/11_09_2020.pdf (19.09.2020).
- https://www.kgf.com.tr/images/rakamlarla/27_12_2019.pdf (19.09.2020).
- https://www.kgf.com.tr/images/rakamlarla/15_06_2018.pdf (19.09.2020).

**DÖVİZ KURU VE BORSA ARASINDAKİ SİMETRİK VE ASİMETRİK İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Taylan Taner DOĞAN¹
Tayyibe Işıl DOĞAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de döviz kurunun borsa üzerindeki kısa ve uzun dönemli simetrik/asimetrik etkilerinin incelenmesidir. 2001-2020 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, Bahmanie-Oskooee ve Saha (2016)’da yer alan model, ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif) ve NARDL (Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif) sınır testi yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. Her iki yaklaşıma ait tahmin sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi bulunmaktadır. Optimal model döviz kurunda meydana gelen azalışlara ilişkin parametre tahmini sunmadığından, kısa dönem asimetrik etki test edilememiştir. Yanı sıra, uzun dönem için herhangi bir asimetri bulgusu mevcut değildir. Dolayısıyla, incelenen dönem için asimetrik etki bulunamamıştır. Döviz kurunun borsa üzerinde kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı, simetrik ve negatif etkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: NARDL, Hisse Senedi Borsası, Döviz Kuru

**THE SYMMETRIC AND ASYMMETRIC EFFECTS OF THE EXCHANGE RATE ON
THE STOCK MARKET: THE CASE OF TURKEY**

Abstract

The aim of this study is to examine the short and long-run symmetric/asymmetric effects of exchange rates on the stock market in Turkey. Using monthly data for the period 2001-2020, the model included in Bahmanie-Oskooee and Saha (2016) is estimated with ARDL (Autoregressive Distributed Lag) and NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) bounds testing approach. According to the estimation results of both approaches, there is a long-run equilibrium relationship between the variables. As the optimal model does not provide a parameter estimate of the decreases in exchange rate, the short-run asymmetric effect can not be tested. In addition, for the long term, no finding is obtained for asymmetry. Therefore, no asymmetric effect is found for the period examined. The exchange rate has a statistically significant, symmetric and negative effect on the stock market both in the short and long run.

Keywords: NARDL, Stock Market, Exchange Rate

¹ Kırıkkale Üniversitesi Ekonometri Bölümü, taylan.dogan@kku.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-8901-0189>

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisat Bölümü, t.ışıl.dogan@nevsehir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-4465-6936>

1.Giriş

Döviz kurunun borsa üzerindeki etkisine yönelik oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bahmani-Oskooee ve Saha (2016) döviz kurunun hisse senedi fiyatlarına etkisi üzerine detaylı bir literatür taraması yapmış ve söz konusu çalışmaları iki başlık altında toplamışlardır. Bunlar; borsanın bağımlı, döviz kurunun açıklayıcı değişken olduğu iki değişkenli analizler ve döviz kurunun yanı sıra hisse senedi fiyatlarını etkileyen başka değişkenlerin de modele dahil edildiği çok değişkenli analizlerdir. İlgili konuda yapılmış tüm çalışmaları kapsadığı ifade edilen literatür taramasına göre, iki değişkenli modellerde dışlanmış değişken sapması probleminin varlığından dolayı, döviz kurunun borsa endeksini belirleyen tek faktör olarak modele dahil edilmesinin doğru olmadığı belirtilmiştir.

Pesaran vd. (2001)'ye ait olan ARDL modeli ile Shin vd. (2014)'ye ait olan NARDL modeli, döviz kurunun borsa üzerindeki etkilerini incelemekte yaygın olarak başvurulan modeller halini almışlardır. Shin vd. (2014)'ün belirttiği üzere, bir açıklayıcı değişkende meydana gelen artış ve azalışlara bağımlı değişken farklı tepkiler veriyor ise, yani bağımlı değişkenin tepkisi asimetric ise, bu asimetrinin modele dahil edilmemesi model kurma hatasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Pesaran vd. (2001), ARDL sınır testi yaklaşımı ile kısa ve uzun dönem tepkileri incelerken simetrik bir çerçeve takip ederken, Shin vd. (2014) ise bu modeli geliştirerek, asimetric tepkiyi modele dahil etmişlerdir.

Asimetric etkinin varlığının, yalnızca parametre tahminlerinin büyüklüklerine, istatistiksel işaretlerine ve anlamlılığına bakılarak test edildiği çalışmalar yaygınlık kazanmıştır. Öte yandan, Bahmani-Oskooee ve Saha (2016), Benli vd. (2019) ve Habibi ve Lee (2016) uzun dönem ve kısa dönem asimetric etkileri test etmişlerdir. Bu çalışma da aynı çizgiyi takip ederek bulgular üretmekte ve yorumlamaktadır.

Takip eden bölümlerde, döviz kuru ve borsa arasındaki simetrik ve asimetric ilişkinin incelendiği çalışmaların yer aldığı bir literatür taraması, ampirik analiz, uygulama ve sonuç yer almaktadır.

2.Literatür Taraması

Bu bölümde, döviz kurunun borsa üzerindeki etkilerinin zaman serileri yaklaşımı ve NARDL modeli çerçevesinde ele alındığı çalışmalar kronolojik olarak incelenmiştir.

Bahmani-Oskooee ve Saha (2016) döviz kurunun borsa üzerindeki olası asimetric etkisini, modele ilgili başka değişkenleri de ekleyerek ARDL ve NARDL çerçevesinde Brezilya, Kanada, Şili, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika ve İngiltere için test etmişlerdir. Brezilya, Şili, Endonezya, Meksika, Malezya ve İngiltere için uzun-dönem asimetric olduğu yönünde bulgular elde edilirken, sadece Kanada için hem uzun dönem hem de kısa dönem asimetric davranış söz konusudur. Buna karşın, Japonya ve Kore için ne kısa ne de uzun dönem asimetric ilişki bulunamamıştır. Yanı sıra, endüstriyel üretim endeksinin uzun-dönem etkisine yönelik parametre tahminleri Brezilya, Japonya, Kore, Meksika ve Malezya için negatif olup, Brezilya ve Malezya için istatistiksel olarak anlamlıdır.

Cheah vd. (2017)'nin Ocak 1993-Aralık 2015 dönemi için Malezya'da döviz kurunun borsa üzerindeki asimetrik etkisini test ettiği çalışmada, döviz kuru, endüstriyel üretim, enflasyon ve para arzının (M3) açıklayıcı değişken olarak alındığı NARDL modeli kullanılmıştır. Çalışmada bir adet ARDL modeli, üç adet NARDL modeli olmak üzere, toplam dört model tahmin edilmiştir. NARDL modellerinden ilki çalışılan dönemin tamamını, diğer ikisi ise 1993-1998 ile 2005-2015 dönemlerini kapsamaktadır. Tüm dönemler için asimetrik ilişkinin var olduğu parametre tahminleri, borsa üzerinde oluşturduğu farklı rakamsal etkilere dayalı olarak ileri sürülmektedir. RM (Malezya Ringgiti)'nin değerlendirilmesine ilişkin değişkenin istatistiksel olarak anlamsız bulunması; fakat değer kaybetmesine ilişkin değişkenin istatistiksel olarak anlamlı bulunmasından hareketle, uzun dönem asimetrik davranışın varlığı kabul edilmiştir. Endüstriyel üretim endeksine ait tüm uzun dönem parametre tahminleri negatif olup, istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu çalışmada ARDL ve NARDL yaklaşımında standart testlerden olan Ramsey Reset testine yer verilmemiştir.

Oyinlola ve Oloko (2018) Ocak 1985-Temmuz 2017 dönemi için dolar kurunun Nijerya borsa endeksi (ASI, All Share Index) üzerine etkisini, NARDL modeli yardımı ile incelemişlerdir. Modelde açıklayıcı değişken olarak, nominal döviz kurunun yanı sıra, en düşük borç verme faiz oranı kullanılmıştır. Analizlerde üç farklı dönem esas alınmıştır: tüm gözlemlerin kullanıldığı dönem, bankaların yeniden yapılandırma öncesi dönem ve yeniden yapılandırma sonrası dönem. Bu bağlamda her bir örneklem için ayrı ARDL ve NARDL modeli tahmin edilmiştir. Aynı zamanda, tüm gözlemlerin kullanıldığı modelde bankaların yapılandırmasına ilişkin kukla değişken de yer almış olup, istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç sunmuştur. Altı modelin hiçbirinde döviz kuru için herhangi bir kısa dönem parametre tahmini söz konusu değildir. Dolayısıyla, kısa dönemde döviz kurunun borsa üzerinde simetrik ya da asimetrik bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. Uzun dönem için ise parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılıkları karşılaştırılmış, asimetrik etkinin varlığının yanı sıra, yapılandırma öncesi ve sonrası bu etkinin değiştiği bulunmuştur. Gözlemlerin tamamını kapsayan dönem ve yapılandırma öncesi dönem için uzun-dönem denge ilişkisi elde edilmiş; yapılandırma sonrası dönem için uzun dönem denge ilişkisi elde edilmemiştir. Sonuç olarak, döviz kurunun borsa üzerinde kısa dönemde değil ancak uzun dönemde etkisinin olduğu ileri sürülmüştür.

Benli vd. (2019) Ocak 2003-Şubat 2016 dönemi için Türkiye'de döviz kurunun borsa endeksleri üzerindeki asimetrik etkisini NARDL modeli çerçevesinde araştırmışlardır. Çalışmaya konu 10 sektörden 6'sı için uzun dönem asimetrik söz konusudur. Bununla birlikte, kısa dönemde 9 sektörde döviz kurunun asimetrik davranış sergilediğine yönelik bulgular elde edilmiştir. Çalışmada yer alan BIST100 endeksinin bağımlı değişken olduğu durumda hem kısa hem de uzun dönem asimetrik etki bulunmuştur. Bir diğer açıklayıcı değişken olan endüstriyel üretim endeksinin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ise bazı sektörlerde pozitif, bazılarında ise negatiftir.

Tiryaki vd. (2019) Ocak 1994-Mayıs 2017 dönemi için Türkiye'de endüstriyel üretim, para arzı ve döviz kurunun borsa üzerindeki asimetrik etkilerini incelemişlerdir. Bu değişkenlerin parametre tahminleri ve işaretlerine

dayalı olarak, söz konusu değişkenlerin borsa üzerinde asimetrik etkisinin olduğuna yönelik bulgular elde etmişlerdir.

Habibi ve Lee (2019)'de Aralık 1997-Ekim 2016 dönemi için G7 ülkelerinde döviz kuru ile borsa arasındaki ilişki NARDL modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Döviz kurunun borsa üzerinde uzun dönem asimetrik etkisi sadece Almaya için geçerli olup; kısa dönem asimetrik etkinin varlığı tüm G7 ülkelerini kapsamaktadır. Yanı sıra, endüstriyel üretim tüm ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir.

Neeraj (2019)'da Mart 1990-Nisan 2016 için Hindistan'da döviz kurunun borsa üzerindeki etkisi iki değişkenli ARDL ve NARDL yaklaşımları ile test edilmiştir. ARDL yaklaşımında, değişkenler arası uzun dönem denge ilişkisi bulunmamış; NARDL yaklaşımında ise uzun dönem denge ilişkisinin varlığı saptanmıştır. Çalışmada elde edilen parametrelerin istatistiksel anlamlılığına dayalı olarak asimetrik etkinin varlığına karar verilmiş olup, herhangi bir teste başvurulmamıştır.

Adeniyi ve Kumeka (2020) 12 Aralık 2001-8 Aralık 2017 dönemi için Nijerya'da dolar kurunun hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisi günlük frekansta veri kullanılarak incelemiştir. 54 firmaya ait hisse senedi fiyatı kullanılarak iki değişkenli çerçevede analiz yapılmıştır. ARDL yaklaşımında, firmaların birçoğu için istatistiksel olarak anlamsız ilişki elde edilmiştir. NARDL yaklaşımında, firmaların çoğu istatistiksel olarak anlamlı asimetrik etki bulgusu mevcut değildir. Çalışmada, döviz kuru hareketleri ile hisse senedi getirileri arasında ilişki kurulmadığı yönünde bir sonuç çıkarılmıştır. Neeraj (2019)'da olduğu gibi bu çalışmada da asimetrinin biçimsel olarak test edilmesi yerine, parametre tahminlerinin anlamlılığından yola çıkılarak sonuca varılmıştır.

3. Ampirik Analiz

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada, Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'nın kullandığı değişkenler Ocak 2010 - Haziran 2020 dönemini kapsayacak şekilde Türkiye için uyarlanmıştır. Döviz kuru, tüketici fiyat endeksi ve para arzı değişkenleri IMF (Uluslararası Para Fonu)'nin International Financial Statistics (IFS) veri tabanından; borsa endeksi verisi ise investing.com web sitesinden elde edilmiştir. Çalışmaya konu olan değişkenlerin tamamının doğal logaritması alınmış olup, takip eden şekilde tanımlanmaktadır:

LSE: Hisse senedi endeksi, Bist100 (Borsa İstanbul 100 endeksi)

LEXR: Döviz kuru (Bir doların satın alabileceği Türk Lirası)

LIPI: Endüstriyel Üretim Endeksi (GSYH için vekil değişken)

LCPI: Tüketici Fiyat Endeksi

LM: Para Arzı (IMF FMB_XDC olarak kodlanan para arzı)

İlk olarak, değişkenler arasında korelasyon ilişkisi incelenmiştir. Tablo 3.1.'de görüldüğü üzere, üç değişken (LEXR, LCPI ve LM) arasındaki korelasyon katsayısı tam çoklu doğrusal bağlantıya yakın değerlere sahiptir. Dolayısıyla,

LCPI ve LM değişkenleri Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'dan farklı olarak model dışında bırakılmıştır.

Tablo 3. 1: Değişkenler Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	LSE	LEXR	LIPI	LCPI	LM
LSE	1				
LEXR	0.8255	1			
LIPI	0.7448	0.7661	1		
LCPI	0.8661	0.9902	0.7870	1	
LM	0.8737	0.9865	0.8072	0.994	1

Daha sonra, Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'da olduğu gibi ADF birim kök testi ile değişkenlerin bütünleşme dereceleri tespit edilmiştir. Akabinde ise döviz kurunun borsa üzerindeki simetrik etkisi ARDL sınır testi yaklaşımı ile, asimetrik etki ise NARDL yaklaşımı ile analiz edilmiştir.

3.2. Model ve Uygulama

Bu çalışmada Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'yı takiben aşağıdaki model kullanılmaktadır:

$$LSE_t = \tau_0 + \tau_1 LEXR_t + \tau_2 LIPI_t + \tau_3 LCPI_t + \tau_4 LM_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Fakat bir önceki bölümde belirtildiği üzere, modelde yer alan üç değişken arasında oldukça yüksek korelasyon katsayıları mevcuttur. Çoklu doğrusal bağlantı problemi, parametre tahminlerinin varyanslarını büyütme ve güven aralıklarını genişletmektedir. Dolayısıyla, istatistiksel olarak anlamlı bir değişkenin istatistiksel olarak anlamsız çıkmasına ve yanlış bir çıkarımda bulunulmasına yol açabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için, (1) numaralı modelden LCPI ve LM değişkenleri çıkartılarak (2) numaralı model elde edilmiştir:

$$LSE_t = \varrho_0 + \varrho_1 LEXR_t + \varrho_2 LIPI_t + v_t \quad (2)$$

Döviz kurunun borsa üzerindeki etkisi negatif ya da pozitif olabilmektedir. Döviz kurundaki artışlar uluslararası piyasalarda rekabet edilebilirliği artırarak avantaj sağlıyorsa, pozitif etki beklenirken; maliyetleri artırarak dezavantaja yol açıyorsa, negatif etki beklenmektedir. Buna karşın, ekonomik aktiviteler ile borsa endeksi arasında pozitif ilişki beklenmektedir.

Simetrik etki Pesaran vd. (2001)'ye ait ARDL sınır testi yaklaşımı ile test edilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımı, değişkenlerin bütünleşme derecelerinin 0 ile 1 olduğu durumda uygulanmaktadır. Bununla birlikte, değişkenlerin bütünleşme derecesi 1'den yüksek olmamalıdır. Bu yaklaşım öncesinde birim kök testlerine ihtiyaç duymamasına rağmen, değişkenlerin daha yüksek dereceden bütünleşik olmadıklarından emin olmak için birim kök testlerine başvurulmaktadır. Bu yüzden ilk etapta değişkenlerin birim kök testleri yapılmakta ve 1'den yüksek bütünleşme derecesine sahip olmadıkları

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

konusunda emin olunmaktadır. Bu çalışma da Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'da olduğu gibi ADF testi kullanarak bütünleşme derecesini belirlemektedir.

Tablo 3. 2: ADF Birim Kök Testleri

Değişkenler	Seviye		Birinci Fark	
	Sabit	Sabit+trend	sabit	sabit+trend
LSE	-0.9490(11)	-4.45***(9)	-	-
LEXR	0.52(0)	-2.56(0)	-10.57***(0)	-10.64***(0)
LIPI	-2.45(12)	-0.35(12)	-4.02***(11)	-4.78***(11)

Notlar:

- Parantez içinde yer alan ifadeler, AIC (Akaike Bilgi Kriteri)'ye göre en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.
- Sabit terimli model için -3.48, -2.89 ve -2.58, sırasıyla, %1, %5 ve %10 tablo (kritik) değerleridir ve -4.04, -3.45, ve -3.15 benzer şekilde sabit+trend modeli için tablo değerleridir.
- ***, ** ve * sırasıyla, %1, 5% ve 10% istatistiksel anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.
- İstatistiksel olarak anlamlı sonuçlar koyu olarak Tablo 2.'da yer almaktadır.

Tablo 3.2'de yer alan birim kök test sonuçlarına göre, LSE değişkeni trend-durağan bir seri olup, LEXR ve LIPI değişkenleri 1. dereceden bütünleşiktir. Yani modelde yer alacak herhangi bir değişken yüksek dereceden bütünleşme derecesine sahip değildir.

Birim kök testlerinin sonrasında, döviz kurunun borsa üzerindeki simetrik etkisinin varlığını araştırmak için aşağıdaki model tahmin edilmektedir:

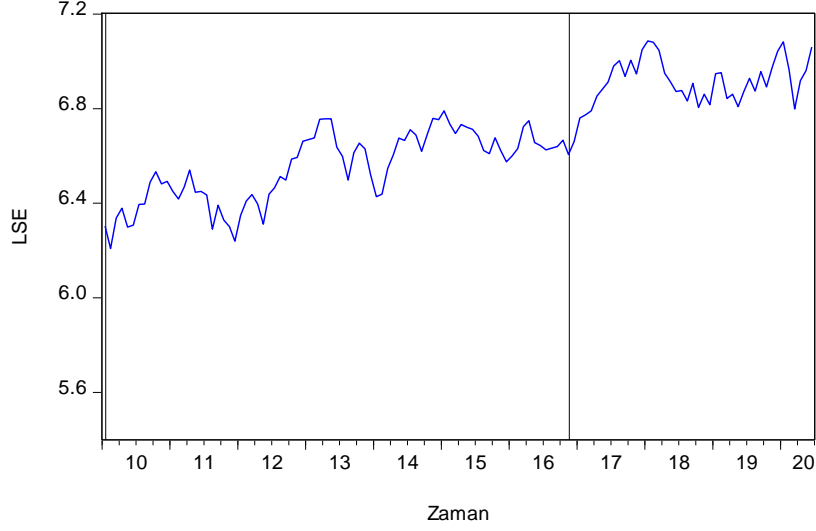
$$\begin{aligned} \Delta LSE_t = & \alpha + \sum_{k=1}^{n1} \beta_k \Delta LSE_{t-k} + \sum_{k=0}^{n2} \delta_k \Delta LEXR_{t-k} \\ & + \sum_{k=1}^{n3} \varphi_k \Delta LIPI_{t-k} + \lambda_1 LSE_{t-1} + \\ & \lambda_2 LEXR_{t-1} + \lambda_3 LIPI_{t-1} + \psi trend_t + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (3)$$

Yukarıda, Bahmani-Oskooee ve Saha (2016)'dan farklı olarak, trend değişkeni modele eklenmiştir. Çünkü bağımlı değişken LSE trend-durağan olarak bulunmaktadır. Model tahmin edildikten sonra, literatürde standart olan üç tip hata teşhis testi modele uygulanmaktadır: parametrelerin stabilitelelerinin sınanması için CUSUM ve CUSUM² testleri, belirlenme hatasının tespiti için Ramsey-Reset testi, ve otokorelasyon probleminin sınanması için LM testi. CUSUM ve CUSUM² testlerinin her ikisi de parametrelerin stabil olmadığı; Ramsey-Reset testi ise modelde belirlenme hatası olduğuna yönelik sonuç vermiştir.

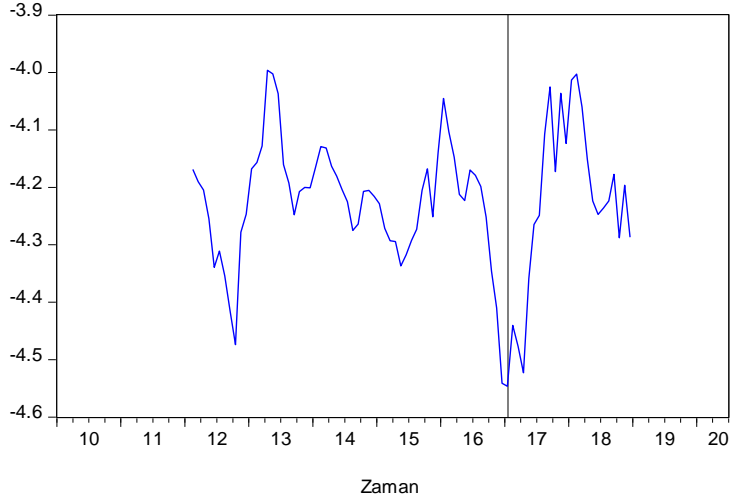
Bu sonuçlara istinaden, LSE serisinde yapısal kırılma olup olmadığını, var ise yapısal kırılmanın ne zaman meydana geldiğini belirlemek için Zivot ve Andrews (1992) içsel kırılmalı birim kök testi yapılmaktadır. Test sonucunda, seride 2017 Ocak ayı itibariyle bir kırılma olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, trend değişkenin yanı sıra içsel kırılma noktası için bir kukla değişken modele

eklenmektedir. Kukla değişken 2017 Ocak ve sonraki dönem için 1 değerini, diğer durumlarda 0 değerini almaktadır.

Şekil 3. 1: LSE serisinin grafiği

Şekil 3. 2: Zivot ve Andrews İçsel Kırılmalı Birim Kök Testinin Grafiği

ARDL sonuçlarına ilişkin tablo Kısım A, Kısım B ve Kısım C olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Kısım A'da kısa dönem parametre tahminleri, Kısım B'de uzun dönem parametre tahminleri ve Kısım C'de ise uzun dönem ilişkinin testine yönelik yapılan F testi sonucu, hata düzeltme teriminin değeri ve son olarak ARDL sınır testi yaklaşımında standart olan hata teşhis testleri sonuçları yer almaktadır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 3. 3: ARDL Tahmin Sonuçları

Kısım A: Kısa dönem parametre tahminleri							
Değişkenler	Gecikme						
	0	1	2	3	4	5	6
ΔLSE_t		-0.1	0.07	-0.11	-0.17*	0.13	0.14*
$\Delta LEXR_t$	-0.64***						
$\Delta LIPI_t$							
Kısım B: Uzun dönem parametre tahminleri							
LEXR	LIPI	Kukla		trend	Sabit (α)		
-0.97***	-0.37*	0.09***		0.01***	2.6***		
Kısım C: Testler							
F	ECM _{t-1}	LM	RESE T	R ²	CUSUM	CUSUM ²	
8.91***	-0.31***	2.49	2.45	0.94	S	S	

Not: ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5, ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçları göstermektedir.

Gecikme uzunluğunun seçiminde AIC (Akaike Bilgi Kriteri) kullanılmakta olup, bu doğrultuda ARDL (7,1,0) modeli tahmin edilmektedir. Ramsey Reset testi sonucuna (2.45) ve LM testi sonucuna (2.49) göre, modelde belirlenme hatası ve otokorelasyon probleminin olmadığı saptanmıştır. CUSUM ve CUSUM² testine ilişkin grafikler, parametre tahminlerinin %5 anlamlılık düzeyinde istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Kısa dönem sonuçlarına göre, endüstriyel üretim endeksi (LIPI) değişkeni için parametre tahmini elde edilememiştir. Borsanın döviz kuru esnekliği negatif değere sahiptir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların borsa üzerinde negatif etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Uzun döneme ilişkin tüm parametre tahminleri istatistiksel olarak anlamlı olup, döviz kurundaki artışların kısa dönemde olduğu gibi uzun dönemde de borsa endeksi üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, modelde yer alan kukla değişken ve trend değişkeni de istatistiksel olarak anlamlıdır.

Borsanın döviz kuru üzerindeki etkisinin simetrik mi yoksa asimetrik mi olduğunu test etmek için, başka bir ifadeyle, döviz kurunda meydana gelen artışların borsa endeksi üzerindeki etkisinin, döviz kurunda meydana gelen azalışların etkisinden farklı olup olmadığını araştırmak için Shin vd. (2014)'in önermiş olduğu NARDL (Doğrusal olmayan ARDL) modeli tahmin edilmektedir. Bunun için ilk olarak $\Delta LEXR$ hesaplanmakta ve pozitif değer alan tüm $\Delta LEXR$ 0'a eşitlenmektedir. Kısmi toplamların bulunmasıyla elde edilen değişken NEG(= $\sum_{j=1}^t \Delta LEXR^-$) olarak adlandırılmaktadır. Aynı işlem negatif değerler için de uygulanarak elde edilen değişken POS (= $\sum_{j=1}^t \Delta LEXR^+$) olarak adlandırılmaktadır. NARDL modeli ARDL modelinden farklı olarak, LEXR değişkeni yerine NEG ve POS değişkenlerine sahiptir ve aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

$$\begin{aligned} \Delta LSE_t = & \alpha + \sum_{k=1}^{n1} \beta_k \Delta LSE_{t-k} + \sum_{k=0}^{n2} \delta_{1,k} \Delta POS_{t-k} + \sum_{k=0}^{n3} \delta_{2,,k} \Delta NEG_{t-k} \\ & + \sum_{k=1}^{n4} \varphi_k \Delta LIPI_{t-k} + \lambda_1 LSE_{t-1} + \lambda_2 POS_{t-1} + \lambda_3 NEG_{t-1} \\ & \lambda_4 LIPI_{t-1} + \psi_1 trend_t + \psi_2 Kukla + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (4)$$

Model tahmininden sonra, Wald testleri kullanılarak hem kısa hem de uzun dönem için asimetrik etkiler test edilebilmektedir. Kısa dönem asimetri testi için POS parametrelerinin toplamının NEG parametre tahminlerine eşit olup olmadığı sınanmalıdır. Uzun dönem asimetri için, döviz kuruna ait gecikmeli seviye değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin eşitliği test edilmektedir, diğer bir ifadeyle boş hipotez normalleştirilmiş $\lambda_2 = \lambda_3$ 'dür. Normalleştirme işlemi λ_1 'e bölerek yapılmaktadır.

NARDL model tahmin sonuçları yine 3 kısımda Tablo 3. 4.'de sunulmaktadır. Kısım A ve Kısım B sırasıyla kısa dönem ve uzun dönem parametre tahminleri içerirken, Kısım C ARDL'de yer alan testlerin yanı sıra döviz kurunun asimetrik davranış sergileyip sergilemediğine yönelik yapılan Wald testini de içermektedir. Kısa dönem asimetri testi sonuçlarına göre, herhangi bir NEG değişkenine ait kısa dönem parametre tahmini elde edilememiştir. Wald-UD uzun dönem asimetri testi sonucuna göre uzun dönemde döviz kurunun borsa üzerinde asimetrik bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 3. 4: NARDL (5,2,0,0) Tahmin Sonuçları

Kısım A: Kısa dönem parametre tahminleri						
Değişkenler	Gecikme					
	0	1	2	3	4	5
ΔLSE_t		-0.10	-0.02	-0.18**	-0.20**	
ΔPOS_t	-0.75***	0.25				
ΔNEG_t						
$\Delta LIPI_t$						
Kısım B: Uzun dönem parametre tahminleri						
POS	NEG	LIPI	Kukla	trend	Sabit(α)	
-1.28***	-1.66**	-0.41*	0.11***	0.01***	2.45***	
Kısım C: Testler						
F	ECM _{t-1}	LM	RESET	R ²	CUSUM	CUSUM ²
7.05***	-0.30***	1.79	0.85	0.94	S	S
Wald-KD	Wald-UD					
-	0.69					

Not: ***, **, ve * sırasıyla, %1, %5, ve % 10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçları göstermektedir.

Yukarıda değinildiği üzere kısa dönem için NEG değişkenine ait herhangi bir parametre tahmini elde edilememekle birlikte, POS değişkeni modelde cari ve

1 gecikmeli olarak yer almaktadır. Cari değeri negatif ve istatistiksel anlamlı iken, bir gecikmeli değeri istatistiksel olarak anlamsızdır.

ARDL sınır testi yaklaşımında olduğu gibi uzun dönem parametre tahminleri istatistiksel olarak anlamlı olup, trend ve kukla değişkeni de istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar üretmektedir. Yine uzun dönemde döviz kurunun borsa üzerindeki etkisi hem POS hem de NEG değişkeni için negatiftir. Bu sonuçların anlamı döviz kurunda (ya da POS değişkeninde) meydana gelen artışlar borsa endeksinde düşüşe neden olurken; döviz kurunda (ya da NEG değişkeninde) meydana gelen düşüşler ise borsa endeksinde artışa oluşturmaktadır.

Hem ARDL hem de NARDL modelinde değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi elde edildiğinden, her ikisi için hata düzeltme modelleri tahmin edilmektedir. Tahmin sonuçları her iki modelde istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Elde edilen değerler ARDL için 0.31 ve NARDL için 0.30'dur. Bu da demek oluyor ki, uzun dönem dengeden bir sapma olduğunda, yeniden dengeye dönüş yaklaşık 3 ay 10 gün sürmektedir.

Bulgular uzun-dönem asimetrisinin söz konusu olmadığını, yani döviz kurundaki artışların borsa endeksi üzerinde döviz kurundaki azalışlardan farklı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Buradan, döviz kurunun herhangi bir asimetrik davranış sergilemediği sonucuna ulaşılmaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye'de döviz kurunun borsa üzerindeki uzun ve kısa dönemli simetrik ve asimetrik etkileri 2010-2020 dönemine ait aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan değişkenler analize dahil edilmiştir. Model, çoklu doğrusal bağlantı ve spesifikasyon hatası olmamasına dikkat edilerek kurulmuş olup, simetrik etki ARDL yaklaşımı ile, asimetrik etki ise NARDL yaklaşımı ile sınanmıştır. Her iki model de standart hata teşhis testlerinden başarı ile geçmiş olup, oldukça yüksek (0.94) R^2 değerine sahiptir. İncelenen diğer çalışmalardan (Oyinola ve Oloko (2018) hariç) farklı olarak, birim kök testleri sonucu elde edilen trend ve yapısal kırılma bulguları modele dahil edilmiştir.

NARDL sonuçlarına göre, asimetrik etki ile ilgili herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Fakat kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen düşüşler için herhangi bir parametre tahmininin elde edilememesi, asimetrik bir etkinin varlığı yönünde yorumlanabilir. Nitekim Oyinola ve Oloko(2018) Nijerya için yaptıkları çalışmada tahmin ettikleri 6 modelde de (3 ARDL ve 3 NARDL modeli), döviz kuruna ilişkin herhangi bir parametre tahmini elde edememişlerdir. Benzer şekilde, literatürde yer alan bazı çalışmalar (Bkz. Adeniyi ve Kumaka (2020), Tiryaki vd. (2019), Nautiyal (2019), Oyinola ve Oloko (2018) ve Cheah vd. (2001)) parametre tahminlerinin istatistiksel anlamlılıklarını ve bağımlı değişken üzerinde oluşturduğu büyüklüğü göz önüne alarak uzun dönem etkinin varlığına dair çıkarımda bulunmuşlardır. Buradan yola çıkarak, bu çalışma için de uzun dönem asimetrik etkiden bahsedilebilir, ancak kısa ve uzun dönem etkinin Wald testleri kullanılarak analiz edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. ARDL ve NARDL modellerinin her ikisinde de döviz kurunun borsa üzerindeki etkisi beklentiler doğrultusunda negatif ve

istatistiksel olarak anlamlıdır. Bunun yanında, her iki yaklaşımda (ARDL ve NARDL) da modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi elde edilmiş olup, uzun dönem dengeden herhangi bir sapma gerçekleştiğinde yeniden dengeye dönüşün yaklaşık 3 ay 10 gün süreceği sonucuna varılmıştır.

Beklentilerin aksine, endüstriyel üretim endeksi değişkeni için tahmin edilen parametre negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. parametre tahmini elde edilirken; NARDL modelinde yer alan NEG değişkenine ait kısa dönem parametre tahmini elde edilememiştir. Beklentilerle uyuşmayan endüstriyel üretim endeksi bulgusu literatürde oldukça yaygındır (Bahmani-Oskooee ve Saha (2016), Benli vd. (2019) ve Cheah vd. (2017)).

Kaynakça

- Adeniyi, Oluwatosin ve Kumeka, Terver (2020), "Exchange Rate and Stock Prices in Nigeria: Firm-Level Evidence. *Journal of African Business*", Sayı: 21(2), ss. 1-29.
- Bahmani-Oskooee, Mohsen ve Saha, Sujata (2015), "On the relation between stock prices and exchange rates: A review article", *Journal of Economic Studies*, Sayı: 42, ss. 707-732.
- Bahmani-Oskooee, Mohsen ve Saha, Sujata (2016), "Do exchange rates have symmetric or asymmetric effects on stock prices", *Global Finance Journal*, Sayı: 31, ss. 57-72.
- Cheah, Siew-Pong, Yiew, Thian-Hee ve Ng, Cheong-Fatt (2017), "A nonlinear ARDL analysis on the relation between stock price and exchange rate in Malaysia". *Economics Bulletin*, Sayı:37(1), ss. 336-346.
- Benli, Muhammed, Durmuskaya, Sedat. Bayramoglu, Gokberk (2019), "Asymmetric exchange rate pass-through and sectoral stock price indices: Evidence from Turkey". *International Journal of Business and Management*, Sayı: 7(1), ss. 25-47.
- Habibi, Arash ve Lee, Chin (2019), "Asymmetric effects of exchange rates on stock prices in G7 countries". *Capital Markets Review*, Sayı: 27(1), ss. 19-33.
- Nautiyal, Neeraj (2019, "Linkage between Exchange Rate and Stock price: Symmetric and Asymmetric Cointegration", *SCMS Journal of Indian Management*, Sayı: April-June, ss. 5-16.
- Oyinlola, Mutiu A. ve Oloko, Tirimisyu F. (2018), "Exchange rate dynamics and stock market performance in Nigeria: Evidence from a Nonlinear ARDL Approach", *Centre for Econometric and Allied Research, University of Ibadan Working Papers Series*, Sayı: 59, ss. 24.
- Pesaran, M. Hashem., Shin, Youngcheol, Smith, Richard J. (2001), "Bounds testing approaches to the analysis of level relationships". *Journal of Applied Econometrics*, Sayı: 16 (3), ss. 289-326.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Shin, Youngcheol, Yu, Byungchul ve Greenwood-Nimmo, Matthew (2014), “Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework”, Festschrift in honor of Peter Schmidt: Econometric methods and applications(R. Sickels, ve W. Horrace (Editörler.)), Springer, ss 281–314.
- Tiryaki, Ahmet, Ceylan, Reşat, Erdoğan, Levent (2019), “Asymmetric effects of industrial production, money supply and exchange rate changes on stock returns in Turkey”, Applied Economics, Sayı: 51(20), ss. 2143-2154.
- Zivot, Eric ve Andrews, Donald (1992), “Further Evidence On The Great Crash, The Oil-Price Shock, And The Unit-Root Hypothesis”, Journal Of Business and Economic Statistics, Sayı: 10(3), 251-270.

TÜRKİYE' DE İSLAMİ BANKACILIĞIN YERİ VE ÖNEMİ

Tuğba KONUK¹

Ayşe ERYER²

Öz

İslamiyet'te faizin haram kılınmasından dolayı bankacılık sistemine girmeyen atıl fonların değerlendirilmesi amacıyla kurulan bankalara faizsiz banka ya da katılım bankası denilmektedir. Faizsiz bankacılık denildiğinde akla gelen katılım bankaları sadece İslam ülkelerinde değil birçok ülkede faaliyet göstermektedir. 20. yy itibari ile ortaya çıkan faizsiz bankacılık esas olarak helal-haram ilişkisi çerçevesinde çalışmaktadır.

Geleneksel bankacılığın alternatifi olan katılım bankaları ilk olarak 1960' lı yıllarda faaliyete geçmiştir. Türkiye de ilk olarak 1980'li yıllarda özel finans kuruluşları adı altında faaliyet gösteren bankalar daha sonraki yıllarda katılım bankası adını almıştır. İslami bankacılık son yıllarda sergilediği başarılarından dolayı bankacılık sistemi içerisindeki önemini gözler önüne sermiştir. Özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra, İslami bankacılığın bu krizden daha az etkilendiği görüldüğünden dolayı dünyada bankacılık sisteminde kendisine önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmanın amacı faizsiz bankacılık sisteminin ortaya çıkış sebepleri, özellikleri ve çalışma ilkelerini teorik açıdan değerlendirmek, Türkiye' deki mevcut durumu ve bankacılık alanında yerini ve önemini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Faizsiz Bankacılık, Türkiye

THE PLACE AND IMPORTANCE OF ISLAMIC BANKING IN TURKEY

Abstract

Interest-free banks or participation banks are the banks that was established to attract those idle funds that were not in the banking system since Islam prohibited receiving or paying interest. Participation banks, which come to mind when it comes to interest-free banking, operate not only in Islamic countries but also in many countries. Interest-free banking, which emerged in the 20th century, mainly operates within the framework of halal-haram relationship.

Participation banks, which are alternative to traditional banks, first started operations in the 1960s in the world. In Turkey, Participation banks started their operations in the 1980s as private financial institutions and in the 1990s, they were called participation banks. Islamic banking has demonstrated its importance

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, yilmaz-tuba@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-7381-4131>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ayse_zabun46@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6556-1605>

in the banking system owing to its achievements in recent years. Especially after the 2008 global financial crisis, Islamic banking has acquired an important place for itself in the banking system in the world because they appeared to be less affected by the crisis.

The purpose of this study is to examine the emergence of the interest-free banking in Turkey, its features and principles from the theoretical perspective; its current situation, the place and importance in the banking sector.

Keywords: *Islamic Banking, Participation Banking, Interest-Free Banking, Turkey*

1.Giriş

Uluslararası uygulamalarda İslami bankacılık Türkiye’ de katılım bankacılığı olarak adlandırılan bu bankalarda ilk akla gelen faizin olmamasıdır. İslam dinine göre faizin haram olması aslında bu bankacılık sisteminin ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur. Bu bankacılık türünde amaç İslami hassasiyeti olan tasarruf sahiplerinin atıl fonlarını ekonomiye kazandırmaktır. Bu bankacılık türü kar-zarara katılma ve risk paylaşımı esasına dayalı çalışmaktadır.

Ekonomi açısından ele alındığında İslam dininin iktisada bakışı ekonominin İslam hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliğidir. Bu iki kavramın birbirleriyle bağlantılı olduğu ve ayıramayacağıdır. Bundan dolayı İslami Finans Sisteminin Temel ilkelerini Şu maddeler Halinde sıralayabiliriz:

1. Faiz Yasağı
2. Garar (aşırı bilinmezlik) ve kumar yasağı,
3. Haramdan uzak durma
4. Risk Paylaşımı,
5. Varlığa dayalı finansman

Aslında görüldüğünün Aksine yukarıda da sıraladığımız gibi mevduat bankaları ve katılım bankaları arasında sadece faiz yasağı açısından değil birçok konuda farklılık görülmektedir(Güler, 2016: 388).

Türkiye’ de 1983 yılından 2005 yılına kadar özel finans kuruluşları adı altında faaliyet gösteren bu bankacılık sistemi 2005 yılından sonra 5411 sayılı bankacılık kanunu kapsamında katılım bankacılığı ismini alarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Son yıllarda Dünya’ da ve Türkiye’ de İslami bankacılığa olan ilgi giderek artmaktadır.

İslami bankacılığın ortaya çıkış nedenleri arasında dini, sosyal ve iktisadi nedenler sayılabilir. Temel olarak faizsiz bankacılığa dayanan bu sistemde parasal işlemlerle mal ve hizmet hareketleri birbirlerine sıkı sıkıya bağlantılıdır. Her para hareketinin muhakkak bir mal ve hizmet karşılığı olmalıdır. Bu sistemde gelir ise kar zarar ortaklığı çerçevesinde bölüşülmektedir (Akin, 2010: 2).

Faize dayalı olmayan ürün ve hizmetler sunan modern İslami bankacılık sistemi, zamanla sigortacılık ve sermaye piyasaları alanlarında emek ve sermaye ortaklığı(mudabara), kar- zarar ortaklığı (müşakara) işlemlerini gerçekleştirmiştir. Sigortacılık ve sermaye alanlarında kullanılan İslami bonolar(sukuk), ve sigortacılık(takafül) gibi İslam kurallarına uygun olarak

geliştirilen birçok finansal ürün Türkiye’ de İslami kurallara göre faaliyet gösteren Katılım bankaları tarafından da kullanılmaktadır(Tok, 2009: 1). ,

Toplumda ekonomik ve sosyal işlevi birlikte üstlenen katılım bankaları mevduat bankalarından işlevsel olarak pek fazla ayrışmasa da ekonomideki atıl fonları toplama ve yatırıma dönüştürme görevini farklı kanallar aracılığıyla yerine getirmektedir.

Bu çalışmada faizsiz bankacılığın Türkiye’ deki ismiyle katılım bankacılığının ortaya çıkış sebepleri çalışma ilkeleri teorik açıdan değerlendirilecek ve ülkemizdeki yeri ve öneminden bahsedilecektir.

2.Katılım Bankacılığı

İslami bankacılık ve finans 50 yıllık bir geçmişe sahip olan geleneksel bankacılığın alternatifi olarak görülen bir sistemdir. Modern anlamda ilk İslami banka 1963 yılında Mısırda kurulan Mit Gham Tasarruf Bankasıdır. İlk İslami bankanın kuruluşundan günümüze kadar bu sistem hızlı bir şekilde gelişimini sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir (Koçak, 2017: 68).

Dünyada anılan ismiyle İslami bankacılık literatürde faizsiz bankacılık olarak da isimlendirilmektedir. Türkiye’ de faaliyet gösteren bu banka türü ülkemizde katılım bankaları olarak adlandırılmaktadır(Eken ve Öztürk: 2018: 46). Tamamen İslami kurallar çerçevesinde işlemlerini gerçekleştirmeye çalışan bu bankaların amacı dini hassasiyetlerinden dolayı tasarruflarını yastık altında saklayan kişilerin bu tasarruflarını ekonomiye kazandırmaktır. Başka bir deyişle atıl kalan fonların ekonomiye aktarılarak daha verimli kullanılmasını sağlamak bu bankanın kuruluş amaçlarındandır.

İslami finans sistemi, kapitalist sistemin daha çok kazanç elde etme peşinde koşmasına karşılık hırsırları bir kenara bırakarak helal kazanç ahlaki çerçevesinde başkasının malına el uzatmadan para kazanan bir dünya görüşüne sahip olarak yaşamayı gerektirmektedir. Bu görüşten yola çıkarak islami finansın temel ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Başkalarının malını haksız yollarla almayın
- Ticaret helaldir
- Tefecilik yasaktır
- Aldatmak yasaktır
- İsraf yasaktır
- Kumar yasaktır
- Belirsizlik yasaktır
- Piyasaya müdahale etmemek esastır
- Zenginlik meşrudur fakat Allah vergisidir
- Serveti stoklamamak gerekir
- Cimrilik yasaktır
- Yasaklanmamışlar serbesttir
- Yasak, zaruret ve ihtiyaç hallerinden kısmen düşer
- Kolaylaştırmak esastır
- Hüküm amaca tabidir (Nakiboğlu ve Levent, 2018: 178-179).

Bu maddeler çerçevesinde İslami finans kavramı genel olarak her türlü finansal faaliyet ve işlemlerin İslami kurallar dâhilinde gerçekleştirilmesi

gerekliliğini ortaya koymaktadır. Burada temel olarak faizsizlik kavramı ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde mali sektör içinde klasik bankaların yaptıkları bir çok bankacılık faaliyetlerinde, hem de sigortacılık, takas, finansal kiralama, factoring ve benzeri finansman yöntemleri gibi diğer ticari faaliyetlerde bulunan katılım bankaları aslında mevduat bankalarıyla benzer işlemleri yaptıklarında alternatif banka olarak görülürken bir yandan da mevduat bankalarından ayrılan özellikleriyle bu bankaların tamamlayıcıları konumunda da görülmektedirler. Bu bankalar aynı zamanda konumlarıyla finansal sisteme derinlik ve çeşitlilik de kazandırmaktadırlar(Özulucan veDeran, 2009: 86)

“İslami finansın sahip olduğu varlığa dayanan finansman, etik değerler, kurumsal yönetim ve sosyal sorumluluk gibi özelliklerle bu sektör küresel piyasaların aradığı bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda küresel piyasalarda 2008 krizinden sonra alternatif finansman yöntemlerinin gündeme gelmesi ve Batı’daki ülkeler de dâhil İslami finansa olan ilginin artması Türkiye’de de bu alanda adım atılmasını bir nevi zorunlu kılmıştır. Türkiye’de İslami finans sektörünün büyümesi konusunda son yıllarda hükümet, bürokrasi ve ilgili İslami finans sektörü kuruluşları (katılım bankaları, tekaful, bireysel emeklilik şirketleri vb.) arasında yakın iş birliği oluşturulmuştur”(Özdemir ve Aslan, 2017: 42).

İslami Bankacılığın Doğuşunu 3 temel nedene bağlayabiliriz. Bunlar dinsel nedenler, iktisadi nedenler ve siyasal nedenler olarak sıralanabilir (Bolat ve Metin, 2019: 353).

1. Dinsel Nedenler: faizin islam dininde haram olması Müslümanların faiz sistemiyle çalışan bankalardan uzak durmasına neden olmuştur. Fakat önemli olan atıl fonların ekonomiye aktarılması ve değerlendirilmesidir. İslam hukukuna göre ticari işlemler bir varlığa dayandırılarak yapılmalıdır. Paranın gerçek bir varlığı ifade etmemesinden dolayı faiz haram sayılmıştır. Ekonominin dışında kalan bu tasarrufların değerlendirilmesi için faizsiz bankacılık sistemine ihtiyaç duyulmuştur.
2. İktisadi nedenler: Katılım Bankacılığının ortaya çıkmasına zemin oluşturan 3 temel iktisadi neden sıralanabilir.
 - ✓ İslam ülkelerinin 1970’ lerde elde ettikleri yüksek petrol gelirlerinin petro-dolar adı altında batı ekonomilerine aktarılması ve bunun sonucunda islam ülkelerinin kalkınmada zorluk yaşaması
 - ✓ Geleneksel ticari bankaların uzun vadeli yatırım projeleri kredileri yerine kısa vadeli ticari amaçlı kredileri tercih etmeleri ve bu nedenle makro iktisadi gelişmenin gecikmeye uğraması
 - ✓ İslami bankalarını kontrollü çalışması yani mevduat bankalarının aksine fonlarını ortaklık esasına göre kullandırması dolayısıyla işletmelerin verimli ya da verimsiz çalıştıklarının kontrol edilebilmesi avantajı
3. Siyasal Nedenler: Siyasal rejim olarak İslam dinini kabul eden ve bu kurallar çerçevesinde yaşayan S. Arabistan ve İran gibi ülkeler 1970’ lerden itibaren İslam bankacılığını zorunlu olarak uygulamışlardır. Pakistan ve Endonezya gibi ülkelerde ise bu bankacılık “aşamalı” bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamıştır(Bolat ve Metin, 2019: 353).

3.Katılım Bankalarının Türkiye’ deki Yeri ve Önemi

Katılım bankacılığı gerek Dünyada gerekse Türkiye’ de son yıllarda önemini artırmaktadır. Özellikle 2008 krizinden sonra bu bankaların krizden daha az etkilendikleri görülmüş ve genel anlamda bu bankalara karşı eğilim gerçekleşmiştir.

Türkiye’ de 1980’ li yıllarda özel finans kuruluşları adı altında faaliyete başlayan Katılım Bankaları 1983 yılından itibaren gelişimlerini devam ettirmiş 2005 yılında bankacılık kanunda yapılan değişiklikle “Katılım Bankası” adı altında günümüze kadar faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Günümüzde mevduat bankalarının alternatifi olarak görülmektedir. Katılım bankalarının geleneksel bankacılık sisteminden farklı kılan özellikleri faizsiz bir şekilde piyasalarda fon arz ve talebini sağlamalarıdır. Katılım bankaları aynı zamanda faizsiz banka, İslami bankacılık ya da katılım bankacılığı olarak da adlandırılmaktadır(Bolat ve Metin, 2019: 351).

Katılım Bankaları ve diğer mevduat bankaları aslında fonksiyonel olarak birbirlerine benzemektedirler. Bankaların ikisi de halktan mevduat toplamakta ve bu toplanan tasarruflar sanayicilere ve tüketicilere kullanılmaktadır. Ayrıca bu bankaların her ikisi de dış ticaret, teminat mektubu, çek, senet ve kredi kartı gibi diğer bankacılık işlemlerini yapmaktadırlar.

Fakat bu iki bankacılık türünden birisi olan katılım bankacılığında fon toplama ve kullandırma mevduat bankalarından tamamen farklıdır. Bu farkı aşağıdaki tablolar yardımıyla daha net anlayabiliriz:

Tablo 3. 1: Kar Payı ile “Faiz” Arasındaki Farklar

Kar Payı	Faiz
Vade sonunda belli olur. Vadeden bir gün önce bile kesinleşmiş tutar belli değildir.	Vade başında bellidir.
Müşteriye ödenecek kar payı, havuzda toplanan fonların kullandırılması sonucunda doğan kardan ödenir	Müşteriye ödenecek faiz, bankanın çeşitli kaynaklarından elde ettiği gelirlerden ödenir.
Finansmandan alınan kar payı ile tasarruf sahiplerine ödenen kar payı arasında tam bir paralellik vardır. Makas sabittir. Açılıp kapanmaz	Krediden alınan faizle mevduata ödenen faiz arasındaki paralellik güçlü değildir. Makas şartlara göre açılıp kapanır (2008 krizinde açıldığı gibi)
Müşteriye ödenecek kar payı, bankanın kullandığı fonlardan sağladığı kara bağlıdır. Bankla az kar ederse müşteriye de az kar payı alır. Zarar ederse müşteri zarara katlanmak zorundadır.	Müşteriye ödenecek faiz, bankanın karına bağlı değildir. Banka az kar etse de çok kar etse de müşteriye ödenecek faiz baştan belirlenen oran üzerinden hesaplanır ve bu oran vade sonuna kadar değişmez.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Kar payı nakdi bir kredininin karşılığı olmayıp mutlaka bir mal veya hizmet alım-satımı veya ortaklık neticesinde ortaya çıkar.	Faiz, bankacılıkta mutlaka bir borç ilişkisinin karşılığı olan fazlalıktır.

Kaynak: TKBB 2019

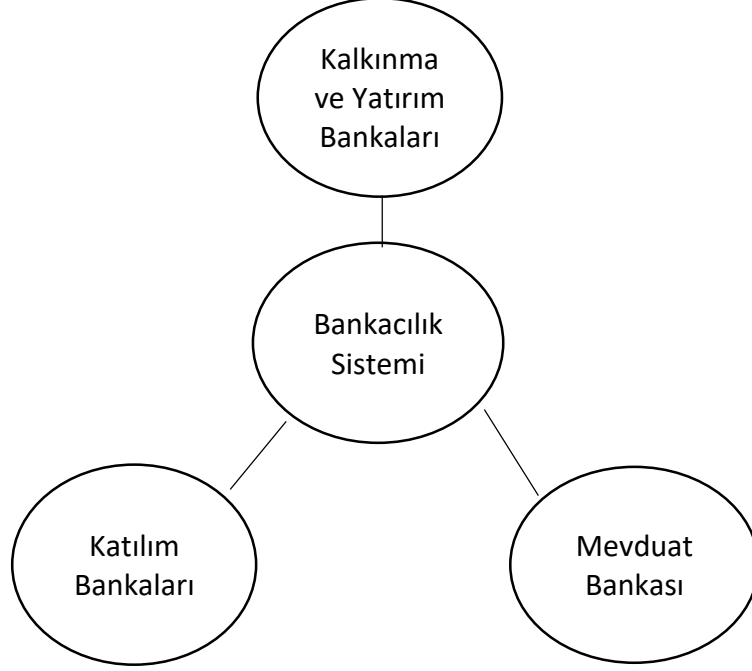
Tablo 3. 2: Kredi İle Ticaret Arasındaki Farklar (Kullandırılan Fonlarda)

Ticaret	Kredi
Katılım bankası ticaret yöntemiyle fon kullandırırken müşterinin ihtiyaç duyduğu malı satıcısından peşin satın alır ve üzerine karını ekleyerek müşterisine vadeli olarak satar	Diğer bankalar müşterilerine kredi(borç para) verirler. Kredi ile mal alım-satımı arasında bağlantı kurulmaz.
Ticaret yönteminde ödeme banka müşterisine değil, fatura karşılığında malın satıcısına yapılır	Kredide ödeme esas olarak doğrudan banka müşterisine (kredi sağlamlığı açısından konut kredisinde olduğu gibi doğrudan satıcıya da yapılabilir)
Ticaret yönteminde müşteri ile banka arasındaki akit, alım-satım akdi şeklindedir.	Kredi sisteminde müşteri ile banka arasındaki akit, kredi(ödünç para verme) akdi şeklindedir.
Ticaret yönteminde, herhangi bir alışveriş veya proje olmadan para ödenmez. Finansman mutlaka bir mal alımı, kiralama veya ortaklık projesi ile ilişkilendirilir.	Kredi de müşterinin işletmesi ile ilgili bir ihtiyacının karşılanması için verilir. Ancak ödeme bir mal alımı karşılığında yapılmaz. (konut ve taşıt kredileri hariç) müşterinin aldığı krediyi istediği şekilde kullanma imkânı vardır.

Kaynak: TKBB 2019

Katılım Bankalarının faizsiz bankacılık esaslarına uygun çalışabilmeleri için her katılım bankası bünyesinde “Danışma Kurulları” oluşturulmuştur. Bu kurullara her ürün ve süreç danışılarak onay alınmaktadır. Yönetim kuruluna bağlı olan bu kurullar kararlarında bağımsızdırlar. Katılım bankalarında ki iç denetim ve iç kontrol birimleri bankacılık işlemlerinin danışma kurulu kararlarına ve faizsiz bankacılık sisteminin ilkelerine uygun olup olmadığını denetlemektedirler.

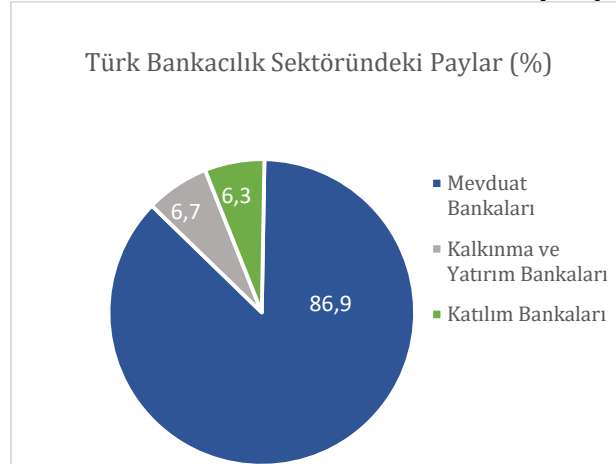
Şekil 3. 1: Türk Bankacılık Sistemi

Kaynak: TKBB 2020

Katılım Bankaları, mevduat bankaları ile yatırım ve kalkınma bankalarının yanında üçüncü tarz bankacılık olarak değerlendirilmektedir. Fonksiyonel olarak mevduat bankalarına benzemesine karşın fon toplama ve kullandırma yöntemleriyle mevduat bankalarından ayrılmaktadır (TKBB, 2020).

Grafik 3. 1: Türk Bankacılık Sektöründeki Paylar (%)

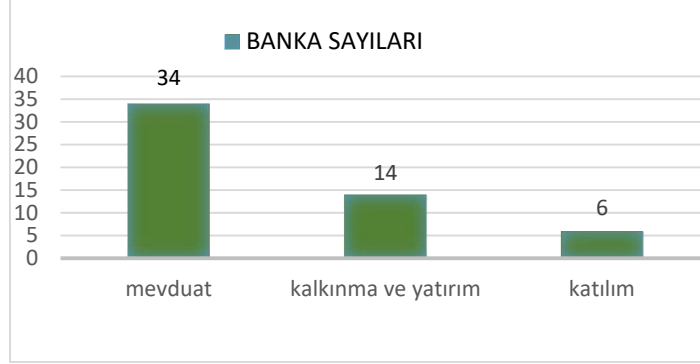
Kaynak: BDDK 2020

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Türk Bankacılık Sektörünü genel anlamda ele aldığımızda yukarıdaki Grafikte de görüldüğü üzere Mevduat Bankacılığının yüzdesel olarak en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. % 86,9 luk bir dilime sahip olan mevduat bankalarını yüzde 6,7 ile Kalkınma Bankaları takip etmektedir. Katılım bankaları ise grafikte de görüldüğü üzere yüzde 6,3 'lük paya sahiptir. Daha kapsamlı değerlendirmek adına aşağıdaki grafiğimizde Türkiye' deki Bankacılık Sisteminde Yer alan banka sayıları gösterilmektedir.

Grafik 3. 2: Türk Bankacılık Sistemi (Banka Sayıları)

Kaynak: BDDK 2020

Türk bankacılık sisteminde Eylül 2020 itibarıyla;

- 34 Mevduat,
- 14 Kalkınma ve Yatırım,
- 6 Katılım olmak üzere toplam 54 banka faaliyet göstermektedir(BDDK, 2020: 2).

Türkiye' de Katılım bankacılığının gelişimini ele alacak olursak bu gelişimin diğer İslam ülkelerine göre daha yavaş gerçekleştiğini söyleyebiliriz. 1985 yılında Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ile çalışmalarına başlanılan katılım bankacılığı 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu ile devam etmiştir. Ayrıca 1991 senesinde Anadolu Finans Kurumu, 1995 senesinde İhlas Finans Kurumu, 2004 Senesinde Ziraat Katılım, 2015 Senesinde Vakıf Katılım Bankası ve 2019 senesinde Emlak Katılım Bankası Faizsiz bankacılık sürecine katılmışlardır(Emiroğlu, 2019: 47).

Bakanlar Kurulu Kararıyla ülkemizde faaliyet gösteren Faizsiz Bankalar kuruluş tarihlerine göre aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Albaraka Türk Katılım Bankası(1985)
- Faisal Finans Bankası (1985)
- İhlas Finans Bankası (1995)
- Kuveyt Türk Katılım Bankası(1989)
- Anadolu Finans Bankası (1991)
- Türkiye Finans Katılım Bankası (1991)
- Ziraat Katılım Bankası(2014)
- Vakıf Katılım Bankası (2015)
- Emlak Katılım Bankası (2019)

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Özellikle 2006 yılından sonra gelişimini hızlandıran bu bankalar Türkiye’ de de katılım bankacılığı altında gelişimini sürdürmektedirler. Ayrıca bu bankalar son yıllarda devlet bankaları tarafın dan da desteklenmektedirler (Bolat ve Metin, 2019: 351).

İslam dininde hangi şarta ve koşulda olursa olsun Müslümanların faiz alması ve vermesi haram kılınarak yasaklamıştır. Dini inançları nedeniyle bu faiz hassasiyetini dikkate alan kişilerin yatırımlarını değerlendirmesi amacıyla faizsiz bankacılık sistemi ortaya çıkmıştır. Özellikle Müslüman olan ülkelerde sayılarını giderek artıran bu bankalar başarılarından dolayı sadece islam ülkelerinde değil birçok ülkede kendilerine yer bulmuşlardır. Türkiye’ de 1994 yılında Albaraka Türk ile başlayan faizsiz bankacılık serüveni özellikle kamusal sermayeli Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankalarının sektöre katılmasıyla günümüzde gelişimine büyük bir hız katmıştır(Kelleroğlu, 2018: 158).

Katılım bankalarını mevduat bankalarından temel olarak ayıran özellikleri faaliyetlerinin esas olarak borç-alacak ilişkisine değil Kar- zara ortaklığı ilişkisine dayanmasıdır. Ayrıca bu kurumlarda sosyal dayanışma çerçevesi dâhilinde islami hassasiyetler göz önünde bulundurulmaktadır(Eken ve Öztürk, 2018: 47).

Tablo 3. 3: Türk Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü(Eylül 2020)

BANKALAR	KURULUŞ SAYISI	AKTİFLER		TOPLANAN FONLAR		KULLANDIRILAN FONLAR*	
		MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)
Mevduat Bankaları	32	5.193.713	86,49 %	3.129.856	90,87 %	3.184.823	85,75 %
Katılım Bankaları	6	426.285	7,10 %	314.482	9,13 %	244.613	6,59%
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14	384.777	6,41 %	-	-	284.735	7,67%
Toplam	52	6.003.775	100,0 %	3.444.338	100,0 %	3.714.171	100,0 %

*Kar payı reeskontları, bankalara kullanılan krediler ve finansal kiralama alacakları dahil edilmiştir.

Kaynak: TKBB 2020

Bankacılık sektöründeki faaliyetlerin çoğunluğunun ticari bankalar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Katılım Bankaları bankacılık sektöründeki paylarını giderek artırmaktadırlar. Yukarıda yer alan Tablo 3. 3’ de Türk bankacılık sektöründe Katılım bankalarının yerini 2020 Eylül ayı verilerine göre inceleyebiliriz.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 3. 4: Türkiye’ de Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Yıllık Büyüme(%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	9.945	-	406.915	2,44%
2006	13.729	38,05%	498.587	2,75%
2007	19.435	41,55%	580.607	3,35%
2008	25.769	32,59%	731.640	3,52%
2009	33.628	30,50%	833.968	4,03%
2010	43.339	28,88%	1.006.672	4,31%
2011	56.076	29,39%	1.217.711	4,61%
2012	70.279	25,33%	1.370.614	5,13%
2013	96.086	36,72%	1.732.413	5,55%
2014	104.319	8,56%	1.994.329	5,23%
2015	120.253	15,27%	2.357.453	5,10%
2016	132.874	10,50%	2.730.942	4,87%
2017	160.136	20,51%	3.257.819	4,91%
2018	206.931	29,22%	3.867.426	5,35%
2019	284.272	37,38%	4.490.818	6,33%
2020 Eylül	426.285	49,95%	6.003.775	7,10%

Kaynak: TKBB 2020

Türkiye’ de Katılım Bankalarının sektördeki paylarını ele aldığımız Tablo 3. 4’ de de görüldüğü üzere 2005-2019 yılı performansına bakıldığında, 2005 yılı sonunda 9.945 milyon TL olan aktif büyüklüğünün 2019 yılı sonunda 284.272 milyon TL’ ye ulaştığı görülmektedir. 2005 yılında aktif büyüklüğünde bankacılık sektöründe %2,44 paya sahip olan katılım bankalarının 2019 yılında % 6,33 e ulaşmıştır.

Tablo 3. 5: Türkiye’de Katılım Bankaları Şube ve Personel Gelişimi

Yıllar	Şubeler	Yıllık Büyüme(%)	Personel	Yıllık Büyüme(%)
2005	290	14,00%	5.740	20,00%
2006	355	22,00%	7.114	24,00%
2007	422	19,00%	9.215	30,00%
2008	530	26,00%	11.022	20,00%
2009	560	6,00%	11.802	7,00%
2010	607	8,00%	12.677	7,00%
2011	685	13,00%	13.857	9,00%
2012	829	21,00%	15.356	11,00%
2013	966	17,00%	16.763	9,00%
2014	990	2,00%	16.280	-3,00%
2015	1.080	9,00%	16.554	1,70%
2016	957	-11,30%	14.492	-12,40%
2017	1032	7,83%	14.874	0,03%
2018	1122	8,72%	15.654	5,24%
2019	1179	5,08%	16.042	2,48%
2020 Eylül	1222	3,65%	16.689	4,02%

Kaynak: TKBB 2020

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Bankacılık sektöründe şube ve sektördeki personel sayısı dikkat edilmesi gereken göstergelerden birisidir. Türkiye’de Katılım Bankalarının şube ve personel verileri yukarıda tablo 3. 5’de ele alınmıştır. 2005 yılında 290 şube ve 5.790 personele sahip olan katılım bankaları 2019 da 1179 şube ve 16.042 personelle faaliyet göstermektedir. 2020 Eylül ayı verilerine baktığımızda bu rakamlarda 1222 şube ve 16.689 personel olarak artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 3. 6: Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Yıllık Büyüme(%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	8.369	-	261.948	2,44%
2006	11.237	38,05%	324.069	2,75%
2007	14.943	41,55%	371.927	3,35%
2008	19.210	32,59%	472.695	3,52%
2009	26.841	30,50%	522.415	4,03%
2010	33.828	28,88%	631.119	4,31%
2011	39.869	29,39%	707.510	4,61%
2012	48.198	25,33%	783.888	5,13%
2013	61.495	36,72%	949.319	5,55%
2014	65.405	8,56%	1.056.679	5,23%
2015	74.362	15,27%	1.250.016	5,10%
2016	81.505	10,50%	1.459.269	4,87%
2017	107.311	20,51%	1.719.149	4,91%
2018	136.613	27,31%	2.035.965	6,71%
2019	219.815	60,90%	2.566.900	8,56%
2020 Eylül	314.182	43,07%	3.444.338	9,13%

Kaynak: TKBB 2020

Türkiye’de Katılım Bankalarının toplanan fon büyüklüğü rakamsal verilere dayanarak tablo 3. 6’da gösterilmiştir. Katılım bankalarının toplanan fonlar 2005 yılında 8.369 milyon TL iken 2019 yılına geldiğimizde 219.815 milyon TL2 ye ulaştığı görülmektedir. Katılım Bankalarının Türk bankacılık sektörü içerisindeki payının 2005 yılında %2,44’den, 2019 yılında %8,56’ya ulaştığı görülmektedir.

Tablo 3. 7: Kullanılan Fonların Gelişimi (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Yıllık Büyüme(%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	7.407	51,35%	160.005	4,63%
2006	10.492	41,65%	228.141	4,60%
2007	15.332	46,13%	293.928	5,22%
2008	19.733	28,70%	384.417	5,13%
2009	24.911	26,24%	418.684	5,95%
2010	32.084	28,79%	554.128	5,79%
2011	41.103	28,11%	708.771	5,80%
2012	50.031	21,72%	829.597	6,03%
2013	67.219	34,35%	1.077.495	6,24%
2014	69.622	3,58%	1.280.126	5,44%
2015	79.451	14,11%	1.526.847	5,20%

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

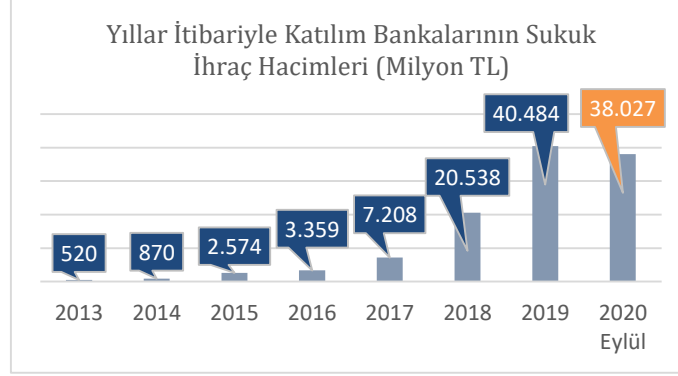
III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

2016	84.880	6,84%	1.773.745	4,78%
2017	106.673	25,74%	2.145.479	4,97%
2018	133.192	24,86%	2.505.943	5,32%
2019	168.574	26,56%	2.796.496	6,03%
2020 Eylül	244.613	45,1%	3.714.171	6,59%

Kaynak: TKBB 2020

Katılım Bankalarında kullanılan fon büyüklüğü piyasa için önemli bir göstergedir. Tablo 3. 7' de 2005-2019 verilerine bakarak bir artış yaşandığını söyleyebiliriz. Katılım Bankalarınca kullanılan fon büyüklüğü 2005 yılında 7.407 milyon TL iken 2019 yılında 168.574 milyon TL' ye ulaşmıştır. Katılım bankalarınca kullanılan fonların Türk bankacılık sektörü içerisindeki payı 2005 yılında %4,63' den 2018 yılında %5,32' ye ve 2019 yılında %6,03' e ulaştığı görülmektedir.

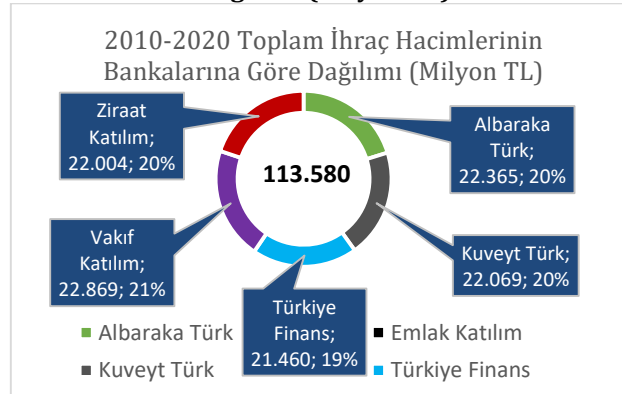
Grafik 3. 3: Türkiye' de Katılım Bankalarının Sukuk İhraç Hacimleri (Milyon TL)

Kaynak: TKBB 2020

Grafik 3. 3' de Türkiye' deki Katılım Bankalarının sukuk ihraç hacimleri gösterilmiştir. 2013 yılında Türkiye' de 520 milyon TL değerinde ihraç edilen sukukun 2019 yılında 40.484 milyon TL ye yükseldiği görülmektedir.

Grafik 3. 4: 2010-2020 Toplam İhraç Hacimlerinin Bankalara Göre Dağılımı (Milyon TL)

Kaynak: TKBB 2020

Türkiye’ de sukuk ihraç hacimlerinin bankalara dağılımı yukarıda yer alan grafik 3. 4’ de 2010-2020 yılları arasında ele alınmıştır. İlk sırada %21’ lik oranla Vakıf Katılım Bankası yer alırken daha sonra %20’ lik oranlarıyla Ziraat Katılım, Kuveyt Türk ve Albaraka Türk bankaları bulunmaktadır. Son olarak %19’ luk paya sahip olan Türkiye finans bankasıdır.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’ de yüksek potansiyele sahip katılım bankacılığı Türk bankacılık sektörü içerisinde kendine yer edinmeye başlamıştır. Türkiye’ de katılım bankaları son yıllarda hızla büyümekte ve ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Kar ve zarar esasına dayanan finansal kurum olarak faaliyet gösteren katılım bankaları birçok kişi tarafından tercih edilmektedir. Bu kişiler genellikle birikimlerini değerlendirirken ve yatırım isteklerini yerine getirirken dini hassasiyeti olan kişilerdir. Ayrıca finansal getiri odaklı hareket eden kişiler de bu bankalardan yararlanmaktadır. Son yıllarda kamu otoritesinin de dahil olduğu Katılım Bankaları Türkiye’ de 1985 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Katılım bankaları bankacılık sisteminin tamamlayıcısı konumundadırlar. Kar ve zarara katılma prensibiyle çalışan bu bankalar sağlıklı fon kullandırmalarının sonucu olarak ekonomide ortaya çıkan mali ve finansal krizlerden daha az etkilenmektedirler. Geçmişten günümüze bu bankaların gelişimini göz önünde bulundurduğumuz zaman tasarrufçu kesime tatminkâr getiri dağıtabildikleri ifade edilebilir. Ayrıca ticari ve sınai kesime de rekabetçi ve ekonomik maliyetlerde fonlama yaptıkları söylenebilir.

Katılım Bankalarının Türkiye’ de sergiledikleri performansın olumlu fakat mevcut potansiyelin altında olduğu ifade edilebilir. Bu hususta, yıllara göre Türk bankacılık sisteminde artan bir paya sahip olan katılım bankaları açısından yeni finansal ürünlerin oluşturulması ve bu ürünlerin kullanılmaya başlanmasının bir zorunluluk haline geldiğini ifade edebiliriz.

Kaynakça

- Akın, Faruk ve Ece, Nalan (2010), “ İslami Finans Sistemi İçerisinde İslami Bankacılığın Yeri ve Türkiye’ de Katılım Bankacılığının Gelişimi”, Mevzuat Dergisi, Sayı: 151.
- BDDK, Bankalar Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2020), https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_000014_64.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2020).
- Bolat, İsmet ve Metin, Mehmet (2019), “Türkiye’ deki Katılım Bankalarının Finansal Etkinliklerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 31, ss. 350-380.
- Eken, Mehmet Hasan ve Öztürk, Nurettin (2019), “Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı ve Yeniden Yapılanma Önerisi” , Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 4, Sayı: 1, ss. 46-62.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Emiroğlu, Onur (2019), “ Katılım Bankacılığının Türkiye’ deki Yeri ve İşleyişı”, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ss. 92.
- Güler, Ercüment (2016), “ Türk Bankacılık Sisteminde Mevduat Faizi Değişimlerinin Katılma Fonları Üzerindeki Etkisi ve Likidite Riski Yönetimi”, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15, ss. 385-412.
- Kelleroğlu, Fatma (2017), “Katılım Bankacılığı Alanında Yaşanan Küresel Gelişmeler”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 157-172.
- Koçak, Emrah (2018), “İslami Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 51, Ocak- Haziran, ss. 67-91.
- Nakiboğlu, Aslıhan ve Levent, Merve(2018), “ İslami Finans ve Katılım Bankacılığı: Türkiye ve Dünyadaki Uygulamalar”, Turkish Studies, cilt: 13, sayı: 7, ss. 175-186.
- Özulucan, Abitter ve Deran, Ali (2009), “ Katılım Bankalarının Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 85-108.
- Özdemir, Mücahit (2019), “Katılım Bankaları ve İslami Mikrofinans: Türkiye’ deki Mevcut Durum ve Öneriler”, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, Cilt: 13, Sayı: 2 ss. 121-160.
- TKBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2020), <https://tkbb.org.tr/Documents/T%C3%BCrk%20Finans%20Sisteminde%20Kat%C4%B1%C4%B1m%20Bankac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20-%20Eyl%C3%BCl%202020.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.11.2020)
- Tok, Ahmet (2009), “İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler”, Uzmanlık Tezi, SPK, 2009

FİNANSAL YENİLİKLERİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE OLAN ETKİLERİ

Yunus Emre KÖK¹

Ömer Faruk AYDIN²

Mahmut Sami ALTUN³

Öz

Finansal piyasalar 1980'li yıllardan itibaren hızla gelişerek ulusal sınırları aşmıştır. Özellikle bankacılık sektöründe modernizasyon ve yeniden yapılanma süreci içerisinde hızlı gelişen teknolojik gelişmeler, finans piyasalarında yaşanan küreselleşme, finans kurumları arasındaki artan rekabet ve ödeme sistemlerindeki yenilikler yeni finansal hizmetleri, araçları ve aracılıları ortaya çıkarmıştır. Finansal piyasalarda yaşanan bu gelişmeler finansal yeniliklere neden olmuştur. Finansal yenilik sürecinde yaşanan gelişmelerin Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinin incelenmesi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlar, finansal yeniliklerin istihdam, rekabet, verimlilik ve karlılık boyutlarıyla Türk bankacılık sektörünü olumlu etkilediğini göstermiştir. Finansal yeniliklerin ortaya çıkışında teknolojinin önemli bir katkısı olduğundan, bu alanda devlete internet alt yapısının güçlendirilmesi ile finansal yenilik sürecini takip edebilecek ve yeni gelişmeleri sisteme uyarlayabilecek nitelikli personel açığının giderilmesine yönelik bazı sorumluluklar düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Yenilikler, Teknolojik Gelişmeler, Türk Bankacılık Sektörü.

THE EFFECTS OF FINANCIAL INNOVATIONS ON THE TURKISH BANKING SECTOR

Abstract

Financial markets have developed rapidly since the 1980s and crossed national borders. Especially in the banking sector, rapid technological developments in the modernization and restructuring process, globalization in financial markets, increasing competition among financial institutions and innovations in payment systems have revealed new financial services, tools and intermediaries. These developments in financial markets caused financial innovations. The purpose of this study is to examine the effects of the developments in the financial innovation process on the Turkish banking sector. The results indicated that financial innovations would positively affect the Turkish banking sector with their employment, competition, efficiency and profitability dimensions.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, emrekok4646@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9350-1298>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, omerfaruk.aydin@vakifbank.com,
<https://orcid.org/0000-0002-4890-5138>

³ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, mahmut_46altun@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9994-3065>

Since technology is a significant contribution to the emergence of financial innovations, there are some responsibilities towards the government in this field, by strengthening the internet infrastructure, to eliminate the shortage of qualified personnel who can follow the financial innovation process and adapt new developments to the system.

Keywords: *Financial Innovations, Technological Developments, Turkish Banking Sector*

1.Giriş

Finansal piyasalar 1980'li yıllardan itibaren hızla gelişerek ulusal sınırları aşmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler finansal yeniliklerde hızlı bir gelişim sürecini başlatmıştır. Özellikle bankacılık sektöründe modernizasyon ve yeniden yapılanma süreci içerisinde hızlı gelişen teknolojik gelişmeler, finans piyasalarda yaşanan küreselleşme, finans kurumları arasında yaşanan hızlı rekabet ile ödeme sistemlerindeki yenilikler yeni finansal hizmetleri, araçları ve araçların ortaya çıkışına neden olmuştur. Ürün, süreç ve organizasyonel yenilikler olarak karşımıza çıkan finansal yeniliklerin, piyasaların etkinliğine, verimliliğine ve maliyetlerin düşürülmesine pozitif katkı sağladığı görülmektedir.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde gerçekleştirilen finansal liberalizasyon ile birlikte finans sektörü önemli hale gelmiş ve 80'li yıllardan sonra finans sektörü ekonominin önemli bir parçası haline gelmiştir. Türk finans sektörü teknoloji ve iletişim alanındaki gelişimlere kayıtsız kalmamış, bu durum yeni ürün, süreç ve organizasyon bağlamında finansal yeniliklerin gelişimini hızlandırmıştır.

Finansal yeniliklerin Türk bankacılık sektörü tarafından hızlı bir şekilde benimsenmesi, sektörü daha rekabetçi hale getirmiştir. Bu çerçevede bankalar yeni ürünleri tüketicilerin hizmetine sunma yarışına girmişler, teknolojik gelişmelere de bağlı olarak müşterilere daha hızlı ve kolay hizmet verebilmek adına internet ve mobil bankacılık işlemlerinde hızlı bir gelişim olmuştur. Bu sayede bankalara duyulan ihtiyaç azalmış, müşteriler bankaya uğramadan Elektronik Fon Transferi (EFT), havale, kredi ve döviz işlemleri gibi birçok bankacılık hizmetini mobil bankacılık yardımıyla tek işlemle yapabilir hale gelmişlerdir.

Finansal yeniliklerin tüketim, tasarruf, ticaret, finansal piyasalar, ekonomi ve bankacılık sektörü üzerinde bir takım etkilere sahiptir. Finansal yenilik sürecinde yaşanan gelişmelerin Türk Bankacılık sektörüne olan etkilerinin incelenmesi, bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

2.Finansal Yeniliklerin Tanımı

Piyasaya yeni finansal araçların girişini ve finansal araç çeşitliliğindeki artışı ifade eden finansal yenilik kavramı, daha geniş bir ifade ile piyasaların yapısında, finansal kurumların faaliyet alanında ve finansal hizmetlerin sağlanma biçimlerinde meydana gelen değişiklikleri ve gelişmeleri içerir (Oktayer, 2011: 353).

Literatürde yaygın tanımı ile finansal yenilik, finansal aracılığın etkin olmaması veya mali piyasaların tam olmaması sonucunda ortaya çıkan kâr fırsatlarından yararlanmak amacıyla meydana getirilen yeni ürün ya da süreç olarak ifade edilmektedir. Finansal yeniliğin bir başka tanımı ise; ulusal ve uluslararası finansal piyasalarda ortaya çıkan ve finansal araçların yer aldığı birincil ve ikincil piyasalarda işlem riskini ve maliyetleri azaltıcı ve finansal sistemin işlevsel etkinliğini artıran gelişmeler olarak ifade edilir (Kaplan, 1999: 1-2).

3.Finansal Yeniliklere Neden Olan Faktörler

Finansal yeniliklere neden olan faktörleri genel olarak enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar, faiz oranlarındaki dalgalanmalar, ekonomik büyüme, teknolojik gelişmeler, finansal liberalizasyon ve yasal düzenlemeler olarak sıralayabiliriz.

3.1.Enflasyon Oranlarındaki Dalgalanmalar

Birinci petrol krizi batı ekonomilerinde enflasyon oranlarında keskin bir yükselişe neden olmuştur. 1970'li yıllarda yüksek oranlı enflasyon nedeniyle faiz ve döviz kurlarındaki aşırı bir yükselme gerçekleşmiştir. Ayrıca Bretton Woods sisteminin çökmesi, sabit kur rejiminin sonunu getirerek serbest kur rejimine zemin hazırlamıştır (Akçaoğlu,1998: 32-33). Sonuç olarak, 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan petrol krizleri, enflasyonu tetikleyerek belirsizliklerin artışına neden olmuştur. Bu belirsizliğin yaratmış olduğu ortam yatırımcıları ve finansal kurumları riskleri azaltmak adına yeni finansal ürünlere yöneltmiştir.

3.2.Faiz Oranlarındaki Dalgalanmalar

1970'li yıllardan sonra finansal piyasaların daha fazla riskli hale gelmesiyle faiz oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dalgalanmaların neticesinde sermaye gelirlerinde önemli kayıplar meydana gelmiştir. Bu durum getiri ve yatırımlar üzerinde büyük bir belirsizlik yaratmıştır. Faiz oranlarında dalgalanmaların sonucunda yaşanan belirsizlik, faiz oranı riskini doğurmuştur. 1970'li yıllardan itibaren petrol krizleri ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin borçlarının artmış olması faiz oranlarında yüksek bir dalgalanmaya yol açmış ve bu ülkeleri borç krizine sokmuştur. Faiz oranlarının yükselmesi aynı zamanda borçlanma vadelerini önemli oranda kısaltmıştır (Kaplan, 1999: 3).

Finansal piyasalarda yaşanan bu değişimler beraberinde kâr amacıyla yeni bir finansal varlık arayışını doğurduğu gibi finansman maliyetlerinin de artırmıştır. Örneğin faiz oranı riski ile yatırım araçları cazipliğini kaybetmeye başlamış ve bu nedenle yatırımcılar bu yatırım araçlarını satın alabilmek için daha yüksek bir bedel karşılığında faiz ödemesi yapmak zorunda bırakılmışlardır. Özellikle banka ve banka dışı gibi finansal kurumlar tüketicilerin finansal hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak için daha düşük faiz oranı riski taşıyan yatırım araçları sunarak müşterilerine daha düşük faiz oranları ile hizmet etme çabası içerisinde olmuşlardır. Yatırımcılar da faiz oranı riskini azaltabilmek adına yeni kurulan finansal piyasalarda ve yeni yatırım araçlarıyla işlem yapma tercihine yönelerek, bu piyasalarda rekabeti giderek artırmışlardır (Şahin, 2012: 28).

3.3.Ekonomik Büyüme

Finansal kurumların yeni fikirleri uygulamaya sokma konusundaki istekleri genelde ekonominin büyüdüğü dönemlerde olmaktadır. Ancak, finansal kurumlar durgunluk ve resesyon yaşandığı dönemlerinde ise riskten kaçınırlar ve daha likit kalma eğiliminde olurlar. Özellikle 1970'li yıllarda uluslararası bankacılık alanında ortaya çıkan finansal yeniliklerin temelini ekonomideki büyüme oluşturmuştur (Kaplan, 1999: 10).

Finansal yenilikler tasarrufları artırırken, artan tasarruf sonucu oluşan fonlar reel sektör yatırımlarını besler ve bu yolla ekonomik büyüme sağlanır.

3.4.Teknolojik Gelişmeler

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler yaşamın her alanını etkilediği gibi finansal piyasaları da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle finansal hizmetlerin internet üzerinden mekân ve zaman kısıtı olmadan sunulmaya başlanmış olması bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir (Özbek, 2017: 13). Bu tür gelişmeler aracı kurumların verimini artırırken bilgi ve işlem maliyetlerini ise düşürmekte ve bu da daha fazla kar olanağı sağlamaktadır. Finans sektöründe maliyet etkinliğinin son derece önemli olduğu düşünülürse, maliyet etkinliğini sağlayamayan ürünlerin piyasayı terk etmesi beklenecektir. Bu gelişmeler karmaşık sorunları en uygun biçimde çözebilecek bilgi işlem kullanımlı finansal yeniliklerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yardım, 2005: 59).

Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı birçok yenilik çeşidi vardır. Bunlara örnek olarak kredi kartları, menkul kıymetleştirme ve finansal piyasaların uluslararasılaşması verilebilir (Kaplan, 1999: 7-9):

3.5.Finansal Liberalizasyon

Genel olarak liberalizasyon, finans, döviz, işgücü ve tarımsal ürün piyasaları gibi çeşitli piyasalar üzerindeki mevcut kontrollerin kısmen veya tamamen kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama çerçevesinde finansal liberalizasyonu, finansal piyasalardaki denetimlerin kaldırılmasını ve ekonominin uluslararası sermaye akımlarına açık hale getirilmesi olarak ifade edebiliriz (Williamson ve Mahar, 2002: 10; Akt. Ağır, 2009: 17).

1980'li yıllardan itibaren ülke ekonomilerindeki gelişmeler finansal sistemde bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde finansal piyasalardaki serbestleşme ve küresel ekonomik bütünleşmenin hızlanması yeni finansal ürünlerin ve piyasaların gelişimini hızlandırmıştır. Çeşitli piyasalara giriş engelleri kaldırılmış ve yatırım yapacak kişiler daha fazla getiri elde etmek ve risk paylaşımında bulunmak amacıyla bu yeni piyasalara girme imkânına ulaşmışlardır. Bu durum bir yandan yerel işletmelerin işlem hacmini artırırken öte yandan sınır ötesi işlemlerin paylarında da önemli biçimde artışa neden olmuştur. Bu sayede şirketler ve hükümete bağlı kuruluşlar fon bulmak için iç finansal piyasalara bağlılıktan kurtulmuşlardır. Örneğin, menkul kıymetler (hazine bonoları, devlet tahvilleri, dövizler, hisse senetleri) ve interbank fonları günün 24 saatinde dünyanın her yerinden alınıp satılması mümkün hale gelmiştir. Bu alandaki gelişmeler aynı zamanda bankalarla finansal kurumlar arasındaki rekabeti de artırmıştır. Artan rekabet ile birlikte bankalar mevcut

müşterilerini korumak ve yeni müşteriler kazanmak adına getiri oranı ve likidite hızı yüksek yeni yatırım araçları ve hizmetleri sunar hale gelmişlerdir (Şerifoğlu, 2014: 7).

3.6.Yasal Düzenlemeler

Finansal yeniliklerin ortaya çıkış nedenlerinden birini de yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda yaşanan krizin sonucunda, ABD'de faiz oranları ile ilgili olarak yapılan yasal düzenlemeler bu dönemde özellikle bankacılık sektörünü zor durumda bırakmıştır. Kredilere yüksek faiz uygulaması yapıldığı halde mevduat faizleri için üst sınırın belirlenmiş olması, paranın mevduat olarak tutulma cazibesini azaltmıştır. Dolayısıyla yasal düzenlemeler nedeniyle belirlenen faiz oranının üzerine çıkamayan bankalar, mevduat toplayabilmek için yeni finansal araç arayışına girmişlerdir (Yardım, 2005: 58).

4.Finansal Yenilik Türleri

Finansal yenilikler zaman içerisinde gelişip, değişiklik gösterdiğinden dolayı; farklı amaçlar ve ihtiyaçlar için farklı sınıflandırmalar geliştirildiğine tanık olmaktayız. Bu çerçevede finansal yeniliğin tanımında olduğu gibi finansal yeniliklerin sınıflandırılması konusunda da bir tartışma söz konusudur (Cömert ve Epstein, 2016: 2).

Frame ve White (2014) tarafından finansal yenilikler, ürün, süreç ve organizasyonel yenilik olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Bu kısımda finansal yenilik türlerine ilişkin açıklamalarımız da bu yazarların gruplaması çerçevesinde aşağıda açıklanmaktadır.

4.1.Ürün Yenilikleri

Ürün yenilikleri genel olarak finansal alanda riskten korunma amacıyla ortaya çıkan ürünleri oluşturur. Bu kapsamda, ürün yeniliklerini futures (vadeli işlem) sözleşmeleri, opsiyon sözleşmeleri, swap (takas) sözleşmeleri ve forward sözleşmeleri olmak üzere dört grupta inceleyebiliriz.

4.1.1.Futures (Vadeli İşlem) Sözleşmeleri

Futures sözleşmeleri, yasal bir sözleşme olup, niteliği ve miktarı belli bir mal veya finansal aracın gelecekte önceden belirlenmiş tarih ve fiyat üzerinden teslim edilmesini içerir. Yani bir mal veya finansal aracın gelecekteki alım-satım işleminin bugünden tespit edilmesi ve buna bağlı anlaşmaya varılması bu sözleşmelerin temelidir (Kırım, 1990: 28).

Temel amacı kur ve faiz dalgalanmalarından korunmak olan futures sözleşmeleri ilk kez 1972 yılında Chicago Ticaret Borsasında uygulanmaya başlanmış ve buradan dünyaya yayılmıştır (Taş, 1996: 86).

Futures sözleşmeleri finansal varlıkları (tahviller, hisse senetleri, faiz oranları, döviz kurları, vb.) ve ürünleri (tarım ürünleri, enerji ürünleri, doğal kaynaklar, vb.) içerir. Başka bir ifade ile futures sözleşmelerinin konusu finansal varlıklar olduğu kadar finansal ürünler veya endekslerde olabilir. Diğer taraftan, günümüz finans piyasaları çok hızlı bir değişim göstermektedir. Bu kapsamda yatırımcı ihtiyaçlarına cevap verebilmek için hava durumu gibi çok farklı

değişkenleri de içine alacak şekilde futures sözleşmeleri yapılabilmektedir (Aldış, 2012: 13).

4.1.2.Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyonlar 1970'li yılların ortalarından itibaren geliştirilmiş araçlardır. Opsiyonlar gerek finansal gerekse finansal olmayan firmaları döviz kuru ve faiz oranlarındaki risklere karşı koruma sağlarlar (Uludağ ve Arıcan, 1999: 388). Opsiyonlar, sahibine bir ekonomik varlığı belirli bir süre için baştan anlaşılabilir fiyat üzerinden satın alma veya satma hakkını veren ancak yükümlülük doğurmayan sözleşmelerdir (Taş, 1996: 76-77). Bu ürünler döviz, faiz oranı, ticari ürün, hisse senedi endeksi veya bir futures sözleşmesi olabilir. Opsiyon sözleşmelerinin diğer sözleşmelerden farkı, alıcının lehine bir hak sağlamasıdır. Yani alıcı, ürünün alım ve satımı konusunda herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, opsiyonu satın alan taraf belirli bir fiyat üzerinden sözleşme konusu ürünü satın alma ya da almama tercihinde bulunabilmekte, buna karşılık opsiyon satıcısı alıcının talebi doğrultusunda bu ürünü başta anlaşma yapıldığı fiyattan teslim etme sorumluluğuna girmektedir (Gündüz ve Tatal, 1995: 5).

4.1.3.Swap (Takas) Sözleşmeleri

1980'li yılların başlarında dünyada para ve sermaye piyasalarında finansal ilişkilerin artmasıyla birlikte iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler ve piyasaların bütünleşme çabaları, swapı uluslararası piyasalarda en hızlı büyüyen ve geliştiren bir konuma getirmiştir. Piyasaların serbestleşmesinin ve bütünleşmesinin bir sonucu olarak kur ve faiz riskinin artması, yatırımcılar ve borçlanılanlar açısından bir korunma aracı olarak swapı ön plana çıkarmıştır (Taş, 1996: 66).

Swapın sözlük anlamı takastır. Swap, döviz kurları ve faiz oranları risklerine karşı geliştirmiş bir tekniktir. Fon kullanıcıları swap tekniğini kullanarak farklı piyasalarda işlem gören uygun fonlara erişebilme imkanlarına sahip olmakla birlikte bu fonların uygun kullanımını da sağlamaktadırlar. Bunların yanında swap, riskin azaltılmasında ve sabit faizli bir fonun değişken faizli bir fona değiştirilmesinde de fon kullanıcılarına yardımcı olur.

4.1.4.Forward Sözleşmeleri

Forward sözleşmeler; belli miktar ve kaliteyi içeren para, döviz, altın, mali araç, mal ve diğer türev ürünler üzerine yapılmakta ve işlemler belirlenen sözleşme ve fiyat üzerinden borsa şeklinde organize olmayan piyasalarda vadeli olarak gerçekleştirilmektedir (Zanbak, 2008: 37). Forward sözleşmeler genellikle bir günden birkaç yıla değişebilmektedir. Bir yılı geçen sözleşmeler bir, iki ve üç aylık yapılabilmektedir (Taş, 1996: 83).

Forward işlemleri kur riskinden birebir korunmayı sağlayıcı işlemlerdir. Bu işlemlerin talep edenleri genel olarak kredi faizi oranlarında meydana gelebilecek yükselme ihtimalinden endişe duyan ve belirli bir zaman geçtikten sonra kredi almak isteyen yatırımcılar oluştururken, satıcılarını ise genelde faiz oranlarında meydana gelebilecek düşme ihtimalinden endişe duyan ve belirli bir zaman geçtikten sonra faiz geliri elde etmek isteyen yatırımcılar oluşturur. Forward sözleşmelerinde vade tarihi itibarıyla piyasadaki mevcut faiz

oranı ile taraflarca kararlaştırılmış faiz oranı arasında bir fark oluşmuşsa, bir telafi ödemesi söz konusu olmaktadır. Sözleşmeye göre, bu telafi ödemesi oranın büyüklüğüne göre satıcı veya alıcı üzerinde kalır. Eğer telafi ödemesi piyasadaki orandan büyükse, ödeme sözleşme satıcısı tarafından gerçekleştirilirken, oranın küçük olması durumunda ise ödeme, sözleşme alıcısı tarafından gerçekleştirilir (Yılmaz, 2002).

4.2.Süreç Yenilikleri

Son 30 yıllık zaman içerisinde finansal yeniliklerde önemli bir gelişim yaşanmıştır. Bu süreçte teknolojik gelişimin finans sektörünü etkilemesi ile birlikte finansal alanda büyük gelişmelerin yaşanmış olması finansal anlamda süreç yeniliklerini doğurmuştur (Frame ve White, 2014: 7).

Süreç yenilikleri, verimliliği artırmakla birlikte piyasayı genişleten etkilere de sahiptir. Günümüzde en yaygın kullanılan süreç yenilik uygulamalarına aşağıda yer verilmiştir.

4.2.1.Otomatik Vezne Makinası(Automatic Teller Machine, ATM)

Otomatik Vezne Makinesi (ATM), müşterilerin 7/24 bankacılık işlemlerinin birçoğunu gerçekleştirebildikleri ve bunlar içerisinde özellikle de nakit ihtiyaçlarını karşılayabildikleri bir bankacılık hizmetidir.

ATM'ler bankalar için bir tür yatırımdır. İşletme giderleri, tamir ve bakım harcamaları oldukça yüksek olmasına rağmen, yaygın ATM ağına sahip bankalar, rekabette daha avantajlı duruma gelmekte ve çok daha geniş bir müşteri potansiyeline hitap etme şansını yakalamaktadırlar. Müşterilerin bankalara olan mesafesi ATM'ler yoluyla kısalmıştır. ATM'lerin varlığı bankaları artık yabancı ülkelerde şube açmak zorunda bırakmamakta ve kendi ülkelerinden dışarıya giden müşterilerine çeşitli hizmetleri sunar hale getirmektedir. Örneğin yabancı ülkelerdeki ATM'lerden uluslararası kredi kartlarıyla nakit çekebilme bu hizmetler arasındadır (Alpergin: 1990: 36).

4.2.2.Kredi Kartları

Kredi kartı, sahibine belirli limitler dâhilinde, herhangi bir nakit kullanımı olmadan mal ve hizmet alımı veya nakit çekimine imkânı tanıyan plastik kartlardır. Kredi kartları genel olarak daha önceden yapılmış bir anlaşma çerçevesinde internet üzerinden gerçekleşen tek seferlik uzaktan ödeme yapmak için veya ATM'lerden para çekme işlemlerinde kullanılmak üzere tasarlanmışlardır (Kaya, 2009: 18).

4.2.3.Banka Kartları

Banka kartları, ATM ve Satış Noktası Terminalleri (Point of Sales, POS) cihazları aracılığıyla kullanılmak üzere müşterilere para çekme, para yatırma, fatura ödeme, havale gönderme gibi çeşitli bankacılık hizmetleri sağlanmakta olup, bu kartlarla yapılan harcamalar doğrudan banka hesabında düşülmektedir (Sungur, 2013: 81).

Banka kartları, kart kullanıcısının bankasında açtığı vadesiz mevduat veya kredili hesabındaki parasına ulaşmasını sağlamakta ve mal veya hizmet alım işlemlerine olanak vermektedir. Nakit taşımayı azaltmak, hırsızlık veya para

kayıplarına mani olması bakımından bu kartların kullanımı önemlidir (Varıcı, 2015: 78).

4.2.4.İnternet Bankacılığı

Zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın dünyanın her yerinden, internet üzerinden bankacılık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi faaliyetine internet bankacılığı denilmektedir (Aldış, 2012: 19).

1980'li yıllarda telefon bankacılığıyla başlayan internet bankacılığı, internetin evlerde kullanılmasıyla yaygınlaşmıştır. İlk internet bankacılık uygulaması ABD'de NetBank ile gerçekleşmiştir (Yıldız, 2017: 10).

İnternet bankacılığı, hem bankalar hem de müşteriler bakımından önemli avantajları bulunmaktadır. İnternet bankacılığı, bankaların maliyetlerini düşürmekte ve müşteriler ile olan iletişim doğrudan sağlanabilmektedir. Müşteriler ise bankaya gitmeden ve dolayısıyla banka personeli ile yüz yüze gelmeden internet bankacılığı ile bankacılık işlemlerini kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmektedirler (Okumuş, Bozbay ve Dağlı, 2010:90-93).

4.2.5.Elektronik Fon Transferi (Electronic Funds Transfer, EFT)

Elektronik fon transferi (EFT) fonların; çağdaş iletişim araçlarıyla gerçek zamanlı ve kaydi olarak elektronik yöntemle transfer edilmesidir. Yani bu transfer yönteminde geleneksel bankacılık sisteminde yer alan çek, banknot ve ödeme emirleri fiziki olarak yapılmamaktadır.

4.2.6.Satış Noktasından Elektronik Fon Transferi (EFTPOS)

Satış noktasından elektronik fon transferi (EFTPOS) mağazalarda yapılan alışveriş bedellerinin nakit kullanmaksızın, mağaza ile banka arasında kurulu terminaller kanalıyla ve plastik kartlar kullanılarak gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Parasız, 197: 187).

EFTPOS sistemi, işlem maliyetlerinin düşüklüğü ve ödemeleri garanti etmesi bu sistemi cazip hale getiren unsurlardır. Elektronik bankacılık hizmet uygulamaları arasında önemli bir yeri olan EFTPOS sisteminin uygulama alanı günümüzde giderek yaygınlaşmaktadır (Yardım, 2005: 71).

4.2.7.Elektronik Para

Elektronik para, teknolojik ilerlemeler sonucu manyetik bantlı kartlara alternatif olarak geliştirilen ve üzerinde mikro işlemciler taşıyan tüm plastik kartlar olarak tanımlanır. Bu yönüyle elektronik para, ön ödeme veya değer yüklenilmesi yoluyla kullanıma sunulan kart veya yazılım tabanlı elektronik ödeme araçlarıdır (Öztürk ve Koç, 2006: 25).

4.2.8.Görüntülü İşlem Merkezi (Video Teller Machine, VTM)

Görüntülü işlem merkezi (VTM), her türlü bankacılık işlemlerinin yüz yüze hizmet imkânıyla müşteri temsilcisine uzaktan bağlanarak yapılmasına imkân sağlayan bir sistemdir. Bu sistem ile müşteriler para transferi, yatırım ve kredi kartı işlemleri, vergi ve fatura ödemeleri gibi birçok hizmetten faydalanırlar. Ayrıca, görüntülü işlem merkezleri müşterilerine geniş bir işlem yelpazesi sunarak finansal kurumların yeni piyasalara ulaşılmasını mümkün kılarlar (Şerifoğlu, 2014: 16).

4.2.9. Telefon Bankacılığı

Telefon bankacılığı, kısaca telefon tuşlarını kullanarak bankacılık işlemini yerine getirilmesi faaliyetidir. Bu sistemde, müşteri kendisi bir şifre oluşturmakta ve bu şifre yardımıyla telefon tuşlarını kullanarak ve bankanın kendisine yönlendirdiği sesli uyarıları takip ederek yapacağı bankacılık işlemini yerine getirir. Telefonla bankacılık hizmetinin sağlamış olduğu fayda ile bankacılık hizmetleri daha hızlı ve kolay hale gelmiştir.

4.2.10. Yakın Alan İletişimi (Near Field Communication, NFC)

Yakın Alan İletişimi (NFC), Sony ve Phillips şirketlerinin ortaklığında 2000 yılı sonlarında geliştirilmiştir. NFC, kısa mesafe temassız iletişim teknolojisine verilen addır. Bu teknolojiye NFC uyumlu iki cihaz kullanılmaktadır. Bu iki cihazın birbirlerine birkaç santimetre yaklaştırılması ile NFC iletişimi aktif hale gelir. Temassız işleme sahip ödeme ve toplu taşıma biletleri, veri transferleri ve dijital içerikler NFC uygulamalarının kapsamı içerisindedir (Aldış, 2012: 21). Bu teknolojinin kullanımının yaygınlaştırılması ve fonksiyonel özellikleri (tuşlar, ekran, internet vb.) nedeniyle mobil telefonlar kullanılmaktadır.

4.2.11. Swift

Uluslararası çapta küreselleşme ile birlikte finansal piyasaların bütünleşmesi, uluslararası alandaki finansal işlemlerin daha hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmasını gerektirmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde 15 ülkeyi kapsayan 239 banka tarafından kar amacı olmayan SWIFT sistemi kurulmuştur. SWIFT sisteminin merkezi Brüksel'dir. (Takan, 2001: 511).

SWIFT sisteminin temel amacı, EFT gibi daha önce posta, teleks ve telgrafla gönderilen uluslararası bankacılık mesajlarının elektronik haberleşme ağı ile iletilmesi ve kontrol edilmesi olanağının tüm üye bankalara sağlamak olarak belirlenmiştir.

SWIFT sisteminin sunduğu hizmetler zaman içinde gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Sisteme üye bankalar başka bir ülkedeki şubesi veya çalıştıkları banka ile iletişim kurmakta, para transferi, garanti mektubu, ödeme talimatı, faiz ödemeleri gibi benzeri finansal işlemler için elektronik olarak haberleşip, mesajlaşmaktadırlar. (Ergül, 2011: 28).

4.3. Organizasyonel Yenilikler

Finansal yeniliklerle ilgili çalışmalarda genel olarak ürün/hizmet ve süreç yeniliklerine odaklanılmasına rağmen, özellikle günümüz teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler ve değişimler organizasyonel yeniliğin de finansal yenilikler içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Organizasyonel yenilik, yeni kurumları ve organizasyonel yapıları içerir (Vargas, 2009: 446). Ayrıca, süreç yeniliğinde olduğu gibi bu yenilik türünde de teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür.

Organizasyonel yeniliklerle herhangi bir finans veya hizmet sektörünün yeni çalışma ve iş yapma yöntemlerinin geliştirilmesi veya daraltılması yoluyla rekabet gücünün yükseltilmesi sağlanmaktadır. Günümüzde bankaların sigortacılık ve bireysel emeklilik hizmetlerin verilmesiyle daha geniş bir örgütsel

yapıya kavuşması, otellerin konaklama hizmeti dışında fitness&spa hizmetleri ile konaklama dışındaki ihtiyaçlarında veriliyor olması organizasyonel yenilik türüne verilebilecek örneklerdir (Yetiz ve Ünal, 2018: 121-122).

5. Türkiye’de Finansal Yenilikler

5.1. Ürün Yenilikleri

Riskten korunmak amaçlı ortaya çıkan ürün yenilikleri içerisinde en yaygın kullanılanları türev ürünler ve menkul kıymetleştirmedir (Aldış, 2012: 72). Türev ürünler nitelikleri itibariyle döviz, hazine bonosu ve devlet tahvili gibi değer bir başka varlığa dayalı olan finansal araçlardır. Menkul kıymetleştirme ise gerçek veya tüzel kişilerin borçlanma senedi ihraç ederek finansman sağlama durumlarını ifade etmekte olup, finansmanın sağlanmasında ticari faaliyetlerinden elde edilen varlıklar ve gelecekteki gelirler karşılık gösterilmektedir. Menkul kıymetler ve türev ürünlerin işlem gördüğü yerler organize olmuş borsalardır. Bu kapsamda, BİST ve Vadeli İşlemler ve Opsiyon Piyasası (VİOP) bu amaca hizmet eden kurumlardır.

İşlem hacminde olduğu gibi işlem miktarı açısından da BİST’de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1990 yılında 9 bin adet olan işlem miktarı 2000 yılına gelindiğinde 37.314 milyon seviyesine ulaşırken, bu rakam 2020 yılına gelindiğinde 5 trilyon seviyesini aşmıştır (Tablo 5 .1).

Tablo 5.1: BİST’de İşlem Hacmi ve İşlem Miktarları

Yıllar	Toplam İşlem Hacmi (Bin TL)	Toplam İşlem Miktarı (Bin Adet)
1990	75	9
1995	6.372	816
2000	194.125	37.314
2005	1.338.523	449.894
2010	2.261.764	736.287
2015	2.385.854	577.089
2020*	20.298.519	5.061.358

Not: *06.02.2020 tarihi itibariyle.

Kaynak: (TCMB, www.tcmb.gov.tr 21.11.2019).

Borsa İstanbul bünyesinde faaliyette bulunan VİOP, 2005 yılında faaliyete geçmiştir. Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin alınıp satıldığı VİOP’da, geleceğe yönelik fiyat belirsizliği durumunda ortaya çıkan risklerin kaldırılması amaçlanır. VİOP’daki işlem hacimleri yıllar itibariyle Tablo 5 .2’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 2’den görüldüğü gibi VİOP’da işlem hacmi 2005 yılından 2019 yılı sonuna kadar sürekli artmıştır. 2005 yılında yaklaşık 3 trilyon olan işlem hacmi, çok büyük artışla 2009 yılında yaklaşık 2.872 katrilyon düzeyine ulaşmıştır.

İşlem hacmindeki bu kadar artışta hiç kuşkusuz piyasanın ihtiyaç duyduğu ürünlerin geliştirilmesinin ve finansal yenilikler içerisinde yer alan

türev ürünlerin organize bir borsa güvencesiyle yatırımcılara sunuluyor olmasının önemli etkisi bulunmaktadır (Aldış, 2012: 74).

Tablo 5. 2: VİOP, Toplam İşlem Hacmi

Yıllar	İşlem Hacmi (Bin TL)
2005	3.029.588
2007	118.035.442
2009	334.172.858
2011	439.799.289
2013	289.633.872.025
2015	1.135.216.916.237
2017	1.658.415.599.512
2019	2.871.727.170.083

Kaynak:(Borsa İstanbul, www.borsaistanbul.com, 12.02.2020).

5.2.Süreç Yenilikleri

Süreç yeniliklerinin, teknolojik gelişmelerden kaynaklı olarak en çok etkilediği alanlar bankacılık ve ödeme sistemleridir.

1980'li yılların sonuna kadar Türk bankacılık sektörünün temelini şubeler oluştururken dünyadaki teknolojik gelişmelere paralel olarak ülkemizde dijitalleşme uygulamaları başlamıştır. Bu kapsamda 1987 yılında Türkiye İş Bankası ATM'leri piyasaya sunarak dijital bankacılık uygulamalarını başlatan ilk banka olmuştur. 1990'lı yılların ortalarında tanıttığı POS makineleri ve internet hizmetleri ile bankacılık sektörüne yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Aynı yıl içinde Garanti Bankası da internet bankacılığı hizmetlerini vermeye başlamış, bu bankayı Osmanlı Bankası, Pamukbank, Esbank, Akbank ile Yapı ve Kredi Bankası izlemiştir (Küçüköğlü, 2019: 29).

İnternet bankacılığı kapsamında 1992 yılında kurulan EFT sistemi ile kredi, kredi kartı borçları, doğalgaz, su, elektrik, telefon gibi fatura ve taksit ödemeleri yapılabilmektedir. 2000 yılında faaliyetine başlayan bir diğer sistem ise Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT)'dir. Bu sistemde menkul kıymetlerin bankalara arasındaki transferleri elektronik ortamda sağlanmaktadır (Aldış, 2012: 77). EFT ve EMKT sistemleri birbirleriyle etkileşimli olarak çalıştıkları için EFT-EMKT sistemi olarak adlandırılmakta olup, son dönemde ülkemizde yaygın olarak kullanılan yeniliklerdendir (Şerifoğlu, 2014: 76).

Tablo 5.3 2013-2020 dönemi EFT-EMKT sisteminde yapılan toplam ödemeleri göstermektedir. Tablodan görüldüğü gibi 2013 yılında yaklaşık 124 trilyon değerinde yapılan ödemenin 2020 yılına geldiğinde yaklaşık 2,4 katla 298.153 trilyon seviyesine ulaşmıştır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Tablo 5. 3: EFT-EMKT Toplam Ödeme Tutarları

Yıllar	Ödeme Tutarı (Bin TL)
2013	124.969.007.592
2014	137.450.943.424
2015	141.166.556.962
2016	154.426.689.721
2017	247.941.764.495
2018	281.647.927.323
2019	285.514.234.132
2020*	298.153.812.952

Not: * 10.02.2020 tarihi itibarıyla.

Kaynak: (TCMB, www.tcmb.gov.tr, 21.11.2019)

Ülkemizde yaygın olarak kullanılan finansal yeniliklerden bir diğerini kartlı ödeme sistemleri oluşturur. Kredi kartları ile nakit ödemeler yapılar hale gelmiş ve kayıt dışılığın önüne geçilmesine de önemli katkılar sağlanmıştır (Yetiz ve Ünal, 2018: 126).

Banka ve kredi kartları kullanılarak genellikle ATM'lerden para çekme ve yatırma, mal ve hizmet satın alma işlemlerinde ise POS cihazları kullanılmaktadır. Tablo 5. 4.'de görüldüğü gibi, ülkemizde POS cihazlarının sayısı 2011 yılında yaklaşık 2 milyon düzeyinde iken, bu sayının 2015 yılında 2 milyon 158 bin ile maksimum düzeye ulaştığını ve sonraki yıllarda kullanım sayısının bir miktar azaldığını ve 2019 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 1 milyon 600 bin civarına gerilediği görülmektedir.

Tablo 5.4: POS, ATM ve Kart Sayıları

Yıllar	POS Sayısı	ATM Sayısı	Kredi Kartı Sayısı	Banka Kartı Sayısı
2011	1.976.843	32.462	51.360.809	81.879.926
2012	2.134.444	36.334	54.342.148	91.263.042
2013	2.293.695	42.011	56.835.221	100.164.954
2014	2.191.382	45.576	57.005.902	105.513.424
2015	2.158.328	48.277	58.215.318	112.383.854
2016	1.746.220	48.421	58.795.476	117.011.685
2017	1.656.999	49.847	62.453.610	131.593.443
2018	1.586.747	51.941	66.304.603	146.375.337
2019	1.599.481	53.024	69.825.826	166.211.057

Kaynak:(BKM, <https://bkm.com.tr>, 12.02.2020).

Ülkemizde kredi kartı ve banka kartı kullanım sayıları ise yıllara göre sürekli bir artış göstermiştir. Kredi kartı kullanım sayısı 2011 yılında 51.4 milyon seviyesinden 2019 yılına gelindiğinde %36 oranındaki bir artışla yaklaşık 70 milyona ulaşmıştır. Banka kartı kullanımında ise daha büyük bir artış yaşanmıştır. 2011 yılında banka kartı kullanıcı sayısı yaklaşık 82 milyondur. Bu rakam 2019 yılında %103'lük bir artışla 166 milyonu geçmiştir (Tablo 5.4.).

Türkiye'de bankalar müşteri taleplerini her zaman en uygun ve en hızlı bir şekilde karşılayabilmek için yeni ürünleri tüketicilerin hizmetine sunmaya çalışmaktadırlar. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak özellikle iletişim

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

teknolojinde yaşanan gelişmeler bankacılık sektörünü etkisi altına almıştır. Bu kapsamda müşterilere daha hızlı ve kolay hizmet sunabilmek için internet ve mobil bankacılık işlemlerinde hızlı bir artış olmuştur (Yetiz ve Ünal, 2018: 127).

Tablo 5. 5 Türkiye’de internet bankacılığındaki finansal işlemlerin adet ve hacim büyüklüklerini göstermektedir.

Tablo 5. 5: İnternet Bankacılığında Finansal İşlemler

	Temmuz-Eylül 2019		Ekim-Aralık 2019	
	İşlem Adedi (Milyon)	İşlem Hacmi (Milyar TL)	İşlem Adedi (Milyon)	İşlem Hacmi (Milyar TL)
Para transferleri	62	950	66	1.066
Ödemeler	30	55	30	62
Yatırım işlemleri	11	234	13	286
Kredi kartı işlemleri	8	23	8	23
Diğer finansal işlemleri	3	39	4	55
Toplam	113	1.300	120	1.492

Kaynak:(TBB, 2019a).

Ekim-Aralık 2019 dönemi itibariyle, internet bankacılığı hizmeti kullanılarak yapılan finansal işlemlerin toplam adedi 120 milyon olup, işlem hacmi ise yaklaşık 1,5 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. EFT, havale ve döviz transferi işlemlerini içeren para transferlerinin işlem hacimleri 1 trilyon TL’ye, işlem adedi ise 66 milyona ulaşmıştır. İkinci sırayı yatırım işlemleri almaktadır. Bu işlemlerin hacmi 286 milyar TL iken, işlem adedi 13 milyon olarak gerçekleşmiştir. İnternet bankacılığında faydalanılarak yapılan toplam finansal işlem adedi bir önceki döneme göre 7 milyon adet artarken, toplam işlem hacmindeki artış ise 192 milyar TL olmuştur (TBB, 2019a).

Günümüzde teknolojiye yaşanan gelişmeler bankalara duyulan ihtiyacı azaltmış, müşteriler bankalara uğramadan EFT, havale, kredi ve döviz işlemleri gibi birçok bankacılık hizmetini mobil bankacılık yardımıyla tek işlemle yapabilir hale gelmişlerdir.

Ekim-Aralık 2019 döneminde mobil bankacılık hizmeti kullanılarak yapılan finansal işlemlerin toplam adedi 559 milyon, tutarı ise 1,5 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. EFT, havale ve döviz transferi işlemlerini içeren para transferleri, finansal işlem hacminin %58’ini, yatırım işlemleri ise %30’unu oluşturmuştur. Ayrıca söz konusu dönemde, mobil bankacılık aracılığıyla anlık kredi kullanım adedi 1 milyon 707 bin, hacmi ise 31 milyar 631 milyon TL olurken, sigorta satışı ise 1 milyon 332 bin olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2019a).

Günümüzde hızla yaygınlaşan finansal yenilik çeşitlerinden bir diğeri kripto paradır. Kripto paralar, sanal para olarak da tanımlanan günümüzün en ileri kriptoloji (şifre bilimi) yöntemleri ile şifrelenerek internet ağı aracılığı ile kayıt altına alınan ve merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymayan para birimlerine verilen genel bir isimdir. Kripto paralar içerisinde Bitcoin, 2008 yılında ilk olarak ortaya çıkan ve takasa konu olan para birimi olması sebebiyle en popüler kripto para olarak kabul edilmektedir. Bitcoin’den başka Ripple, Ethereum, Litecoin,

Dash ve Doge gibi farklı teknolojiler kullanan başka para birimleri de vardır. (ICRYPEX, www.icrypex.com, 14.02.2019).

Kripto para borsası dünyada olduğu gibi Türkiye’de uygulama alanı bulmuştur. Bu çerçevede 6 milyon dolarlık ticaret hacmi ile Paribu ülkemizin en geniş marketli kripto para borsasıdır. Bu borsada BTC, ETH, LTC, HOLO, BTT, XRP, TRON, WAVES, LINK, RVN, BAT, BCH, STELLAR, DOGE, ADA, NEO, USDT ve EOS olmak üzere toplamda 18 kripto para birimi işlem görmektedir. Paribu’yu 3.6 milyon dolarlık hacim ile BtcTurk takip etmektedir. BtcTurk’ün marketinde ise BTC, EOS, ETH, LTC, NEO, XLM, USDT ve XRP olmak üzere 8 kripto para birimi mevcuttur. BTCTurk’ü ise Koinim takip etmektedir. Borsanın marketinde BTC, LTC, BCH, ETH, DOGE ve DASH üzere toplam 18 kripto para birimi listeleniyor. Son olarak Koinim’i takip eden kripto para borsası ise Koineks’dir. Koineks’in marketinde BTC, ETH, ZCH, TRX, XMR, EOS, ADA, BTT, USDT, BCH, LTC, DOGE, DASH, XRP, XLM, NEM, BTG ve ETC kripto para birimleri listelenmektedir. Kripto borsalarının ülkemiz bankalarının hemen hemen hepsiyle anlaşması olup, TL ile alım yapmak mümkün hale gelmiştir (COİNKOLIK, 10.02.2020, www.coinkolik.com).

5.3.Organizasyonel Yenilikler

Günümüzde bankalar sigortacılık ve bireysel emeklilik faaliyetleri ile daha geniş bir örgütsel yapıya kavuşmuşlardır.

Türkiye’deki banka sigortacılığı faaliyetlerinin ne zaman başladığı konusu kesin bilinmemekle birlikte, bu faaliyetlerin yoğunluğunun 2000’li yılların başlarından itibaren düzenli bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu gelişimde makroekonomik istikrarla birlikte araç ve konut kredilerinde görülen artışların önemli bir rolü olmuştur. Konut ve araç kredilerinde sigorta poliçelerinin bankalar tarafından zorunlu tutulması, bankaların sigortacılık faaliyetini genişletmiştir. Ayrıca bu faaliyet genişlemesinde, bankaların sigorta dağıtım ve pazarlama maliyetlerinin azalmasının da bir etkisi olmuştur (Tunay, 2014: 47).

Bankacılık sistemi 2001 kriz sonrası dönemde yapısal olarak kuvvetlenmiştir. 2005 yılında Bankacılık ve 2007 yılında Sigortacılık Kanunlarının kabul edilmesiyle sigortacılık sektöründeki faaliyetlere hız verilmiştir. Finansal yapıda meydana gelen olumlu gelişmeler banka sigortacılığı alanına olumlu yansımıştır. Bu faaliyet alanındaki büyüklük Avrupa ülkelerine göre düşük olmasına rağmen, ülkemiz açısından banka sigortacılığının payı giderek artmaktadır (Pehlivan, 2013: 35).

Dünyada yaşanan 2008-2009 küresel ekonomik krizin ardından Türk sigortacılık sektöründeki toparlanma hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle hayat dışı sigortacılık hizmetlerindeki istikrarlı görünüm 2014 yılı sonuna kadar devam etmesine rağmen, sigortacılık faaliyetinde bir miktar azalma olmuştur. Bunun nedenlerinden birisi 2013 yılında bireysel emeklilik sistemi (BES)’e devletin vermiş olduğu %25 oranındaki devlet katkısıdır. BES’e verilen bu teşvikin bir sonucu olarak özellikle tasarruf ağırlıklı hayat sigortalarının popülerliği kaybolmuş ve bu tip sigortalara göre BES’in tercih edilme nedeni artmıştır. (Saka, 2017: 98).

Günümüzde neredeyse tüm sigorta şirketleri banka şubeleri yardımıyla ürünlerini potansiyel müşterilerine ulaştırabilmektedirler. Bankaların sigortacılık prim üretme oranlarında 2005 yılından sonra hızlı bir artış yaşanmıştır. Örneğin 2005 öncesinde %10'un altında kalan prim üretim oranı, 2011 yılında %20 düzeyini geçmiştir (Tunay, 2014: 47). 2012-Eylül 2017 döneminde ise prim üretiminin yaklaşık %23'ü bankalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde acenteler yaklaşık olarak %60'lık pay ile ilk sırada yer almışlardır. Brokerler %10-11 civarında bir paya sahip olurken, merkezden dağıtımın payı %5-7 aralığında gerçekleşmiştir (Sezal, 2018: 55).

Banka dağıtım kanalının sigorta ürünlerinin satışında olduğu gibi bireysel emeklilik ürünlerinin satışında da önemli bir yeri vardır. BES'te yeni yasal düzenlemelerin yapılması ve devlet katkısı teşvikleri müşteri kitlesini genişletmiştir. 2017 yılı sonu itibarıyla fon büyüklüğü 67.7 milyar TL'ye yaklaşmış ve yaklaşık 7 milyon katılımcı sayısına ulaşılmıştır (BES 2017 Yılı Gelişim Raporu, 2018: 17).

Sigorta ve emeklilik şirketleri, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak müşteri ilişkileri yönetim sistemini daha etkin yapılandırarak, doğru ürünü doğru müşteriye sunmak hedef olarak belirlenmektedir. Türkiye'de bankacılık ürünlerini tamamlayan sigorta ve emeklilik ürünlerinin geliştirilmesi konusunda bankaların ürün yönetimi ve geliştirme süreçlerinde yer almaları çok önemlidir. Bu kapsamda günümüz dijital çağında müşteriye doğru, hızlı ve kolay ulaşılabilir çözümler sunulması yönüyle Banka kanalının istenilen noktaya gelmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Sezal, 2018: 58).

6.Finansal Yeniliklerin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri

6.1.Bankacılık Sektörüne Etkileri

Bu kısımda finansal yeniliklerin Türk bankacılık sektörüne olan olası etkileri istihdam, rekabet, verimlilik ve karlılık boyutlarıyla incelenmektedir.

6.1.1.İstihdam Yapısına Etkileri

Bankalar finansal piyasaların en önemli aktörlerinden birini oluşturur. Bankalar, teknolojiye meydana gelen değişmelerin etkisiyle müşterilerine sürekli yeni ürün ve hizmet sunma gayreti içinde bulunmaktadır. (Aldış, 2012: 26-27). Bu açıdan bankalar müşterilerine sorunsuz hizmet sunabilmek adına çalışanlarının işgücü yapısını genellikle yüksek nitelikli kişilerden oluşmasını isterler. Dolayısıyla bankacılık sektöründe istihdam edilen kişilerin teknolojiyi iyi kullanmaları gerekmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz çalışanların eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilidir (Yetiz ve Ünal, 2018: 131).

Türkiye'de bankalarda toplam çalışan sayısı 2019 yılı itibarıyla 188.837 kişidir. Bu rakam, bankacılık sektöründe istihdamın önemli bir yer işgal ettiğini gösterir. Çalışanların %51'ini kadınlar, %49'luk bölümünü ise erkekler oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi itibarıyla bankacılık sektöründe çalışanların %78'ini yükseköğretim kurumları mezunlarından oluşmaktadır. Bu mezunlar içerisinde %8'lik bölümünü yüksek lisans ve doktora mezunları oluşturmaktadır. Ortaöğretim mezunlarının payı %13 iken, ilköğretim mezunlarının oranı ise %1 seviyesindedir (TBB, 2019b).

Finansal ve teknolojik yenilikler Türk bankacılık sektöründe nitelikli işgücüne olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur. Nitelikli işgücünü eğitimle ilişkilendirdiğimizde bu sektörde çalışanların çoğunun artık üniversite mezunlarından oluştuğunu görmekteyiz. Yani ülkemiz bankacılık sektöründe çalışanların eğitim düzeyleri ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinden lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine doğru kaymıştır.

Tablo 6. 1 1990-2019 yılları arasında öğretim durumuna göre bankacılık sektöründe çalışanların sayısını göstermektedir.

Tablo 6.1: Türk Bankacılık Sektöründe Öğrenim Düzeyine Göre Personel Sayıları

Yıllar	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim	Yüksek Lisans ve Doktora
1990	19.521	104.419	36.686	1.428
1995	8.459	89.737	44.426	2.171
2000	3.782	85.672	77.637	3.310
2005	2.022	44.020	82.105	4.111
2010	2.246	37.246	129.272	9.739
2015	1.267	30.317	156.484	13.137
2019	1.110	24.757	147.246	15.724

Kaynak: (TBB, 2019).

Tablo 6. 1’de görüldüğü gibi bankacılık sektöründe çalışan ilköğretim ve ortaöğretim mezunlarının sayıları yıllar itibarıyla azalırken, lisans ve lisansüstü düzeyde mezun olarak çalışanların sayısında belirgin bir artışın olduğu izlenilmektedir. 1990 yılında bankacılık sektöründe çalışan ilköğretim mezunlarının sayısı 19.521 iken, ortaöğretim mezunlarının sayısı 104.419 kişidir. 2019 yılına gelindiğinde bu sektörde çalışan ilköğretim mezunlarının sayısı 18.411 kişinin azalmasıyla 1.110’a düşerken, söz konusu dönemde ortaöğretim mezun çalışan sayısında ise 79.662 kişilik bir azalmayla 2019 yılı itibarıyla 24.757 olmuştur. Öte yandan, 1990 yılı verilerine göre bankacılık sektöründe çalışan üniversite mezunlarının sayısı 36.686 iken, yüksek lisans ve doktora kapsayan lisansüstü mezun düzeyinde çalışanların sayısı ise 1.428’dir. 1990 yılından 2019 yılına bu sektörde çalışan lisans ve lisansüstü mezun sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. 1990 yılına göre 2019 yılında üniversite mezunu olarak çalışanların sayısı 4 kat artarak 147.246’ya ulaşırken, lisansüstü eğitilmiş çalışanların oranı ise 11 kat artışla 15.724 kişi olmuştur.

Bankacılık sektöründe çalışacak kişilerde üniversite mezunu aranan bir özellik olmasına karşılık, artık bitirilen bölüm de önemli olmaya başlamıştır. Örneğin geçmiş yıllarda sektörün ihtiyaç duyduğu bölüm mezunları daha çok iktisat, işletme, maliye ve bankacılık bölümlerinden mezun olanlar tercih edilirken, bugün artık finansal yeniliklerin getirdiği teknolojilerin etkisiyle mezunlar arasında mühendislik, inovasyon ve bilişim mezunları da tercih edilir hale gelmiştir (Yetiz ve Ünal, 2018: 131).

ATM, yeni internet sitesi, yeni çağrı merkezi, yeni bir kredi kartı, operasyonel ve organizasyonel anlamda bankacılık sektöründe yeni iş olanaklarının önünü açmaktadır. Bu çerçevede bireysel bankacılık satış temsilcisi, çağrı merkez operatörü, mobil bankacılık yazılım geliştirme uzmanı

ve sistem destek mühendisi gibi alanlarda çalışacak insan için yeni istihdam olanakları sunulmaktadır (Kocaşlı, 2017: 394-395).

Finansal yenilikler sonucunda yeni teknolojilerin devreye girmesinin 5-10 yılı kapsayan gelecek dönemde banka çalışanlarını nasıl etkileyeceğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak daha çok kurum çalışanlarını etkileyeceği düşünülen bu süreçte, yakın bir zamanda bankaların çağrı merkezleri dahil şube ve operasyon bölümlerinde çalışanların büyük bir bölümü işlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalacaklardır (Yıldız, 2017: 29).

6.1.2.Rekabet Yapısına Etkileri

İktisat teorisi, rekabetin piyasada faaliyette bulunan firma sayısına bağlı olduğunu açıklar. Bu çerçevede piyasada ne kadar çok firma varsa rekabetinde o kadar fazla olacağı ifade edilir. Buna karşılık rekabetin göstergesini sadece piyasadaki firma sayısı göstermez. Firmaların sergiledikleri davranışlarda piyasada rekabetin bir göstergesi olabilir. Bu bağlamda, firmaların ürün farklılaşmasına gitmeleri, reklam, Ar-Ge harcamaları, satış sonrası hizmet gibi unsurlarda piyasadaki rekabette önemli unsurlardır (Coşkun vd., 2012: 46). Günümüz rekabet koşullarında müşterilerine en iyi hizmeti, en hızlı ve en düşük maliyetle sunan firmalar ayakta kalacaklardır. Bu açıdan finansal yenilikler, rekabet sürecinde önemli bir konuma sahiptir. Bu yeniliklerle ihtiyaçların maksimum derecede karşılanabilmesi ve bu yapılırken maliyetlerin düşürülmesi müşteri tatmini açısından çok önemli görülmektedir (Yağcılar, 2011: 76).

Bankaların önemli bir gelir kaynağını oluşturan faiz, bankacılık sektöründe yaşanan rekabetin bir sonucu olarak piyasada belirlenmektedir. Rekabetin yoğun yaşandığı bu sektörde, eğer bir banka piyasanın belirlediği mevduat faiz oranının altında bir faiz oranı belirleyip mevduat toplamaya çalışır ve yine piyasanın belirlediği kredi faiz oranının üzerinden bir faiz oranı ile kredi vermeye çalışırsa, müşteri kaybına uğrayacaktır. Ayrıca bankanın karı düşecek ve mecburen piyasayı terk etmek zorunda kalacaktır (Yıldız, 2017: 32).

Bankaların temel kaynağını faiz gelirleri oluşturmaktadır. Piyasada yoğun bir rekabetin olması, bankaların faiz gelirlerini baskı altına alacaktır. Bankaların elde ettiği net faiz gelirlerinin toplam aktiflere oranı, rekabetin derecesini ölçmede kullanılan önemli bir göstergedir. Oranın düşük olması rekabetin kuvvetli olduğunu gösterir. Faiz göstergesinin dışında kredilerin toplam mevduat içerisindeki oranı da, rekabet derecesinin ölçümünde kullanılan bir diğer kriterdir. Bu kritere göre, kredilerin toplam mevduat içindeki payının artması piyasada rekabetin yoğunluğuna işarettir (Kocaşlı, 2017: 404-405).

Tablo 6.2 Türk bankacılık sektöründeki rekabet durumunu yıllar itibarıyla göstermektedir.

Tablo 6. 2: Net Faiz Gelirlerinin Toplam Aktifler ve Toplam Nakdi Kredilerin Toplam Mevduat İçerisindeki Payları

Yıllar	Net Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler (%)	Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (%)
2004	6,45	55,45
2005	5,39	65,74
2008	4,72	84,10
2009	5,44	80,63

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

2014	3,53	121,61
2015	3,45	123,37
2018	3,91	122,58
2019	3,85	109,64

Kaynak: (BDDK, www.bddk.org.tr, 23.11.2019).

Tablo 6.2 incelendiğinde 2004 yılı %6,45'lik oranla net faiz gelirlerinin toplam aktifler içerisinde payının en yüksek olduğu yıldır. 2009'da %5,44 olarak gerçekleşen bu oran, bu yıldan itibaren düşüşe geçmiş ve 2015 yılında dönemin en düşük seviyesine ulaşmıştır. Net faiz gelirlerinin toplam aktifler içerisindeki payının yüksek olduğu 2004 ve 2009 yıllarını çıkarttığımızda, diğer yıllar açısından net faiz gelirlerinin toplam aktif artışının gerisinde kaldığı bu durum, piyasada rekabetin olduğunu gösterir.

Özetle, tüm bu göstergeler Türk bankacılık sektörünün rekabetçi bir yapıda olduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle, bankaların sektörde rekabet edebilmeleri, karlılıklarını sürdürebilmeleri ancak finansal yenilikler bağlamında gelişen teknolojiye uyum sağlayarak ve yeni finansal ürünleri geliştirerek ayakta durabilecekleri unutulmamalıdır.

6.1.3. Verimliliğe Etkileri

Verimliliği kısaca girdilerle çıktı arasındaki ilişki olarak tanımlayabiliriz. Daha az girdi kullanılarak daha fazla çıktı yani üretim artışının sağlanması verimlilikte temel amaç olup, bu yolla kar ve fayda düzeyi artırılmak istenir.

Türk bankacılık sektöründeki finansal yenilikler, yeni teknolojilerin kullanılmasının önünü açarak iş organizasyon yapısında değişikliklere yol açmaktadır. Bu kapsamda yeni teknoloji kullanımı, bilgiyi işleme sistemlerinin gelişmesini sağlayarak verimlilik artışlarının neden olmaktadır (Yetiz ve Ünal, 2018: 132). Dolayısıyla finansal yeniliklerin doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde bilgi işleme sistemlerinin gelişimine katkı sunduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda Türk bankacılık sektöründe personel ve şube başına düşen bazı parasal büyüklükler, finansal yeniliklerin verimliliğe olan dolaylı katkıları ölçmede yardımcı olabilir.

Tablo 6.3 2013-2019 dönemi itibarıyla Türk bankacılık sektöründe ortalama personel başına düşen ortalama toplam aktif miktarı ile ortalama personel başına düşen toplam mevduat büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 6.3' den görüldüğü gibi ortalama personel sayısı başına düşen ortalama toplam aktifler ve toplam mevduat miktarları yıllar itibarıyla artış göstermiştir. Ortalama personel başına düşen ortalama toplam aktif tutarı 2003 yılında 1.804 bin TL iken, bu oran 2019 yılında 11 kat artışla 20.480 bin TL düzeyine ulaşmıştır. Ortalama personel başına düşen toplam mevduat oranında da söz konusu dönemde önemli bir artış gerçekleşmiştir. 2003 yılında ortalama personel başına düşen toplam mevduat 1.262 bin TL iken, bu rakam 2019 yılında yaklaşık 10 kat artışla 12.474 bin TL'ye ulaşmıştır. Tüm bu veriler bankacılık sektöründe çalışan personelin verimliliğinin arttığını göstermektedir. Bu artışta finansal yeniliklerin ve teknolojik yeniliklerin bir etkisi olduğu gibi, emek dışındaki diğer üretim faktörlerinin katkısı ile birlikte ekonomideki gelişmelerin ve talep yapısından kaynaklanan değişimlerinde bunda etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. 3: Ortalama Personel Başına Düşen Ortalama Toplam Aktifler ve Toplam Mevduatlar

Yıllar	Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Personel Sayısı (Bin TL)	Toplam Mevduat / Ortalama Personel Sayısı (Bin TL)
2003	1.804	1.262
2005	1.863	1.863
2007	3.360	2.246
2009	4.217	2.823
2011	5.867	3.587
2013	7.394	4.536
2015	10.285	5.722
2017	14.305	8.147
2019	20.480	12.474

Kaynak: (BDDK, www.bddk.org.tr, 23.11.2019).

6.1.4. Karlılığa Etkileri

Bankalarda diğer işletmeler gibi kar amacı güderler. Karın büyük olması bankanın sektördeki gücünü gösterir. Ayrıca karın büyük olması banka yönetiminin başarısını da ortaya koyar.

Bir bankanın sektörde ne kadar güçlü olduğunu görebilmek için, bankanın aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığına bakılması gerekir. Net karın, aktif toplam içindeki payı aktif karlılığını verir (Yıldız, 2017: 31).

Tablo 6.4 Türk bankacılık sektöründe net karın ortalama toplam aktifler içindeki payını yıllar itibariyle göstermektedir. Bankacılık sektöründe net karın ortalama toplam aktifler içindeki payının yıllara göre dalgalı bir seyir izlediği görüle de, özellikle 2010 yılından günümüze bu oranın %2'nin altında seyrettiğini görmekteyiz. 2004 yılında %2,36 olan net karın ortalama toplam aktifler içindeki payı 2019 yılında %1,16 oranına gerilemiştir. Bu oranın düşmesi bankacılık sektörünün daha rekabetçi bir yapıda olduğunu göstermesi açısından bir fikir verebilir.

Tablo 6. 4: Net Karın Ortalama Toplam Aktifler İçindeki Payı

Yıllar	Net Kar / Ortalama Toplam Aktifler (%)
2004	2,36
2006	2,60
2008	2,05
2010	2,46
2012	1,83
2014	1,33
2016	1,50
2018	1,45
2019	1,16

Kaynak: (BDDK, www.bddk.org.tr, 23.11.2019).

Aktif kârlılığı, bankanın karlılığını göstermesi açısından önemli bir kriter olmasına rağmen, öz kaynak karlılığı bankanın ortakları açısından daha çok önem arz eder. Net karın öz kaynaklara oranlanmasıyla elde elin öz kaynak karlılığı, banka sermayesinin karlılık düzeyini göstermesi açısından önemli bir performans kriteridir (Yıldız, 2017: 31).

Tablo 6.5 Türk bankacılık sektöründe net karın ortalama öz kaynak karlılığı içerisindeki payını yıllar itibarıyla göstermektedir.

Tablo 6. 5: Net Karın Ortalama Öz Kaynaklar İçindeki Payı

Yıllar	Net Kar / Ortalama Öz Kaynaklar (%)
2003	18,15
2005	12,14
2007	24,77
2009	22,92
2011	15,48
2013	14,19
2015	11,28
2017	15,88
2019	11,48

Kaynak: (BDDK, www.bddk.org.tr, 23.11.2019).

Tablo 6.5' ten görüldüğü gibi net karın ortalama öz kaynaklar içindeki payın dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2003 yılında %18,15 olan bu oran 2007 yılında %24,77 ile en yüksek seviyesini görmüştür. 2009 yılında %22,92 olan net karın öz kaynaklar içindeki oranı, bunu takip eden yıllarda düşüş göstererek 2019 yılında %11,48 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Küresel ve ulusal ekonomik koşullardaki değişiklikler öz kaynak karlılığını etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye'de öz kaynak karlılık oranlarındaki değişikliklerin ekonomiyle önemli derecede ilişkili olduğu ifade edilebilir.

7.Sonuç ve Değerlendirme

Dünyada özellikle 1970'li yıllardan sonra gerçekleştirilen finansal serbestleşme uygulamaları, finansal sistem içindeki baskının kaldırılmasına yol açarak daha iyi işleyen bir finansal sistemin oluşmasına katkı sağlamış ve bu yolla ekonomik büyümede desteklenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber finansal yeniliklerde de hızlı bir gelişim süreci yaşanmıştır. Finansal yenilikler sayesinde piyasaya yeni araçların girişi ve finansal araç çeşitliliğindeki artış, finansal kurumların faaliyet alanlarında ve finansal hizmetlerin sağlanma biçimlerinde bir takım değişiklikleri ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Finansal yenilikler işlem maliyetlerinin ve asimetric bilgi probleminin azaltılması yoluyla piyasaların daha etkin olmasını sağlar. Buna karşılık, finansal yenilikler sonucunda para arzı tanımlarının değişmesi ve para talebinin azalması ile para talebinin tahmininde zorlukların yaşanması, finansal yeniliklerin pozitif yönde etkinliğini bozan hususlardır. Ayrıca, finansal yeniliklerin beraberinde getirdiği sektördeki nitelikli personel açığı da etkinlik ve verimliliği azaltan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Finansal yeniliklerin ortaya çıkaran birçok faktör bulunmaktadır. Enflasyon ve faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmalar, ekonomik büyüme, teknolojik gelişmeler, finansal liberalizasyon ve yasal düzenlemeler, yeni finansal ürünleri ortaya çıkaran nedenler olarak sıralanabilir.

Finansal yenilik türleri konusunda literatürde tam bir fikir birliği mevcut değildir. Bunun nedeni, finansal yeniliklerin zaman içerisinde gelişim ve değişiklik göstermesidir. Literatürde genellikle finansal yenilik türleri olarak ürün ve süreç yeniliği olarak değerlendirilirken, Frame ve White (2014), finansal yenilik türlerini, ürün, süreç ve organizasyonel yenilik olmak üzere üç grupta incelemiştir. Bu çalışmamızda finansal yenilikler bu ayırım gözetilerek üç grupta incelenmiştir. Ürün yenilikleri, genelde finansal çerçevede riskten korunma amaçlı ortaya çıkan ürünler olup, bunlar; futures sözleşmelerini, opsiyon sözleşmelerini, swap sözleşmelerini ve forward sözleşmelerini kapsamaktadır. Süreç yenilikleri, teknolojinin finansal alanda yaptığı değişimleri içerir. Bu çerçevede çalışmada günümüzde en yaygın bir şekilde kullanılan süreç uygulamalarına yer verilmiştir. Bu uygulamalar sırasıyla şu şekildedir: ATM, kredi kartları, banka kartları, internet bankacılığı, EFT, EFTPOS, elektronik para, VTM, telefon bankacılığı, NFC ve SWIFT. Finansal yenilik olarak ürün ve süreç yeniliklerinden başka, teknolojideki değişim ve gelişimlerin beraberinde getirdiği bir diğer yenilik türü organizasyonel yeniliktir. Bu yenilik türü kurum ve organizasyon yapılarındaki değişikliği içerir.

Türkiye’de finans sektörünün önemli hale gelmesi 1980 yılı sonrasına rastlamaktadır. Bu yıllardan sonra finans sektörü ekonominin önemli bir parçası haline dönüşmüştür. Finans sektörü içerisinde, TCMB, Bankalar Birliği, Bankacılık Sistemi, Sermaye Piyasaları ve Borsa İstanbul önemli bir yere sahiptir. Finans sektöründeki bu gelişmelere teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerde takip etmiş, bu çerçevede yeni ürün, süreç ve organizasyon bağlamında finansal yeniliklerin gelişimi hızlanmıştır.

Türkiye’de riskten korunma amaçlı türev ürünler ve menkul kıymetleştirme, ürün yenilikleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, BİST ve VİOP ürün yeniliğine hizmet eden kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. BİST, kurulduğu günden bugüne gerek işlem hacmi gerekse işlem miktarı yönüyle artan bir seyir izlemiştir. VİOP’da kurulduğu 2005 yılından günümüze BİST’de olduğu gibi işlem hacminde sürekli bir artış görülmüştür. Ülkemizde teknolojik gelişme kaynaklı süreç yeniliklerinin en çok etkilediği alanlar olarak bankacılık ve ödeme sistemlerini gösterebiliriz. İnternet bankacılığı kapsamında kullanılan EFT sistemi ile menkul kıymetlerin bankalar arasındaki transferinin elektronik ortamda gerçekleştirmesini sağlayan EMKT sistemi, önemli süreç yeniliklerini oluşturur. Bunun dışında, kartlı ödeme sistemleri ülkemizde yaygın olarak kullanılan finansal yeniliklerden bir diğerini oluşturur. Banka ve kredi kartları kullanılarak genellikle ATM’lerden para çekme ve yatırma, mal ve hizmet satın alma işlemlerinde ise POS cihazları kullanılmaktadır. Bankacılık sektöründe yaşanan rekabetin bir sonucu olarak, bankalar yeni ürünleri tüketicilerin hizmetine sunma yarışına girmişlerdir. Bu bağlamda, bankalarca verilen hizmeti hızlandırmak ve kolaylaştırmak için internet ve mobil bankacılık uygulamalarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu sayede bankalara duyulan ihtiyaç azalmış, müşteriler bankaya uğramadan EFT ve havale gibi birçok bankacılık işlemini mobil bankacılığı kullanarak tek işlemle

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

yapabilir hale gelmişlerdir. Finansal yenilik çerçevesinde değerlendirebileceğimiz ve son zamanlarda önemi giderek artan sanal para olarak da tanımlanan bir diğer finans aracı kripto paradır. Kripto para borsası dünyada olduğu gibi ülkemizde de uygulama alanı bulmuştur. Ürün ve süreç yenilikleri konusunda önemli bir gelişme kaydeden Türk finans ve bankacılık sektörü, aynı başarıyı organizasyon yenilikleri konusunda da yakalamıştır. Özellikle bankacılık sektöründe sigortacılık ve bireysel emeklilik faaliyetlerinin genişletilip, örgütsel bir yapıya kavuşturulması önemli bir başarıdır. Bu konuda ürün yelpazelerinin çeşitlendirilmesi sektörü daha rekabetçi hale getirmiş ve müşteri tatmini ön planda tutulmaya çalışılmıştır.

Finansal yeniliklerin diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektörü üzerinde de bir takım etkileri mevcuttur. Türk bankacılık sektörü bağlamında bu etkiler istihdam, rekabet, verimlilik ve karlılık boyutlarıyla incelenmektedir.

Finansal ve teknolojik yenilikler sektördeki rekabet ortamının artmasına yol açarak, lisans ve lisansüstü mezun işgücüne yönelik talebin artışına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum bankacılık sektöründe nitelikli işgücüne olan ihtiyacı giderek artırmıştır. Özellikle finansal yenilik içerisinde değerlendirebileceğimiz telefon bankacılığı hizmetleri için kurulan çağrı merkezlerinde istihdam edilenlerin sayısı son on yılda önemli bir artış göstermiştir. Bunun dışında finansal yenilikler sektörün ihtiyaç duyduğu yazılım geliştirme ve sistem destek mühendisliği gibi alanlarda da yeni istihdam imkânlarını sunmaktadır.

Rekabetin derecesini ölçen kriterler, Türk bankacılık sektöründe yoğun bir rekabet olduğunu göstermektedir. Yoğun rekabet, bankaların ana gelirini oluşturan faiz gelirlerini baskılar. Bu açıdan bankaların sektörde rekabet edebilmeleri ve karlılıklarını sürdürmeleri finansal yenilikler bağlamında gelişen teknolojiye uyum sağlamalarına bağlıdır.

Finansal yeniliklerin bankacılık sektörü üzerine etkilerinden bir diğeri verimliliğe olan etkileridir. Bu sektörde finansal aracılık görevini minimum kaynak kullanarak yerine getiren bankalar verimli olarak nitelendirilir. Sayısal veriler, sektörde çalışan personelin verimliliğinin yıllar itibarıyla arttığını göstermektedir. Bu verimlilik artışında diğer faktörler kadar finansal yeniliklerin de önemli bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Finansal yeniliklerin bankacılık sektörünü etkilediği alanlardan bir diğeri karlılıktır. Bu kapsamda, sektörde ücret, komisyon ve bankacılık hizmetlerinden elde edilen gelirlerin işletme giderleri içerisindeki oranının yükselmesi sektörün karlılığının arttığını gösterir. Finansal yenilikler kapsamında bu oranın Türk bankacılık sektöründe giderek artması dolaylı olarak karlılığında arttığı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sektörü günümüz itibarıyla kurumsal olarak dinamik ve güçlü yapısıyla dünya ölçeğinde rekabet edebilir bir seviyeye gelmiştir. Bunda hiç kuşkusuz teknolojik değişimin desteklediği finansal yenilikleri takip etmenin önemi büyüktür. Finansal yenilikler, sektördeki verimlilik ve karlılık artışında önemli faktörler olmasına karşın, konjonktürün getirdiği olumsuzlukların bertaraf edilmesinde de önemli konuma sahiptirler. Dolayısıyla, sektörde finansal yeniliklere öncelik vermiş finansal kurumlar, daha

rekabetçi ve güçlü yapılarıyla ulusal ve küresel çapta ortaya çıkacak siyasi veya ekonomik olumsuzluklardan daha az etkileneceklerdir.

Finansal yeniliklerin ortaya çıkışında teknolojik değişiklerin önemli bir katkısının olduğu düşünülürken, devlete bu alanda bazı sorumluluklar yüklenmektedir. İlk olarak, ülkenin genel olarak internet alt yapısının güçlendirilmeli ve bu alana yönelik yatırım teşvikleri verilmelidir. İkinci olarak, finansal yenilikleri takip edebilecek ve bu yenilikleri geliştirebilecek nitelikli personel açığının örgün ve yaygın eğitim kurumlarıyla kapatılması için gerekli çalışmalar yürütülmelidir. Bu kapsamda, mevcut eğitim müfredatlarının bu yönde güncellenmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Ağır, H., 2009. "Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi", Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 280s (yayınlanmamış).
- Akçaoğlu, E., 1998. Financial Innovation in Turkish Banking, Published by Capital Markets Board, No:127, Ankara, 221s.
- Aldış, A. Ö., 2012. "Finansal Yeniliklerin Piyasalara Olan Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 133s (yayınlanmamış).
- Alpergin, P., 1990. Bireysel Bankacılık, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 160, Ankara, 55s.
- BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik> (23.11.2019).
- BES (Bireysel Emeklilik Sistemi) 2017 Yılı Gelişim Raporu, 30 Ağustos 2018. https://www.egm.org.tr/Sites/1/upload/files/2017_YGR_TR_BASKI-933. (15.02.2020).
- BKM (Bankalararası Kart Merkezi). <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/> (12.02.2020).
- BORSA İSTANBUL, <https://www.borsaistanbul.com/veriler/verileralt/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi> (12.02.2020).
- COINKOLIK, <https://www.coinkolik.com/hangi-kripto-para-borsasi-iste-en-iyi-turk-kripto-para-borsasi> (10.02.2020).
- Coşkun, M.N, Ardor, H. N, Çermikli, A.H, Eruygur, O, Öztürk, F, Tokathoğlu, İ, Aykaç, G, Dağlaroğlu, T, 2012. Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 280, İstanbul, 213s.
- Ergül, Ç., 2011. "Bankacılık Sektöründe Kullanılan Bilgi Teknolojilerinden Telefon Bankacılığı ve Ses Kayıt Sistemlerinin Verimliliğe Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 89s (yayınlanmamış).

- Frame, W. S Ve White, L. J., 2014. "Technological Change, Financial Innovation, and Diffusion in Banking", NYU Working Paper, No: 2451/33549.
- ICRYPEX, <https://www.icrypex.com/lp/kripto-hesap-basvur> (14.02.2019).
- Kaplan, C., 1999. "Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri, Türkiye Örneği", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9910, 33s.
- Kaya, F., 2009. Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması, Türkiye Bankalar Birliği, No: 263, İstanbul, 190s.
- Kocaşlı, İ.O., 2017. "Yeni Teknolojilerin Türk Bankacılık Sektörüne Ekonomik Etkileri", Journal of Current Researches on Social Sciences, 7(3), ss. 375-412.
- Küçükkoğlu, H., 2019. "Dijital Bankacılık Kanalları Kabulünün Üniversite Öğrencileri Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 160s (yayınlanmamış).
- Oktayer, A., 2011. "Finansal Yenilikler ve Para Talebi". Maliye Dergisi, 160, ss. 351-368.
- Okumuş, A., Bozbay, Z. Ve Dağlı, R. M., 2010. Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığına İlişkin Tutumları, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36, ss. 89-111.
- Özbek, T., 2017. "Bankacılık Sektöründe Finansal Yeniliklerin Performansa Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 204s (yayınlanmamış).
- Öztürk, N. Ve Koç, A., 2006. "Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6(11), ss.207-243.
- Parasız, İ., 2000. Modern Bankacılık Teori ve Uygulama, Banksis Yayınları, Yayın No:82, İstanbul, 360s.
- Pehlivan, P., 2013. "Türkiye'de Banka Sigortacılığının Önemi", 1. Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi Bildiriler Kitabı, 6-7 Haziran, Ankara, 462s.
- SAKA, E., 2017. "Dünyada ve Türkiye'de Bankaların Sigortacılık Uygulamaları" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 136s (yayınlanmamış).
- Sezal, L., 2018. "Dünyada ve Türkiye'de Banka Sigortacılığı (Bankasürans) Uygulamaları "Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 641, ss. 41-66.
- Sungur, İ., 2013. Türkiye'de Banka ve Kredi Kartları Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi, Bankalararası Kart Merkezi (BKM), İstanbul.
- Şahin, Ö., 2012. "Finansal Yeniliklerin İşletme Performansına Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce, 130s (yayınlanmamış).

- Şerifoğlu, M.M., 2014. "Finansal Yenilikler ve Türkiye'de Para Politikaları Üzerine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 118s (yayınlanmamış).
- Takan, M., 2001. Bankacılık, Teori Uygulama ve Yönetim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 836s.
- Taş, S., 1996. "Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye: 1980 Sonrası", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 161s (yayınlanmamış).
- TBB ,2019a. Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri, Aralık 2019, <https://www.tbb.org.tr> (21.11.2019).
- ____, 2019b. Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları, Aralık 2019, <https://www.tbb.org.tr> (21.11.2019).
- Tunay, N., 2014. "Türkiye'de Bankasürans Uygulamaları ve Türk Banka ve Sigorta Sektörlerine Dinamik Etkileri", BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 8(1), ss. 35-62.
- Vargas, A. R., 2009. "Assessing The Contribution Of Financial Innovations to the Production of Implicit Services of Financial Intermediation In Costa Rica", IFC Bulletins chapters, in: Bank for International Settlements (ed.), Proceedings of the IFC Conference on "Measuring financial innovation and its impact", Basel, 26-27 Ağustos 2008, No: 31, ss. 445-466
- Varıcı, İ., 2015. "Elektronik Bankacılıkta Yeni Bir Model: Pospara ve Muhasebe Uygulamaları", Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), ss. 73-87.
- Yağcılar, G.G., 2011, Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi, BDDK Kitapları, No: 10, Ankara, 185s.
- Yardım, Ö., 2005. "Finansal Yenilikler ve Ekonomik Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 103s (yayınlanmamış).
- Yetiz, F. Ve Ünal, A. E., 2018. "Finansal Yeniliklerin Gelişimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(4), ss. 121-132.
- Yıldız, Ç.Ç., 2017. "Yeni Teknolojilerin Bankacılık Sektörüne Olan Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 39s (yayınlanmamış).
- Yılmaz, M. K., 2002. Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Der Yayınları, İstanbul, 143s.
- Zanbak, M., 2008. "Döviz Kuru Riski Analizi: Türkiye üzerine Ampirik Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 119s (yayınlanmamış).

TÜRKİYE'DE SWAP İŞLEMLERİNİN GELİŞİMİ

İbrahim ÖRNEK¹

Seçkin KABAK²

Öz

Küreselleşmenin artmasıyla beraber dünya ticaret hacminde artış meydana gelmiştir. Ticaret hacmindeki artış işlemlerin çeşitliliğini ve finansal türev ürünlerinin doğuşunu beraberinde getirmiştir. 2008 küresel ekonomik krizden sonra merkez bankaları finansal istikrarın sağlanması ve yerel para birimleriyle ticaretin yapılmasına yönelik bir takım adımlar atmışlardır. Bu dönemde merkez bankaları dış ticaretteki finansman sorunlarının çözümü ve kurlarda meydana gelen dalgalanmaların önlenmesi doğrultusunda türev ürünlerin kullanımına ağırlık vermişlerdir. Dış dengesizliği olan iki ülkenin finansal destek olarak birbirlerine kendi paralarını sunarak gerçekleştirilen swap anlaşmalarını Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) da 2011'den itibaren Pakistan, Çin ve Katar gibi ülkelerle gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de swap işlemlerinin gelişimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Türevler, Swap Anlaşmaları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

DEVELOPMENT OF THE SWAP TRANSACTIONS IN TURKEY

Abstract

With the development of globalization, there has been an increase in the world trade volume. The increase in trade volume has also provided transaction diversity and development of financial derivatives. After the 2008 global economic crisis, world central banks took measures to ensure financial stability and to conduct foreign trade using domestic currencies. In this period, world central banks focused on the use of derivatives in order to solve financing problems in foreign trade and to prevent fluctuations in exchange rates. The swap agreements, which is a derivative product, is made in the form of two countries with foreign trade imbalances to offer each other their own currencies as financial support. Since 2011 Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) signed swap agreement between Central Bank of Pakistan China and Qatar. In this paper were examined the development of swap transactions in Turkey.

Keywords: Financial Derivatives, Swap Agreements, Central Bank of the Republic of Turkey

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, iornek@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6802-6341>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, seckinkabak@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-8197-4170>

1. Giriş

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan türev araçların kullanımı M.Ö 18. yüzyıla kadar dayanmaktadır. “İlk türev sözleşmeler, M.Ö. 1750 yılında, Mezopotamya’da kil tabletlere yazılmıştır” (Aygören ve Kurtcebe, 2019: 2). İkinci Dünya savaşından sonra oluşturulan ve sabit kur sistemine dayanan Bretton Woods para sisteminin 1970’lerin başında sona ermesiyle faiz ve ülkelerarası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi sonucunda finansal piyasalarda yüksek düzeyde meydana gelen dalgalanmalar vadeli işlem sözleşmelerine olan ilgiyi arttırmıştır (Aksoy ve Tanrıöven, 2014: 539).

Ticarete konu olan birincil ürünün fiyatına bağlı olarak ikincil bir sözleşme yapılması şeklinde tanımlanan türev araçlar (MacKenzie ve Millo, 2003, 110), faiz oranları, döviz kurları, hisse senetleri ve mal fiyatları üzerine yapılan anlaşmalardır (Brealey vd., 2007: 357). Finansal türev araçlar swap, vadeli (forward), gelecek (futures) sözleşmeler ve opsiyonlardan oluşmaktadır (Aksoy ve Tanrıöven, 2014: 539).

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de swap işlemlerinin gelişimini genel hatlarıyla ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle literatür taramasına yer verilmiştir. Swap işlemleri kavramsal çerçevede incelendikten sonra Türkiye’de swap piyasasının özellikleri ve TCMB’nin gerçekleştirdiği son dönem swap sözleşmeleri ele alınmıştır.

2.Literatür

Aşikoğlu ve Kayahan (2008), küresel finansal sisteminde Türkiye’nin türev piyasa görünümünü incelemişlerdir. Yazarlar araştırmaları sonucunda 2005 yılında VOB’ un faaliyete başlamasıyla beraber organize bir piyasada türev ürünlerin işlem görmesi ve yerli ve yabancı yatırımcıların işlem yapmasıyla VOB’ un 2006’da %273, 2007’de ise %263 artış göstererek dünyada en hızlı büyüyen borsalar arasında yer aldığını elde etmişlerdir. İşlem hacminin 3 milyon liradan 118 milyon liraya armasıyla türev ürünlere olan ilgi ve gereksinimin önemini vurgulamışlardır.

Obstfeld vd. (2009), “2008 Paniği” olarak adlandırılan son on iki aydaki olayları uluslararası rezerv talepleriyle ilişkilendirmişlerdir. 2007 yılının sonunda FED’in gelişmekte olan merkez bankalarına swap imkanı sağlaması, merkez bankaları arasında iş birliği için önemli bir adım olduğunu belirtmişlerdir.

Aizenman vd. (2011), Asya ülkelerinin gerçekleştirdiği swap anlaşmalarının rezerv biriktirme ihtiyacını azaltıp azaltmayacağını araştırmışlardır. Analizleri sonucunda swap anlaşmalarının rezervlerin ancak sınırlı bir kısmının yerine geçebileceğini elde etmişlerdir. Ayrıca derinleştirilen takas anlaşmalarının ve bölgesel rezerv havuzlama düzenlemelerinin, rezerv birikimi için ihtiyati güdüyü zayıflatabileceğini ifade etmişlerdir.

Ersoy (2011), Türkiye ve dünyada organize türev piyasaların gelişimini incelemiştir. Yazar, VOB’ un ulusal ve uluslararası düzeydeki risklerden koruma imkanı sağladığını ayrıca yeni yatırım fırsatları sunduğunu ifade etmiştir.

Tezer ve Aslan (2015), borsa ve bankacılıkta opsiyon işlemlerinin gelişim süreci ve uygulamalarını incelemişlerdir. Opsiyon işlemlerinin hem yabancı

yatırımcıların ülkeye yatırım yapmaları hem de yerli yatırımcıların riskten korunması açısından önemini vurgulamışlardır.

Ersoy ve Ünlü (2016), 2000-2011 döneminde Türkiye ve dünyada tezgahüstü türev piyasaların gelişimini incelemişlerdir. Türkiye’de yıllar itibariyle işlem hacmi artmasına rağmen diğer piyasalara göre düşük seviyelerde kaldığını tespit etmişlerdir. 2011 yılında yapılan alım satım işlemlerinin %60’ının swap, %23’ünün opsiyon, %15’inin ise forward işlemlerinden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca swap işlemlerinin bankalar tarafından hedge amaçlı, diğer işlemlerin ise müşteri taleplerine yönelik olarak yapıldığını tespit etmişlerdir.

McDowell (2019), 2008’den bu yana Çin Halk Bankası’nın 35 merkez bankasıyla yaklaşık 500 milyar ABD doları tutarında imzaladığı swap anlaşmalarının nedenini sorgulamıştır. Yazar, Çin Halk Bankası’nın gerçekleştirdiği swap anlaşmalarının sebebinin Çin’in dış politika amaçlarına ulaşmak için ulusal mali ve parasal yeteneklerini kullanmasına bağlamıştır.

McDowell (2019), Küresel ekonomik krizden sonra yükselen piyasa ekonomileri arasında gerçekleştirilen swap anlaşmalarındaki artışın nedenini araştırmıştır. Yazar uluslararası sermaye akışlarının değişken olmasını ve ticarete dolara olan bağımlılık riskinin tanınıyor olmasını Merkez bankalarını swap anlaşmalarına iten nedenler olarak ifade etmiştir.

3.Swap İşlemleri

Swap, konusu ve değeri aynı olan iktisadi ve mali değerleri iki tarafın birbiriyle değiştirmeleri anlamına gelmektedir (Seyidoğlu, 2002: 584). Bir diğer tanıma göre iki tarafın aralarında bir varlık veya yükümlülüğe bağlı olan nakit akışını takas ettikleri işlemidir (TCMB, 2020).

Swap işlemi ilk kez 1923 yılında Avusturya Merkez Bankası’nın spot piyasada ulusal para karşılığında Sterlin alıp vadeli olarak ulusal paranın geri satın alınmasıyla gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2016: 36). 1981’de Dünya Bankası Hazinesi ile Amerika’nın bilişim teknoloji şirketi IBM arasında para swabı sözleşmesinin ilk kez yapılmasıyla swap sözleşmelerinin resmi geçerliliği kabul edilmiştir (The World Bank, 2018: 64).

Türev ürünlerden biri olan swap, faiz oranları ve kurlarda meydana gelen değişimlerden oluşan riskleri ve dezavantajları azaltmak amacıyla geliştirilmiş finansal bir araçtır (Karaca, 2013: 4).

Swap, bankaların geri almak kaydıyla bir süreliğine Merkez Bankası’na döviz bırakıp karşılığında yerli para olarak bir nevi döviz üzerine yapılan repo sayılabileceği gibi, dış dengesizliği olan iki ülkenin birbirlerine kendi paralarını sunarak finansal destek şeklinde de ifade edilebilir (Yeni, 2009: 132).

Finansal açıdan swap işlemlerinin başlıca yapılma nedenleri; işlem taraflarının farklı mali piyasalarda farklı kredi değerliğinin olması, sabit faizli ve uzun vadeli borçlanmanın güçlüğü, her para cinsinden fon bulamama ve finansal piyasalardaki yapısal ve kurumsal farklılıklar şeklinde sıralanabilir (Akgüç, 2010: 690). Aktif getiri oranlarını yükseltmek, riskleri yönetmek, kaynak kullanım maliyetlerini düşürmek, arbitraj ve alım-satım yaparak kar sağlamak swap kullanım alanları olarak özetlenebilir (Karatepe, 2000: 149).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Swap türleri temelde faiz swapları ve para (döviz) swapları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Akgüç, 2010: 697). Para swapında iki ayrı para borcu üzerinden alacakların veya borçların değiştirilmesiyle sözleşme yapılır (Özşahin, 1999: 13). Diğer bir ifadeyle para swapı, “iki tarafın iki farklı para birimini, üzerinde önceden anlaştıkları kur ve vadeyle takas ettikleri, işlemin vadesinin geldiği tarihte bu kez geri takas ettikleri işlemidir” (Eğilmez, 2019).

Faiz swapında ise kredi değerliliği farklı olan iki firma veya iki kurumun tutarı aynı fakat farklı faiz koşullarına sahip borçların ödemelerini belli bir süre için takas etmelerine dayanarak yapılan sözleşmelerdir (Parasız, 2005: 696). Faiz swaplarıyla firmalar ve kurumlar faiz maliyetlerini düşürmek, nakit akım dengesini güçlendirmek gibi faydalar sağlar (Güngör, 2001: 192). Faiz swapı iki taraf belirli bir anaparaya dayalı olarak faiz ödemelerini sabit (değişken) orandan değişken (sabit) orana veya değişken faiz ödemesinin bir türünden başka bir türüyle değiştirilmesiyle gerçekleştirilir (Ocakoğlu, 2013: 52-53).

Hem faiz hem de döviz swapı işlemlerinde temel amaç faiz oranları ve kurlardaki değişimlerden dolayı meydana gelen riskleri minimize etmektir (TCMB, 2020).

4. Türkiye’de Swap İşlemleri

Türkiye’de 1995’te ilk vadeli işlemler piyasası özelliği taşıyan İstanbul Altın Borsası faaliyete başlamıştır. Daha sonra yeni finansal araçların kullanılması 2001’de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda vadeli işlemler piyasasının kurulmasıyla mümkün hale gelmiştir (Sümer vd., 2018: 550). Ancak Türkiye’de ilk organize türev piyasa 2005’te Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nın (VOB) kurulmasıyla oluşmuştur (Ersoy, 2011: 67).

Türkiye’de yasal olarak türev işlemler 1984’te TCMB’nin forward işlemlerinin yapılmasına yönelik kararlarla mümkün hale gelmiştir. TCMB ile bankalar arasında swap işlemleri ise 1985’te gerçekleştirilmiştir (Aşıkoglu ve Kayahan, 2008:166). Borsa İstanbul swap piyasası ise 2018’de faaliyete başlamıştır (Borsa İstanbul, 2020).

Tablo 4. 1: Swap Piyasasının Özellikleri

İşlem Yetkisi	İşlem yapma yetkisi olan bankalar ve TCMB
Aracı Merkez	Takasbank
Emir şekilleri	Limitli Emir Piyasa Emri
Emir kuralları	Türk Lirası karşılığı <i>döviz satım</i> swap emirlerinde en yüksek swap puanı ve en düşük döviz kuru emirleri önceliklidir.
	Türk Lirası karşılığı <i>döviz alım</i> swap emirlerinde en düşük swap puanı ve en yüksek döviz kuru emirleri önceliklidir.
	Swap puanı ve döviz kuru aynı olan emirlerde <i>zaman önceliği</i> uygulanır.
	Emirler verildikleri gün geçerlidir. Karşılanmayan emirler iptal edilir.
	<i>Döviz kuru</i> Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından ilan edilen döviz alış kurlarının \pm %15 fiyat aralığı içerisinde olmalıdır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

Emir Büyüklükleri	1 milyon USD /Euro ve katları
İşlem Saatleri	Gün içi emirleri hafta içi; 09.30-12.00 İleri tarihli emirler hafta içi; 09.30-17.30
İşlem Geçerlilik Süresi	Piyasada aynı gün veya bir iş günü ileri başlangıç valörlü emirler iletilebilir. Emirlerin başlangıç ve bitiş valörü arasında en fazla 180 gün olabilir.

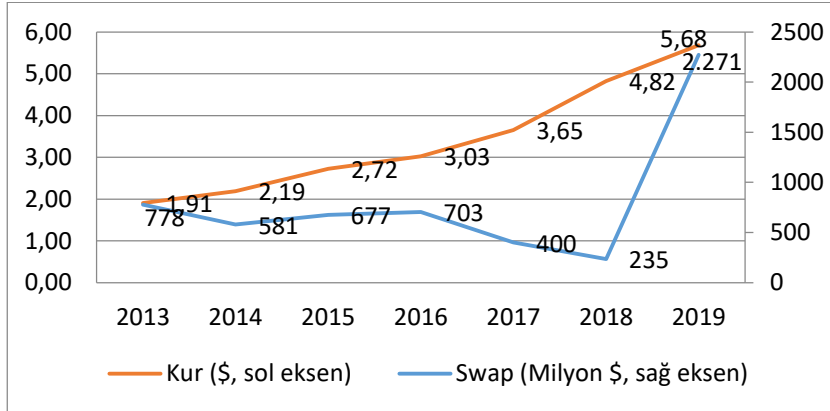
Kaynak: Borsa İstanbul, 2020.

Türkiye’de Tablo 4. 1’de yer alan bilgilere göre Borsa düzenlemeleri uyarınca işlem yapma yetkisi verilmiş bankalar ve TCMB swap piyasasında işlem yapabilir. Swap piyasasında Takasbank alıcıya karşı satıcı, satıcıya karşı da alıcı rolünde takasın gerçekleşmesini sağlar. Swap piyasasında limitli emir ve piyasa emri olmak üzere iki tür emir çeşidi vardır. Limitli emirde döviz tutarı, swap puanı ve döviz kuru belirtilerek iletir. Piyasa emrinde ise sadece döviz tutarı belirtilerek iletir.

Piyasa’da emirler 1 milyon USD/Euro ve katları olarak iletilebilecek olup bir defada iletilebilecek en yüksek emir büyüklüğü 300 milyon USD/Euro’dur. Piyasada aynı gün başlangıç valörlü emir iletimi ve işlemler hafta içi her gün saat 09.30-12.00 arasında, ileri başlangıç valörlü emirlerin iletimi ve işlemler ise hafta içi her gün saat 09.30-17.30 arasında yapılır.

Döviz satıp karşılığında TL almak için verilen swap emirlerinde en yüksek swap puanı ve en düşük döviz kuru emirlerine, döviz alıp karşılığında TL satmak için verilen swap emirlerinde ise en düşük swap puanı ve en yüksek döviz kuru emirlerine işlem önceliği sağlanmaktadır. Hem döviz satım hem de döviz alım swap emirlerinde swap puanı ile döviz kuru eşitliği söz konusu olduğunda işlem emrinin verildiği zaman önceliği dikkate alınır. Piyasaya iletilen emirlerde döviz kuru TCMB’nin ilan ettiği döviz alış kurlarından en fazla %15 yukarıda veya aşağıda olması gerekmektedir.

Grafik 4. 1: Türkiye’de Bankalar Arası Swap İşlem Hacimleri ve Dolar Kurundaki Hareketler: 2013-2019

Kaynak: TCMB, 2020.

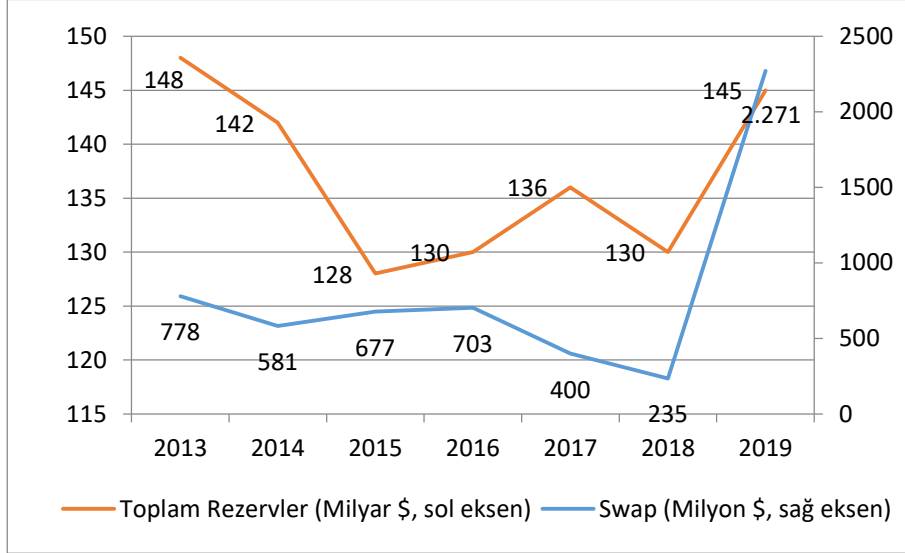
2013’ten itibaren meydana gelen iç ve dış siyasi ve ekonomik gelişmelerin neden olduğu kur artışına paralel olarak bankalar arasında gerçekleştirilen swap işlemleri Grafik 4. 1’de yer alan bilgilere göre 2018’den sonra 2013-2018 yılları

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

arasında gerçekleştirilen swap işlemlerine göre %400'den fazla artarak 2019'da 2.271 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 4. 2: Türkiye'de Bankalar Arası Swap İşlemleri ve TCMB'nin Toplam Rezerv Miktarı: 2013-2019

Kaynak: TCMB, 2020.

Grafik 4. 2'de yer alan bilgilere göre 2013'te yaklaşık 148 milyar dolar olan TCMB rezervleri iç ve dış siyasi temelli nedenlerden dolayı meydana gelen döviz kuru artışı Merkez Bankası'nın rezervlerinde düşmeye yol açarak 2015'e gelindiğinde 128 milyar dolara kadar düşmesine neden olmuştur. 2018'de swap işlemlerindeki artışla beraber Türkiye'nin toplam uluslararası rezervleri de artarak 145 milyar dolara yaklaşmıştır.

Tablo 4. 2: TCMB'nin Son Dönem Swap İşlemleri

Ülke	Tarih	Süre	Tutar	Amaç
Pakistan	1 Kasım 2011	3 yıl	1 milyar USD karşılığı	Ticareti kolaylaştırmak
Çin	21 Şubat 2012 (16 Kasım 2015'te yenilenmiştir)	3 yıl	3 milyar Türk Lirası tutarında	Ticareti kolaylaştırmak
Katar	17 Ağustos 2018		3 milyar USD karşılığı	Ticareti kolaylaştırmak ve finansal istikrara destek sağlamak

Kaynak: TCMB, 2020.

TCMB yurtiçi bankalarla 2005'ten itibaren swap işlemleri gerçekleştirmektedir (TCMB, 2020). Tablo 4. 2'de görüldüğü gibi 2011'den itibaren de diğer merkez bankalarıyla da swap işlemleri gerçekleştirmeye başlamıştır. TCMB ilk olarak 2011'de Pakistan Merkez Bankası'yla 3 yıl süreli ve

1 milyar Dolara eşdeğer TL- Rupi tutarında yerel para birimleriyle yapılan ticareti kolaylaştırmak amacıyla swap anlaşması imzalamıştır.

2015'te yenilenmek üzere 2012'de Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası'yla 10 milyar Çin Yuanı eşdeğerinde 3 milyar TL tutarında bir swap anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda da amaç iki ülkenin yerel para birimleri üzerinden gerçekleştirilen ticareti kolaylaştırmaktır. TCMB son olarak 2018'de Katar Merkez Bankası ile 3 milyar Dolar karşılığı TL ve Katar Riyali cinsinden bir swap anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmada da TCMB iki ülke arsında yerel para birimleri üzerinden yapılan ticareti kolaylaştırmak amacıyla yapmıştır. İmzalanan son anlaşmanın önceki anlaşmalardan farklı olarak iki ülkenin finansal istikrarının da sağlanması amaçlanmıştır.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Sabit kur sistemine dayalı Bretton Woods para sisteminin sona ermesiyle sermaye akımlarının serbestleştirilmesi ile finansal piyasalarda dalgalanmalar ve belirsizliklerin artması küresel piyasalarda finansal türev ürünlerine olan ilginin ve talebin artmasına neden olmuştur.

Küresel piyasalardaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de finansal türev ürünler kullanılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda 1984'te TCMB'nin kararıyla forward işlemleri, 1985'te de TCMB ile yurtiçi bankalar arasında swap işlemleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Borsa İstanbul swap piyasası ise 2018'de faaliyet göstermeye başlamıştır.

1980'li yılların ortasından itibaren gerçekleştirilmeye başlanan finansal türev ürün işlemleri 2010 yılından sonra hız kazanmıştır. 2013'ten 2018'e kadar meydana gelen iç ve dış siyasi ve ekonomik gelişmeler döviz kurunda yüksek dalgalanmalara yol açmıştır. Bu dönemde bankalar arası swap işlemleri de ivme kazanarak 2013-2018 yılları arasında gerçekleştirilen swap işlemlerine göre %400'den fazla artarak 2.271 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

TCMB de 2011'den itibaren yerel para birimleri üzerinden ticareti kolaylaştırmak ve hem yurtiçinde hem de anlaşma yaptığı ülkelerin finansal istikrarını sağlamak amacıyla Pakistan, Çin ve son olarak 2018'de Katar ile swap anlaşmaları gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen swap anlaşmaları Merkez Bankası'nın rezervlerinin artmasına ve sağlamlaşmasına yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda gerek yurtiçinde bankalar arasında gerekse TCMB'nin diğer merkez bankalarıyla yaptığı anlaşmaların artırılması ve çeşitlendirilmesi politika önerisi olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

Aizenman, Joshua, Jinjark, Yothin ve Park, Donghyun (2011), "International Reserves and Swap Lines: Substitutes or Complements?", International Review of Economics & Finance, Cilt: 20, Sayı: 1, ss: 5-18.

Akgüç, Öztin (2010), Finansal Yönetim, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.

Aksoy, Ahmet ve Tanrıöven, Cihan (2014), Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Aşıkoğlu, Rıza ve Kayahan, Cantürk (2008), "Global Finansal Sistem Etkileşimiyle Türkiye'nin Türev Piyasa Görünümü", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: X, Sayı: II, ss: 157-179.
- Aygören, Hakan ve Kurtcebe, Emin (2019), "Türev Finansal Araçların Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim, Sayı: 84, ss: 1-16.
- Brealey, Richard A., Myers, Stewart, C. ve Marcus, Alan J. (2007), İşletme Finansmanının Temelleri, (Çev. Ünal Bozkurt, Türkan Arıkan ve Hatice Doğukanlı), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Ersoy, Ersan ve Ünlü, Ulaş (2016), "Tezgahüstü Türev Piyasa İşlemleri", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, ss: 143-162.
- Ersoy, Ersan (2011), "Türkiye'de ve Dünyada Organize Türev Piyasaların Gelişimi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 51, ss: 63-80.
- Güngör, Bener (2001), "Finansal Türevlerin Muhasebeleştirilmesi", Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1-2, ss:189-214.
- The World Bank. "70 YEARS Connecting Capital Markets to Development", <http://pubdocs.worldbank.org/en/905031541023749461/70-years-connecting-capital-markets-to-development.pdf> (Erişim Tarihi:10.10.2020).
- Borsa İstanbul. <https://www.borsaistanbul.com/tr/> (Erişim Tarihi:10.10.2020).
- Eğilmez, Mahfi (2019) "Merkez Bankası Rezervleri ve Swap Etkisi", Kendime Yazılar <https://www.mahfiegilmez.com/2019/04/merkez-bankas-rezervleri-ve-swap-etkisi.html> (15.09.2020).
- TCMB. <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- Karaca, Onur (2013), *Türk Bankacılık Sektöründe Faiz Swaplarının Kullanımı: Türk Lirası Faiz Swap Spreadleri Üzerine Analitik Uygulama* (Yayın No. 340303) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Karatepe, Yalçın (2000), Türev Piyasaları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No:587.
- MacKenzie, Donald ve Millo, Yuval (2003), "Constructing a Market, Performing Theory: The Historical Sociology of a Financial Derivatives Exchange", American Journal of Sociology, Cilt: 109, Sayı: 1, ss: 107-145.
- McDowell, Daniel (2019), "Emergent International Liquidity Agreements: Central Bank Cooperation After the Global Financial Crisis", Journal of International Relations and Development, Cilt: 22, ss: 441-467.
- McDowell, Daniel (2019), "The (Ineffective) Financial Statecraft of China's Bilateral Swap Agreements", International Institute of Social Studies, Development and Change, Cilt: 50, Sayı: 1, ss: 122-143.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

III. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 15-16 EKİM 2020-KAYES III
3RD INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 15-16 OCTOBER 2020-KAYES III

- Obstfeld, Maurice, Shambaugh, C. Jay ve Taylor, M. Alan (2009), "Financial Instability, Reserves, and Central Bank Swap Lines in the Panic of 2008", National Bureau of Economic Research, NO: 14826, ss: 1-23.
- Ocakoglu, Orçun (2013), "Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi", Mali Çözüm Dergisi, Kasım- Aralık Sayısı, ss: 49- 63.
- Özşahin, Kerem A (1999), "Vadeli İşlem Sözleşmesinin Hukuki Niteliği", Sermaye Piyasası Kurulu, Yeterlilik Etüdü, ss: 1-53.
- Parasız, İlker (2005), Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Seyidoğlu, Halil (2002), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sümer, Gökhan, Zengin, Bekir ve Battal, Hasan (2018), "Vadeli İşlem ve Vadeli İşlem Piyasaları", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, Cilt: 53, Sayı: 2, ss: 549-562.
- Tezer, Sevinç Sema ve Aslan, Nurdan (2015), "Borsa ve Bankacılıkta Opsiyon İşlemlerinin Gelişim Süreci ve Uygulamalar", Beykoz Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss: 1-24.
- Yeni, Coşkun (2009), Bankacılık ve Finans Sözlüğü, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Kerem (2016), *Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Para Swapı İşlemleri* (Yayın No. 437038) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>